

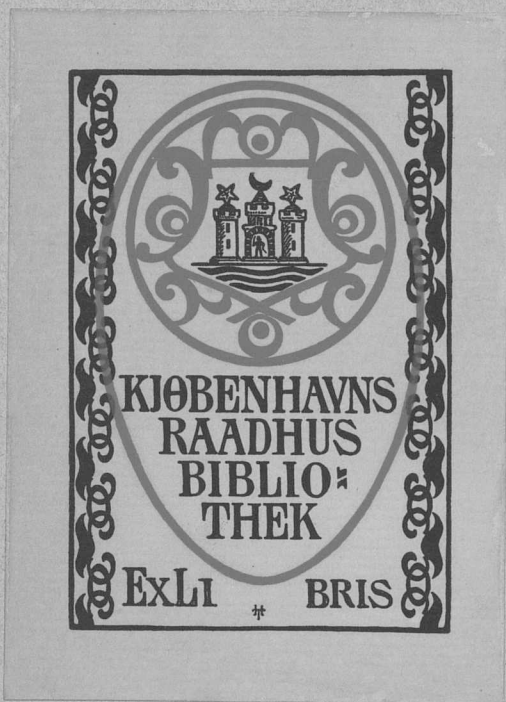
086531402

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

99.4 Brandes, Georg Br

RHB

99,4 Brandis, Georg

182

GEORG BRANDES
LEVNED

GEORG BRANDES
LEVNED

SNEVRINGER OG HORIZONTER

GYLDENDALSKE BOGHANDEL

NORDISK FORLAG

KJØBENHAVN

1908

KRISTIANIA

REAR VIEW
LEARNED

UDLÆNDIGHEDENS AFSLUTNING

1.

INGEN, der er vant til at sysle med store Menneskers varige Værker og til at følge vældige historiske Skæbner i deres Udfoldelse, deres drønende Gang eller susende Flugt, kan undlade at fornemme Mishag og Ydmygelse, naar han fra slige Personligheder, Værker og Skæbner vender Blikket til sit eget beskedne Livsværk og sin egen dagligdags Lod. Øjet møder ingen Opdagelse eller Opfindelse af blivende og almen Betydning; Pennen kan ikke berette om noget ualminde ligt Eventyr, saa lidet om Rejser i ukendte Egne som om spændende Begivenheder og dramatiske Omslag.

Alligevel kæmpes der ikke blot for Tilværelsen, men for Ideer i ethvert energisk ført Menneskeliv, der har højere Formaal, og den Dumhed eller den Ondskab, hvorimod der kæmpes, er i forskellig Form til alle Tider den samme.

Ogsaa i det Liv, der ikke føres paa Samfundets Højder, gennemføles Medgang og Modgang, og former dette Liv sig som et Kampliv, saa beriger det med umaadelig, mest smertelig, undertiden dog ogsaa glædelig Menneskekundskab; det sporer Viljen og hærdner den, former og udhamrer en Karakter, skærper og forfiner en Intelligens, saaledes at dette Liv efterhaanden med dets Stigen, Synken og fornyede Stigen

arter sig som en Lilleverden, hvor man i det mindre møder de samme fremmende og hæmmende Magter, der griber ind i de største Menneskers Livsførelse. Her findes under Arbejdet for Selvhævdelsen et Arbejd for Sandhed, Retfærdighed, Frihed, findes overhovedet saa vel Evner og Kræfter som Anstrengelser og Tildragelser, der trods et saadant Livs mindre Forhold er beslægtede med de indflydelsesrigeste Menneskelivs.

Dersom Læseren vil opholde sig ved den ringe Betydning, mine Oplevelser har havt for Menneskeheden, vil han hurtigt faa nok af mit Levned. Vil han derimod se det Almenmenneskelige saavel i hvad jeg virker som hvad jeg lider, saavel i Arbejdet som i Hændelserne, vil han med andre Ord opfatte det Fortalte sindbilleligt, saa vil han kunne følge de skildrede Forhold uden at stødes ved Forholdsleddenes jævnlige Lidenhed.

2.

I Vinter- og Foraarsmaanederne 1881 var jeg optaget af Arbejdet med at oversætte *Hovedstrømningers* første Del paa Tysk og omarbejde dens Indledning for det fremmede Publikum, dernæst med at nedskrive enkelte Stykker af den planlagte Bog om den franske Romantik paa Dansk og Tysk, fremdeles med paa Tysk at udarbejde eller gennemrette de mange store Essays, jeg udgav i Frankfurt under Navn af *Moderne Geister*. Forlæggeren Löning, i hvem der spirede en Sindssyge, som snart brød ud, var utaaelig i sine Krav, saa Arbejdet, der forud var mig meget vanskeligt, yderligere vanskeliggjordes ved de Ændringer, han forlangte, og som affødte en besværlig, irriterende Brevveksling.

Juli og August Maaned, under hvilke jeg boede paa Landet i Tyskland, anvendtes til Omarbejdelse og Udvidelse

af de gamle Studier over Lassalle fra 1874—75, da Forlæggeren Hegel endelig gik ind paa Udgivelsen af en Bog om ham.

Forgæves afbrød jeg Arbejdet nogen Tid i Haab om nye Oplysninger fra Dr. Oldenberg; denne lod mig fra Marienbad vide, at de Notitser, jeg havde udbedt mig fra ham, vilde fylde Ark og tage ham mange Dage. Først senere fik jeg mundligt meddelt hvad han vidste, men hvad kun delvis egnede sig til at offentliggøres.

Til Nytte under Udarbejdelsen var mig den tidligere nævnte Sagfører Martini fra Danzig, en gammel Revolutionær fra 1848, der rørte mig ved den Taknemmelighed, han nærrede imod mig for mit ældste tyske Skrift om Lassalle. Han havde allerede været prøjsisk Dommer i 48, da han tog Del i Opstanden i Baden og derfor blev dømt til nitten Maaneders Fængsel. Det forfriskede mit Sind at staa i Forbindelse med en saadan Mand. Han følte, jeg delte hans lidenskabelige Frihedsbegejstring, og han delte min, om den end var anderledes artet.

Jeg havde snart samtidigt at rette Korrekturer paa *Hovedstrømninger I* paa Tysk, *Lassalle* paa Dansk, *Moderne Geister* paa Tysk. Desuden skrev jeg Correspondancer til det danske *Morgenbladet*, der fra 1. Januar 1881 aabnede sig for mig, men rigtignok var saa daarligt stillet, at det blot kunde betale mellem 3 og 4 Øre pr. Linje, og til *Kristiania-Dagbladet*, hvor jeg i en Artikel *Norske Anmeldere om dansk Literatur*, der affødte en hel Fejde, tog *Niels Lyhne* i Forsvar mod en Del norske Bedømmere af danske Bøger og Forhold, bl. a. Damerne Fru Vullum og Fru Mathilde Schiøtt. Man stod vildfarende overfor hvad man kaldte Jacobsens Pessimisme. Det foresvævede den norske Almenhed, at et tragisk Livssyn maaske kunde egne sig for et nedslaaet og formentlig forfintet Land som Danmark eller for et politisk undertrykt og sædelig opløst Land som Frankrig under Kejser-

dømmet, men ikke havde nogen Retsgrund i et sundt og ungdomsfrisk Land som Norge, hvor baade Politiken og Moralen var i Orden. Den naive norske Selvtilfredshed, som i Henrik Ibsen havde en haardnakket Bekæmper, saa Kendetegnet paa et Grundsyns Sundhed deri, at det var lyst.

3.

Som sædvanligt i dette Tidsrum var jeg i stor Pengeforlegenhed — 8. Februar havde jeg fem Mark i Huset, 24. Februar tre Mark (da heldigvis et Par hundrede Mark netop kom med Posten); 29. Maj havde jeg igen kun fire Mark — jeg tog derfor mod adskillige Indbydelser til at holde Foredrag.

I Begyndelsen af Marts rejste jeg til Byen Posen, indbudt af de Tyske der, for at holde to Forelæsninger. Jeg blev modtaget med største Elskværdighed af unge Købmænd, der formelig kunde mine tyske Skrifter udenad og som kun tænkte paa, efter Evne at gøre Opholdet tilfredsstillende for mig. Hotellet var simpelt og gammelt, men var lutter Soliditet og Ærlighed. Jeg saa Byen og dens Mindesmærker. I Domkirken tiltalte Rauchs to Statuer af Polens ældste kristne Konger i Ringskjorte mig som fortræffelige. Raadhuset var ejendommeligt, men dets Omgivelser forfaldne.

Ved sine Købmænds livlige og frisindede Holdning mindede Posen mig noget om Bergen, som jeg Aaret forud havde besøgt. *)

Da den Sal, hvori jeg egentlig skulde have foredraget, den Sternske, var taget i Brug til Karneval, gav man mig med mine 500 Tilhørere den uhyre Lambertske Sal, der havde Plads til 1600. Jeg havde ikke før talt i saa stort et

*) Samlede Skrifter XIV. 297.

Rum og anstrengte min Stemme for at høres, hvoraf Følgen var den dobbelte, at et rungende Ekko overdøvede min Tale og at jeg selv blev hæst. Næste Gang, da jeg nødtvungen maatte hviske, forstodes jeg bedre.

Som indbudt af de Tyske saa jeg i Posen intet til Polakkerne, til hvem jeg senere i mit Liv skulde komme i saa nært et Forhold. Jeg havde ondt af dem: Her hvor hele den store Befolkning talte Polsk, stod de polske Navne stadigt under de tyske paa Gadehjørnerne. Det var ogsaa ret vemodigt, at medens det tyske Teater bredte sig paa en smuk stor Plads, naaede man til det polske over en Baggaard. Jeg overværede en Forestilling dør og kunde kun glæde mig ved en smuk, slank Skuespillerindes polske Ynde, da jeg ikke forstod noget af Sproget.

4.

Der fulgte nogle Ugers selskabeligt Liv i Berlin; en morsom Aften med den franske Legationssekretær Hr. Ansidio, der fortalte underholdende om Ægypten og Sydhavsøerne; en anden med den tyske Maler Dietrich, der kom direkte fra Sofia og dør havde malt Fyrst Alexander af Bulgarien, der paa det Tidspunkt gjorde Statskup, snart derefter trodsede det russiske Formynderskab og siden lagde store Egen-skaber for Dagen som Feltherre. — Der gaves et Festmaaltid i den literære Klub, hvor jeg sad mellem Spielhagen og den berømte Sindssygelæge Professor Westphal og gjorde en Mængde Politikeres og Journalisters Bekendtskab.

5.

Det var min Agt at tage til Kjøbenhavn og der holde et Par Foredrag om Flaubert, som jeg i de Dage ivrigt

studerede. Men Kulden var det Aar saa stærk, at Rejsen var vanskelig. Gjedser-Ruten eksisterede jo ikke dengang, man maatte gaa med Isbaad, naar Kiel-Korsør-Ruten var lukket. Først 2. April kom Meddelelse om, at den var aabnet, og 3. April rejste jeg da.

I de to Uger, jeg opholdt mig i Kjøbenhavn, fik jeg dybest Indtryk af Kiellands nysudkomne *Arbejdsfolk*. Til mine Foredrag, som jeg udarbejdede paa Stedet, havde jeg fuldt Hus.

Jeg kom med til et lille Gilde i en da oprettet Forening ved Navn *Bogstaveligheden*, som Skribenter og Kunstnere havde stiftet. Der var blandt Kunstnerne Tuxen, Zacho, Erik Henningsen, Jerndorf, Zahrtmann, F. Hendriksen tilstede, blandt Forfatterne Schandorph, Skram, Edvard Brandes, Galschiøt. Schandorph førte os til Bestle's Vinstue, hvor vi fik en udmærket sort Portvin, der desværre var saa stærk, at den gik os til Hovedet, og vi holdt lidenskabelige Taler.

Lutter gode Hoveder var samlede i den mørke, halvt-belyste Vinstue om den stærke Vin, og en virkelig Kameratskabsfølelse besjælede disse Kunstnere og Skribenter, saa grundforskellige de var. En vis Oppositionstrang havde vel oprindelig forenet begge Grupper; stærkt følte Parallelen mellem Literaturens og Kunstens Frigørelse fra akademiske Regler med kun faa Aars Mellemrum. Baade Skribenter og Kunstnere var alvorligt nationale, ikke desto mindre var begge Parter paavirkede af romanske Lande og romansk Kunst. Nogen indbyrdes Paavirkning øvede de ogsaa paa hverandre. At de skulde have havt et bestemt kunstnerisk Løsen (som *Naturalisme*) tilfælles, hvad senere blev paastaaet, er en Taabelighed. Derom var der intet Øjeblik Tale. De lærte halvt ubevidst adskilligt af hverandre, især at forstaa hverandres Sprog.

En af de ædleste Skikkelser iblandt dem, en oprigtig Kristen, var Jerndorf, stilfuld som Menneske og Kunstner, stilfærdig, en Karakter. F. Hendriksen, der baade kunde føre Blyanten og Pennen var med sin Paavirkning fra England og Japan, ikke mindre end fra Frankrig og Østerrig, med sin gode og sikre Smag, der har fornyet dansk Boghaandværk, og med sit heftige politiske Frisind vel egnet til Mellemand mellem det skrivende og det malende Folk.

6.

Da jeg ikke uden stærk Deltagelse i det selskabelige Liv kunde faa noget Udbytte af mit Ophold i Tyskland, maatte jeg nødvendigvis ogsaa se mange Mennesker i mit Hus. Men det var langt fra alene Berlinere, som besøgte mig.

Ikke blot mine danske Bekendte, men næsten enhver Dansk, der kendte mit Navn og kom gennem Berlin, op-søgte mig, mange Svenske og Norske, mange Tyske, Folk fra München eller Hamborg, adskillige Fransk mænd og nogle Englændere.

Blandt Danske, der besøgte mig, vil jeg nævne Kunstnerne Zahrtmann, Pietro Krohn, Viggo Johansen, Carl Thomsen, Jerndorf, Bindsbøll; de senere Universitetslærere Bohr, Tscherning, Salomonsen, Leopold Meyer, Asbjørn Drachmann og Kristian Erslev, Direktøren for Kvægtorvet William Schou, Arkitekten Erik Schiødte, den senere Finansminister Neergaard, senere Generaldirektør Marcus Rubin, Skolebestyrer Sloman, Marine-Ingeniør Hannibal Jespersen, Fysikeren Kaptajn Fischer, min Bogtrykker Hr. Græbe, Skuespiller Schwanenflügel, Hr. Hennings og og hans Frue Skuespillerinden Fru Hennings.

Fra Norge indfandt sig Fritz Thaulow, Chr. Krohg, H. J. Berner, O. Thommessen, Henrik Jæger; fra Sverig

Karl Warburg og Ludvig Josephson, fra Tyskland blandt mange andre Fru Lewinsky, der gav Gæsteroller i Berlin, og min kære Ven Paul Heyse med hans Frue.

Fra Italien kom min Kamerat og Rejsefælle Georges Noufflard med Frue og lille Datter, tog Ophold et Par Huse fra mig og tilbragte en Maanedstid i Sommeren 1881 i Berlin dels for at se Wagners Operaer, dels for at leve nogle Uger i min Nærhed.

Georges Noufflard var mig stadigt lige kær; men jeg havde efter ti Aars Forløb ikke mere samme Glæde af hans Selskab. Vi havde truffet hinanden under den første Ungdoms overstrømmende Meddelelsestrang og paa et Tidspunkt, hvor hver Sætning, den ene sagde, berigede den anden. Nu havde vi ingen Trang til at vise Fortrolighed og hvad vi kunde lære hinanden, det havde vi hver for sig allerede ydet. Georges Noufflard var desuden bleven gennemgribende paa-virket ved Ægteskabet. Hans menneskelige og aandelige Eventyrlyst var borte. Det var ham nok at leve for Hustru og Børn og at dyrke Musiken, som efterhaanden havde fortrængt de andre Kunster af hans Sind. Han var ikke blot bleven en stille, ung Familiefader, men hans Tænkemaade havde ændret sig i Overensstemmelse med hans Stilling. Han hyldede Udslag af den borgerlige Moral, som han i sin tidlige Ungdom havde spottet; han havde ladet sine Vinger amputere for at træde fastere paa Jorden.

Vi kunde nu som før daarligt undvære hinandens Selskab; men vi havde ikke længere stort at sige hinanden. Efter hans Bortrejse saas vi aldrig mere.

7.

I September Maaned ankom den norske Stortingspræsident Johan Sverdrup syg og nedbrudt fra Badet Kreuz-

nach til Berlin og opholdt sig der nødtvungent flere Uger. Hans Søn Jacob Sverdrup, der altid havde vist mig Hengivenhed, hentede mig til Faderen. Denne kendte ikke et Menneske i Berlin. Jeg besøgte ham hver Dag en Times Tid for at gøre mit til at opmuntre den Syge.

Det, som først slog mig, var hvor upraktisk Johan Sverdrup var som rejsende; man skulde tro, han aldrig havde foretaget en Rejse før. Vanskeligt stillet som han var, havde han i Kaiserhof paa anden Sal taget en Række af de dyreste Værelser, en Hjørnestue til Salon, et Værelse til hvert af Familiens tre Medlemmer og endelig et Værelse alene til Kufferterne, der havde kunnet stilles paa Gangen.

I Kreuznach havde han søgt Lindring for Ischias; ved Ankomsten til Berlin led han af Lungekatarrh. Jeg sendte ham min dygtige Læge, Dr. Löhlein, der behandlede ham og helbredte ham. Sverdrup lønnede ham fyrsteligt.

Men hans Almenbefindende var elendigt. Löhlein sagde til mig: „Den gamle Herres Sygdom er Alderdomssvækkelse (han var 65 Aar gammel). Hjertet slaar yderst svagt. Der er intet derved at gøre“. Ikke desmindre besluttede Sverdrup paa min indstændige Anmodning at standse i Hamborg for at raadspørge den berømte Dr. Eduard Cohen, der saa ofte blev kaldet til Friedrichsruh og hvem det lykkedes at helbrede Bismarck for hans Gigt. Jeg skrev et indtrængende Brev til Lægen, med hvem jeg oftere havde talt, oplyste ham om den Mands Værd, der kom for at raadspørge ham, sagde ham, hvor mange der vilde være ham taknemmelige for hvad han kunde gøre for Sverdrup, der dengang var det frisindede Norges Haab. Om det var Lægernes Kunst eller Sverdrups Natur alene, der gjorde det, er vel uvist; men han levede mer end ti Aar endnu.

Dagene var dengang tunge for ham; de fulgte paa urolige Nætter. Næsten hver Aften blev Afrejsen bestemt til næste

Dag, og dog fandt jeg Uger igennem ufravigeligt næste Aften Sverdrup og hans Familie i Hotellet. Han var i Begyndelsen saa nedbrudt, undertiden indtil Aandsforvirring, at jeg fik den Tro, han snart vilde dø. Hans udmærkede Hustru, en dansk Dame, elskværdig, simpel, forstandig, der da ingen Ting fejlede, døde dog længe før han.

Ud paa Aftenen blev han livlig, selv om han Dagen igennem havde følt sig syg. Med sit Væsens Elasticitet var han i Regelen fra det Øjeblik af, da jeg som daglig Gæst traadte over Tærskelen, munter, fortællende, undertiden sprudlende; ungdommeligt skarp i sine Ytringer og tillige i Ligevægt som kun den erfarne, paa Livets Vande helbefarne, er. Han yndede ikke Samtaler, der gik ned i Gruberne, men en let Underholdning; talte om Norge, Tyskland og Danmark, Ideer og Personer, Fortid og Nutid, Politik og Moral, Religion og Historie. Han fortalte om sine Forfædre, om hele sin Slægt, Mænd og Kvinder, mange smukke, dumdristige Mænd og mange kloge, ejendommelige Kvinder, om sin bekendte Onkel og dennes Forhold til Kristian Frederik, og talløse Anekdoter fra sit lange, politiske Liv. Han var i Grunden en verdensfremmed Mand, havde tilbragt sine Dage i en Udkant af Europa uden personligt at kende sin Tidsalders første Skikkelser, vel endog uden jævnbyrdig Omgang. Men han havde ved udstrakt Læsning stræbt at bøde paa denne Mangel. Han havde grundigt Kendskab til engelske Statsmænd og Historikere — den ældre Pitt syntes at være hans Yndling blandt Statsmændene, Grote blandt Historikerne — og han skattede, forekom det mig, med rigtigt Blik de politiske Talere i Forhold til deres Evne til at udtrykke sig jævnt, fortroligt, uden Kateder- og Prædikestol-Veltalenhedens Tilbehør, Historikerne i Forhold til det Indtryk, man gennem deres Fremstilling modtog af, om de selv havde havt Statsanliggender i Hænde. Han kendte indtil

Enkeltheder de store tyske Juristers og Historikeres Værker, han havde læst Gneist, Ernst Curtius, Mommsen, og hans Dom over dem var en politisk og praktisk forfaren Mands.

Undertiden, naar han saaledes sad og samtalte, forlod han uvilkaarligt Meddelelsens almindelige Form, og man hørte gennem Konversationstonen Parlamentstalerens Sprog i en eller anden med særlig Fynd fremsat skarp Bemærkning, i et eller andet med vægtig Stemme opgjort Resultat. Tidt formaaede han da ikke at blive siddende rolig, men greb sin Stok og fortsatte Samtalen med Liv, mens han vandrede op og ned ad Gulvet. Han saa godt ud. Det svære sorte Haar var endnu mørkt som en Ynglings og end ikke ved Tindingerne begyndt at vige fra Panden; de mørkebrune Øjne var paa Grund af Sygdommen lidt glansløse, men Blikket fast; til den skarpe Profil svarede den udtryksfulde, sikkert tegnede Karaktermund.

Med Undtagelse af ganske faa Dage, da Sverdrup foretog en lille Køretur og besøgte et Museum, saa han ikke andet af Berlin end Wilhelmsplatz, som han fra sit Hjørneværelse havde for Øje, naar han paa sine Stuevandring, støttet til Stokken, standsede ved Vinduet og saa ned paa Pladsens legende Børn og paa Statuen af General Zie then, under hvem en af hans Forfædre havde tjent. Han ventede maaske mindre paa Kræfter nok til Afrejsen end paa at norske Tilhængere skulde sende ham den hurtigt voksende Sum, han til den havde nødt.

Han var noget kuldkær og behøvede megen Varme i sin Dagligstue. Om Aftenen tændtes fem store Gasflammer i Loftet, saa man langt borte fra kunde forvise sig om at Johan Sverdrup trods Gaarsdagens bestemte Beslutning endnu var i Berlin. Da mit Arbejde ikke tillod mig mer end ét Besøg om Dagen, saa jeg i den Tid, hvor Sverdrup opholdt

sig i Berlin, næsten ingen uden ham og hans. Da han rejste, sendte han mig et elskværdigt Kort med Tak for „den Trøst, som mine Besøg havde været ham.“

8.

I Slutningen af Oktober tog jeg til Kjøbenhavn for der at holde to Foredrag, et om Bjørnson, et om Ibsen. Der var en saa stærk Tilstømning ved Billetsalget, at jeg maatte gentage begge Foredrag og altsaa talte fire Gange paa Universitetet for overfyldt Hus.

Studenteforeningen anmodede mig om at holde et Foredrag dør, hvad jeg gik ind paa. Senioratet har øjensynligt været presset af Medlemmerne til denne Opfordring; thi Dagen før jeg skulde imødekomme den, rygtedes det i Kjøbenhavn, at Senioratet ikke vilde tillade mig at blive i Salen, efter at jeg havde talt, men vilde kræve min Bortgang. Det lød utroligt; dog jeg var jo vant til enhver Medfart fra smaa og store Autoriteters Side i Danmark, saa selv denne Adfærd af saa ringe Myndigheder ikke forekom mig utroværdig. Man bad mig om en Tjeneste, og tilføjede mig i samme Aandedræt en Haan. Det var ganske i Stilen.

Da jeg ankom, udtalte den ledende Senior det Haab, at jeg vilde spise til Aften med Senioratet i et mindre Værelse, og tilføjede: Der bliver ikke noget Sold paa Salen efter Foredraget. — Hvorfor ikke? — Vi kan ikke tilstede, at De bliver sammen med Studenterne, ogsaa for Deres egen Sikkerheds Skyld. Der hersker i visse Krese stor Forbitrelse imod Dem; vi vil ikke risikere, at De bliver overfaldet. — Jeg nærer ingensomhelst Frygt eller Bekymring. — Ligemeget; vi tillader det ikke. — Og hvis jeg bliver ligefuldt? — Saa slukker vi Lamperne.

Da jeg ved Slutningen af mit Foredrag meddelte — hvad

alle vidste — at jeg gerne havde tilbragt Resten af Aftenen med de Tilstedeværende, men at dette formentes mig af Senioratet, blev der en stærk Bevægelse blandt Studenterne. De, der havde fremtvunget, at jeg blev indbudt, havde allerede lejet en Sal andensteds. Fire hundrede Studenter fulgte mig til Larsens Lokale. Fem trykte Sange, som havdes parat, blev omdelte, nogle iblandt dem vittige.

Her et Par Strofer af en af dem:

Saa lad dem kun dreje Nøglen om
for Templet, hvor Sokrates staar som et Billed
paa Filosofi og Hedendom,
der, Gudskelov! udenfor Porten er stillet;
hvor nylig Kliken
lod Politiken,
Foreningens gamle Elsker, i Stikken,
:| skønt haardt det kneb. |:

Augurerne saa, at et Tegn betød,
man kunde for Æstetiken ej spares.
Naa, høre paa den — lad gaa til Nød!
men drikke med den — nej, Gud bevares!
Der kunde komme
til Ytring somme
mod Paludanister ukærlige Domme,
:| naar Rusen steg. |:

Og derfor staar som en Obscurant
vor Festsal hisset med Gassen slukket,
med Hoederne hyllet i Mulmgevandt,
med alle Gardiner for Vindverne trukket,
og fyldt i hver eneste
Krog af den reneste
friske Tobaksrøg og Brandes' seneste
gyldne Ord,
ja gyldne Ord.

Jeg tog Plads mellem J. P. Jacobsen og Drachmann, talte først til Svar paa Skaaltalen for mig, holdt dernæst en stor, efter Sigende virksom Tale og sagde endelig tilsidst nogle humoristiske og forsonende Ord, ved hvilke jeg udglattede en

Misstemning, der et Øjeblik havde indsneget sig. Min Forsønlighed indbragte mig endnu mere Bifald end min Ubøjeighed; det er altid den, som slaar an i Danmark.

Den Aften blev vistnok det danske Studentersamfund stiftet. Det var de unge Mænd, som den 5. November 1881 udvandrede fra Studenterforeningen, der i det følgende Aar oprettede dette Forbund, der i Aarenes Løb har stiftet megen Gavn.

9.

Fra Olaf Skavlan modtog jeg en Anmodning om ogsaa i Kristiania at tale om de to store norske Digtere, og da jeg betænkte mig, fulgte gentagne Telegrammer. Jeg rejste da derop.

Selve Rejsen var en Kæde af Uheld og Kedsommeligheder; saa langsomt gik den. Der gaves dengang ikke Hurtigtog. Den første Nat tilbragtes i Falköping, den anden Nat i Charlottenberg. Jeg ankom nogle Timer før jeg skulde tale.

I faa Dage saa jeg hele min norske Bekendtskabskreds igen og glædede mig paany ved Kristiania Gæstfrihed. Olaf Skavlan og hans Frue, Alexander Kiellands Søster, indbød mig straks den første Dag. Der var i den ældre Mands og den unge Kvindes Væsen en sammenstemt Finhed, som bevægede og tiltalte. Olaf Skavlan var en fremragende begavet og kundskabsrig Mand, som ikke overkom at udføre alle de Planer, han lagde*). Hans altfor aarvaagne Selvkritik forhindrede den Selvfølelse, han ingenlunde manglede, i at gøre sig kraftigt gældende udadtil. Men det Dæmpede, der var over ham som over Den, der manglede Modet til at

*) Samlede Skrifter III 411.

udsætte sig for ikke ret at gøre Fyldest, gav hans Væsen dets særegne Tiltrækning. Hos ham, som tidligere hos Alexander Kielland i Stavanger, traf jeg den fortræffelige, unge Kvinde, der senere skulde blive Maleren Eilif Peterssens Hustru, Frk. Magda Kielland.

Skuespillerparret Gundersen og Fru Gundersen, hvem jeg havde lært at kende under mit første Ophold i Norge, havde jeg Fornøjelse af paany at tale med. Begge tog det alvorligt med deres Kunst; han var en dygtig Karakterskuespiller; hun havde mer end nogen anden skabt den moderne norske Tragedie paa Scenen. Hos dem var Skuespillerinden, den elskværdige Frk. Reimers, jeg første Gang havde set i Bergen.

Jeg købte Dragter af Renkalveskind til mine Smaapiger og var efter tre Dages Ophold borte igen.

Paa Hjemrejsen saa jeg nogle Dage i Kjøbenhavn stadigt J. P. Jacobsen, Hørup, Kielland, og var indbudt til et vellykket Aftenselskab hos Xylograf F. Hendriksen, hvor Julius Lange, J. P. Jacobsen og Malerne af vor Kres var tilstede og hvor Krøyer udførte en Tegning af mig til *Ude og Hjemme*, som ikke lykkedes særdeles. Saa godt Krøyer og jeg altid har kunnet sammen, vi var for uensartede til at han nogensinde ret kunde træffe mig; han har dog ikke ladet det skorte paa Umag; thi han har udført tre Malerier og adskilligt flere Tegninger af mig.

10.

Snart var jeg igen i min Berlinske Kres. Den var i Oprør over min Bismarckartikel*). Det samme Omkvæd gængtes i det Uendelige. Hvor jeg gik og stod, taltes kun om

*) Se Levned II Side 256.

Artiklen, om hvad der havde staaet imod mig i den Avis og hvad i den, om hvad A. og B. og C. og D. havde sagt om den, hvor forbitret E. og hvor rasende F. havde været — indtil det Hele gik af Kog som en Pot Mælk.

Treu tog mig med til det arkæologiske Selskabs aarlige Winckelmannsfest, der fejredes i Anledning af den store Kunstelskers Fødselsdag den 9. December. Jeg havde saa megen Kærlighed til Winckelmann fra mit første Studenteraar, at jeg gerne deltog i Festen. Der blev holdt Taler af Curtius, Treu, Conze og flere. Arveprinsen af Meiningen, den russiske Gesandt, Samleren Hr. Saburof og Ministeren Gossler var tilstede. Treu's Foredrag om det olympiske Zeustempels Metoper var særligt godt.

Jeg havde i denne Tid to Arbejder for: en Studie over Brødrene Goncourt og en større Afhandling om Schack Staffeldt, hvilken F. L. Liebenberg, hvem jeg ugerne negtede noget, havde bedet mig om til en ny Udgave af Staffeldts Digte.

11.

I Midten af December modtog jeg fra Henrik Ibsen *Gengangere*, som satte mig i stærk Sindsbevægelse; Stykket syntes mig dramatisk svagt, men indgød mig Beundring for Digterens Mod og Genialitet.

Det behandlede Arvelighedstanken i digterisk Form, fremstillede paa Grundlag af den Determinisme, der foreløbig er den moderne Videnskabs sidste Ord i Sagen, Barnets gennemgaaende Bestemthed ved Forfædrene, og gav denne Opfattelse en Baggrund af stemnings- og tankevækkende Art ved at henpege paa Bevarelsen af nedarvede Følelser (og derigennem af Dogmer), hvis oprindelige Livsbetingelser er uddøde og vegne for andre, med hvilke disse

Følelser staar i Strid. Herved foraarsagedes da, især i Samfund og Enkeltpersonligheder, der kunstigt var holdte tilbage fra Deltagelse i den fremrykkende Kultur, en mer eller mindre haardnakket Strid mellem en ny Erkendelse og et gammelt Følelsesliv.

Allerede i Juni 1875 havde Henrik Ibsen sendt *Det nittende Aarhundrede* et Digt, i hvilket det hed:

Genfærd af afdøde Tider og Mænd
 gaar i vor Ynglingeskare igen.
 Af Frasernes Taager og Festernes Røgelse
 formes et Verdenhistoriens Spøgelse.

Det var disse Genfærd af afdøde Tider, som Ibsen denne Gang havde eftersporet indenfor Familielivets Tærskel; det var Spøgelsets Optræden paa Privatlivets Grund, han havde rettet sit Blik paa, sikker nok paa, at der var et Spøgelse i hvert Hus.

Den Modtagelse, som Stykket fik i Norge og Danmark, røbede, hvor langt Ibsen var forud for sin Tid. For første Gang vovede Smørerne at skrive imod ham som de plejede at skrive imod mig. Næsten hele det til Norge sendte Oplag vendte usolgt tilbage til Hegel. Og i Danmark naaede Forargelsen et Højdepunkt. Falkman i *Nationaltidende*, Molbech i *Dagbladet* gjorde det af med *Gengangere*. For at komme Ibsen til Hjælp i denne Situation, skrev jeg en Artikel, hvis sidste Del lød saaledes:

Ibsen udvikler med rolig, men ubøjelig Strenghed alle Konsekvenserne af et Liv som Alvings: Moderens forspildte, Sønnens skrækelige Tilværelse, Sønnens Forelskelse i sin egen Halvsøster, dennes fra først af fordærvede Natur, der vil bringe hende til stedse dybere Synken, endelig Moderens fortvivlede Stilling overfor det Tvangsvalg: at fremme Sønnens Død eller lade ham leve som et levende Lig, og han synes saa at spørge, om et Levned som hint var alle de tusinde Ofre værd, der under Trykket af Samfundsopinionen er bragt det. Naar, synes Ibsen at sige, saa op-rørende, saa græsselige Ting forekommer indenfor det af Lov og Samfund omhegnede Familieliv, uden at noget velsindet og dannet Menneske deraf

drager nogen Slutning om Beskaffenheden af de stiltiende Overenskomster, paa hvilke „det gode Selskabs“ Façade hviler, mon det saa ikke er sundere, værdigere, mandigere, ja kvindeligere, at prøve Bygningen bag Façaden indtil Grunden end at nøjes med Pastor Manders's Forsikring om, at Bygningen er opført paa Klippegrund og, lige som Asylet i *Gen-gangere*, selv uden at være assureret, sikker nok mod Brandskade, da den „jo dog ligesom helliges en højere Livsopgave“.

Dette er, tykkes mig, kortelig udtrykt, Digterens Mening med sit Stykke.

Han har udtalt den i digterisk, dramatisk Form. Der forekommer ikke en Replik, ikke et Ord, som er sagt af ham, og for hvilket han bærer Ansvar. At paadutte ham enten Osvalds eller Fru Alvings Synsmaader er utilladeligt, saa meget utilladeligere, som begge disse Skikkelser hænger fortræffeligt sammen og er fuldt forstaaelige uden Inddragning af Digterens Personlighed. Og dog er dette foretaget offentligt paa den plumpeste Maade. Om Osvald er det i denne Henseende næsten overflødig at tale: hvad han siger har Ungdommens, Kunstnernaturens, Zigejrnaturens Præg. At Ibsen skulde skjule sig bag ham for at faa sagt, hvad han vil sige, er det lidt enfoldigt at antage. Men Fru Alving, der giver ham Ret, der endog overbyder ham! Hun maa da være den forklædte Henrik Ibsen! Som om Fru Alving ikke var en Skikkelse af det nordiske Samfundsliv. Som om vi ikke havde truffet hende, talt med hende, beklaget hende, forstaaet hende, længe før Henrik Ibsen malte os hende. Ikke engang det har man indset, at saaledes bliver en Kvinde, der har lidt og udstaaet dette. Og naar hun siger: „Ja det med Lov og Orden! Jeg tror mangegang, det er det, som volder alle Ulykkerne her i Verden“, saa lader man, som havde man nu grebet Henrik Ibsen i at erklære Lov og Orden Krig. Denne Kvinde har set, hvad der trives bag Loven og Ordenen som Skærmbærter, hvad Under, at hun griber fejl og tror Skærmbærtdet skyldigt; hun har set, hvad Selskabet tilsteder, lukker Øjnene for, bortlyver og borthyler; hvad Under, om hun tænker, at det, Selskabet forbyder (selv om det var Ægteskab mellem Halvsøskende), umuligt kan være slemmere eller endog blot saa slemt som hvad det tilsteder, naar det bare ikke officielt behøver at vide deraf. Hvad Under! Nihilismen er Aandstyranniets sikreste Produkt. Vil man ikke høre Fru Alvings Synsmaade om Forbindelsen mellem Søskende, saa maa man op-høre at fortælle os, at vi alle nedstammer fra slige Forbindelser. Vil man hindre Fru Alvings Anskuelse fra at brede sig, saa lad Ortodoksien indtage en beskednere Holdning, lad den opgive at undertrykke og at angribe. Der gives intet Sted i Evropa, hvor den hviler paa Sindene med et saadant Tryk som i Danmark-Norge. Lad den tilskrive sig selv den stedse alvorligere Modstand, der rejses imod den, og lad den, hvis

den ikke vil fremkalde en Literatur, i hvilken de Anskuelser, som nu kun fremstilles dramatisk, forfægtes for fuldt Alvor, tage Reb i Sejlene i Tide. At den bander og fordømmer, nytter intet. At dens frivole Talsmænd i Pressen til Bedste for den udkrammer en Kvasi-Æstetik, der for halvhundrede Aar siden endnu fandt Tiltro, men som aldrig var sand, det nytter endnu mindre.

Ibsens Drama skal efter Sigende have vakt megen Misstemning. Det norske *Dagbladet* slutter en yderst lunken Anmeldelse med et Længselssuk efter — jeg ved ikke ret, om det er Rahbek eller A. Munch. „Naar man har læst Bogen,“ hedder det, „priser man uvilkaarlig den gode gamle Poesi, fordi man i al Fald kunde læse den uden Fare for sine Nerver.“ Den norske Liberalisme ligner den danske Konservatisme deri, at de begge er nervøse som Mimoser.

Nervøsiteten gyser tilbage for denne Bog; Blødsødenheden finder den „oprørende“; den smægtende Fejghed finder den „dumdristig“ og Affældigheden finder Ibsen „upoetisk“. Jeg har for Morskabs Skyld ladet mig sende nogle Anmeldelser og har derved udvidet min Menneskekundskab. En Artikel i *Nationaltidende* har særlig fortryllet mig. Den Petersen, der har skrevet den — jeg kender ikke hans borgerlige Navn, han er anonym — bemærker, at „kun fordi Ibsen staar saa højt i Navnkundighed og literær Betydning, kan hans nye Arbejde *ikke uden videre kastes hen i den Kalkkule, hvor sligt i Grunden ene hører hjemme*.“ Godt brølt, Petersen! Artiklen gør ganske Indtryk af at være skrevet af en gammel journalistisk Daglejer, graaet i Haandværket. Naar man nu betænker Sandsynligheden af, at dette Udbrud stammer fra en Fyr, der har skrevet en Snes Aar i Aviser uden at det i dette Tidsrum er lykkedes ham at frembringe fire Linier, noget Menneske kan huske, mens det alt sammen, Artikel for Artikel, Nummer efter Nummer er vandret — „i den Kalkkule, hvor sligt“ i Reglen havner, naar man videre betænker, at Fyren taler om en Mand, af hvem man maaske endnu om 200 Aar vil læse et og andet, saa er denne Veltalenhed ikke uden psykologisk Interesse. Og Interessen stiger, naar man i det følgende støder paa disse Ord om Henrik Ibsen, at han maa ikke blot nære en sær Forkærlighed for det Modbydelige, men „*være betagen af en til Vanvid grænsende Forfængelighed og Indbildskhed*, naar han mener at have Kald til at fremsætte disse Problemer til æstetisk Nydelse og med mindste Fremgang mod hint høje Maal, Bevidsthedernes Revolutionering.“ Dette er maaske en Smule uhøfligt, men naar en anonym Petersen siger det, saa maa det være sandt, og det vilde være Pedanteri at opholde sig ved Formen.

Saa har dernæst *Dagbladet* haft en herlig Anmeldelse. Blot man aabner den, „er det ligesom man saa Gengangere smyge imellem Liniere“.

Ved første Gennemlæsning tager den sig ud som lutter Perfdi, og der er ganske vist en god Del Perfdi deri. I Anledning af Fru Alvings ufor-glemmelige Replik om Maskinsømmene, udbryder Anmelderen f. Eks.: „Saaledes bliver Ibsen færdig med Religionen“; han undser sig ikke ved at lade ham „havne i den fri Kærlighed“ eller ved at plapre om, at Ibsen, den strengeste Moralist i evropæisk Poesi, „ikke kender eller ikke aner-kender Pligtbegrebet som en Hovedfaktor i Livet“. Men jeg skal ikke dvæle ved Perfdien heri, fordi det er umuligt at skønne, hvor meget der her er virkelig Perfdi, og hvor meget der er pur Enfoldighed. Den dybe etiske Alvor i *Faraos Ring* har Ibsen nu vel ikke naaet. Men et almin-deligt stilfærdigt Menneske vil formodenlig begribe, at Ibsen ikke mangler Pligtfølelse eller Pligtbegreb, fordi han som Goethe og Heiberg, Schiller og Hugo, Hegel og Herbert Spencer ingen *absolute* Pligter anerkender. Han er netop saa langt fra at underkende Pligten, som Schiller var fra at hade Dyden, da han skrev:

Meine Antipathie.

Herzlich ist mir das Laster zuwider, dobbelt zuwider
 Ist's mir, weil es so viel schwatzen von Tugend gemacht.
 „Wie, du hassdest die Tugend?“ — Ich wollte, wir übten sie alle,
 Und so spräche, will's Gott, weiter kein Mensch mehr davon.

Det er næsten Synd at forstyrre Anmelderne, naar de moraliserer for Henrik Ibsen, thi det klæder dem saa uforligneligt. Men ilde vilde det heller ikke klæde at have saa meget Begreb om videnskabelig Psykologi og Etik, at man vidste, Forpligtelsen hører hjemme i en Mellem-sfære, er et Overgangsbegreb, for hvilket der i et harmonisk, sædeligt Forhold ikke mere er Brug. Da vilde man vel ogsaa begribe, at hvor Fru Alving (fra hvem der endda er langt til Ibsen), i det Øjemed overfor Sønnen at undskylde Faderen, anklager sig for at have gjort Hjemmet uudholdeligt for denne med evindelig Tale om *sine* Pligter og *hans* Pligter — der angriber hun ikke — som man plat har indsneget — *Sædeligheden* i „Livsglædens“ Navn, men den golde nordiske Hersen i Pligtbegreberne, der er saa uforenelig med et Liv i rolig Harmoni og saa sørgelig let at forene med et Liv i den mest forbenede Egoisme.

Dog pikantere endnu end *Dagbladets* Etik er dets Æstetik. Det er lutter gammel afdød Æstetik fra Aarhundredets Begyndelse, der en Snes Aar senere kom til Danmark og, som det viser sig, har holdt sig der. Saaledes indvendes, at „Stykket i det hele er vendt tilbage til det antike Dramas Fatum og lader Katastrofen fremtræde som en Nødvendighed, medens det moderne Drama beror paa Frihed“. At nu det moderne Drama beror paa Frihed (skal sige Viljens Frihed), er en af disse Spø-gelsemeninger, som man ikke ventede at møde mere. Den stammer fra

den gamle rationalistiske Tidsalder, der ikke kendte Arvelighedsideen og ikke forstod og ikke vilde vide af Omgivelsernes Indflydelse; det er en Lære, til hvilken ikke et eneste godt moderne Drama nogen Sinde har svaret. Og latterligt vilde det være, om Æstetiken, der dog helst burde vide lidt Besked om, hvad den moderne Videnskab lærer om „den frie Vilje“, vilde kræve, at Dramet skulde bero paa et Fantom, paa hvilket intet andet beror. At Katastrofen fremtræder som en Nødvendighed, er saa langt fra at være en Fejl i Ibsens Stykke, at det er netop det, som maatte være. Og ganske lige saa lidt er det en Fejl, eller som det i *Dagbladet* hedder „uretfærdigt og udramatisk“, at Straffen fortrinsvis rammer Moderen og Sønnen, ikke den, som bærer Hovedskylden. „Uretfærdigheden“ her er Verdensordenens, som det ikke er Digterens Sag at omarrangere eller omlyve, men at fremstille, og hvad der i Ibsens Stykke er mindre dramatisk end ønskeligt var, det beror ikke i mindste Maade paa dette Forhold. Som Drama har *Gengangere* trods Digterens ogsaa her udviste Mesterskab sin Svaghed; det staar teknisk tilbage for *Et Dukkehjem*, fordi Ekspositionen er for lang, og der er for lidt virkelig Handling imellem den og Sammenbruddet, men med det gamle Problem om Frihed eller Nødvendighed har denne Svaghed intet at skaffe. Hvis man vil finde Overensstemmelse mellem Ibsens Skæbnetro og den antike, saa kan man; men den, der virkelig findes, beror kun paa, at vi alle, Tidsalderen, i hvilken vi lever, er vendt tilbage til Antikens naturalistiske Opfattelse af Menneskelivet. Det nittende Aarhundrede er deterministisk, som den klassiske Oldtid var det. Tænker man derimod paa de Gamles Tro paa et hemmelighedsfuldt Fatum, hin Skæbne, der i det antike Drama tvinger Oedipus til i Kraft af en Forudbestemmelse at dræbe sin Fader og ægte sin Moder, hin Skæbne, der endnu spøgede i Ibsens *Kejser og Galilæer*, saa er Skæbneudviklingen i *Gengangere* saa langt derfra som Indsigt fra Mytologi.

Dagbladet betragter det som „en Slags Trods“ eller „en Naivitet“ af Ibsen, at han har indleveret sit Stykke til det kongelige Teater i Kjøbenhavn; thi, hedder det, „at noget Teater, i al Fald noget Teater af Rang og Betydning skulde ville opføre dette Drama, anser vi for en Umulighed.“ Hvad fremmede, det vil vel nærmest sige tyske, Teatre vil gøre, er ikke let at beregne og temmelig ligegyldigt. De skylder Ibsen intet; hans Stykker og den tyske Smag ligger langt fra hinanden, de har intet Hensyn at tage til ham. Men naar jeg ser de Anstrengelser, som *Dagbladet* og andre ligesindede Blade gør, anser jeg det selv for rimeligt, at en Umuliggørelse af *Gengangeres* Opførelse i Kjøbenhavn vil lykkes til Trods for Teaterchefens intelligente og uhildede Blik og til Trods for alt, hvad Teatret skylder Ibsen. De Par Tusind Mennesker, der udgør Selskabet, kalder sig *Samfundet* og forsøger at bilde Millionerne ind, at de er

Staten, og som har en Hovedinteresse i, at der aldrig fra noget officielt sanktioneret Sted forkyndes noget dybt Alvorligt, noget gribende Stærkt, noget skærende Sandt, vil rimeligvis med Lethed kunne hindre Opførelsen eller dog forvandle den til et Nederlag for Digteren og Teatret. De vilde for 50 Aar siden have umuliggjort Stykkets Trykning, nu kan de vanskeliggøre dets Opførelse og vil vedblive at kunne det, saa længe Nationalteatrene i Evropa ikke betragter sig selv som Statteatre, hvad der var Meningen med dem, men som en Samfundets eller Selskabets Luksus.

Selskabets Argument er dette, at et Stykke som dette er ikke *Poesi*. Men Sandheden er, at Begrebet om *Poesi* forandrer sig igennem Tiderne. I Frankrig var 1670 Shakespeare ikke *Poesi*, i Danmark var 1770 Goethe ikke *Poesi*, for Heiberg var Victor Hugo og Frankrigs hele romantiske Literatur ikke *Poesi*, ja for ham var end ikke Bjørnsons og Ibsens Ungdomsværker det, som nu, netop i Modsætning til *Leonarda* og *Gengangere*, er bleve *Poesi*. Man kan være rolig, *Gengangere* bliver saavist nok *Poesi*. „Men,“ siger *Dagbladet*, „der er en Skønhedslinje, der sætter Grænsen for hvad der kan opføres og hvad ikke, og naar noget er ikke blot uskønt, men rentud modbydeligt, har det intet paa Teatret at bestille.“ Det er sandt, og jeg underskriver hvert Ord. Der er noget der er uskønt, ja rentud modbydeligt, og som intet har paa Teatret at bestille. Og hvad er det? Det er f. Eks. Efterligningen, der puster sig op som var den Originalitet; det er Udtømtheden, der blærer sig som var den Frembringelseskraft; det er Rutinen og Marvløsheden, som raaber sit *Excelsior!*; det er Gengangerskikkelserne, som sminker sig tommetykt for at synes rødkindede bag Lamperækken. „Det Uskønne, ja Modbydelige“ ligger ikke i Stoffet, men i Behandlingsmaaden. Hvad angaar alt dette Ibsen, som staar i sin fulde digteriske Kraft?

Henrik Ibsen har ved at skrive den moderne Tragedie, som kaldes *Gengangere*, sat sin hele møjsomt og langsomt indvundne Avtoritet, sin Yndest hos Publikum, næsten sin borgerlige Anseelse paa Spil. Denne Bog er trods sin eminente Betydning ikke det fuldkomneste Drama, han har skrevet; men den er den nobleste Handling i hans literære Liv.

I Anledning af *Gengangere* blev der i den kjøbenhavnske Højrepressen kastet forskellige Sideblik til Ibsens Stilling til tyske Teatre. *Dagbladets* Etiker glædede sig ved Tanken om, at intet tysk Teater vilde spille Stykket. *Nationaltidendes* Smagsraad skrev med Hentydning til den dengang udbredte danske Fabel om Ibsens Indtægter af hans Stykker paa Tysk, i sit udsøgte Dansk følgende: „Filosofisk lader Pessimismen sig deducere, i æstetisk Behandling bliver den

til Lefleri med Livets Alvor, Sorg og Smerte, hvormed Forfatteren gør sig interessant, indtil en Teaterdirektion maaske kommer og byder ham Penge for at gøre det om og lade Sort blive til Hvidt i Slutningsscenen, hvilken Handel ingen Indignation hindrer Digteren i at tillade, selv om han ikke direkte selv besøger Transaktionen.“ Det havde været Synd ikke at spidde denne Sommerfugl paa en Knappenaal. Først dette Dybsind, at Pessimismen æstetisk behandlet blev til Lefleri, saa denne Insinuation, at Ibsen for Penge gjorde Sort til Hvidt i sine Slutningsscener!

Da Ibsens *Et Dukkehjem* skulde opføres i Wien, og da man af Hensyn til Publikums slette og blødagtige Smag ikke vilde lade Nora forlade Helmer, skrev man til Ibsen og opfordrede ham til at forandre Slutningen. Paa hans afslaaende Svar bemærkede Teaterdirektionen, at han lige saa godt kunde føje sig, da Forandringen ellers alligevel vilde ske og da maaske end mere i Strid med hans Hensigter — saa nødedes han for at forhindre større Vandalisme til i Stedet for de Par sidste Repliker at lade Nora synke sammen ved Barnekamrets Dør. Der var ikke tilføjet en eneste Replik. Jeg saa Stykket spillet i Berlin i denne Form, uden Gnist af Forstaaelse, og svækket ved den matte og meningsløse Slutning. Men hvad Skyld havde Ibsen deri? Han var jo ved vore Regeringers vise Foranstaltning retløs i Tyskland, et Bytte for enhver Teaterdirektør som for enhver Oversætter.

Den første Opførelse af *Et Dukkehjem* i Berlin blev en Skandal. Fra anden Akt af spiltes Stykket under stigende Uro og Misbilligelse. I tredie Akt lo og spottede man. Det var flere Gange vanskeligt at opfatte Replikerne for Latter og spottende Udbrud.

Ibsen var da endnu ikke mere anset, end at Publikum ikke gad være over at høre paa ham med Opmærksomhed.

Og hvad Indtægten af hans Stykker angik, var den da endnu Nul.

Bjørnson havde dengang, for at opnaa nogen Indtægt, af sin Oversætter Lobedanz ladet sig indmelde i de tyske dramatiske Forfatteres Forening, havde betegnet de tyske Oversættelser af sine Skuespil som Originaler, den originale Udgave som en Oversættelse og støttet sig til den tyske Regerings Beskyttelse mod Tilbage-Oversættelser.

At Ibsen ikke havde indladt sig herpaa, saas bedst, da *Samfundets Støtter* i Berlin opførtes paa én Gang paa seks Teatre uden at Digteren fik en Øres Honorar, medens Hr. Jonas og Konsorter, der havde tilskaaret og tilklippet det efter Behag, naturligvis tjente godt derved. Ja den Udgave af Stykket, som Ibsen selv (med Frøken Klingefelds Hjælp) udgav i München, bragte hans Forlægger kun Tab og Ærgrelse, thi den kostede, om jeg husker rigtigt, 2 Mark, da den var trykt med ordenlige Bogstaver paa ordenligt Papir, og blev naturligvis til Makulatur, da Reclam samtidigt udgav Bogen for 20 Pfennig. Ikke desmindre var der ikke faa, som fandt et Tegn paa lav Havesyge i, at Ibsen den Sommer offentlig beklagede den høje Skat, den norske Regering havde lagt paa ham, idet den for at sikre uhindret Oversættelse fra Tysk til Norsk vægrede sig ved at inklade sig paa en Overenskomst med Tyskland.

Nationalzeitungs og *Deutsche Rundschau's* Teaterkritiker Karl Frenzel lod dengang aldrig Lejligheden gaa hen, naar et norsk Stykke opførtes, uden at ivre mod Opførelsen af nordiske Stykker overhovedet. Han gjorde gældende, at Stoffet i disse Stykker var altfor fremmedartet, at de bestandig sigtede til eller hvilede paa eller gik ud fra politiske, sociale og literære Forhold, der var aldeles ubekendte i Tyskland, og at de som Følge deraf hverken kunde spilles eller nydes eller forstaas. At man skulde give sig til at

studere disse Forhold først, som man f. Eks. studerede de franske, ikke mindre fremmede, var da utænkeligt.

Henrik Ibsens Geni forandrede efterhaanden for nogle Aartier denne LigeGYldighed til Begejstring, om det end altid forblev skralt med Studiet af de Forhold, som laa bag Digtingen. Dog Ibsen trængte efterhaanden igennem i Tyskland som ingen moderne fremmed Digter før ham, og *Gen-gangere*, som hans øvrige Stykker, hører nu til det faste Repertoire.

12.

Fra Kjøbenhavn blev jeg stadigt fra forskellige Sider underrettet om Øjeblikkets politiske Situation i Danmark. Det var paa dette Tidspunkt den, at Venstres Fører, Chresten Berg, begyndte at blive betænkelig ved Alliancen mellem Venstre og Fritænkerne. En Maaned senere meddelte mine Korrespondenter endog, at Berg var „ustyrligt angst for Fritænkeri“. Man forberedte mig paa, at Venstre vilde spalte sig i en moderatere og en radikalere Gruppe, og det skortede ikke paa Anmodninger til mig om at støtte den første.

I Januar, hvor *Deutsche Rundschau* havde bragt en forstandig Artikel om mig af Otto Brahm, holdt jeg i Berlin i Architektenhaus's smukke Lokale et Foredrag om Brødrene Goncourt for en 300 Tilhørere, deriblandt Max Klinger og Kumanin, som gav mig en skønsom Kritik derover. Samme Dag, jeg skulde tale, modtog jeg fra Edmond de Goncourt hans *La Faustin* med en venskabelig Tilegnelse. Sammen-træffet rørte mig.

Jeg blev for første Gang indbudt til at tale i Hamborg og gentog da i Februars Begyndelse mit Foredrag der. Det kom til at faa en virkelig Betydning, som sjældent et Foredrag, thi Direktør Brinckmann, som hørte det og derigennem

erfor om Brødrene Goncourts Sværmeri for japansk Kunst og Kunstindustri, besluttede at studere Japan, og det var saaledes, efter hvad han selv har sagt, gennem mig som Mellemand, han fik Stødet til Grundlæggelsen af den mønsterværdige japanske Samling, som Museet i Hamborg nu rummer.

Jeg blev i Hamborg vel modtaget af Formanden for den Forening, der havde indbudt mig, Professor Eyssenhardt, og af en Familie, der en lang Række Aar igennem til Husherrens Død har vist mig Gæstevenskab der, Parret Emil og Wilhelmine Oppenheim, han sart og svagelig, men human og klog, hun varmt interesseret for Poesi og i Stand til en forstandig og fin Værdsættelse af hvad hun læste; Paul Heyse havde i hende en oprigtig og kritisk Veninde. — *Hamburger Nachrichten* bragte en Artikel om mig, hvori det hed, at ingen Foredragsholder der i Byen havde behaget som jeg.

I Bremen, hvor jeg nogle Dage derefter talte, gjorde jeg mange dygtige Folks Bekendtskab, der næsten alle hed Müller eller Meier. Mellem dem var en rig Kunstelsker, Dr. Meier, som besad en af de største eksisterende Samlinger af Raderinger; han viste mig bl. a. Jules de Goncourts. Han indbød mig til det aarlige Bremenske Schaffermahlzeit, en Kuriositet, som jeg deltog i og har beskrevet*).

Bremen udøvede en stærk Tiltrækning paa mig. Det dejlige gamle Raadhus opfyldte mig. I dets berømte Kælder, som Heine har besunget og Hauff fantaseret over, gav gode Bremens Borgere mig et lille Aftenselskab, hvor Barth, Sattler, Lammers, Dr. Marcus, en Senator og Borgerskabets Formand var tilstede og hvor Lammers holdt Talen til mig, efter at en Rhinskvin fra 1745 var sat paa Bordet. Den

*) Samlede Skrifter XIV, 351.

gode Stemning brødes en Stund ved Efterretningen om Berthold Auerbachs Død.

I disse Februardage 1882 gjorde jeg Bekendtskab med Maleren og Digteren Arthur Fitger, med hvem jeg efterhaanden skulde blive forenet i et inderligt, af Tid og Adskillelse uanfægtet, Venskab. Jeg har andetsteds skildret ham for udførligt til at gøre det her*). Han indtog mig straks ved sin Tilbageholdenhed, der røbede saa megen værdifuld Finhed, og ved sin Ægthed som Menneske, ægte Beskedenhed, ægte Stolthed, ægte Lune. Hans Kunst var mig noget for abstrakt, men hans lyriske Digte og enkelte af hans Skuespil fortryllede mig. Digtene var dybt følte og teknisk fuldkomne.

13.

Under nogle Maaneders roligt Liv i Berlin, som fulgte, havde jeg den Tilfredsstillelse at se mig gunstigt omtalt i Tidsskriftet *Arthenée belge* og at modtage Arne Garborgs Bog *Ein Fritenkjar*, hvormed Forfatteren betegnede et nyt Stadium paa sin Bane. Da jeg erfor Kristian Elsters Død og i en Artikel i det norske *Dagbladet* opfordrede Stortinget til overfor Elsters Efterladte at bøde paa den Uret, der var sket Digteren ved Regeringens Negtelse af det Stipendium, hvortil Sagkyndige havde indstillet ham, hændte det til min Glæde, at Stortinget udenfor alle Regler bevilligede Fru Elster en aarlig Sum for en længere Aarrække.

I Kjøbenhavn holdt jeg den 22. og 28. Marts et Par Foredrag. Jeg havde Glæde af at se J. P. Jacobsen igen. Den 29. Marts læste han for mig det sidste, han havde skrevet, den klassiske Novelle *Pesten i Bergamo*, Dagen

*) Samlede Skrifter VII, 581.

efter læste min Broder Edvard for mig sit til da betydeligste Arbejde *Et Besøg*.

Den 1. April havde en Mængde Studenter indbudt mig til at tale for dem om Schack Staffeldt i Casinos lille Sal, som de havde lejet. Det blev en af de indtryksrigeste Aftener, jeg endnu havde tilbragt i Kjøbenhavn. Der var stuvende fuldt og en begejstret Stemning. Efter mit Foredrag holdt en hel Række unge Mænd Taler til mig, Student Bjerring, Student Ørsted („Teolog og Højremand“), den nu afdøde Johan Ottosen, da en ung Student, og den for lang Tid siden afdøde Dr. Hoffory, der som sagkyndig vidnede om, hvor vel anskreven jeg var i Tyskland. Man vilde uafbrudt høre mig paany, og jeg maatte foruden mit Foredrag holde ikke mindre end otte Taler.

14.

Foraar og Forsommer tilbragte jeg i Berlin med Nedskrivning af Korrespondancer, med nøjere Udarbejdelse af mine Afhandlinger om Bjørnson og Ibsen, med Forarbejderne til femte Del af *Hovedstrømninger*, særlig Studiet af André Chénier og Udførelse af Afsnittet om ham.

I Begyndelsen af Juli Maaned 1882 modtog jeg saa fra Kjøbenhavn en Skrivelse, der blev bestemmende for hele mit Liv i Fremtiden. Den imødekom et af mig næret Ønske, men var ligefuldt skæbnesvanger for mig. Den bevirkede, at jeg vendte tilbage til Danmark Aaret efter, mindst ti Aar før det havde været forstandigt at komme.

Skrivelsen havde denne Ordlyd:

Hr. Dr. phil. G. Brandes.

I de fem Aar, som er forløbne, siden De forlod Deres Fædreland for at bosætte Dem i Udlandet, har den Erkendelse stadig udbredt sig i videre Krese, at det Bidrag, som De er i Stand til at yde til det danske

Aandslivs Fremme, er saa betydeligt, at man højlig maa beklage, at De paa Grund af Forholdene er nødt til at nedlægge saa meget af Deres Arbejde i en fremmed Literatur. Tillige har den Overbevisning bestandig vundet stærkere Tilslutning, at De i udmærket Grad besidder Betingelserne for gennem det mundtlige Foredrag og den personlige Paavirkning at vække og nære videnskabelig Sans og videnskabeligt Liv hos den studerende Ungdom. Det er derfor naturligt, at Ønsket om, at De maatte kunne bevæges til at vende tilbage til Deres Fædreland, levende føles af mange.

En Forening af Mænd og Kvinder, som ønsker at være ukendte overfor Dem, tillader sig derfor at tilbyde Dem en Sum af 4000 Kr. aarlig i 10 Aar for at bevæge Dem til ved Siden af de private Forelæsninger, som De i de senere Aar jævnlig har holdt ved Københavns Univertitet, at holde offentlige Forelæsninger samme Steds.

Rigtignok er det klart, at det maa være en særdeles alvorlig og betænkkelig Sag for Dem at opgive den ansete Stilling mellem en stor Nations indflydelsesrige Forfattere, som De har tilkæmpet Dem ved disse fem Aars Række af udmærkede Arbejder. Men paa den anden Side viser netop disse Arbejder, at Deres Interesse for Danmark og for Norden ikke er bleven kølnet i Udlandet; men at De, naar Lejlighed gives, fordyber Dem i nordiske Æmner med samme levende og sympatetiske Forstaaelse, som De tidligere har givet saa mange Eksempler paa, ligesom det jo ogsaa er en Kendsgjerning, at der mellem en Forfatter og det Folk, til hvilket han ved Fødslen hører og hvis Sprog han har talt fra Barndommen af, bestaar en naturlig og derfor uopløselig Forbindelse.

Med Deres Billigelse ønskes denne Skrivelse og Deres Svar offentliggjorte.

København den 3dje Juli 1882.

Denne Henvendelse syntes mig at tyde paa et Omslag af Stemningen imod mig i København og Danmark. Hvad jeg ved mit sidste Besøg havde oplevet dør, ligesom den nyligt skete Stiftelse af *Studentersamfundet*, forekom mig at pege i samme Retning.

Jeg vidste vel, at jeg ved Tilbagevenden og fornyet Deltagelse i Danmarks offentlige Liv, ved paany Dag ud, Dag ind at færdes i København satte al den *Prestige* til, som Afstand og Fraværelse giver. Jeg havde jo havt rigelig Lejlighed til at iagttage, hvorledes Henrik Ibsens Anseelse i Norge var steget efter at han aldrig mere var synlig der.

Men jeg nedskrev den 7. Juli disse Ord, som jeg senere indflettede i min Afhandling om Ibsen: „Det forekommer mig fornemmere at bære sig ad som hine Ludvig XVI's Generaler, der med og trods deres Generals-Epauletter gjorde Tjeneste i Condé's Hær som simple Soldater.“

Det var mig klart, at materielt betragtet var Modtagelsen af Tilbuddet en slet Forretning. Jeg vilde ved at tage tilbage til Kjøbenhavn miste Alt, hvad jeg kunde tjene ved Correspondancer fra en Storstad, ved Foredrag i tyske Byer, da Rejsen blev for lang — Gjedserruten eksisterede jo ikke dengang — og ved private Foredrag i Kjøbenhavn. Jeg kunde ikke forudse den Tilstrømning, der bevirkede, at jeg dèr kunde holde det samme Foredrag, der hørtes uden Vederlag, undertiden endog to Gange for Betaling. Jeg mistede 4000 Kroner for at indvinde 4000 Kroner; men jeg saa ikke Sagen pekuniært.

En Frygt kunde jeg i Begyndelsen ikke beherske, den, at de Unævnte, der kaldte mig tilbage, en Dag skulde kaste Anonymiteten og paa ydmygende Maade stille Krav til min Erkendtlighed. Jeg overvandt den imidlertid og havde ikke behøvet at nære den. Man behandlede mig med fuldendt Takt. Alt hvad jeg længe efter erfor var, at Pietro Krohn var den, som havde sat Sagen i Gang, og at Bidragene ligeligt var givne af Venstre og Højre. Haardt var det lige-fuldt for mig at skulle modtage Hjælp af Fremmede og lade mig høre som en Valgmenighedspræst, jeg, der havde kunnet leve rundeligt, ja rigt, af mit Arbejd, havde den danske Lovgivning ikke i dens Hensynsløshed plyndret mig.

Dersom jeg havde forudset, hvad der ventede mig i Danmark, saa havde jeg med al skyldig Tak givet et afslaaende Svar. Jeg var ikke skarpsynet nok dertil. Af mine Venner var derimod baade Paul Heyse og Henrik Ibsen det; men jeg raadførte mig ikke med dem.

15.

En Uges Tid efter Modtagelsen af Tilbuddet afsendte jeg mit Svarbrev. Det havde følgende Ordlyd:

Mit Svar er simpelt: Jeg gaar ind paa det Tilbud, De i saa anerkendende Udtryk har rettet til mig. Men De vil ikke undre Dem, naar jeg siger, at denne Beslutning har kostet mig en Kamp, ja en saa stærk, at jeg maa skynde mig med dens Udførelse for ikke at fortryde og tilbagekalde den.

Det var visselig ikke med let Sind, at jeg forlod Danmark for at bosætte mig i Udlandet; men det er heller ikke med noget let Hjerte, at jeg bestemmer mig til at vende tilbage; thi jeg maa til Trods for de ikke ringe Forandringer, der i de sidste fem Aar er skete i Danmark, frygte for i visse Maader at passe mindre godt til Kjøbenhavn nu end før.

Det har gjort et dybt Indtryk paa mig, at danske Mænd og Kvinder sætter saa stor Pris paa min Nærværelse i mit Fædreland og saa stor Lid til den Virkning, jeg der muligvis kan udøve gennem det mundlige Ord, at de har villet bringe Ofre for at gøre mig det muligt at bosætte mig i Kjøbenhavn.

Saa betydelig den Sum, De tilbyder mig, end er som tilvejebragt ved private, frivillige, anonyme Bidrag, saa vilde dog Hensynet til Sagens pekuniære Side ikke kunne bevæge mig til Opbrud; thi jeg vil efter al Sandsynlighed ved at forlade Berlin tabe i aarlig Indtægt omtrent saa meget, som Deres Velvilje sikrer mig.

Men jeg har altid ment, at mit egenlige Arbejdsfelt laa i Danmark, og jeg har altid holdt den Tanke fast, at saa snart der aabnede sig en Mulighed for mig til en Eksistens i Danmark, var det mig en Art Pligt at gribe den. For at De har givet mig denne Mulighed i Hænde, er jeg Dem oprigtigt taknemmelig. Jeg nærer selv den Tro, at jeg kan udrette mere, virke om end paa mindre vidtrækkende Maade, saa dog dybere i Danmark end noget andet Sted. Jeg har aldrig kunnet vænne mig til Tanken om et definitivt Ophold i Udlandet; jeg har aldrig villet habilitere mig ved noget tysk Universitet, fordi jeg ingen Ansættelse ønskede i Tyskland, da den Opgave at indvirke paa tyske Ynglinge intet tiltrækkende havde for mig; jeg har med ufravendt Opmærksomhed fulgt den aandelige Udviklings Gang i Norden og har med Glæde set mange af mine Forhaabninger om det nordiske Aandsliv langt hurtigere og fyldigere virkeliggjorte end jeg for ti Aar siden vovede at vente. Baner, jeg angav, er blevne betraadte; Problemer, jeg antydede, er blevne drøftede; Vink, jeg gav, er blevne fulgte. Og har jeg tidligere mødt meget Had og megen

Modstand, saa er der siden traadt mig en Tillid og en Hengivenhed i Møde, der har været stærkere end Modstanden og Hadet.

Deres Tilbud er mig et nyt Vidnesbyrd om denne Tillid, som en Videnskabsmand vel kan undvære, naar han maa, men uden hvilken hans Sind let bliver for bittert til harmonisk Produktion.

Jeg kan endnu i Øjeblikket ikke angive det nøjagtige Tidspunkt for min Bosættelse i Danmark. Jeg har dels literære Forpligtelser, dels har jeg taget imod Indbydelser til at holde Foredrag i et Antal tyske Byer. Men jeg tror at kunne love, at jeg alt i denne Vinter vil holde offentlige Forelæsninger i Kjøbenhavn.

Med Tak og i Ærbødighed

Georg Brandes.

Berlin, 12te Juli 1882.

Brevvekslingen blev samtidigt offentliggjort i Venstres Organ *Morgenbladet* og i Højres *Dagbladet* for at betegne Indbydernes Hjemmehøren i begge de politiske Partier. Medens *Morgenbladet* udtalte Glæde over det foretagne Skridt, ledsagede *Dagbladet* foreløbigt ikke Meddelelsen med nogen Kommentar.

Dagens Nyheder var det første Blad, som brød Tausheden angaaende Henvendelsen til mig. Den 20. Juli bragte Bladet en indsendt anonym Artikel med Overskrift *Det danske Aandsliv og dets anonyme Værger*, som gav en hvas Forbitrelse Luft: „Hvad og hvem, hed det, er de anonyme Herrer, som har ment sig selvkaldede til at tage sig af det danske Aandslivs Fremme?“ De haanedes som formentlig en Flok jødiske Grosserere, og i Overensstemmelse hermed afbildedes de da ogsaa i *Punsch* som maskerede Jøder med rædselsfulde Fjæs og skrækkelige Næser. Mine kære Landsmænd kunde nu engang ikke fem Minutter glemme min Afstamning — saa usikker den end efter Sagens Natur maatte være.

Anonymen udviklede: „det havde været Pligt at sætte Navn under en saadan Adresse.“ (Det var ikke Pligt at sætte Navn under en saadan Artikel.) Og han sluttede: „Vi andre beskedne og stille Deltagere i det danske Aandsliv,

vi, som afskyr Rabalderet under enhver Form, har formentlig et Krav paa at faa at vide, hvem de Folk er, som anser sig for kapable til at være Formyndere for os alle.“

Dagen efter bragte *Dagbladet* en Leder af dets Udgifter, Hr. C. Goos med Overskrift *Dr. G. Brandes*. Det hed heri, at Adressen havde overrasket baade Tilhængere og Modstandere af mig. „Vi for vort Vedkommende indrømmer, at skønt vi regner os blandt Modstanderne, er vi dog tilfredse med Resultatet.“

I de fem Aar, der var hengaaede, siden Hr. Goos havde været Medunderskriver af den første Adresse til mig, Aar, i hvilke jeg havde vundet mer end evropæisk Ry, havde alt-saa Hr. Goos forvandlet sig fra Tilhænger til Modstander. Kun var han som saadan ikke fanatisk, han ønskede mig tilbage: „Selv om man betragter Brandes som farlig og hans Lærdomme som fordærvelige, er han ikke en Smule mindre farlig i Berlin end i Kjøbenhavn.“ Ja tvertimod, jeg var farligere som udelukket fra Danmark: „Det falske Skin af et Martyrium, som han selv og hans Tilhængere har forstaaet at omgive ham med, vil altid gøre Indtryk paa ungdommelige Gemytter.“

Derefter gik Hr. Goos over til at kritisere mit Svarbrev; det ærgrede ham dels, at jeg hævdede, det ikke var Pengefordel, der drev mig hjem — man vilde have det Kort i Baghaanden mod mig — dels at jeg sagde, jeg tidligere havde mødt meget Had (i Danmark hader og hadede man ikke, det er de elskelige Menneskers Hjemstavn): „Vi tilstaar, at det Svar, med hvilket Brandes har modtaget den til ham udgaaede ærefulde Kaldelse, som Helhed ikke har tiltalt os. Vi finder det mindre smagfuldt, naar han saa stærkt pointerer, at det ikke er Forventning om pekuniær Vinding, der bringer ham til at ombytte Berlin med Kjøbenhavn, og vi betænker os ikke paa at erklære det for mildest

talt en af sygelig Irritabilitet udsprungen Vildfarelse, naar han taler om det „Had“, som han tidligere har været Genstand for . . . At tale om Had og Forfølgelse er fuldstændig uberettiget.“

Det udvikledes dernæst, at jeg var hildet i en barok Overvurdering af mig selv. Hvad jeg havde udrettet, vilde være blevet udrettet lige saa godt uden mig. „Han er da ikke den store Profet og Banebryder, han selv synes at ville gøre sig til.“

Ud fra disse Forudsætninger kom Hr. Goos imidlertid endnu da til den Slutning, at det var rimeligst, man ansatte mig ved Universitetet: „Vi dølge ikke, at vi heller havde set, om han var kommen til Universitetet efter en Kaldelse fra Staten, og vi haabe, at en saadan ogsaa i en ikke altfor fjern Fremtid maa afløse de Forpligtelser, de private Indbydere have paataget sig.“

Dette Hr. Goos's ikke dulgte Haab gjorde desværre Hr. Goos ti Aar senere ved Udnævnelser af Hr. Paludan til Skamme. Det var et smerteligt Øjeblik for den første Hr. Goos og et glædeligt for den anden.

Var *Dagbladets* Holdning ikke lovende for mig, saa var *Dagens Nyheders* det endnu mindre. Den gamle Fritænker Erik Bøgh skælvede paa Kristendommens Vegne ved Tanken om at jeg vilde vende tilbage til Danmark. Og Bladets Redaktør Hr. Carl Carstensen, i hvem hidtil kun et forsvindende Mindretal havde set det Helliges Talsmand og Vogter, gik, uden Hensyn til den Holdning, *Dagens Nyheder* fra først af havde antaget overfor mig, videst af alle i sine Befrygtninger og sin Modstand.

26. Juli angreb Hr. Carl Carstensen i en ledende Artikel *Dr. G. Brandes og Universitetet* sin Kollega *Dagbladet* for at det uden Kommentar havde optaget Adressen til mig: „Efter den udpræget oppositionelle Retning, det nævnte Blad

i de sidste Aar har indtaget til den Brandes'ske Retning, maatte det fornuftigvis vække Forundring at se den Intimitet mellem Skolen og det ærede Blad, som en Meddelelse af den Natur synes at forudsætte.“ Ganske vist havde *Dagbladet* udtalt, at det fremdeles vilde regnes til mine Modstandere; men det havde vist „den ubegribelige Svaghed“ at ønske ansat ved Universitetet „en Mand, hvis hele Virksomhed har havt til Hovedformaal en fanatisk Agitation ikke blot mod Folkekirken eller mod Kristendommen men mod al Religion.“

Lidt generet var Hr. Carstensen jo ved sit tidligere stik modsatte Standpunkt, men ikke mere end man i slige Tilfælde er det i Danmark, altsaa yderst lidt:

„Der har været en Tid, hvor vi uden Betænkelighed vilde have set ham indtage Hauchs Plads ved Universitetet; men hans literære Virksomhed har i de senere Aar, navnlig efter at han har taget Ophold i Berlin, antaget en Karakter, som ikke blot ved sit fremtrædende agitatoriske Præg, men ogsaa ved sin, i alt Fald tilsyneladende, Ligegyldighed for nationale Strømninger herhjemme, kommer i Konflikt med det i og for sig Ønskelige i paa afgørende Maade at knytte en Begavelse som hans til Universitetet.“

Det var det Dansk som Danskhedens Talsmand skrev: at „indtage en udpræget oppositionel Retning til en Retning,“ at „antage en Karakter, som ved sit Præg,“ ret som om Karakter ikke var Præg.

Og nu Hulheden og Højtideligheden og den *i alt Fald tilsyneladende* Skinhellighed og Skinpatriotisme!

Dagens Nyheders Redaktør nærede et Haab om nu at se mig saa kraftigt bekæmpet, at min landsskadelige Virksomhed derved blev neutraliseret, og anraabte Myndighederne om for Himlens Skyld ikke at ansætte mig: „Medens det tør haabes, at hans Genoptræden herhjemme under de Vil-

kaar, der nu har aabnet sig for ham, vil ægge hans Modstandere til en kraftig Opræden, som hidtil kun i altfor høj Grad har været savnet, og at hans Tilbagekomst til Kjøbenhavn forsaavidt vil være til Held, vilde Statens Stempel paa hans Virksomhed hidføre en Forplumring, som til det Yderste bør undgaas.“

Dags-Avisen for 27. Juli skrev, ikke uden Føje: „Naar man betænker, at *Dagens Nyheders* varmeste Beundring for Dr. Brandes faldt sammen med dennes stærkeste Agitation, og at samme Blad udtrykkelig senere har rost de efter *Hovedstrømningerne* udgivne Monogramer paa Grund af den Ro og Objektivitet, hvormed de er skrevne, har man vistnok Ret til at blive yderlig forbauset over den anførte Udtalelse. Absolut gaadefuldt er det, hvilke de „nationale Strømninger“ skal være, som Dr. B. „i alt Fald tilsyneladende“ har vist sin LigeGYldighed. Hvor komisk er det, at Fritænkerne Carl Carstensen og Erik Bøgh optræder som Kristendommens Riddere og prædiker den hellige Krig imod Dr. B., og at de samme Herrer, af hvilke den ene ikke har Begreb om Æstetik, og den anden højt regnet er Dilettant i denne Videnskab, bebrejder Dr. Brandes, at hans Kundskaber paa mangt et Punkt er *overfladiske*.“

Det for mig underholdende i disse Udtalelser var først og fremmest Dommertonen, den mere bredbringede hos Hr. Goos, den mere smalbrystede hos Hr. Carstensen, men lige overlegen hos begge. De Herrer indbildte sig i urokkelig Alvor at jeg endnu hørte under deres Jurisdiktion, de fandt mig begge overfladisk. Ibsen havde ikke fundet det, Bjørnson ikke heller, Taine havde ikke fundet det, Hettner ikke heller; Goos og Carstensen fandt det. En Kunstner fra Byen Oldenburg skal engang have vundet *grand prix* paa Salonen i Paris; da han vendte hjem til Oldenburg og udstillede sit

Billede der, fik han en frygtelig Skylle over sig af de stedlige Kunstdommere.

I de samme Dage havde *Nationalzeitung* (4. August) en Artikel om mig i begejstrede Udtryk, *Revue Suisse* en overordentlig gunstig Artikel om mig, Walter Gottheil havde i *Berliner Tageblatt* skrevet en Artikel med ungdommelig Entusiasme, Edouard Rod analyserede og roste mig med Varme i Bladet *Le Parlament*. Kun i Kjøbenhavn, hvortil jeg vilde vende tilbage, lød uforandret den vante Melodi.

16.

8. August havde Pastor Mørk-Hansen i *Nationaltidende* en Artikel paa fire, fem Spalter, hvori det for hundrede Gang sloges fast, at Kristushad var Sjælen i al min Gerning. Hr. Mørk-Hansen afskrev med Begejstring næsten hele Heuchs gamle Flyveskrift paany. Hvilke Fortrin end mine danske og norske Angribere besad, Originalitet trykkede dem ikke.

Efter at jeg i 1874 havde bestemt Lassalles Temperament med det hebraiske Ord *Chutspe*, havde Heuch som tidligere meddelt afskrevet Ordet og tillagt mig selv denne Egenskab. I sin store Dagbladsartikel havde Goos triumferende gjort samme Opdagelse, og nu hævdede Mørk-Hansen den i *Nationaltidende* som sin. Stakler! De bankede sig i Siderne for at faa et Indfald og fik saa et af mine aflagte, som de drejede mod mig selv; alle det samme.

Mørk-Hansen var politisk nok til i sin Artikel *Dr. G. Brandes og Morgenbladet* at rette sit Angrebs Spids ikke mod mig, men mod det danske Venstreparti, hvis Organ havde optaget Adressen og mit Svar. Han vidste, hvor trykket Berg allerede da var ved et Forbund med Fritænkere, og han spurgte, hvorledes Mænd som C. Berg „der

regnes til Folkekirken, ja vil betragtes som levende Medlemmer af Menigheden“ kunde rette Beskyldninger mod Staten for ikke at have ansat en Personlighed som mig. Kirkens Børn, skrev han, skal elske og ære Moderen, og de indkalder den Mand, der vil haane og tilintetgøre denne Moder.

Iøvrigt handlede efter Heuchs Mønster hele Artiklen om min Afstamning, der mit Liv igennem har hypnotiseret de Danske. Mit Standpunkt var jødisk, deres var nationalt. Aldrig i mit Liv havde jeg betonet eller blot fremdraget noget jødisk Standpunkt. Uden ringeste Usikkerhed, uden et Øjeblikks Vaklen havde jeg fra den Dag, da jeg offentlig traadte op, saa godt som ene i hele Landet, stillet mig i afgjort Opposition til det Jødiske med alle dets Aflæggere, Lutheranismen blandt andre.

Det hele Land var gennemtrængt af Jødedom, af ældgammel jødisk Kultur, ældgammelt jødisk Barbari. Alt her var jødisk, indtil Bøndernes Navne, Hans og Jens, Per og Povl. Man lærte Børnene jødiske Sagn, før man lærte dem danske, jødisk Historie før dansk, men først og sidst jødisk Religion. Man tilbad Jødernes Gud og tilbad en jødisk Kvindes Søn som Guds Søn og selv Gud. Folkets Fester var de jødiske, Paaske og Pintse, og man fejrede i Julen den Søn af en jødisk Moder, hvem man gav Plads ved „Skaberens højre Haand“.

Præsterne prækede mod mig fra Landets Prædikestole. De forsvarede mod mig jødiske Bøgers Ærværdighed, mere: deres Inspirerthed og Ufejlbarhed, deres evige Værdi. Deres Begreb om Loven var jødisk fra Aar 500 før vor Tidsregning, deres Begreb om Naaden var jødisk fra Aar 50 efter den. Hele deres Tale om Himmeriges Rige og om Sædelæren paa Jorden var jødisk Teologi og jødisk Moral, enten som den var i Oldtiden eller som den var bleven videre

udviklet og omformet i Middelalderen. Men overfor mig udtrykte de sig, som om Kristendommen var udgaet fra Danmark og var hvadsomhelst andet end omdannet og mytisk udviklet Jødedom.

Dog ogsaa nationalt skulde jeg være en Fremmed. Jeg var dog født i Danmark af danske Forældre, havde som Barn aldrig talt eller hørt andet Sprog end Dansk. Min Opdragelse var foregaaet sammen med andre danske Børns i en dansk Skole. Men, hed det, jeg var af fremmed Afstamning. Den Skæbne delte min Familie imidlertid med et uhyre Procentantal af Borgerfamilier i Kjøbenhavn. Gik man Vejviseren igennem, var Halvdelen af Navnene tyske. Af notable Danske stammede de allerfleste, idetmindste delvis, fra Nabofolk, dels fra de nordiske, oftest fra det tyske. At Landets Religion, forsaavidt den ikke var rent jødisk, var tysk baade som Lutherdom og som Pietisme, at Kongehuset var tysk, Adelen for en stor Del tysk, de store Reformer i det attende Aarhundredes Slutning gennemførte af fremragende Tyskere, skulde synes yderligere at vanskeliggøre en snever Nationalisme i Danmark, som den, hvortil det i kritiske Tider hvert Øjeblik trak op.

I Fald Menneskene kunde tænke, maatte det evige Vrøvl om Afstamningen høre op. Den Omstændighed, at ethvert Menneske har to Forældre og disse atter to, bevirker jo dog, at gaar man ni hundrede Aar tilbage, altsaa fra nu af til Anno 1000, saa nedstammer ethvert Menneske tilsyneladende fra tusind Millioner Forfædre. Fører man Tallet tilbage til vor Tidsregnings Begyndelse, bliver det altsaa uoverskueligt. Selvfølgelig indskrænkes dette Tal faktisk overordentligt ved at Indgifte i rigt Maal har fundet Sted; men det bliver dog saa overvældende, at alt Hovmod af Forfædre maa forsvinde og Sandsynligheden for at alle disse har tilhørt én Stamme maa siges at være ringe.

De, som hadede mig, skulde jo imidlertid have en Grund dertil og fandt en fortræffelig deri, at jeg var „Jøde“, indbildte sig vel tildels endog at spore Racehad og andet fra Mytologi og Legender stammende i deres saakaldte Sjæle. De hadede mig med det samme Had, hvormed de havde gjort H. C. Andersen og saa mangfoldige før ham Livet surt. Antipatien søgte en hemmelighedsfuld Forklaring.

Men de samme, som ved enhver Lejlighed behandlede mig som om jeg ikke var dansk, forargedes grueligt, naar jeg skrev i fremmede Blade og Tidsskrifter, dengang de danske havde lukket sig for mig; saa klagedes der over min „i alt Fald tilsyneladende“ LigeGYldighed for de nationale Strømninger i Danmark. Sagen var, jeg havde skullet indespærres, udsultes og ydmyges. Men jeg var brudt ud af Ringen. Evropa stod mig aabent og efter Evropa Amerika. Saa hidsedes da Nationalfølelsen imod mig.

Besyderligt nok, der skulde ikke gaa særdeles mange Aar, før de samme, der havde fornegtet min Danskhed, overfor Udlandet skulde gøre den kraftigt gældende, f. Eks. naar man dér opfattede mig som tysk Forfatter, men iøvrigt omtalte mig paa velvillig Maade.

Endnu holdt man dog ikke dør. Man begyndte at formulere Stikord imod mig og mod dem, der delvis tænkte som jeg; de var *Evropæere* i Modsætning til de *Danske*. Aaret efter gjorde man endog disse Stikord til Partinavne. Men hvilket Vemod i denne Sondring! En Haandfuld særligt patriotiske Købstadborgere og Landboere var skønt Danske ikke Evropæere, men af en finere Art!

Sammen med Alexander Kielland foretog jeg i August en Tur ned til J. P. Jacobsen, som tilbragte Sommermaanederne

i Vallø. Han boede paa Kroen og befandt sig taaleligt. Han var skemtsom, talte om Vittighedsbladenes tarvelige Løjer med hans Bøger og om Valløs lokale Smaaskandaler. Ven-skabet mellem ham og Kielland klædte dem begge.

Min Broder Edvard forudsagde mig i de Dage, at min Tilbagekomst vilde give Signalet til en almindelig Opstand imod mig; jeg saa det endnu ikke da med samme Skarphed som han, fordi enkelte Foreteelser af nogen Rækkevidde syntes mig at tale derimod. Saaledes holdt jeg efter Opfor-dring den 2. September Indledningstalen i det nystiftede *Studentersamfund* og der var lidenskabelig Tilslutning, da Neergaard i en Tale hilste mig som dette Samfunds „egentlige Stifter“, skønt jeg jo ikke direkte havde haft noget med dets Oprettelse at gøre.

Jeg skrev min Karakteristik af Kielland og omgikkes næsten daglig ham, Hørup, Schandorph, J. P. Jacobsen, saa desuden meget ofte Hempel, Zahrtmann og Krohn. En Efteraarsdag vendte jeg tilbage til Berlin.

18.

Det blev et meget arbejdsomt Efteraar. Jeg nedskrev femte Bind af *Hovedstrømninger* og rettede det paa Dansk og Tysk.

Boghandler Philipsen, den senere Raadmand, havde i Kjøbenhavn opfordret mig til at samarbejde mine i forskellige Blade og Tidsskrifter offentliggjorte Breve fra Berlin til en Bog; jeg begyndte at samle og gennemse dem.

Siden jeg udgav mit Skrift om Tegnér havde forskellige Korrespondenter henvendt sig til mig med Oplysninger om hans Personlighed, mest nedsættende og af ringe Værd; i den senere Tid havde blandt dem især en gjort sig gældende, Kontraktprosten H. Schönbeck fra Quistofta i Skaane,

der længe havde skrevet mig til i Anledning af Tegnér, hvem han studerede, og nu tilsendte mig en Masse Papirer, der efter hans Paastand var paalidelige, mest Optegnelser af Samtidigens Vidnesbyrd, Rygter og tildels ondartede Beskyldninger, som satte baade Bispen og hans Hus i ugunstig Belysning. Adskilligt deraf syntes mig mistænkeligt, andet havde Sandhedens Præg og forekom troværdigt, saa meget mere som det ganske stemte med hvad Bjørnson i Sverige havde erfaret; men alt dette lod sig efter Sagens Natur ikke kontrollere af mig, og jeg begik en Fejl ved at hentyde dertil i en Artikel, jeg paa Opfordring skrev til Hundredaarsdagen for Tegnér's Fødsel og som jeg har udeladt af mine Skrifter. Den gav Anledning til berettiget Indsigelse, men ogsaa til Deklamationer mod mig fra visse svenske Hold, hvorfra en sanddru Skildring af Tegnér's Menneskevæsen ikke var at vente.

Blandt de mange, som skrev mig til, rørte mig i dette Efteraar en gammel Dame, en Frk. Clara Andersen, der i mine yngre Aar havde digtet adskillige Skuespil for Teatret. Hun sendte mig sit først da udgivne Stykke *Rosa og Rosita*, foran hvilken hun havde ladet trykke en mig af Minde gaet Side af en Artikel, jeg i 1869 havde skrevet derom, med disse Ord som Tilegnelse: „I det Haab at den modne, berømte Mand ikke har noget imod at mindes om den smukke og milde Dom, han skrev som ungt Menneske, tillader jeg mig at sende Dem min lille Bog.“ Saa spædt det Talent end var, som bar dette Skuespil, der var saa megen god Kultur fra den foregaaende Tidsalder i den gamle Dames Væsen og Kunst, at jeg blev helt bevæget ved Modtagelsen. Der veksledes derefter nogle Breve.

Frk. Andersen var en af de mange, hvem Høedt havde fremmet med Raad og Daad.

19.

Det Efteraar lærte jeg i Berlin Fru Fanny Ephrussi at kende, en Dame, hvem jeg kom til at skyldte min første Forbindelse med Paul Bourget og med mange andre Fransk-mænd og franske Damer. Hun er født i Østerrig, men var fra en ung Alder af bosat i Paris og nær forbunden med en Mængde fremragende Mænd og Kvinder. Hendes Svoger, Charles Ephrussi, der snart overtog Redaktionen af *Gazette des Beaux-arts* og som har skrevet en betydelig Bog om Albrecht Dürer, var paa dette Tidspunkt en af Paul Bourgets nærmeste Venner, senere en af Forloverne ved hans Bryllup. Han blev i høj Grad udmærket af den daværende tyske Kronprinsesse, senere Kejserinde Friedrich; hun besaa under sit Besøg i Paris i hans Selskab Kunstværker og Monumenter.

20.

I Efteraaret 1882 begyndte Holger Drachmanns let-bevægelige Sind at trættes ved den mangeaarige Kampstilling overfor Modstandere, hvis Magt trods alle Angreb syntes ganske usvækket. Han antog konservative og nationalistiske Synsmaader. Et ganske privat Misforhold til en tidligere Kamerat bragte ham, som det sker med lyriske Naturer, til at se den hele Gruppe, hvortil den Paagældende hørte, i et ugunstigt Lys. Blandt mange andre Kendetegn paa en Forandring i hans Sympatier var et Digt med den besynderlige Titel *Til Noget i Norge*; et uklart Tankedigt, hvori det om Partierne i Norge hed, at „begge Parter har maaske for liden — udviklingsmodnet Ret den Dag idag“ og hvor der i Modsætning til dem forherligedes et Noget, der skildredes som en Strøm, en Lyd, en Musik

et noget, der vil hjælpe med at bryde
et noget andet Vej mod Liv fra Død.

Dette sagdes at klinge ud fra Videnskabens Esser, fra
Dybets Schakter,

fra Viddernes Platform, men ej fra Urens
sumpsyge Kær, hvor Eventyret gror —
et Noget, der er nogetnær Naturens
Barn af en evigt frugtbar Oldemoer.

I en Artikel om det norske *Nyt Tidsskrift* spøjte jeg med dette Digt. Jeg skrev: „Men hvad er det dog for Noget? Det har den løjerligste Stamtavle af Verden. Det er, som vi hører, Oldebarn af Naturens Bedstemoder. Den sidste Personlighed er temmelig ubekendt, med mindre den — hvad man af Alderen maaske tør slutte — skulde være den samme som man i det vulgære Talesprog reverenter talt plejer at kalde for Fandens Oldemoer.“

Jeg skemtede med Drachmanns Papa-Holdning overfor Partierne, med hans Ord i et Digt til Bjørnson:

Det Blod, som i min Ungdomsaare randt
var rødt, som dit nu, men slap op før Tiden.

Jeg skrev: „Det som er det forunderlige ved disse Udtalelser, er ikke at en ung Mand bliver en ældre Mand med Aarene (Drachmann har selv i sin gamle Fortælling *Fra Sandets Regioner* stillet sit Horoskop i Ordene: „Tiden og den medfølgende Modenhed vil nok gøre ham spag, og jeg tror at kunne forsikre Selskabet om, at hans øvrige, ellers meget brugelige Talenter vil en skøn Dag gøre ham til et meget brugbart Medlem i vor Midte“). Men det forunderlige er den Hast, med hvilken Forandringerne foregaar hos Drachmann. De har lige lært ham at kende som den evig Unge, en Mellemting mellem en Cherubino og en Søkadet, De tror, De har ham der! Skudt forbi! Kom igen

i Morgen! Han har Gigt, han er skaldet, han er Bedstefader. De skiltes fra ham ifjor, og han sagde Dem Farvel som „den vrede Achilles“, som „Indignationens Mand, bestandig i Panser og Plade“. De træffer ham igen iaar, og De møder den vise Nestor i Slobrok. De troede, han yar Begejstringen. Langtifra, han er Snusfornuften. Da han sidst kastede sit Visitkort ind af Døren til Dem, bar det Navnet: Gotfred Springforbi, og som Betegnelse af Livsstilling og Familieforhold var tilføjet Ordene „Vildtet er mine Frænder“. De møder ham en Maaned efter paa Gaden: hvor er den vilde Lefodethed henne! Han vandrer sin tunge Gang med en frygtelig Oppakning paa sin Skulder, og ser De rigtigt til, finder De, at han nu er bleven Atlas med et Bjerg, en Verdenskugle af bitter og overlegen Erfaring paa Nakken.“

For imidlertid hverken af Drachmann selv eller Læseverdenen at blive betragtet som en fremtidig Modstander af ham, sluttede jeg med disse Linjer:

„Maaske nærer Ingen varmere Følelser end den, der skriver disse Linjer, for Drachmann som Lyriker. Ingen glæder sig mere, naar det lykkes ham at frembringe noget godt, Ingen har saa tidlig stræbt at skaffe hans sjældne Talent den Anerkendelse, som tilkommer det; men der burde holdes bedre Hus med saa ualmindelig en Evne. Saa længe Drachmann maatte kæmpe for at vinde sig et Navn, var anden Kritik end den understøttende ikke paa sin Plads; thi der var Lyseslukkere nok i Pressen. Nu da den Retning, Drachmann tilhører, har sejret, nu da han selv er anerkendt som Danmarks første Lyriker og en af Nordens første Digtere overhovedet, vilde en Kritik, der stak sine Indsigelser under Stolen, hverken være til nogen Nytte for Læseverdenen eller for ham.“

Da Fru Emmy Drachmann, Digterens anden Hustru,

med Sorg læste denne Imødegaaelse af hans Digt og denne Skemt med hans Personlighed, skrev hun mig et elskværdigt Brev til og spurgte mig, om der laa en dybere Uvilje bag Angrebet, hvad hun højligt vilde beklage; ellers bad hun mig give mit Minde til en Forsoning. Jeg svarte øjeblikkeligt, bad hende sige Drachmann fra mig, at han nu burde skrive saa hvast et Svar, han lystede, paa Angrebet i min Artikel, jeg forpligtede mig paa Ære og Samvittighed til, hvad han end skrev, ikke at svare en Linje. Saa havde jeg fyret og han fyret, hans Selvfølelse var skaanet og vi skulde for Fremtiden være de bedste Venner og aldrig mindes den lille Skærmydsel.

Det viste sig imidlertid, at baade hun og jeg havde taget fejl af Drachmanns Sindelag da. Det var ikke en flygtig Stemning, som havde givet sig Udtryk i hin forandrede Holdning, men et Omslag i Følelses- og Viljes-Livet. Han afslog enhver Forsoning og nærmede sig bestandig mere Modpartiet. Han deltog i Højrepartiets Fester og skrev en Sang til Estrup.

21.

Med lidenskabelig Iver førte jeg Arbejdet paa *Den romantiske Skole i Frankrig* til Ende. Og saasnart Skriftet var færdigt og gennemrettet baade paa Dansk og Tysk, begyndte jeg paa Læsningen af de talrige Bøger, jeg maatte kende, før jeg kunde begynde at skitsere det afsluttende Bind af Værket, som skulde bære Navnet *Det unge Tyskland*.

I Slutningen af 1882 indeholdt det engelske *Athenæum* under Overskriften *Tysk og Dansk* en velvillig Omtale af mig. I Begyndelsen af det næste Aar sendte Paul Bourget mig en Artikel, han havde skrevet, hvori han roste mig

stærkt. Dengang kunde jeg endnu følge med hvad der i Udlandet offentligjordes om mig.

De sidste Maaneder af mit Ophold i Berlin levedes mere intensivt end jeg plejede at leve. Ikke at der hændte mig større Ting, men det selskabelige Samliv med de Venner, jeg havde vundet, blev fornummet paa en ny og stærkere Maade. Visheden om at alle disse Forhold, der allerede var blevne kære Livsvaner, snart skulde afbrydes for bestandig, gav enhver Sammenkomst med Andre ny Tiltrækning og meddelte den et vist Vemod. Der var et Højtryk over Stemningen, naar jeg de sidste Gange saa Venner hos mig i dette Hus, som om faa Uger, snart om faa Dage, skulde forlades. Smertelig var Adskillelsen fra enkelte Venner som Simson og Klinger, fra Familier som Bernsteins, Siemering eller Loewes.

22.

Fra to Sider havde man taget den Beslutning ikke at lade mig rejse uden at sige mig Farvel. Der dannedes da et Udvalg, hvori Loewe, Kapp, Simson, Bernstein, Geiger havde Sæde, og jeg modtog Indbydelse til en Afskedsfest, for mig i Kaiserhofs store Sal. Banketten fandt Sted 1. Februar 1883.

Den refereredes udførligt i de tyske Blade, af hvilke jeg har *Vossische Zeitungs*, *National Zeitungs* og *Börsen-Couriers* Artikler i Behold.

Vossische Zeitungs Artikel begyndte:

En udvalgt Forsamling paa over 100 Personer, Videnskabsmænd, Forfattere, Politikere, Kunstnere, Herrer og Damer henhørende til det gode Selskab, havde i Torsdags Aftes indfundet sig i Kaiserhofs prægtige Sale for at bevidne den bortdragende Georg Brandes sin Deltagelse inden hans Tilbagerejse til hans danske Fædreland. Denne Aften viste klart,

hvor stor Anerkendelse Forfatteren Brandes har erhvervet sig i vor Bys fornemste Krese, og hvor megen personlig Agtelse han som Menneske har forstaaet at skaffe sig. Den vil efterlade et rent og skønt Minde hos alle tilstedeværende ligesom hos Hædersgæsten selv.

Naar Paul Heyse i det smukke Festdigt, han har tilegnet sin Ven, betegnede ham som „den tapre Ridder Georg“, saa tør man sige, at ved den „Hird“, der igaar samledes om ham, manglede ingen Aandens Ridder. Universitetet var repræsenteret af Professorerne Gneist, Scherer, Lazarus, Steinthal, Breslau, Geiger og Dr. Bernstein, og flere andre var kun ved et til samme Tid fastsat Møde i Fakultetet forhindrede i at møde. Af Politikere saas Kapp, Löwe-Bochum, Munckel, Alexander Meyer, Max Weigert; af Forfattere Spielhagen, Rodenberg, Heinrich Kruse, Rudolf og Paul Lindau, Karl Frenzel, Julius Stettenheim, Hans Hopfen, Richard Voss, Stephany, Walter Gottheil, Karpeles, samt som Gæster fra Wien Karl Emil Franzos og Michel Klapp; af Kunstnere bl. a. Siemering og v. Gleichchen-Russwurm, Schillers Barnebarn. Det maa i Sandhed være store Fortjenester, Hædersgæsten besidder, naar Hovedstadens bekendteste Mænd i denne Tid, da der lægges saa stærkt Beslag paa dem, glade giver Møde i saa stort Antal for at hædre en slet og ret Privatmand, der hører en liden Nation til.

Der fulgte en i overdrevne Udtryk affattet Fremstilling af hvad jeg havde betydet for Danmark og hvorledes Livet der var blevet gjort mig surt. Artiklen fortsatte:

Da kom han over til os, slog sit Paulun op og slog Rod i vor By. Han blev tysk Forfatter, skrev paa Tysk sine Studier og sit store literaturhistoriske Værk: *Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Literatur* — uden dog et eneste Øjeblik at høre op med tillige at være dansk Forfatter. Tvertimod, hans hele Sjæl hang ved Hjemmet; og naar han nu vender hjem, kaldet af et stort Antal Tilhængere, Meningsfæller og Disciple, saa kommer han som Leder for et Parti, som Hoved for et ungt Skandinavien . . . Han har glimrende bevist, hvorledes en Mand ved sin kritiske Virksomhed kan virke paa den literære Frembringelse ikke blot saaledes, at han fremmer den, men ogsaa saaledes, at han giver den en hel ny Skikkelse, og vi har Lov til at være stolte af, at denne Mand, som han gjorde iforgaars, har kaldt sig en Lærling af den tyske Videnskab.

Det var en af de ypperste Repræsentanter for denne tyske Videnskab, Wilhelm Scherer, der udbragte den første Skaal for Hædersgæsten. Af den, der var nærmest kaldet dertil, af Repræsentanten for tysk Literaturhistorie ved Tysklands første Universitet, blev den danske Literaturhistorikers Betydning fremhævet. Professor Scherer tog sit Udgangspunkt

fra en anden Fest i Kaiserhof, nemlig Afskedsgildet for den amerikanske Gesandt Mr. White og mindede om, hvorledes den Gang Berthold Auerbach i løftet Stemning havde udtalt begejstrede Ord om de fælles Baand, der knytter Folkene sammen, om den Kæmpeharpe, der er spændt over Verdenshavet til Folkelagene hinsides Oceanet. Saaledes turde vel ogsaa han, omend i mindre ophøjede Ord, tale om Forbindelsen mellem Tyskland og Danmark, der, skønt ofte afbrudt og sønderreven, dog stedse paany var bleven knyttet, og om hvilken Brandes personlig stod for os som et Vidnesbyrd. Ligesom engang i dette Aarhundredes Begyndelse Oehlenschläger og Baggesen havde haft en Part i den tyske Literatur og staaet den nær, saaledes ogsaa nu Brandes, og ligesom hine havde modtaget straalende Lys fra den store Sol Goethe, saaledes turde ogsaa en væsenlig Del af hans Virksomhed føres tilbage til Goethe. Brandes havde i sin Afhandling *Goethe og Danmark*, der ikke blot yder Læseren en rig Belæring, men tillige bringer ham i Stemning, anført et Ord af Auerbach, som denne selv har dannet, nemlig Udtrykket goethemoden. Brandes var selv goethemoden, han hørte til den store europæiske Menighed, der samler sig om Tysklands første Digter, og den, der hører hin til, hører ogsaa os til.

Med Scherers Tale var den første af de „fire officielle Skaaler“ udbragt, som Dr. Kapp, der førte Forsædet ved Gildet, paa sin energiske Maade havde bebudet, og ved hvis Anmeldelse en let Gysen havde gennemfaret Forsamlingen. Men enhver Frygt for en Oversvømmelse af Skaaler blev til intet; det blev virkelig ved de fire foruden Hædersgæstens Tale, og de blev alle modtaget med den taknemmeligste Opmærksomhed. Ikke blot Indholdet af hver enkelts Tale, men ogsaa Maaden, hvorpaa den blev foredraget, vakte den mest levende Deltagelse: Scherer talte som den lærde Fagmand, med Ordet fuldstændig i sin Magt og med mange fine enkelte Bemærkninger, Rodenberg med digterisk Patos og skønt formede Billeder, Brandes paa en elskværdig Maade og i en Tone, som om han personlig henvendte sig til enhver af de tilstedeværende, der fortryllede Alle; Loewe-Bochum med Overbevisningens brede Bryststone, med varm og fyldig Veltalenhed; tilsidst Lazarus med en Filosofers smilende Ro, der dog klart lod den Del, Hjertet havde i hans Udtalelser, komme til syne.

Det er umuligt for os at optegne alle disse Taler saaledes som deres indre Værd kunde fortjene det. Vi kan kun antyde, men ikke udførlig gengive, hvorledes Rodenberg i klare faste Træk tegnede den danske Literaturs Udvikling siden Aarhundredets Begyndelse, hvorledes han opstillede en skøn Sammenligning mellem de Kulturbølger, der strømmer ind over Landet, og Østersøens og Vesterhavets Vover, der snart sprøjter med vældigt Skum over det smalle Land, snart uvillig viger tilbage; hvor-

ledes Loewe rettede Blikket fra Hædersgæsten paa hans unge Venner i Danmark for under glædelig Tilslutning fra Forsamlingens Side at drikke paa deres Velgaaende; hvorledes endelig Lazarus skildrede Forfatteren til *Moderne Geister* selv som en moderne Aand, der viste sine Genstande i elektrisk Belysning og derfor selv med rette stod for os, hans Venner og Tilhængere, i elektrisk Belysning.

Brandes Tale vil staa præget i Alles Erindring som den mindeværdigste og mest individuelle.

Min Tale lød: „Jeg husker tydeligt den Følelse, som greb mig, da jeg for mere end fem Aar siden paa en stille Oktoberaften i en fin Regn for første Gang efter min Ankomst til Berlin gik ned ad *Unter den Linden*. Butikerne var lukkede og deres Lys slukte. Husene forekom mig alle fremmede og tillukkede, jeg følte mig ret ensom. Da faldt et Ord af en eller anden Romanhelt mig ind: „I denne By har jeg ingen Fjende.“ Har jeg end ikke nogen Ven, saa har jeg her dog ingen Fjende, og jeg trak Vejret lettere. Naar jeg nu om et Par Dage forlader Berlin, saa er det med den samme behagelige Følelse af ikke at efterlade nogen Fjende her, en Følelse, som rigtignok kun Den kan have, der har levet stille som Tilskuer og spillet en altfor ringe Rolle til at kunne vække Misundelse eller Fjendskab. Og dog ser jeg nu Berlin med ganske andre Øjne; thi jeg har den smukke Vished, at jeg her har vundet Venner, og at megen Velvilje, uventet og neppe fortjent Velvilje, har mødt mig her. Den By, som var lukket for mig, ligger nu aaben for mine Øjne, og jeg ser mig i Aften til min egen Forundring som Midtpunkt i en venligt sindet og udsøgt Kres, der ledsager min Bortgang med gode Ønsker og vil overtale mig til den Tro, at jeg, der har indtaget saa lidet Rum i denne store og gode By, har efterladt en Tomhed.

Jeg tager ikke Alt, hvad der er blevet sagt i Aften, bogstaveligt; jeg véd, hvad der maa skrives paa Feststemningens og Afskedsstemningens Regning. Hvis jeg var for-

fængelig — eller rettere, jeg er det naturligvis — men hvis jeg var taabeligt forfængelig, saa vilde saa megen Ros kurere mig. Ikke sandt, De kender alle Voltaires lille henrivende Historie om den forfængelige Irax og hvorledes Kongen helbredte ham for den. Han sendte ham en Overkok med seks Kokke og fire Kammerherrer, en Kapelmester med tolv Sangere og fire og tyve Violinister, gav ham en stor Diner, hvor de fire Kammerherrer holdt smukke Taler til hans Ære, og hvor man til Violin-Ledsagelse sang en Kantate, hvis Omkvæd var:

Que son mérite est extrême!
 Que de grâces, que de grandeur!
 Ah! Combien monseigneur
 doit être content de lui-même!

Efterhaanden følte den forfængelige Irax ikke mere nogen Trang til at høre om sin Betydning.

Latinerne sagde, at det er behageligt *ab viro laudato laudari*, at roses af en Mand, som prises. Derfor var det mig kært at høre Professor Scherers Tale og finde Anerkendelse hos en Mester i mit Fag.

Naar jeg sammenligner den Skole, i hvilken han har udviklet sig, med den, jeg har bag mig, saa føler jeg Forbandelsen ved at tilhøre et lille Folk og paa afgørende Punkter være henvist til Selvopdragelsen med dens Famlen og Fejlgreb. Saa lidet vidste jeg i min tidlige Ungdom om samtidig tysk Videnskab, at jeg nitten Aar gammel brød mit Hoved med Hegels *Phänomenologie*. Ja, mine Herrer og Damer, hvad der er værre: Jeg har i Weisses Æstetik søgt Næring for min Aand. — Naar jeg spurgte den gamle Professor i min Videnskab om Raad, svarte han: „De véd jo selv meget bedre Besked end jeg.“ Saaledes stod jeg isoleret, smægtede efter en Lærer, søgte Kundskaber ad de urimeligste og fjernest liggende Veje. Ved det spændte For-

hold til Tyskland var Datidens danske Ungdom overhovedet blevet fremmed for Samtidens Europa. Hvis jeg ikke selv som Yngling aandelig havde lidt saa meget under at Broer var afbrudte, vilde jeg neppe som Mand have sporet saa megen Lidenskab for overalt, hvor jeg formaaede det, at slaa Bro, knytte Traade og anlægge Kanaler til at lede aandelige Strømninger ind i mit Fædreland. Jeg gad vide, om der gives noget nulevende Menneske, der har foranlediget, at saa mange Bøger er blevne oversatte fra fremmede Sprog paa Dansk og fra Dansk til fremmede Sprog. Jeg har ogsaa her i Berlin opfattet mit Hverv som en Mæglers mellem Norden og Tyskland, idet jeg har udgivet Bøger og Essays om nordiske Skribenter og taget Del i Udgivelsen af nordiske Skrifter.

Naar jeg nu lige fuldt skilles fra Tyskland, er det fordi denne Mæglerrolle egentlig slet ikke ligger for mit Temperament.

Jeg behøver neppe at sige Dem, hvormeget der fængsler mig i Tyskland. Da jeg i 1872 kom hertil fra Danmark, var det mig som havde jeg ikke alene skiftet Sted, men ogsaa Tid, som kom jeg fra det 19de Aarhundrede ind i det 20de. Mange Anskuelse, der hos os blev betragtede som dumdristige, gjaldt her for maadeholdne. Meget, der i Norden blev anset for revolutionært, var her offentlig Mening. Jeg følte mig til Mode som en udsat og glemt Forpost, der trækker sig tilbage til Hæren. Men en Mand lever fuldt kun dèr, hvor han har Formaal og kan forfølge Formaal. I Tyskland kunde jeg ikke have andet Maal end det uværdige at gøre mit Navn stedse mere bekendt. Men i Norden ligger alle mine Opgaver. I Norden er der en Ungdom, hvis Lærer jeg skal være, en Ungdom, der maaske ikke er saa lærd som den tyske, men som er friskere og mere ungdommelig. Jeg tør ikke spørge mig selv, om jeg

har Lyst til at gaa og hvad der venter mig i mit Hjem: jeg maa.

Den, som én Gang har levet med i et stort Lands og en Verdensstads Liv, han finder sig nødvendigvis vanskeligt paany til Rette i et ganske lille Land og i en middelstor By.

Dog det forstaar sig, aandeligt kan jeg ikke skille mig fra Tyskland, om saa blot af den Grund, at Sjælelivet og det politiske Liv i de nordiske Lande nødvendigvis paavirkes dybt af tyske Tilstande. Dersom det staar godt til i Tyskland, dersom de Bedste her er ved godt Mod, dersom her modnes mange nye Tanker, dersom store, gavnlige Omformninger bliver forsøgte og udførte her, saa kommer efter faa Aars Forløb alt dette de smaa Stater i Norden til Gode — og omvendt, sejrer i Tyskland den aandelige og politiske Reaktion, ophidses slette Lidenskaber, hersker Voldsmagt og Forfølgelsessyge, saa sporer vi Virkningen næsten straks. Det maa De vide: de Tider er begravne, da vi i Norden glædede os, naar det gik ilde til i Tyskland, og sørgede over Tysklands Velfærd. Vore Skæbner er nøje knyttede til Deres. Hersker Lyset her, saa bliver hos os Mørket lettere fordrevet; hersker i Tyskland fri og skøn Menneskelighed, saa taber visse Smaafolk i Norden, der gerne vilde trælbinde Aandslivet, Modet. De som vil noget godt, er i alle Folkeslag samfast forbundne.

Derfor tror jeg at tale ikke blot i eget Navn, men i en hel yngre Slægts i Norden, naar jeg udtaler det Ønske: Maatte Tyskland udvikle sig lykkeligt og rigt — og maatte det ikke gøre dem, der kender og vurderer det i Norden, det altfor vanskeligt at tale tysk Væsens og tysk Fremfærds Sag!

Mit Hjerte snører sig sammen i mit Bryst, naar jeg tænker paa, at netop nu, da jeg frivilligt forlader Tyskland, maa Hundreder af danske Borgere som jeg, nordslesvigske Bondesønner, der mente at have en Ret til at bo paa deres

Fødejord, ufrivilligt og uden noget Festmaaltid forlade Landet. Jeg vover ikke at udtale mig om Retsspørgsmaalet, men Tyskland synes mig stærkt nok til at kunne vise Højmodighed.

Maatte alle den Stærkes og Vældiges Dyder udfolde sig i Tyskland! Meget er jo alt virkeliggjort af det, som de *Førmartslige* haabede for det tyske Rige. Maatte af deres Fremtidsdrømme ogsaa alt det Ikke-Fantastiske, der endnu ikke er opnaaet, blive en Virkelighed! Maatte der forestaa Tyskland en stor og glorrig Fremtid, rig paa sand Lykke og sand Hæder!“

Paul Heyse havde skrevet et længere Digt til Festen, hvoraf de to første Strofer lød saaledes:

Es klingt ein unwillkomnes Wort
Herüber aus der Ferne:
Ein lieber Gast will wieder fort,
Will folgen seinem Sterne,
Man ruft nach ihm im Heimatland
Da lässt es ihn nicht ruhen,
Da schüttelt er den Märk'schen Sand
Entschlossen von den Schuhen.

Wir liebten als den Unsern ihn,
Traun, unserer Besten Einen.
Nun spricht er: „Lasst mich von Euch zieh'n!
Es brauchen mich die Meinen.“
So wende Dich von hinnen nur:
Dein Bild wird nicht erblassen,
Dein Fuss hat schon so tiefe Spur
Im deutschen Grund gelassen.

Aftenen havde en vis Hjertelighed; der næredes oprigtig Velvilje for mig. Blandt de smukke og elegante Damer, der forherligede den, var Digteren Richard Voss's Frue og Baronesse Senfft-Pilsach. Det gaar En underligt, naar man er Genstand for slige Fester, af hvilke jeg efterhaanden har

oplevet saare mange. Øjeblikket nærmer En næsten fortroligt til Mænd og Kvinder, der fængsler En stærkt. Saa gaar man fra hverandre og ses aldrig mere i Livet.

Den unge Digter Walter Gottheil som om Aftenen havde sagt mig, at min Artikel om H. C. Andersens Eventyr havde foranlediget ham til at skrive sine Eventyr, havde næste Morgen i *Berliner Tageblatt* en Feuilleton om Festen og mig.

Kunstnerfestspillenes Digter Julius Lohmeyer, hvis smaa Kaar havde forhindret ham i at være tilstede om Aftenen, sendte mig et Digt, han havde skrevet til min Ære; Klinger, der paa dette Tidspunkt endnu maatte kæmpe med Fattigdom og af samme Grund var bleven borte, forærede mig den hele Række af hans Raderinger *Dramer*, der alene i Pengeværdi opvejede talrige Adgangskort til Festen.

Jeg gjorde Besøg i Siemerings Atelier for at studere det kolossale Washington-Mindesmærke til Staten Cincinnati, som blev ham overdraget efter en Konkurrence for alle Europas og Amerikas Kunstnere. Dèr saa jeg da ogsaa det smukke Basrelief i Bronze, han udførte til mig som Afskedsgave fra mine Berliner Venner.

Aftenen d. 4. Februar tilbragte Loewes, Dr. Rée og Frk. Salomé, Simson og Klinger hos mig. Det var en stemningsrig Aften, under hvilken jeg havde en vemodig Følelse ved Tanken om at det var sidste Gang, jeg saa nogen i mit Hus i Berlin. Et Livsafsnit var til Ende.

Anden Dagen derefter rejste jeg til Kjøbenhavn.

NY BEGYNDELSE I KJØBENHAVN

1.

Idet jeg nu betragtede Byen Kjøbenhavn som mit tilkommende Opholdssted, saa jeg paa den med friske Øjne. Det slog mig, hvor gamle og uskønne dens Huse var, hvor uelegant dens mandlige Befolkning af Borgerstanden var klædt, men paa samme Tid var jeg overrasket af, hvor forbavsende smuk den kvindelige Befolkning var, der vandrede om i Byens Gader. I Udlandet saas de smukkeste Kvinder jo næsten aldrig tilfods paa Gaden.

I Kjøbenhavn taltes da ikke om andet end indre dansk Politik. Utilfredsheden med det Estrupske Ministerium var som sædvanlig stor. Dette Ministerium sad, da jeg forlod Landet; det sad, da jeg vendte tilbage, og det skulde sidde elleve Aar endnu for at afløses af Ministerier, der havde selvsamme politiske Farve. Det havde sprængt Forfatningen for at holde sig og Højrepartiet ved Magten, og det haabede — ikke uden Føje — med Tiden at faa denne Uregelmæssighed eftergivet og udslettet af selve dem, hvorover det gik ud.

Venstre, der savnede alle Magtmidler, havde ingen anden Fremgangsmaade end den, langsomt at drage Bybefolkningen

til sig, og særlig gjaldt det for Partiet om Kjøbenhavns Erobring. Endnu var jo nemlig i alle tre nordiske Smaariger Hovedstaden de højkonservative Partiers faste Borg.

Allerede to Dage efter min Ankomst blev jeg indbudt til et Møde med politisk interesserede Mænd af forskellige Afskygninger; der var vel en Snes Stykker tilstede, deriblandt fremragende Personligheder som Hørup, Octavius Hansen, Retsformand Madvig, Fabrikant Hagemann. Talen var om at stifte en „Fremskridtsforening“, om dens Maal og Midler. Af den udviklede sig Den liberale Vælgerforening i Kjøbenhavn.

I et enkelt Hus, hvis Herre udøvede en ikke ringe Indflydelse paa dansk Udenrigspolitik, var der megen Tale om det nordslesvigske Anliggende, og man var oprørt over Prøjsens Adfærd.

Løvrigt optoges Sindene i den Kres, jeg tilhørte, meget af Forholdene i den akademiske Verden og af den Studenterspolitik, der var en Forløber for Byen Kjøbenhavns politiske Udvikling. Studentersamfundet, der saa nylig var blevet stiftet, udøvede en Tiltrækning paa ikke faa Medlemmer af den konservative Studentersforening; mellem to og tre hundrede Studenter i denne havde erklæret sig for enige med Studentersamfundets Medlemmer og rede til i Nødstilfælde at træde ud og indmelde sig i det nye Forbund.

Man tog mig fra akademisk Side straks i Beslag. Først maatte jeg overvære Prøverne paa et Par Studenterkomedier, saa skulde jeg tale ved et almindeligt Studentermøde, som begge Foreninger afholdt i Frimurerlogens gamle Lokale.

Der blev jeg den 20. Februar af begge Studentersgrupper modtaget og hørt med overvældende Bifald. Ifølge Bladet *Socialdemokraten* sagde jeg dør:

Jeg maatte give Studentersamfundet Ret i at kræve fri Drøftelse af politiske Forhold. En livlig Deltagelse i Tidens

Bevægelser kunde blot vække og gavne de Unge. Ad den Vej raadedes der Bod paa den Ensidighed, hvorunder vi led saa stærkt. I andre Lande bød Universitetsforholdene de Studerende rig Lejlighed til udviklende Afveksling. I Tyskland og tysk Østerrig havde man ikke mindre end fyrretyve Universiteter, og ingen Student blev udelukkende ved et enkelt Universitet, men drog fra et til et andet og kom derved i Berøring med forskellige Lærere og en Mængde forskellige Studiefæller. I Norden havde man jo kun fire Universiteter, og ikke engang de blev benyttede paa den nævnte Maade. De danske Studenter tænkte saa godt som aldrig paa for en Stund at forlade Universitetet i Kjøbenhavn. Det var en af Grundene til vor Nations Isolérthed. En anden Grund var den geografiske Beliggenhed. Danmark var ikke og blev ikke nogen Station paa den europæiske Kulturs Hovedlandevej.

Studenterne behøvede dog ikke at søge til fremmede Lande for at udvikle sig; de vilde have et vidtstrakt Studiefelt ved at granske de forskellige Lag af deres eget Lands Samfund. De maatte knytte Bekendtskab med den tænkende Arbejder og den tænkende Bonde, med den intelligente Kunstner og den studerende Kvinde! Gennemsnitsmennesket stagnerede jo i Regelen ved Trediveaarsalderen; derfor gjaldt det om, at den studerende Ungdom førte et virkeligt Aandsliv. Man havde gjort gældende, at en politisk interesseret Studenterungdom vilde blive brugt af en eller anden Fører; men Faren var her ringere end ellers, da denne Ungdom var i Stand til at anlægge omhyggelig Kritik. En Fører, der samlede Tilhængere om sig, havde desuden i Regelen enten vist dem personlige Velgerninger eller han havde Ideer, som øvede Tiltrækningskraft. De Krav, der hertillands stilledes til Førere, var ganske vist ikke særdeles store, ellers vilde den nu-

værende Regering ikke holde sig, men man kunde dog tiltro den studerende Ungdom menneskeligt Skøn og politisk Skelne-Evne.

2.

Straks Dagen efter min Ankomst var jeg begyndt at forberede mig til Forelæsninger om *Det unge Tyskland*, læste Platens Digte og Tiecks Noveller. Samtidig forberedte jeg Trykningen af en tyk (praktisk set: meget for tyk) Samling Essays *Mennesker og Værker* og gennemsaa Artiklerne til den Bog om *Berlin*, som Boghandler Philipsen havde foreslaaet mig at udgive. Medens Trykningen af *Mennesker og Værker* gik rask for sig, begyndte jeg 26. Februar mine offentlige Universitetsforelæsninger. Trængslen var uhyre, Salen overfuld og utilstrækkelig. De fleste Tilhørere havde for at faa Plads siddet der under hele den forrige Time. Mange besvimed. Jeg maatte raabe ud til dem, der presede hverandre i Korridorerne, at jeg skulde gentage Foredraget. Det skete nogle Dage efter, men under samme Tilstrømning. Lokalerne var for smaa. Da man byggede Universitetet, var det ikke faldet Nogen ind, at mer end 200 Mennesker nogensinde frivilligt vilde gaa derop for at høre en Forelæsning. Selv da Annekset i senere Aar blev bygget til, besad end ikke dette nogen virkeligt rummelig Tilhørsal.

28. Februar holdtes der en Modtagelsesfest for mig i Hotel d'Angleterre. Der var 200 Mennesker til Stede, men langt flere var afviste af Mangel paa Plads.

Professor I. C. Schiødte indtog Forsædet og tog sig statelig ud. Nuværende Overlæge Prof. Tscherning holdt paa sin smukke, ganske deklamationsfrie Maade Hovedtalen. Efter ham talte Octavius Hansen med Motiv fra mine Slutningsord

i Berlin for Nordslesvig, medens Hørup som Politiker, Otto Benzon paa Forfatternes, Schwarz paa Kunstnernes, Arbejderføreren Holm paa Arbejdernes Vegne bød mig Velkommen. Man sang en smuk Sang af Sophus Schandorph, som jeg anfører, da den ikke findes blandt hans samlede Digte:

Husker I Tiden, da først han os præged
 Gyldenmønt af Fundet i Granskningens Schakt?
 den Gang han Sindene mægtigt bevæged
 ved sin kække Trodsen paa Ungdommens Magt?
 Husker I Ploug, som mod „Tyrken“ i Krig
 førte sin Sprøjte med Piber og Trommer?
 Husker I Klokketaarnsvægternes Skrig:
 „Vogt Eder! Belzebug kommer!“

Lidet Jer nytted Jer' krigerske Danse,
 Fogeder paa Anholt og Laugs-Oldermænd.
 Ak — Eders Fjende i Aandsdyst vandt Kranse
 overalt i Verden, hvor han styred hen.
 Spiren, vi plantede her paa hans Bud,
 gror dog ret frodigt i Hjemlandets Have;
 Purrekrats-Buskene snart vil gaa ud.
 Orme paa Rødderne gnave.

Selv er du vokset. Europa er blevet
 længst den Høresal, hvor som Lærer du staar.
 Modgangens Regn har i Vejret dig drevet,
 Myndigheden vandt du med Manddommens Aar.
 Ej har din Haand dog sin Smidighed tabt:
 Klingen med Sus gennem Luftrummet toner.
 Før da det Korps, til hvis Chef du er skabt:
 Ungdommens lette Dragoner!

Værn om det Liv, som iblandt os du vakte,
 hids os alle ildfuldt til Arbejde op;
 Den, som vor Grød gennem Aaringer smagte,
 bliver efterhaanden lidt tung i sin Krop.
 Arielsgnisten, du har i din Aand,
 trænger vi til i de taagede Vange;
 gør med et Svip af din kritiske Vaand
 Vennerne stundom lidt bange!

Velkommen hjem! Lad dit Tankebor tvinge
 rige Vande ud af vort Sand og vort Muld!
 Gid dine Ord sig som Pile maa svinge
 Vidt hen over Landet med Odde af Guld!
 Gid du maa mane de Aandskæmper frem
 — de, som alene vort Land kan forsvare!
 Velkommen Aandshøvding! Velkommen hjem
 mellem den ventende Skare.

I mit Svar udtalte jeg min Glæde over at mange af mine gamle Ønsker og Forhaabninger under min Fraværelse var traadte ud i Virkeligheden, legemliggjorte af Andre: De kvindelig Studenters Adgang til Universitetet, den af Studentersamfundet indledede Arbejderundervisning, Lyrikens, Romanens, Novellens og Skuespillets Genfødselse, ja det endnu mærkeligere, den bildende Kunsts Tilnærmelse til den ny Literaturs Synsmaade og Stil. Dernæst imødegik jeg den fornyede Mistæneliggørelse af min Nationalfølelse, som de danske Aviser havde indledet netop som jeg satte min Popularitet i Tyskland paa Spil for Nordslesvigs Skyld*).

Blandt de Damer, som var tilstede, glædede en, daværende Frøken Emmy Kramp, senere Fru Lange, der døde tidligt, mig ved sin fine Skønhed og sin gode Forstand. Hun studerede Medicin og var en af de første kvindelige Læger i Danmark. Blandt Mændene traf jeg igen Vilhelm Bissen, hvem jeg kun flygtigt havde set tyve Aar forinden. Han og hans sjældne Hustru, Fru Anna Bissen, blev i de følgende Aar mine kære og nære Venner.

Jeg holdt nu mine Foredrag paa den Maade, at jeg den ene Gang holdt ethvert for Studerende, den anden Gang for det ikke akademiske Publikum. Trængslen vedblev at være overordenlig stor begge Gange.

Meget saa jeg i de Uger til J. P. Jacobsen, der var

*) Saml. Skrifter XV 415 ff.

elskværdig og overlegen som altid, men hostede frygteligt og var elendigt mat.

Fra Hegel fik jeg Opfordring til at udarbejde et Festskrift om Holberg til Tohundredaarsfesten det næste Aar.

3.

Jeg afbrød mine Forelæsninger for at gøre et kort Besøg i Tyskland, hvor jeg havde lovet at tale nogle Gange; tog først til Berlin, hvor min Bolig endnu stod møbleret og hvor min Familie endnu opholdt sig, gensaa der de nærmeste Venner, tog saa til Frankfurt for at tale der første Gang. Jeg gensaa Goethehuset, saa for første Gang Rothschilds og Börnes Huse, holdt Foredrag og gjorde Bekendtskaber. En Hovedperson var Josef Stern, Redaktør af Frankfurter Zeitung, og hans udmærkede Hustru, Datter af den fremragende Frihedskæmper Guido Weiss. Blandt andre Personer i Kresen var der en lang tynd grim Nationaløkonom og Socialist med en smuk, yppig og koket Frue, der efter Sigende ved sine Venkabsforbindelser formaaede at bidrage ikke lidet til det fælles Husvæsen.

Min Frankfurter Forlægger var ivrig for at vise mig den gamle Forfatter til den vidtbekendte *Struwelpeter*, der under Navn af den store Bastian havde skræmmet ogsaa mig i min Barndom; men vi traf ham ikke. Palmehaven imponerede mig som et overordenligt Skue.

Fra Frankfurt tog jeg lige til Bremen, hvor jeg for første Gang, som saa mangfoldige Gange siden, boede hos Arthur Fitger, der viste mig Børsen og Huset Seefarth med hans Malerier og læste skønne, da endnu utrykte, Digte for mig.

Den 7. April fejredes i Bremen 400aars Dagen for Raffaels Fødsel med en Højtidelighed, som Arthur Fitger ganske alene havde iværksat. Han havde skrevet en Prolog, som

opførtes; han holdt et Foredrag; han havde oversat Raffaels to berømte Sonetter, der oplæstes; han havde foranstaltet et Transparentmaleri, som lyste over Salen; han havde endelig digtet de Sange, der blev sungne. I Kjøbenhavn fejredes der ingen Raffaelfest som rundt om i de store Kulturlande. Derimod fejrede Juristerne en Uge derefter den danske Lovs tohundredaarige Bestaaen. Den bar stærkere Mærker af Forældethed end Raffaels dobbelt saa gamle Kunst.

4.

Jeg vendte tilbage til Kjøbenhavn og optog mine Forelæsninger paany, medens ved Haandværkernes Forsømmelighed i den Bolig, jeg havde lejet mig, Alt sneglede sig frem med uendelig Langsomhed, forbausende Uordholdenhed og stadige Udgifter.

Paa Universitetet havde jeg meget Bryderi med mit Publikum, der ikke kunde finde Plads, og med Portneren, der aldrig lod sig bevæge til at aabne mer end den ene af Fløjdørene, hvor stærkt saa Tilhørerne trængtes, og der klagede over mig til Konsistorium, at jeg læste for længe.

Ved Studentersamfundets Stiftelsesfest 2. Maj holdt Krohn et Foredrag om Raffael, og jeg maatte paa Opfordring tale. Jeg skilte mig fra min Opgave med saa meget Maadehold, at Hr. Svend Høgsbro, den senere Trafik- og Justitsminister, selve Moderationens Apostel, udbragte min Skaal.

I Rømersgade holdt jeg for Arbejderne under stormende Bifald et Foredrag om Lassalle.

Blandt unge Studerende, der paa dette Tidspunkt sluttede sig til mig, var Medicineren Ivar Iversen, der forsøgte sig som Digter, iøvrigt var Læge med Liv og Sjæl og døde ung, dernæst nogle unge Islændere, Bertel Thorleifsson,

Entusiast og begyndende Skribent, der maaske i Mismod over ikke at kunne tilendebringe sine medicinske Studier nogle Aar derefter søgte Døden, og Hannes Hafstein, en smuk ung Mand med megen Holdning og betydelig poetisk Evne, der snart vandt sig et Navn som Digter, senere som Politiker, og som en Snes Aar senere blev Islands første indfødte Minister.

Af Skribenter saa jeg jævnligst J. P. Jacobsen og Kieland. Carl Ewald, der anonymt havde udgivet et lille Flyveskrift om mig, *Faarene og Bukkene*, dukkede dengang op indenfor min Synskres. Fra Sverig kom August Lindberg, Skuespilleren, og Harald Molander, den unge Digter, der da endnu kun havde skrevet det temmelig upersonlige Skuespil *Furstinnan Gogol*. Lindberg var stræbende, virksomt kæmpende for at naa frem, foretagsom, sympatisk, en i høj Grad varmtfølelse Mand; Molander, der nærede Uvilje mod Lindbergs Kunst, var en bevidst og beregnende Kunstnernatur. Han var en lille korthalset Mand, elegant i Optræden og Klædedragt, overmaade kyndig i al Teaterteknik. Jeg kunde da ikke spore, at han mange Aar efter vilde kunne skrive saa rig og levende en Bog som hans store Roman fra Tredivaarskrigen, *En Lyckoriddare*, et ypperligt Værk.

Man sendte mig paa det Tidspunkt den første tyske Oversættelse af Dostojevskis „Brøde og Straf“ (*Raskolnikov*) med Anmodning om at henlede Opmærksomheden i Tyskland og Østerrig paa Bogen, hvor den trods sine umaadelige Fortrin var forbleven uændset. Den gjorde Indtryk paa mig, og jeg banede den Vej udenfor Rusland.

Der var i August Maaned en Sangerfest i Kjøbenhavn. Man sang i Kongens Have Nationalsange trægt, uden Appel, uden Gnist, uden Flugt. Det Drævende, som er Lighedspunktet mellem de Danske og Sachserne, virkede besynderligt sam-

men med en evindelig, vemodig Pukken i disse Sange paa Forfædrenes Storhed og en Fremhæven af, at den vel nu var forbi; men dog osv.

5.

I den sidste Halvdel af August besøgte jeg Skagen. Der var da endnu ikke Jernbane mellem Frederikshavn og Jyllands Nordspids. Man kørte derop i aaben Vogn og havde Lejlighed til at lære Landskabet grundigere at kende; det indprentede sig uforglemmeligt med sine Klitter og den dybe Sand.

Paa Brøndums Hotel boede eller samledes dog dagligt en Kunstnerkres, i hvilken man befandt sig overmaade vel. Der var den originale, dygtige og djærve Marinemaler Locher, med sine runde Kinder og sin gode Forstand. Der var den dybe, tunge, ærgerrige Bornholmer Michael Ancher, der opfattede sig som en Art Vært paa Skagen og hvis Bekendtskab jeg alt mange Aar forinden havde gjort hos Julius Lange. Ingen havde et smukkere Smil end han. Der var Krøyer, som havde begyndt at slaa sig ned deroppe paa den smalle Landstrækning mellem to Have, som Ancher (efter H. C. Andersen) havde opdaget for Kunsten, Krøyer, der da endnu syntes lige trofast elsket af Guder og af Mennesker. Der var adskillige svenske Kunstnere, deriblandt den ganske unge Björck, Alles Yndling, med den umaadeligste Skov af Hovedhaar, jeg nogensinde har set, saa han til sin Fødselsdag fik foræret en Kam, der var fire eller fem Gange større end nogen Kam til Menneskehaar. Der var af Nordmænd den prægtige Eilif Peterssen, gennemfin og bomstærk, den godmodige, vidtløftige, tungsindige V. Peters, og Entusiasten Christian Krohg, der nu havde en Periode af vittig Kynisme. Det hele Selskab sad fra Morgen til Aften

om Bordet hos Brøndums; ustandselig spisende, drikkende, debatterende, drøftende, modsigende, fældende. Et Par Gange om Dagen rejste man sig fra Bordet og gik i Vandet. Smukke Ture foretoges til Kandestederne og til Højen, Nordstranden, hvor Landskabet var mægtigt. Vi besøgte Fyrtaarnet og saa Fuglesværmen staa imod Fyrets tykke Glas.

En Dag satte Eilif Peterssen, Björck, Krøyer og Ancher sig omkring mig og malte mig. De to første kasserede dog deres Portrætter. Krøyer, der gjorde en Pastel, var færdig paa kun to Timer. Om Aftenerne sang Eilif Peterssen og Krøyer. Den sidste Dag gaves der Champagne, Michael Ancher talte, og jeg svarte med nogle Ord om Kunst og Kunstnere paa Skagen og andensteds.

Paa Tilbagevejen saa jeg i Aalborg Lundby Krat med den høje Bakke, hvor under Krigen saa mange tapre Danske fandt Døden ved Kaptejn Becks Uforstand. I Aarhus modtoges jeg af en hel Kres Venstremænd med Alfred Bjørnbæk i Spidsen, en flink og livlig Sjæl i et firskaarent Legeme. Han var mig oprigtigt hengiven, om han end senere, da min Sag kom for i den danske Rigsdag, af Partihensyn ikke vovede at give mig sin Stemme.

6.

At mine tyske Venner ikke havde glemt mig, viste sig, da Arthur Fitger tilegnede mig sit Drama *Von Gottes Gnaden* som jeg havde læst i Haandskrift, og Max Klinger sin Serie Raderinger *Ein Leben*. Paul Heyse havde forud tilegnet mig sit Skuespil *Graf Königsmark*.

I Anledning af en Nordisk Kunstudstilling i Kjøbenhavn var der her et nordisk Kunstnermøde. Da Drachmann efter sit Omslag nødtigt vilde træffe sammen med mig, modtog

jeg ingen Indbydelse dertil. Forbigaaelsen var mig ukær, fordi jeg havde talrige Bekendte blandt dem, der indfandt sig.

Det blev opfattet som en kunstnerisk Begivenhed, at August Lindberg kom hertil med sin Trup og opførte det af den nordiske Presse slet behandlede og af de officielle Teatre afviste *Gengangere*. Forestillingen gjorde et dybt Indtryk; Lindberg selv spillede Osvald fortrinligt, og det intelligente Kjøbenhavn besluttede at fejre den tapre Skuespiller med en Festlighed, som blev vellykket. Da jeg ved den udbragte Ibsens Skaal, blev jeg hilst og lønnet med døvende Bifald, vistnok ikke fordi det, jeg sagde, var saa godt, men fordi jeg i største Delen af Aaret 1883 var saa yndet, at man fandt Alt godt, hvad jeg sagde. Hurtigt nok skulde efter Sædvane Stemningen vende sig.

Jeg holdt stadigt under samme Tilløb mine Forelæsninger om *Det unge Tyskland*, skrev desuden og gav i Trykken den Række Essays, der fik Navnet *Det moderne Gennembruds Mænd*.

7.

I Anledning af Grundtvigs Hundreedaarsdag blev der i Studentersamfundet afholdt en Festlighed med Taler til Grundtvigs Ære. En Artikel i *Morgenbladet* med en køligere Vurdering af Grundtvigs Fortjenester, der dels kom for sent, dels ikke var klog, satte ondt Blod og bidrog sit, gav idetmindste et Paaskud, til det nogle Maaneder derefter indtraadte Brud mellem Venstres Grundtvigianere og Fritænkere.

Venstre viste sig paa dette Tidspunkt ganske ude af Stand til at bedømme den virkelige politiske Situation i Landet. Den moderate Politiker Frede Bojesen holdt et Foredrag om Machiavelli, i hvilket han beskyldte Conseilpræsi-

denten Estrup og hans Parti for Machiavelisme, betragtede hans umiddelbart forestaaende Fald som sikkert og udbredte sig over, hvilken aaben og ærlig Politik Venstre som hans Arvtager vilde føre. Da jeg bad ham ikke raade over Bjørneskindet, før Bjørnen var fældet, svarede han, at var den end ikke i Øjeblikket dræbt, saa var den dog nu drevet saaledes ind i en Snevring, at ingen Udvej var den mulig. Hans Meningsfælle, Svend Høgsbro, udtalte sig i samme Retning, og jeg imødegik dem begge. Fremtiden viste, at deres Selvtillid var grundløs; men de glemte ikke, at jeg havde næret levende Mistro til deres Politik.

8.

Blandt det Efteraars Begivenheder maa jeg nævne at Niels W. Gade en Dag standsede mig paa Gaden, forestilte sig — hvad naturligvis var overflødigt — og førte en Samtale med mig om Poesi og Musik, særligt om min Bog *Mennesker og Værker*, der havde interesseret ham. En Uges Tid derefter gjorde han mig et langt Besøg, under hvilket det Aabne og Geniale i hans Væsen traadte frem. Alligevel stemte dette Besøg mig vemodigt. Han kendte ikke mig og jeg ikke ham. Berøringspunkterne mellem os var maaske ikke saa faa; men ingen frugtbar Vekselvirkning havde nogen- sinde fundet Sted, og nu var han 66 Aar gammel, hans Kres mig fremmed og fjern.

Et afskyeligt og rystende Indtryk gjorde Frk. Adda Ravnkildes Selvmord paa mig. Jeg havde kun talt en eneste Gang med denne unge 21aarige Pige, da hun en Dag kom til mig for at spørge mig til Raads om et Haandskrift, hun havde sendt mig, og jeg var endnu ikke naaet til at læse hendes andet skrevne Forsøg, da hun gik ud af Livet. Uforklarligt for mig var det, at hun to Timer før hun (paa tre

Maader, med Gift, Kniv og Revolver) rasede mod sit eget Legem, havde siddet paa første Række under en Forelæsning, jeg holdt paa Universitetet, havde set oprømt ud, havde smilet og leet under Foredraget. Det forekom mig som om jeg maatte kunne forhindre dette Selvmord, ifald jeg havde indladt mig ordenligt med hende, og det nagede mig, at jeg ikke havde ladet hende komme oftere. Senere indsaa jeg, at om de Sorger, der drev hende i Døden, havde hun ikke villet tale med mig, og at jeg over dem ikke havde nogen Magt.

ALMINDELIGT FRAFALD

1.

I Begyndelsen af December 1883 erfores det med nogen Uro, at Bergs Holdning i Morgenbladets Redaktion tydede paa den Hensigt, 15. December at opsigte Forbundet med Bladets andre Udgivere, de faktiske Redaktører. Drachmanns og flere underordnede journalistiske Kræfters Frafald pegede ogsaa i denne Retning.

10. December troede endnu Hørup, at Faren drev over og at Berg ikke vidste, hvad han vilde.

11. December stod der i *Dagbladet* et lidenskabeligt Angreb paa mig af Drachmann. Han lod alle Hensyn falde, appellerede endog til Ploug imod mig, sammenlignede mig med Clemens Petersen og spækkede sin Artikel med haanlige Hentydninger af lavtliggende Art. Hos Oehlenschläger siger Palnatoke til sin Fostersøn, da denne truer ham:

Grønskolding,

Hvo lærte dig, hvo lærte Eder Alle,
dunglatte Ynglinger, at bruge Sværdet,
hvo førte Eder sejerrigt mod Fjenden,
hvo tugted Eder op til Danekæmper?
Jeg, Palnatoke.

Jeg tav.

To Dage derefter bragte *Nationaltidende* en Lovtale af Falkman over Drachmann for Bruddet med mig, en fjendtlig Anmeldelse af Herman Bang imod mig og endnu en tredje Artikel imod mig, af en mig ubekendt Hr. Nissen, der afskrev alle de Kildesteder, dels af Börne, dels af Börnes Levned ved Gutzkow, som laa til Grund for en lille Afhandling, hvormed jeg havde aabnet Tidsskriftet *Tilskueren*. Denne sidste Artikel skulde give Læserne det Indtryk, at jeg havde begaaet Plagiat. Jeg havde fortalt en Del Anekdoter om Börnes Barndom og Ungdom, hans Forhold til Forældrene og andre; jeg havde skildret Börnes Følelser paa en given Tid med hans egne Ord: Han følte sig til Mode *som om*; det forekom ham *som om*, hvorved desuden et Par Vendinger, der var oversatte fra Kilderne, kom til at tage sig ud som mine egne Ord.

Artiklen, der af Hoffory, dengang Professor i Berlin, i et Brev til mig stempledtes som „dum og ondskabsfuld“, var i Virkeligheden klogt beregnet, og ventedes at ville bane Forfatteren Vej til en ledig Universitetsplads i Tysk. Uden Hensyn til at jeg jo ikke kunde vide det ringeste om Börne uden at jeg havde en Hjemmel derfor, blev Artiklen opfattet som et mig tilføjet Nederlag, ja som en Afsløring af mig, og fra nu af vedblev i et Tiaar afvekslende med Beskyldningerne for Usædelighed, Fædrelandsløshed og de øvrige ældre, Beskyldningen for Plagiat at være staaende imod mig, hvad jeg end skrev. Dersom jeg i nogle Noter til Afhandlingen i *Tilskueren* havde anført mine Kildesteder, saa havde Angrebet været meningsløst. Nu opfattedes det som ulovlig Tilegnelse af fremmed Ejendom, at jeg havde skaanet Læserne for disse Noter. Maalt med denne Maalestok vilde hele Mommsens *Romerske Historie* være Plagiat.

15. December afholdtes et stort politisk Møde i Casino,

hvor bl. A. Berg og Christopher Hage talte. Denne sidstes Tale var den eneste, som indeholdt noget af Vægt. Han frygtede allerede da, at den Fremgangsmaade, Venstre fulgte, vilde fremkalde en provisorisk Finanslov, mod hvilken Partiet ikke havde forberedt et eneste Nødværgemiddel. Han sagde: Det er ikke klogt at tirre en Kat saa længe, at den med et Spring sætter sine Kløer i Øjnene paa En. Hans Ord blev overhørte; Ingen tænkte paa at tage Forholdsregler eller blot paa at overveje hvad der i Anledning af Lovbruddet skulde ske. Man var begejstret og selvsikker.

Endnu den 8. December havde Hørup ment, at Berg vilde skille sig af med *Morgenbladets* Mænd for ikke at angribes af Bladet, naar han blev Minister. Klein havde faaet Berg til at tro, han blev det til Foraaret. Da Hørup tre Dage senere modtog et Brev fra den Stymper, Berg mentes at have udset til den ny Redaktør, aabnede han det i den Tro, at det indeholdt Meddelelse om Redaktionsskiftet. Det var imidlertid kun en Indbydelse til et L'hombreparti, og Hørup troede nu Faren afgjort drevet over. Men Dagen efter, den 12. December, kom Opsigelsen. Fra Hoffet havde Berg stadig modtaget Vink om, at Betingelsen for hans Udsigter var hans Frigørelse fra „Forsvarsfjender og Ateister“. Disse Lokketoner havde han ikke modstaaet. Hørup var Forsvarsfjenden og E. Brandes Ateisten.

De afsatte Redaktørers første Tanke var at stifte et nyt Blad; de kunde rejse 40,000 Kroner, men manglede 10,000, og derpaa strandede foreløbig Planen. Berg forelagde desuden Sagen om *Morgenbladet* i et privat Partimøde og sendte Deputation til Hørup med Anmodning om ikke at grunde et nyt Blad. Det gamle turde han for sine Vælgere ikke sælge til „Fritænkere“.

2.

Et mægtigt Spektakel imod mig i Pressen foranledigedes samtidigt af mit ærligt mente Svar paa et Angreb af Herman Bang, der gik ud paa, at jeg *ikke* havde behandlet Topsøe i Bogen *Det moderne Gennembruds Mænd*. Jeg havde svaret, dels, at Topsøe ikke havde deltaget i noget Gennembrud, dels, som sandt var, at jeg umuligt kunde skrive kritisk om Nogen, hvem jeg enten holdt altfor meget af eller satte altfor lavt til at kunne behandle Skikkelsen koldblodigt. I *Dagbladet* kaldtes jeg i den Anledning „fejg og gemen“. *Dagens Nyheder* gav sig Luft paa Fransk: *On n'est pas plus lâche*. Jeg havde hele Banden over mig paany nøjagtigt som i 1872. Dog var jeg nu værre stillet end nogensinde før, thi jeg havde paataget mig en Forpligtelse til at blive i Landet. Jeg trøstede mig med Goethes Ord:

Uebers Niederträchtige
 Niemand sich beklage!
 Denn es ist das Mächtige,
 Was man dir auch sage.

 Wanderer! — Gegen solche Noth
 Wolltest du dich sträuben?
 Wirbelwind und trocken Koth,
 Lass sie drehn und stäuben!

Meget lærerig var med Hensyn til Tidsaanden i Danmark en Disputats af Dr. Starcke om Feuerbach, ved hvilken Doctoranden havde anmodet mig om at opponere. Professor Heegaard, der var omvendt til Ortodoksien, optraadte, væbnet med Lærdom, haanende fanatisk, Dr. C. Rosenberg, der aldrig havde svigtet Ortodoksien, optraadte med seminaristisk Sving, glødende fanatisk, havde det Ny Testamente med sig i Haanden og holdt det truende op mod Doctoranden.

At Berg og Hørup politisk gik fra hinanden, maatte

denne Gang nødvendigvis faa et literært Udslag. Den lille Gruppe af Forfattere og politiske Publicister, der hidtil havde holdt sammen, løb Fare for at spaltes ved Bruddet.

Spørgsmaalet var, om de følte sig nærmest dragne til Berg eller til Hørup. Jeg henvendte mig til hver Enkelt af dem for at erfare, hvor de holdt. De erklærede sig en efter en for tilbøjelige til at tage Bergs Parti. Neergaard, der havde staaet mig personligt nær, var den første, som aabent sagde mig, hvor han holdt. *Dagsavisens* Redaktion, der hidtil havde staaet sammen med *Morgenbladets*, stillede sig straks paa Bergs Side. Schandorph, min nære personlige Ven, der ogsaa holdt meget af Berg og jævnlig var Gæst i hans Hus, lod sig snart overtale til at skrive i *Morgenbladet* under den ny Redaktion. Selv Erik Skram, som havde været det tidligere Blads Redaktionssekretær og som ikke altid havde taget sig tilstrækkeligt i Agt for at saare Berg, følte sig i det ny Tvangsvalg draget til denne ud fra en noget doktrinær Betragtning: det skulde altid have været stiltiende vedtaget, at Magten først burde tilkomme Berg, saa Hørup, hvem den mere bredtfolkelige Politiker skulde bane Vejen. Man gik gennemgaaende ret barnligt ud fra, at ved den foretagne Manøvre Magten vilde tilfalde Berg.

Personligt var jeg ved Spaltningen i Venstre literært aldeles isoleret. I Marts var jeg bleven modtaget som en aandelig Fører, nu var jeg en General uden Officerer, en Johan uden Land. Paa Bunden af min Sjæl troede jeg fra da af Ingen mer. Eller rettere, jeg sagde overfor ethvert nyt Fænomen som Uffe hin Spage, da man bragte ham det sidste Sværd, efter at han havde prøvet alle de andre og de var sprungne: „Det Sværd vil jeg lade uprøvet“ — et dybt og filosofisk Ord, som viser, at Uffe var langt klogere end han gjaldt for.

3.

Hvad der var sket, lod sig uden Vanskelighed psykologisk forklare. Berg havde følt sig overset eller dog ikke behandlet med tilstrækkeligt Hensyn af Venstres københavnske Tilhængeré, der desuden frastødte ham ved deres aandelige Væremaade og Holdning, saa ulig hans egen. Af politiske Grunde blev denne Modsætning af ham formet som grundtvigsk Religjøsitet mod Fritænkeri, som Danskhed mod Evropæisme. Han har sikkert i Øjeblikket ment, at skilte han sig fra de københavnske Medudgivere af *Morgenbladet*, stod Vejen til Magten ham aaben.

Drachmann havde, som allerede antydet, private Grunde til Misfornøjelse. Han havde i længere Tid følt sig ilde berørt af Edvard Brandes' skarpe Forstand, der var saa ulig hans eget Væsens uafbrudte Stemningsbevægethed, og endnu langt mere af dennes Pessimisme, der tog Modet og Selvtilfredsheden fra ham, viste ham Fremtiden mørkere end han kunde se den og taalte at se den. Hertil var nu paa et særlig inderligt Omraade kommet en Rivalitet, der hurtigt medførte, at Drachmann følte sig fortrængt, hvor han havde troet sig sikrest og helst vilde være det. En heftig Forbitrelse greb ham, og da han ikke kunde røbe Offenligheden dens egenlige Aarsag, da denne Aarsag desuden for hans digteriske Bevidsthed hurtigt almindeliggjordes og antog store, ædle Former, saa følte han sig sædeligt opbragt og paa Forhaand fristet ikke til en personlig Modstand, men til et Omslag og en Kamp paa betydningsfulde, tilsidesatte Ideers Vegne.

Saaledes fremkom Forkyndelsen i anden Del af hans *Skyggebilleder*, *Ostende-Brügge*, hvorom hans i lang Tid nærmeste Ven, hvis Grundsyn iøvrigt var beslægtet med hans nye, uden Overdrivelse skrev: „Med Hjertet fuldt af

Had og Hævn prædiker Drachmann Kærlighed og Hjertets Mystik, og uden Selvhengivelse, i haard Egoisme forkynder han en Religiositet, hvortil han kun staar i Forhold gennem Fantasien.“

Det kunde ikke være andet end at de to Bevægelser, der udgik fra Berg og fra Drachmann, fandt hinanden og forenede sig imod den, der var udgaaet fra mig og som disse i Forening vilde indsnevre. Drachmann, der i Belgien havde forefundet en flamsk Bevægelse rettet mod Wallonernes Franskhed, overførte nu denne paa Danmark, hvor Sprog og Kultur rigtignok ikke var spaltet i to, men hvor der jo kunde slaaes paa de nationale Strenges imod den nyere Paa-virkning af fransk Dannelse. Saaledes indlededes og pristenes en dansk Bevægelse modsat en paastaet fremmed, der kaldtes fransk, men skulde betyde jødisk. Det saakaldte Vittighedsblad *Punsch* lod intet Nummer ubenyttet til denne Fortolkning. Paa samme Tid antog Berg, som ovenfor antydet, for sit ny Parti-Brudstykke Benævnelsen „Danskerne“, modsat „Evropæerne“, hvilket Navn gaves Hørups Gruppe, der jo med faa Undtagelser bestod af Bønder, medens Føreren selv end ikke havde sat sin Fod udenfor Landets Grænser, altsaa skulde synes dansk nok og fritaget for ethvert Stænk af Evropæisme. Men atter her maatte ved Evropæere, om Ordet skulde have nogen Mening, forstaas danske Mænd af jødisk Afstamning, med hvem Hørup havde indladt sig.

Under disse Omstændigheder gik ogsaa *Dags-Avisen*, der hidtil havde støttet mig, over til Modpartiet, og Redaktionen, der indtil da havde været mig velsindet, skrev hvasse Artikler imod mig, medens *Dagbladet* overfaldt mig med Skældsord. Professor Paludan havde sat Studenter ud paa Gennemlæsning af den franske Literatur, jeg havde behandlet i *Hovedstrømningers* femte Del, for der at finde Plagiater. De arbejdede redeligt i mange Maaneder, men Udbyttet blev

kummerligt. I Slutningen af Maj fremkom i *Dagbladet* den længe udarbejdede Plagiatbeskyldning. Jeg skulde fra Taine have taget to Anekdoter om Balzac. Ordlyden viste bedst, at jeg havde dem fra en anden Kilde; men slige Usselheder var endnu og en halv Snes Aar senere god Taktik imod mig.

4.

Imedens var jeg sysselsat med Forstudierne til min Bog om Holberg, til hvilke Universitetsbibliotekets Embedsmænd, der altid havde givet mig Grund til Taknemmelighed, rakte mig en hjælpende Haand. Af franske Forfattere var jeg kommet i nærmere Forbindelse med Paul Bourget, der ønskede sig kendt i Skandinavien og som sendte mig en Artikel, jeg anbragte i *Tilskueren*. I Januar 1884 gjorde Henrik Pontoppidan og Fru Edgren mit personlige Bekendtskab. Den første hilste mig paa en og samme Dag tilfældigt to Gange paa Gaden, saa jeg studsede og spurgte, hvem jeg havde for mig, hvorpaa et mangeaarigt, aldrig forstyrret venskabeligt Forhold fulgte. Den anden, hvem jeg længe brevligt havde kendt, kom gennem København med sin indtagende Veninde, Frøken Kjellberg, der senere blev den bekendte tyske Socialdemokrat Georg v. Vollmars Hustru. Jeg maatte ledsage Fru Edgren til det kongelige Teaters Direktør, Kammerherre Fallesen, da den svenske Frue var krænket og forbitret over Tilbagevisningen af hendes Skuespil *Hvorledes man gør godt*. Jeg har andensteds skildret det pudsiges Sammenstød mellem den vrede Dame og den høflige Mand. (Saml. Skrifter III, 698.)

Kun fra Udlandet kom som sædvanligt nogen Anerkendelse til mig. Det amerikanske *The Nation* havde en velvillig Artikel om mig og Sarrasin udtalte sig meget gunstigt om mig (i *Zeitschrift für neufranzösische Poesie* V, 6).

I Marts 1884 bragte Gubernatis's *Revue Internationale* en Artikel af den mærkeligt sprogkyndige Charles Simond *Une nouvelle école de critique littéraire* (de Sainte-Beuve à Georges Brandes). I April fik jeg tilsendt en Artikel af *Saturday Review*, hvoraf jeg saa, at da man nylig i England havde kaldt Tysklands nyeste Literatur *inferior*, havde En paaberaabt sig, at „den første levende Kritiker var en Tysker“ og det var mig, som var ment. Lidt senere i April blev jeg i *Spectator* paany kaldt *the first living critic*. I Juni havde *Journal des Débats* en lang Lovtale over mig af Marc Monnier. Iblandt de yngre franske Forfattere nærmede sig til mig Edouard Rod, der som oprindelig Schweizer sad inde med en flersidigere Kultur end de øvrige. Han skrev en længere velvillig Artikel om mig, hvori han dog dadlede mine Bøgers mangelfulde Komposition og i Kraft af en ikke udtømmende Forstaaen antog Ferdinand Lassalle for mit „Ideal“.

I Danmark mødte der mig kun et halsende Had fra Fjendernes Side og uafbrudte Frafald fra Vennernes.

En enkelt Familie dannede en paafaldende Undtagelse; det var Holger Drachmanns. Fru Erna Juel-Hansen besøgte mig samme Dag, som Drachmann med en ondartet Artikel havde vendt sig imod mig, og ved en større Festlighed, hvortil hun indbød, holdt Holger Drachmanns gamle Fader en Tale for mig, hvori han med demonstrativ Varme godkendte mine Bestræbelser og hævdede Berettigelsen af min Sag.

Et vemodigt Udslag fik Holger Drachmanns forandrede Holdning i et Dødsfald. Paa Waisenhus-Apoteket fandtes en ung Farmaceut ved Navn Wiese, en Sværmer for al oprørsk Poesi, særligt for Byrons, der fra første Færd af havde knyttet sig med særlig Inderlighed til Drachmann. Han var en mager, rød-blond Mand med dyb Stemme, for hvem hans aandelige Stræben var dybeste Alvor. Det var umuligt at

føre en nok saa kort Samtale med ham uden at han nævnte Holger Drachmanns Navn og kom ind paa hans Personlighed og Færd. En af Grundene til hans Selvmord var Sorg over Drachmanns politiske og literære Omslag. Drachmann kan umuligt have forstaaet, hvor nær Wiese tog sig hans Brud med sin Fortid, siden han har kunnet skildre ham saa overlegent humoristisk som „Skyggen“ i *Forskrevet*.

5.

Paa dette Tidspunkt lærte jeg en Del yngre Forfattere personligt at kende, med hvem jeg i Aarenes Løb forblev venskabeligt forbunden. Den ene var Peter Nansen. Den første Gang, han kom til mig, var en Aprildag i 1884, netop som jeg vilde gaa til Stationen for at tage til Helsingør, hvor jeg om Aftenen skulde tale. Han var saa opmærksom, at han vilde bære min Haandtaske for mig, hvad jeg dog ikke tillod. Vi fulgtes da ad ned ad Gaden, begloede af alle de Pigebørn, vi mødte, der ikke kunde holde Øjnene fra hans Ydre.

Det andet nye Bekendtskab var Gustaf af Geijerstam, da en ung Entusiast, begejstret for Strindberg, Ernst Josephson, ny svensk Literatur og Kunst. Han viste mig i de følgende Aar et hjerteligt Venskab, for hvilket jeg skylder ham Tak.

Et tredie Bekendtskab var det med den finske Maler Albert Edelfelt, Gudernes, Musernes, Kvindernes Yndling, en af de faa Mænd, der personligt altid har henrevet mig. Vi forblev i Forbindelse til hans Død.

Meget ofte kom i den Tid Hannes Hafstein til mig; han skrev i sit nystiftede islandske Organ en større Artikel om mig.

Den unge danske Forfatter derimod, der af Mange be-
tragtedes som Chefen for en ny Skole i Literaturen og
sidenhen altid har støttet mig, Herman Bang, var mig i
disse Aar stadig paa Nakken, opfordrede mig i Studenter-
samfundet til at trække mig tilbage, da man var træt af mig,
og skildrede mig som kritisk Fanatiker, medens en nu næsten
glemte Forfatter, Vodskov, som Kritiker stadigt fremhævedes
af ham paa min Bekostning som sandhedskærlig og upartisk.

Blandt de ældre Digttere traf jeg undertiden sammen
med Hostrup. Han viste mig nærmest Velvilje uden at det
dog kunde komme til nogen frugtbar Vekselvirkning os
imellem.

I April Maaned modtog jeg en Opfordring til at besøge
Kronprinsen af Danmark, den nuværende Konge. I dette
og de to nærmest følgende Aar havde jeg efter hans Ønske
adskillige Gange Audiens. Dertil indskrænker min Forbin-
delse med det danske Kongehus sig.

I Maj Maaned blev de Herrer Rosenberg og Paludan
ansatte ved Universitetet i Kjøbenhavn som Docenter i dansk
Literaturhistorie.

6.

Den 5. Juni 1884, paa Grundlovsdagen, kom jeg tilfæl-
digvis tilstede ved Slutningen af et Festmaaltid, som de libe-
rale Vælgerforeninger afholdt paa Sommerlyst, og hvortil jeg
ikke var blevet indbudt, fordi jeg havde bedt mig fritaget
for at være Medindbyder til Festen, dels af Lede ved dansk
Politik, dels af Uvilje mod hver anden Dag at skulde sætte
mit Navn under et nyt Opraab.

Saasart man saa mig, rejste en Herre sig og udbragte
under stormende Bifald min Skaal. Der raabtes fra alle
Sider Anmodninger til mig om ikke blot at takke, men at

tale. Jeg var aldeles uforberedt og vidste end ikke selv i Øjeblikket, om jeg havde noget paa Hjerte. Da jeg nødvendvungen rejste mig, udbrød der en Torden-Applaus, som varede fulde fem Minutter. Saa kom, overraskende for mig selv, adskilligt til Orde, hvad der i de senere Aar havde samlet sig i mit Sind.

Jeg udtalte en Tvivl om at de Tilstedeværende, der som de ret kendte mig, vilde klappe saa hjerteligt af mig. Jeg vidste ikke selv, om Benævnelsen *liberal* passede paa mig; jeg turde end ikke kalde mig ubetinget *frisindet*; thi der var Punkter, paa hvilke jeg ikke misbilligede Tvang. *Demokrat* mente jeg ikke, at jeg kunde kaldes; thi jeg troede ikke paa Flertals-Afgørelsers Værdi. Naar jeg oprigtigt var for Venstre i den danske Forfatningskamp, saa var det, fordi Venstre havde Ret, ikke fordi det var Flertal. Medens jeg af hele mit Hjerte vilde tjene Folket, kunde jeg da ikke sige, at jeg vilde tjene Demokratiet. Demokrati var et Middel; men man burde ikke glemme Maalet over Midlerne. Maalet var store, nye, rige Kulturtankers Indførelse i dansk Aandsliv og Samfundsliv, ligegyldigt om disse Tanker var af dansk eller fremmed Oprindelse, naar de blot var sande og passede for os. En særligt dansk, indestængt Kultur var en gammel Jomfru, der ingen Børn kunde faa. Den var nødvendigvis ufrugtbar, thi ubefrugtet.

Der blev Dødstaushed. En gammel Skandinav og nyomvendt Venstremand gav Tegn til, at Ingen skulde rejse sig for mig. Man blev siddende, og en af Venstres ledende Mænd protesterede i forøvrigt meget artige Ord paa Flertalsstyrelsens Vegne. Saa rejste N. J. Larsen sig: „Jeg har ikke behøvet at høre Dr. Brandes idag for at vide, han aldrig har forstaaet, hvad en dansk Bevægelse er.“ Der fulgte vel et Kvarters Hysten og Hyssen og Fy. Man vilde afskære Taleren Ordet. Jeg bad, man vilde lade ham tale.

Han sagde blot: „Men han og hans Meningsfæller skal lære at forstaa, hvad den er.“ Den ivrigt trofaste Schandorph nedlagde en heftig Indsigelse. Men adskillige af mine Venner fandt efter at have hørt mig nærmere udvikle min politiske Synsmaade, at jeg egenlig var „Højremand“.

I den første Halvdel af Juni bragte *Dagbladet* en stor anonym Smædeartikel imod mig. Schandorph besvarede den med et heftigt Angreb paa Godske-Nielsen, i hvem han formodede Ophavsmanden.

7.

25. Juni bragte den første store Valgsejr for Venstre i Kjøbenhavn og samtidigt Meddelelse om Venstres Sejr i Norge, hvor Sverdrup var udnævnt til Conseilpræsident. Om Aftenen var der Møder rundt om i Kjøbenhavns offentlige Lokaler, ved hvilke Resultatet blev fejret. Da jeg havde udbragt et Leve for Sverdrup, talte en uskyldig Arbejder for mig som „Danmarks kundskabsrigeste og eminenteste Mand“. Arbejderen kunde jo ikke vide, hvor faa mine Kundskaber var i Sammenligning med mange andre Danskes, at de end ikke vejede et Fnug mod Vilhelm Thomsens f. Eks. — Arbejderne saa dengang i mig deres Mand.

At jeg var naiv nok til at tro paa Muligheden af frugtbar gensidig Kritik mellem Arbejdere og Studenter, viser hvad jeg derpaa sagde:

Ved denne foreløbige Valgsejr er givne Løfter blevne holdte og trufne Aftaler gennemførte; Tillid er bleven vist, og denne Tillid var for-tjent. Skyggesiden ved vort offentlige Liv er den politiske Upaalidelighed; den har vist sig saa stor, at Mistænksomheden har slaet dybe Rødder, Mistænksomheden mellem Mand og Mand, mellem Stand og Stand. Mistænksomheden er Upaalidelighedens Frugt. Den har været nødvendig til Sikkerhed. Maatte den blive overflødig! Maatte den for bestandig være

død mellem de fremskredne og opvakte, de levende og ledende Elementer i Arbejderstanden og den lærde Stand!

Og maatte det hjertelige Forhold mellem dem ikke blot grundes paa at vi behøver hinanden i den slette Forstand, at vi bruger hinanden til vort eget Bedste, men bestaa, fordi vi behøver hinanden i den gode Forstand, hvori det siges om to, der holder af hinanden! Maatte vort Venskab være og blive et frugtbart Venskab, uden gensidig Smiger, et Venskab, i hvilket vi kan sige hinanden Sandheden uden Fare for at det opløses.

Alle Stænder er udsatte for at fordummes — Fordomsfriheden er som en smal Sti mellem Afgrunde, fra hvilke Dumheden fanger efter os alle — men Arbejdere og Studenter har det tilfælles, at de mere end de andre Stænder er bange for at blive dumme. Vi er de to lærvillige Stænder, de to, som er modtageligst for Ideer. Den, der har faste Fordomme, Læresætninger eller Dogmer, han er som paa et fastfrossent Skib. Vi vil holde Farvandet om vor Tanke frit. Ingen af os tør have Dogmer, som ikke maa røres eller prøves; -vi Studerende intet religiøst eller videnskabeligt Dogme, som ikke selv den jævreste Arbejder tør underkaste Kritik, og I Arbejdere intet socialt Dogme, som vi ikke skulde turde undersøge.

Saaledes kan et inderligt Forhold mellem os bestaa. Vi er vel lidet i Stand til materielt at gavne hinanden. Men vi vil vedblive at have Hjerter for Dem. Maatte vi til Gengæld have Arbejderstandens Øre, saa et velment og velovervejet Ord fra os altid finder et godt Sted hos Dem!

I Begyndelsen af Juli faldt de sidste Dage, hvor jeg saa J. P. Jacobsen. 6. Juli traf jeg hos ham Axel Helsted, der udkastede det kendte, vemodigt stemmende Billed af ham, liggende paa den gode, bekvemme Chaiselongue, anonyme Beundrerinder, der var mig vel bekendte, havde sendt ham. 8. Juli spiste jeg for sidste Gang sammen med ham hos mine Forældre og ledsagede ham efter Maaltidet til hans Dør. 10. Juli sagde jeg ham Farvel i hans Bopæl, det uanselige Værelse i Ny Adelgade. Samme Dag forlod han for bestandig Kjøbenhavn.

8.

Den til Conseilpræsident nysudnævnte Sverdrup besøgte Kjøbenhavn. Lige efter Ankomsten gik han til mig og viste sig overordenlig elskværdig. Men jeg var forbauset over den Formløshed, hvormed han optraadte. Hverken havde han ladet den svensk-norske Gesandt sin Ankomst vide eller vilde han gøre den danske Conseilpræsident noget Besøg. Han spurgte mig, om jeg ikke kunde indføre ham hos en eller anden af de danske Ministre. Den eneste, hvem jeg kendte en ubetydelig Smule til, var Marineministeren Ravn; men jeg foreholdt energisk Sverdrup, at jeg ikke var den, som egnede sig til Mellemand mellem Norges Premierminister og hans danske Kolleger. Da der ikke var Krigstilstand mellem Norge og Danmark, burde han gennem Gesandtskabet lære Estrup at kende, lade sig indbyde til Hove osv. Det forekom mig ikke rigtigt, at han i Stedet udelukkende vilde søge danske Venstremænds Selskab. Jeg bad ham af alment politiske Grunde, ikke at modtage nogen Festlighed givet af den danske Opposition, og af Hensyn til Hørups Gruppe om i ethvert Tilfælde ikke ved en saadan Lejlighed at lade det saakaldte europæiske Venstre i Stikken. Han lovede mig begge Dele, men glemte desværre sine Løfter.

Hvor varmt jeg følte for ham, viser en Tale, jeg i en lille Kres holdt til ham:

De kender alle den Myte, vi i de senere Aar har oplevet, en mytisk Kamp, der foregik etsteds i Nordevropa mellem en Mand, hvem et helt Folk havde udset til dets Forkæmper, og saa en overnaturlig, unaturlig Magt, det saakaldte absolute Veto, en Slags kronet Lindorm, der krævede Menneskeofre eller dog Ofre af Mandsfrihed og Menneskeværdighed.

Manden førte et godt Sværd og fik sit mytiske Navn deraf. Lindormen pustede sig op, hvæsede og skabede sig frygteligt; men han saa den fast ind i Øjnene og pirrede den med Spidsen af sin Klinge. Saa

slikkede den hans Fødder, sank i Jorden og var borte. Derefter blev Ormens Banemand løftet til Tronens Fod.

Vi Danske er saa vantede til aldrig at vinde synderligt frem, naar vi strider for det, vi anser for sandt eller retfærdigt, at vi mer end andre glæder os, naar vi ser gode Kræfter sejre. De, der som jeg har hjemme i Literaturen, altsaa har det utaknemmelige Hverv at forberede Politiken ved at omforme og opdrage den offentlige Mening, kan ikke vente at se deres Virksomhed kronet af ydre Resultater. Men der er vel neppe noget mere opbyggeligt Syn end at se et betydeligt Menneskeliv kranset af endelig Sejr, og det Syn har Statsminister Sverdrup skænket os. Han har engang med profetisk Fremsyn kaldt sig Repræsentant for de sejrende Kræfter i Folket. Det er han nu tilfulde efter fire og tredive Aars politisk Kamp.

Han har aldrig vovet sig for langt ud, og aldrig vovet sig et Skridt mindre ud, end det var muligt.

Vi har misundt Norge en Mand som Dem. Vi har ingen, der i den Grad har vist Fasthed, Maadehold og Mod, ingen, der har havt Deres Evne til at samle alle fremadstræbende Evner og Kræfter om sig og under sig. Der kommer undertiden i Norge nogen smaalig Nidkærlighed overfor Danmark til Orde, en Utilbøjelighed til den Indrømmelse, at Norge skylder Danmark blot det mindste. Vi er nu og altid villige til at indrømme, hvad vi har Norge at takke for. Men meget af hvad vi skylder Norge, skylder vi Dem. De er os et Forbilled. Idet De har følt Dem som Repræsentant for Deres Land, har De samtidigt følt Dem som Repræsentant for Tidens højeste Kultur, for den Tidens Strøm, om hvilken De i en Tale har sagt: En Granitdæmning vil den bryde i skummende Vrede; en Papirsskranke (som det absolute Veto, en Traktat, et Overhus) overrisler den med kold Spot og gaar videre.

Men hvad jeg mest beundrer hos Dem, er Storheden i Deres Grundsyn. De har sagt: For mit personlige Vedkommende reserverer jeg mig imod, at min Opfatning skulde være underordnet Skandinavernes. Tværtimod! Mine Tanker gaar langt videre og mit Maal er langt større. I Forhold til det er Skandinavernes ringe at agte, snarere en Skranke end en Løftestang.

Den der tænker og taler saadan, gør, selv naar han udelukkende arbejder for sit Land, tillige lidt for Menneskeheden.

Derfor vil jeg udtale min Hyldelse af Deres Excellence, af Deres nybakte Excellence og Deres gamle Ypperlighed som Menneske og Politiker. De skal vide, at vi i Dem ser den sande Feltherre paa Aandens ublodige Omraade. Men den sande kendes paa, at han er en Skræk for sine Fjender og elsket af sine egne.

Det daværende Venstre gav en Fest paa Skodsborg for Sverdrup. Den var uheldig og stemningsløs. Berg, der holdt Hovedtalen, udtalte med pinlig Smagløshed sin Glæde over at „Kameraten“ i Norge var naaet til Magtens Tinde og sin Forhaabning om at Eksemplet snart vilde blive fulgt i Danmark. Sverdrup, der jo var uvant med at tale for et dansk Publikum, havde oratoriske Former, der i Danmark forekom gammeldags og højtravende.

Han udviklede bl. a., at hvis han var blevet Politiker, saa skyldtes ikke dette ham selv, men en højere Magt, et Forsyn. Havde ikke Forsynet vaaget, var det aldrig faldet ham ind at give sig af med Politik. Det klang besynderligt, fordi en Logiker som Sverdrup dog umuligt kunde isolere Forsynets Ledelse af ham som Politiker ud fra dets almindelige Styrelse af hans Veje. Den, der raader for Alt, kan ikke udpeges som særligt ledende i noget enkelt. Videre talte Sverdrup om en stille Magt, hvis Indflydelse han bestandig havde sporet og som ogsaa havde knyttet hans Sind til Danmark.

Da jeg vidste, at Sverdrups Moder havde været dansk, og da hans fortræffelige Frue var dansk, faldt det mig ind, at han med den stille Magt maaske sigtede til kvindelig Indflydelse paa hans Liv. Men jeg blev atter uvis, da han sluttede Omtalen af sit Forhold til denne stille Magt med Ordene: „Vil stærke Aander kalde dette Svaghed hos mig, saa vil jeg bære denne Slagskygge over mit Liv.“

Da Sverdrup havde endt, spurgte jeg ham derfor: Med Forlov, sigtede De ved den stille Magt ikke til Dem næstaaende Kvinder, som har knyttet Dem til Danmark? Han svarte, ikke uden Lune: „Jeg gratulerer Dem, ifald De har truffet Kvinder, hvis Væsen kunde betegnes som en stille Magt; jeg synes sandelig, Kvinderne plejer at gøre sig gældende paa ret larmende Maade. Ved den stille Magt mente

jeg Forsynet, uden hvilket jeg aldrig var bleven Politiker.“ — Og hvem sigtede De til med de stærke Aander? — „Jeg sigtede til Dem, som De vel nok forstod.“

Jeg blev for saa vidt meget forundret, som jeg hidtil havde dannet mig en meget forskellig Forestilling om Sverdrups Aandsretning. Nu begreb jeg ikke, med hvad Ret han havde kaldt Søren Kierkegaard „en hysterisk Personlighed“.

9.

Den Sommer nød jeg intet andet Landliv end et kort Ophold paa den mig saa kære Ø Møen, hvor jeg arbejdede paa min Bog om Berlin, der begyndte at udkomme i Hefter; jeg skrev Afhandlingen om Feltmarechal Moltke. Derpaa vendte jeg tilbage til Kjøbenhavn i Haab om at kunne deltage i den Fest, Kommunen gav den udmærkede Skare af europæiske Læger, som dengang samlede til et stort Lægemøde i Danmarks Hovedstad. Men jeg modtog ikke nogen Indbydelse. Dog blev Lægemødet af Betydning for mig. Dels søgte ikke faa af de fremmede Læger mig op til en enkelt, undertiden lærerig Samtale, dels vandt jeg ved dette Møde et Venskab, der varede ved. Jeg fik en Dag Besøg af den polske Læge Karol Benni fra Varshav, den første Polak, jeg kom til at staa nær, og hans Hengivenhed for mig, hvis Bøger han i mange Aar havde været kendt med, var overordenlig og udholdende. Det var sikkert gennem hans Forbindelser, at jeg modtog den første Indbydelse til at holde Forelæsninger i russisk Polen og derved lærte Forhold og Mennesker at kende, der blev betydningsfulde for min Udvikling.

Imedens arbejdede jeg paa at gøre min Bog om Holberg — oprindeligt seks Forelæsninger — færdig til Trykken,

saa den kunde udkomme til Holbergs Tohundredaarsdag. Maleren Hans Nicolaj Hansen, hvem jeg længe havde kendt og med hvem jeg nu traadte i nærmere Berøring, forsynede min Bog med smukke og poetiske Vignetter. Skriftet fik en ret god Modtagelse, men blev ikke den Succès, som Forlaget havde ventet og jeg selv haabet paa.

I „Foreningen til Oplysningens Fremme blandt Kjøbenhavns Arbejdere“ holdt jeg et Foredrag om Holberg, der blev stenograferet og udgivet blandt Studentersamfundets folkelige Smaaskrifter. I dets Slutning sagde jeg:

Naar De i Anledning af Tohundredaarsfesten for Holbergs Fødsel læser i alle Aviser om den store Glæde, der er over at vi har Holberg, naar De hører de mangfoldige pæne og fine Folk bevidne, hvor de elsker Holberg — saa tro dem ikke, tro dem ikke!

Hvad vil det sige, at elske Holberg? Det er saa simpelt som noget: Det er at elske det, han elskede, og at hade det, han hadede. Men tror De egentlig, at de Mennesker, som officielt i vore Dage har været saa ivrige for at lægge deres Kærlighed og Hyldest for Dagen, elsker og hader som han? Det at elske Holberg, det vil sige: som han at elske prøvende Fornuft, Fremskridt, Arbejd for Menneskenes Vel; det vil sige, som han at hade Fordom, Lavsaand, Dumhed, Tryk af den gamle, stivnede Vanes Herredømme. Jeg tror ikke, at De, der i vore Dage behersker den offentlige Mening, gør det.

Denne Advarsel var ikke ubeføjet. Holbergs Mindefest var hvad Slotsbranden nogle Maaneder forud havde været, en Anledning for det officielle Kjøbenhavn til at skabe sig. Min egen Stemning i dette Efteraar kom til Orde i sidste Afsnit af mit Festskrift, der i Skildringen af Holbergs Samtid giver en vis Lede ved Menneskene Luft.

STOR FOREDRAGSREJSE

1.

Aaret 1885 begyndte jeg med den største Foredragsrejse, jeg endnu havde paataget mig. En hel Del Byer havde henvendt sig til mig om Foredrag. Efter et Par Dages Ophold hos Arthur Fitger i Bremen, hvor jeg arbejdede flittigt, tog jeg først til Darmstadt, hvor jeg talte for en 1300 Mennesker og hvor jeg ved et lille Gilde efter Foredraget sad ved Siden af den gamle berømte Materialist, Ludwig Büchner, som levede dør som Læge*). I Mannheim boede jeg hos Bankdirektør Felix Hecht, en af de dygtigste Mænd i Rhinlandene, Æresborger af flere Nabobyer (i Slægt med Bamberger). Han førte stort Hus, og om Aftenen hos ham saa jeg interessante Mænd. Mit Lokale var en Concertsal i det hertugelige Teater, og 1100 Mennesker var strømmede sammen for at høre mig. Dette Held opmuntrede mig, saa jeg talte godt, og Begejstringen var stor. Jeg saa næste Morgen den smukke Mainbro og kørte til Karlsruhe, hvor jeg tilbragte Aftenen hos en fin Embedsmand, der havde oversat Sofokles paa Tysk og som vedlagde sin Indbydelse en Anbefaling fra Paul Heyse. Jeg havde 6—700 Tilhørere. I Mainz var Publikum temmelig udeltagende.

*) Saml. Skrifter XVII, 320.

I Frankfurt am Main boede jeg hos en socialistisk Læge, Dr. Walther, hvis Hustru, en Englænderinde, Mrs. Adams Walther, ogsaa var Læge, begge sidst i Tyverne, et ungt Par, som under mit forrige Ophold havde besøgt mig og som viste mig megen Velvilje. Fra Fürth havde jeg taget mod en Indbydelse, fordi nogle unge Skandinaver, der opholdt sig dør, nogle Maaneder forinden havde bedt og bønfaaldt mig ikke afslaa den, da de glædede sig til at høre mig. Allerede paa Banegaarden erfor jeg imidlertid ved min Ankomst, at de — uden at underrette mig derom — havde forladt Byen. Jeg var kørt 16—17 Timer for at tale der.

I Hanau modtoges jeg af Direktøren for Kunstmuseet, en fortræffelig og begavet Mand, der traadte mig i Møde paa Banegaarden, ligesom jeg blottede Hovedet. Jeg kender Dem paa Deres *ἄγνος*, der er som Zeus's, sagde han. Da jeg havde talt, skulde jeg som sædvanligt indtage et Aftensmaal-tid ved et af Smaabordene i den Forenings Midte, som havde indbudt mig, og min Skaal naturligvis udbringes af en blandt de Honoratiores, der udgjorde Bestyrelsen. Den Paagældende havde imidlertid ikke gidet høre mig, og det viste sig, at han ikke var bleven rigtigt underrettet om, hvem jeg var. Han rejste sig og sagde: „Meine Herrn! Wir haben heute Abend unter uns einen Mann, der uns durch seine Gegenwart Ehre erweist, einen berühmten Professor aus Marburg, einen der ersten Juristen Deutschlands“ osv.

Jeg nød Fejltagelsen i Stilhed. Dog ved mit Bord blev der Uro, fordi jeg tav. — De maa takke! hed det indtrængende fra forskellige Sider. — „Men det er jo ikke mig, hvis Skaal blev udbragt!“ — Ligemeget! De maa takke! gentoges det med uskrømtet Forundring over, at jeg kunde opholde mig ved en saadan Bagatel. — Skaalen havde jo været lige velment for det.

Saa rejste jeg mig da og formulerede en inderlig Tak: Der var visselig bleven vist mig altfor megen Ære; jeg var ikke Professor, ikke tysk, ikke fra Marburg, ikke berømt, ikke Jurist, men jeg vidste, fra hvor ærligt et Hjerte Skaalen kom, og jeg takkede af Hjertet. — Med Undtagelse af Kunstmuseets Direktør var der intet Menneske i Salen, som mærkede, at min Svartale ikke var aldeles højtideligt ment.

I Frankfurt modtog jeg adskillige velvillige Breve fra Skribenter og Skribentinder i Varshav: man var glad over at jeg vilde komme til Byen, beredte mig en varm Modtagelse, hver enkelt anmodede mig om ikke at blive overset i „den Sværm, der vilde trænge sig om mig“, og mere i denne Stil.

I Frankfurt havde jeg Fornøjelse af at tale. Alt var overfyldt; Folk sad saa nær op ad Katedret som i det lille Rum paa Københavns Universitet. Man kendte mig, da jeg havde talt der i Byen for to Aar siden, og jeg kendte til Gengæld adskillige af Tilhørerne, enkelte dygtige Mænd, og enkelte smukke Damer, hvis bevægelige Roman eller hvis *Chronique scandaleuse* i sin Tid var bleven mig fortalt. Det Indtryk, Publikum gør paa Foredragsholderen, er i Reglen bestemmende for Maaden, hvorpaa han taler, og for Virkningen af hans Tale. Her var Indtrykket oplivende.

Rigtig godt holdt jeg dengang sjældent et Foredrag, før jeg havde holdt det nogle Gange. Efterhaanden udarbejdede jeg de enkelte Partier, fandt de virksomme Betoninger, saa hver Sætning blev levende og kom til sin Ret. Derimod fordærvede jeg engang imellem Virkningen ved et Par Fortællelser eller ved at glemme Sammenhængen og stoppe et Mellemrum med Fyld.

I Frankfurt sagde Folk mig, at de ikke før i Byen havde hørt et saa godt Foredrag. Ved Aftensmaaltidet var den bekendte Ejer af *Frankfurter Zeitung*, Hr. Sonnemann, tilstede; ligeledes Hr. Siegmund Schott, der Dagen efter viste

mig om i Byen. I en lille fransk Opsats har han mindedes mit Besøg og min Fornøjelse ved at se Malerierne i Museet.

Mellem mine Tilhørere var det mig en Glæde at opdage Stockhausen, hvem jeg af et fuldt Hjerte beundrede som Sanger. Mænd som han, Joachim og Rubinstein viste, hvor usand den Paastand var, at Kunstnere af jødisk Æt var forfaldne til Prang og Glimmer. Særligt de to første var Naturligheden og Simpelheden selv.

Braunschweig, hvortil jeg fra Frankfurt kom, var en dejlig gammel By, neppe mindre lærerig end Nürnberg. Jeg husker, jeg var indbudt i en Familie, i hvilken jeg følte mig vel, og at Husets unge Datter, en smuk og mærkeligt forstandig Pige, næste Morgen ledsagede mig i det hertugelige Galleri, jeg havde ønsket at se, før jeg tog bort. Men jeg har sporløst glemt, hvorledes jeg lærte Familien at kende og hvad den hed.

Efter at have rejst hele Dagen og talt om Aftenen var jeg i Braunschweig saa overanstrengt, at jeg ikke blot var ude af Stand til at sove, men havde Hallucinationer, saa snart jeg lukkede Øjnene. Jeg saa fæle Masker for mig, lysende Punkter, der blev til Øjne, omkring hvilke et afskyeligt Ansigt dannede sig. Især ét Syn var fælt: To sammenvoksede Dvergeskikkelser med Maske-Ansigter, der trængte sig ind til mig for at byde mig Omvendelsestraktater fra den indre Mission. Da jeg ringede paa Opvarteren, kom han med en stor skægget Maske for.

I Bremen forærede Arthur Fitger mig Farveskiten til sit smukke Dekorationsmaleri: Dioskurerne som under en Storm tænder St. Elmsild paa Mastespidsene, en Gave, der voldte mig Glæde.

Jeg talte baade i Bremen og Bremerhafen. Efter Foredraget i Bremen unddrog jeg mig det obligate Gilde og tilbragte Aftenen alene med Arthur Fitger. I Bremerhafen var

endnu Erindringen levende om Massemorderen Thomas' forfærdelige Bedrift. Pladsen, hvor hans Helvedmaskine sprang, havde været oversaat med afrevne Fødder.

Under et Par Dages Ophold i Berlin i det Bernsteinske Hus, hvor jeg levede stærkt forkælet, som viklet i Vat, modtog jeg ivrige Opfordringer fra unge Forfattere i Frankrig til Medarbejderskab paa den ny *Revue Contemporaine*, hvori blandt andre Edouard Rod var virksom, og talrige Indbydelser til at tale i tyske Byer, i større som Leipzig og Posen, i smaa som det interessante Gosslar; men jeg havde allerede bundet mig tilstrækkeligt.

2.

Straks efter min Ankomst til Wien kom to af de Herrer, der havde indbudt mig, og sagde, at Tilstrømningen af dem, der ønskede at høre mig samme Aften, var overordenlig; allerede for fjorten Dage siden maatte hundrede afvises.

Lewinsky var desværre bortrejst; men mit Bord laa straks saa fuldt af Indbydelsesbreve til Frokoster og Middage og Aftensmaaltider, at jeg begyndte med at afslaa et Dusin.

Da jeg viste mig i Foredragssalens Dør, genlød Salen af Bifaldsklap. Efter Foredraget var der en Festlighed, hvor der holdtes nogle Taler for mig, og hvor et Udtryk i min Svartale gjorde Lykke: Der har aldrig i Danmark været nogen Uvilje mod Østerrigerne, ikke engang, da de paaførte os Krig; man fandt det kun urimeligt og ubegribeligt, at de vilde bringe os og sig selv i Livsfare *pour le roi de Prusse*.

Her i Wien maatte jeg mindes H. C. Andersen paa Rejse. Fra Damernes Mund hørte jeg her de overstrømmende Artigheder, hvori han plejede at svælge. Og enkelte

af disse Komplimenter var spirituelle, som jeg ikke før havde hørt dem.

Der var Forskellige, som improviserede Vers til min Ære, der rimede paa mit Navn. Den ene var *Neue freie Presses* Feuilleton-Redaktør, Hr. Goldbaum. Han fremsagde:

O du grosser Brandes,
Sohn des fremden Landes,
Bist der wahre Mann des
Internationalen Freundschaftsbandes.

Schaum des Becherrandes —
Wer den Ruhm trank, fand es.
Stumpf doch nagt der Zahn des
Augenblicks an deinem Ruhm, o Brandes!

Lieber Doctor Brandes!
Allen leeren Tandes
Nur vergiss, du Mann des
Geists — und denke dann des
Enthusiasmus der Wiener!

Den anden var den udmærkede Forfatter Max Kalbeck, som skrev Musik-Feuilletonen i *Wiener Allgemeine Zeitung*. Han sagde:

In Nacht verhülle sich der Himmelsrand,
Es tritt hervor der Stern des Himmelrandes.
Erdrückend häufe sich des Wissens Sand,
Ein frischer Quell entspringt dem Reich des Sandes.
Unwirthbar liege rings der öde Strand,
Es glänzt die Perle doch im Schoos des Strandes.
Entschlafen möge träumend der Verstand,
Er kommt ja doch, der Wecker des Verstandes,
Denn als in Asche fiel der Geister Brand,
Die Glut hat angefacht der Geist des Brandes.

I mine Breve til Hjemmet bemærkede jeg, at jeg her begyndte at forstaa, hvorfor H. C. Andersens Breve var saa utaaelige. Ogsaa han skrev jo til Folk, der bad ham

fortælle om hvad Medgang han havde og hvad Lykke han gjorde. Der var imidlertid ingen Fare for, at man i Hjemmet skulde erfare noget om den Medgang, jeg havde. Danske Aviser og en enkelt svensk kappedes om at bringe ophidsende Meddelelser om mit kortvarige Ophold i Wien. Jeg skulde offentligt have talt ilde om Danmark. Jeg skulde have mødt almindelig Misbilligelse. Jeg skulde ved den Festlighed, der holdtes efter mit første Foredrag, have holdt Tale om vor hjemlige Storhed Drachmann, givet en nedsættende Karakteristik af ham osv. og derved „fuldstændig have undergravet hans Stilling i Wien“. Ja Fru Emmy Drachmann optraadte selv i Pressen, beskyldte mig for at have underholdt Wienerne med en formentlig eksisterende literær eller politisk Uenighed i Familien Drachmanns Skød, hentydede endog til, at jeg skulde have givet falske Fremstillinger af tidligere Breve fra Fruen til mig; hun offentliggjorde denne Gang sit Brev, fordi hun da „var sikker paa, at hvert Ord blev hendes eget“. (Jeg havde selvfølgelig ikke gjort det ringeste af alt dette).

Om Morgenen efter Festen vakte jeg af en Tjener med en Indbydelse og med et Album, hvori man bad mig skrive. Neppes havde jeg faaet ham af Sted og haabede at kunne sove ud, saa bankede en med en Vifte og en Indbydelse. Og saaledes gik det den hele Formiddag. Mit Bord laa fuldt af Aviser, der bragte mig dette for mig temmelig Uvante, Lovtaler*).

*) *Wiener Allgemeine* talte om, hvor længe jeg havde holdt mig i Afstand fra Tyskland (Wir denken ihn uns so, dass er mit der einen Hand nach dem deutschen Lorbeer griff, mit der andern abwehrte) og føjede til: Deutschland hat ihn besiegt, aber den Ueberwundenen auf Rosen gebettet und mit dem Lorbeer bekränzt. Om mit Foredrag skrev Bladet, at det havde alle Fortrin: umfassendes Wissen, graziöse Darstellung, feine Ironie, schlagende Vergleiche, überzeugende Beredsamkeit.

Neue freie Presse karakteriserede det endnu udførligere og med kærlig Indgaaen paa Foredragets Art: Lautlose Stille herrschte, während

3.

I Artiklerne var der undertiden figurligt Tale om Laurbær. Som alle havde jeg i min tidlige Ungdom drømt om dem, imidlertid forlængst opgivet at tænke paa dem i Forbindelse med min Person uden som dekorativt Kryderi om Boeuf à la mode. Her i Wien fik jeg min første Laurbærkrans.

Det gik saaledes til: Straks ved Gildet efter mit første Foredrag nærmede en gammel Dame sig til mig, fornem og djærv med et lille Overskæg, og aflokkede mig, før jeg kunde hitte paa en Udvej, et Ja til en Indbydelse i hendes Hjem en følgende Middag. Det blev et ærværdigt Selskab, strengt i sin Holdning. Ikke ét kvindeligt Væsen var indbudt, men en udsøgt Samling af Wiens berømteste, lærdeste, ældste Mænd: Der var den første Kemiker, den første Ar-

B. diese schimmernde Perlenschnur geistreicher Wendungen und Antithesen vor dem Auditorium aufrollte. Keine der zahllosen Pointen in dem meisterhaft aufgebauten Vortrag ging verloren, obwohl B. als Redner jeden Effect geflissentlich zu vermeiden sucht. Der schwächliche, mittelgrosse Mann, mit einem leidenden Zug in dem von einem dunklen Bart umrahmten Antlitz, spricht ruhig, gelassen; die Sätze mehr als einzelne Worte betonend; es ist eine gewisse Stille über seinen Vortrag ausgegossen. Das Organ ist nicht stark, aber sympathisch, und nur wie von fern vernimmt man den fremdartigen Accent seiner Rede, am meisten dann, wenn in die Darstellung ein dialektisches Moment, eine Abwägung des Für und Wider sich verwebt. Als er geendet hatte, äusserte sich der Dank der Zuhörer für den auserlesenen Genuss in langanhaltendem Applaus.

Frankfurter Beobachter skrev: G. B. ist so reich an Geist, dass er förmlich übersprudelt, und wenn man einmal ein Paar Stunden mit ihm zusammen gewesen ist, bedauert man nur, dass kein Stenograph dabei war um die Ausbeute zu sammeln. Wir könnten aber auch aus dem Gedächtniss manches gute und treffende Wort von ihm erzählen, das sicherlich allgemein interessiren würde, wären wir nicht durch eine gewisse Rücksicht davon abgehalten. B. nennt Alles so rückhaltlos und unverhüllt beim richtigen Namen.

kivar og saa videre, Mænd, hvis Navn jeg tidt havde hørt, men af hvem jeg aldrig havde læst en Linje.

Imellem de sidste to Retter blev der en Pause. Paa et stort, skinnende Sølvfad overbragte en Tjener Husets Værtinde noget rundt og svært, som viste sig at være en Laurbærkrans. I det samme rejste Damen sig med spillende Øjne og livligt strittende Moustache og holdt med hævet Glas en Tale til min Ære, ifølge hvilken Laurbærkransen, voluminøs som den var, blev sat i Bevægelse og kastet over mit Hoved, til den blev liggende skævt over min Skulder. Det var en vemodig Udmærkelse. I min Opvækst havde jeg haabet paa Laurbær, drømt om Laurbær; nu fik jeg dem af en Dame med et lille Overskæg, paa over de treds.

Saa hurtigt som muligt tog jeg Afsked. Jeg ventedes endnu samme Aften hos Forfatteren Ganghofer og hans smukke ungarske Frue, der havde lovet mig at jeg i deres Hus skulde se en Czardas danset, og hvor jeg var vis paa hverken at møde Kemikere eller Arkivarer.

Jeg var selvfølgelig nødt til at tage Kransen med mig. Et Uhyre af en Krans var det, stor og tyk, rigtignok ikke saadan en tynd og flad Laurbærkrans, som efter Paludan-Müllers Paastand i *Adam Homo* er det højeste, man kan vinde i Danmark. Da jeg kom ned paa Gaden, var der i den sildige Aftentime ingen Vogn i Sigte. Jeg spekulerede da paa at kaste Uhyret fra mig; men det lod sig ikke gøre. Dette grønne Monument var helt gennemvundet med hvide og røde Atlaskesbaand med mit Navn, en Datum og en Hyldest i Guldbogstaver. Den vilde blive bragt mig tilbage til Hotellet næste Morgen mod en Douceur til den ædle Finder.

Baandene slæbte paa Jorden. Mødte Nogen mig, holdt jeg Stilladset skjult bag Ryggen.

Endelig fik jeg en Fiacre og naaede Ganghofers Hus. I Forstuen sendte jeg Pigen, som lukkede op for mig, bort, lagde min Krans paa et Bord og dækkede den under et Lag af Overfrakker og Pelse, jeg tog ned fra Knagerne. Imidlertid, min Blufærdighed nyttede mig intet. Fru Ganghofer, som nogle Øjeblikke senere gik igennem Forstuen, opdagede Corpus delicti under Uordenen og bragte den muntert ind til det lystige Selskab, som ikke glemte at drille mig med den. Da vi sent paa Natten brød op, blev jeg samvittighedsfuldt paany belæsset med hin omfangsrige Gave fra kvindelig Haand, og der blev skemtet med denne min portative Hæder lige til vi naaede Hotellets Port og jeg ringede med Kransen paa Ryggen.

Jeg havde gemt og glemt den i min Kuffert, da ved den russiske Grænse den ransagende Toldembedsmand opdagede den. En af dem iagttog først den, saa mig med kritiske Blikke, indtil han gav Resultatet af sine Overvejelser Luft i et til en Kollega henkastet Udbrud, af hvilket jeg forstod Ordet: Tenor!

For Virtuoser som for adskillige Digtere af Andersens Type betegner Kranse og Komplimenter jo Højdepunkterne i deres Eksistens. Jeg kunde ikke lade være til Sammenligning at mindes de Par lykkelige Øjeblikke, jeg havde haft i mit Liv, de faa Øjeblikke af heftig, næsten dræbende Fryd; de lignede visselig ikke disse.

4.

Alligevel havde jeg et aandeligt Udbytte af mit Ophold i Wien.

Et Bekendtskab, der rørte mig, var det med den gamle Digter Ludwig August Frankl (von Hochwart), der havde kendt Oehlenschläger og H. C. Ørsted og som i sin Tid

under Revolutionen havde skrevet det første censurfrie Digt. Han gjorde en stor Middag for mig. Hos Forfatteren Karl Emil Franzos, der var en gammel Bekendt af mig, traf jeg flere Gange den hæderkronede, mer end firsindstyveaarige Digter Eduard von Bauernfeld, det gamle fine og smukke Østerrig i Menneskeskikkelse. Den elskværdige Anton Bettelheim ledsagede mig en sildig Aften til en Knejspe, hvor vi havde sat Ludwig Anzengruber Stævne, hvem jeg længe havde anerkendt og beundret. Da jeg i Samtalens Løb sagde til ham, at noget af Naturgrunden i hans saa oprindelige Væsen mindede mig om Gottfried Keller, udbrød han straalende: *Bitte, schimpfen Sie weiter!* Han sad der hyllet i Tobaksrøg med sit Bæger for sig og lignede en skarpsindig, verdensfremmed Faun med Skelmen bag Øret.

Baronesse Todesco tog mig en Aften med i Burgteatret, hvor jeg saa et Glimt af Charlotte Wolter, dog kun som Verdensdame i en lille Rolle, der intet Begreb gav mig om hendes Storhed. Men her havde jeg Lejlighed til efter otte Aars Forløb at hilse paa Adolf Wilbrandt, som var bleven Burgteatrets Direktør. Uforglemmeligt var desuden Indtrykket af Sonnenthal som Risler i Daudets *Fromont & Risler*. Jeg har ikke set mere fuldendt Kunst end hans Spil som denne godmodige og hæderlige, ganske jævne Mand, baade da han er tryk, som under Dansen, hvor han bliver svimmel og tørrer sin Pande, og siden, da han véd, at hans Hustru har bedraget ham, og tvinger hende til at give Juvelerne tilbage.

Han dannede en afgjort Modsætning til min Ven Lewinsky, indtagende som han var. Man maatte se ham som den elskværdige Bonvivant i George Sands *Markien af Villem* for at fornemme hans Uimodstaaelighed. Lewinsky derimod definerede hele sit Væsen en Dag, da han sagde: *In mich wird sich kein Stubenmädchen verlieben.* Jeg min-

dedes disse Ord, naar jeg undertiden i Kjøbenhavn fik Besøg af en Skuespiller, der havde et saa fordelagtigt Ydre, at Tjenestepigen aldrig behøvede at sige mig, hvem der stod i Forstuen, saasart han kom. Jeg kunde se det paa hende. Hun formaaede neppe at faa Ordene over sine Læber; hun snappede efter Vejret med Blodet i Kinderne, naar hun skulde sige: Hr. Skuespiller Elith Reumert ønsker at tale med Doktoren. — Lewinsky tog sig ud som Richard III; men som Skuespiller Lewinsky var han kun en velklædt Kunstner, der holdt sig smukt.

5.

Flygtigt saa jeg i Wien mangan en Verdensmandsskikkelse, der gjorde Indtryk, saaledes en Dr. Jacques, der vistnok var Borgerrepræsentant, en rank, fin, ældre Mand, med et ualminde ligt Væsen. Hos den Storindustrielle Lobmeyr tilbragte jeg nogle Timer i udmærket Selskab. Der var bl. A. de tidligere Ministre Carl v. Stremayr og Julius Glaser, da Generalprokurator ved Højesteret, en højt begavet og frisindet Jurist, der viste sig at være nøje inde i den danske Forfatningsstrid; fremdeles Billedhuggeren Kaspar Zumbusch, Ophavsmand til Mindesmærkerne for Beethoven, for Maria Theresia og senere for Radetzky, en smuk Mand med Ansigtstræk, der var ædle som hans Kunst. Endelig lærte jeg der personligt at kende min berømte Landsmand Theophilus Hansen, som var ganske hjemme i denne Kres og den næste Dag viste mig et af sine Værker i Wien, Parlamentsbygningen, fra øverst til nederst. Han var endnu af den gamle Skole, for hvem alt skulde være græsk. Aaret efter kom han til Kjøbenhavn og bad mig i sin Ubekendtskab med Forholdene om at staa ham bi med Antagelsen af hans Plan til Genopførelsen af Christiansborg, der havde mødt Modstand hos

den mægtige Meldahl. Han troede mig i Stand til at understøtte ham.

Han var rørende i sin Entusiasme for Danmark, som han saa tidligt havde forladt. Alt begejstrede ham i Danmark, ogsaa den da projekterede Selvbeskatning til Fordel for Kjøbenhavns Befæstning. Hvor ser man Sligt! sagde han. — Han vidste ikke, at Sligt var sket andre Steder med bedre Held.

6.

Et Wiener-Bekendtskab, der voldte mig Glæde, var det med Digteren Moritz Hartmanns Enke, en smuk, forstandig Dame, og hendes dengang lige netop voksne Søn Ludo Hartmann, nu Docent ved Universitetet i Wien, ivrig Leder af Folkeuniversitetsforelæsninger, fremragende Historiker og overbevist Socialdemokrat; dengang en Yngling af sjælden Skjønhed. Han havde smukke Mennesker at slægte paa saavel paa fædrene som paa mødrene Side. — Moder og Søn besøgte mig det følgende Aar nogle Dage i Kjøbenhavn. Den endnu unge Moder levede udelukkende for Sønnen.

Hos Goldbaum og andensteds traf jeg den berømte Komponist af *Fliedermaus*, *Den lystige Krig*, *Zigøjnerbaronen*, af *An der schönen blauen Donau* og de andre ypperlige Valse, Johann Strauss. Han var da 60 Aar gammel, men rank, ungdommelig og (vistnok med nogen Kunst) kulsort af Haar og Skæg. Han kom med den unge og smukke Fru Strauss. Man vilde imidlertid have fejlet, om man antog hende for hans Ægtehalvdel; han havde blot denne Gang ved et mærkelig heldigt Tilfælde sluttet et hjerteligt Forbund med en Dame, der bar samme Navn som han. Han spillede gjerne sine udmærkede Valse, der vel var meget smaa Kunstværker, men dog ægte Kunst, og lovede, da han syntes om mig, at tilegne mig en, hvad han imidlertid højst naturligt glemte.

Makart var da død for faa Maaneder siden, og man mindedes levende ham, der nu saa hurtigt og ikke uretfærdigt udenfor Wien er aldeles glemt. En Udstilling var foranstaltet af hans efterladte Malerier, som bortsolgte ved Auktion til Bedste for hans Enke, den smukke Danserinde, han i Slutningen af sit Liv havde ægtet. Hans ypperste Værk havde vistnok den Festprocession været, som han havde ordnet gennem Gaderne i Wien til Kejserparrets Sølvbryllup i 1879. Mest Indtryk paa mig har af hans Malerier det allerførste Billede gjort, som jeg saa af ham, et af hans tidligste fra Tredsernes Begyndelse, en Alfedronning i den Raczynski'ske Samling i Berlin, der nu er indlemmet i Nationalgalleriet.

7.

Det Hus i Wien, i hvilket jeg da som sidenhen følte mig bedst tilpas og som forekom mig et aandeligt Midtpunkt i Byen, var Geheimeraad, Professor Theodor Gompertz's Hus. Dengang kendte jeg endnu kun Professoren som aandfuld Ven og Oversætter af Stuart Mill; senere skulde han blive en af mine aandelige Velgørere ved sit Mesterværk *Griechische Denker*, en Bog, der har virkeliggjort mine saa længe frugtesløst nærrede Forhaabninger om en Historie af den græske Filosofi, der aabnede den i hele dens Fylde ikke blot for mig selv, men for enhver modtagelig Lægmand. Hans sjældne Hustru gjorde det til en Fryd at have Adgang til dette Hjem. Og her traf jeg allerede da nogle af de ypperste Mænd i Wien, blandt andre den store Kirurg Billroth, hvis Yndest jeg var saa heldig at vinde, lidenskabeligt interesseret for Musik og Poesi, som han var, og den fine Digter Ferdinand von Saar, der havde sit Tilhold hos den ædle Fru Josephine von Wertheimstein. Ogsaa betydelige

Musikere som Virtuosen og Komponisten Feruccio Busoni og kloge Politikere som den senere Finansminister Steinbaeh traf jeg der i Huset.

8.

Drachmann boede dengang i Baden ved Wien, men havde fuldstændig brudt med mig, saa jeg saa' intet til ham. Den 31. Januar spiste jeg til Middag hos Karl Emil Franzos. Tilstede var kun han selv, hans Hustru, den gamle Digter Bauernfeld og jeg. Da Franzos engang havde været i Danmark og kendte lidt til vore Forhold, spurgte han mig under Samtalen ved Bordet: „Har De set Drachmann her?“ Jeg svarte „Nej!“ og tilføjede forklarende: „Han er nu min Modstander, forøvrigt Antisemit.“ Disse Ytringer veksledes mellem Hr. Franzos og mig, medens hans Frue og Bauernfeld, hvem de ikke kunde interessere, talte sammen, og nogle Øjeblikke efter var Samtalen igen almindelig.

De følgende dengang offentliggjorte Breve fra Karl Emil Franzos vil vise, hvorledes en blot Formodning om en saadan Ytring fra min Side afstedkom en gennemført Bladpolemik imod mig fra en Hr. Poestion og Andre i Anledning af Danmark, som jeg skulde have smædet, og den af mig aldrig nævnte Drachmann, som jeg i en offentlig Tale skulde have angrebet og haanet.

Wien, 2den Marts.

Mellem mig og Drachmann har ene og alene det følgende fundet Sted :

Da Drachmann kom hertil, kom han med Poestion til mig. Jeg sagde ham: „Jeg har desværre endnu ikke læst noget af Dem; men Brandes har overfor mig karakteriseret Dem som et stærkt Talent, og det er mig nok. Jeg beder Dem altsaa at blive min Medarbejder“. D. har jeg kun talt den ene Gang med. Kort derefter kom Poestion til mig, forsikrede mig, at D. var meget glad ved min Imødekommelse og bad mig at indføre D., der endnu var ubekendt hos os. Jeg lovede dette, bragte i mit Julenummer en Skitse af D. med en Notits af Redaktionen, der indførte ham paa den mest rosende Maade. Snart derefter bragte Poestion mig

et andet Manuskript af Drachmann. Jeg lovede at læse det og at bringe det, hvis det kunde bruges.

De kom hertil; jeg bragte ganske uden Bagtanke Talen paa D.; om hans Konflikt med Dem vidste jeg intet. Den Dag, De rejste fra Wien (3dje Februar), fik jeg fra en flygtig Bekendt i Kjøbenhavn, som ikke er Skribent og som i Parentes bemærket er en politisk Modstander af Dem, det Spørgsmaal: „Er det sandt, at Brandes i Wien har haanet Danmark og er falden igennem?“ Samtidig skrev den samme Mand mig følgende: „Nu er jo ogsaa Drachmann i Østerrig. Det er den ivrigste Antisemit, som vi har i Danmark“. Jeg svarte Manden paa Spørgsmaalet angaaende Dem: „Nej, begge Dele er Løgn!“ om Drachmann tav jeg.

Otte Dage efter kom Poestion til mig og spurgte om D.s Arbejde var antaget. Jeg svarte „Nej! jeg har læst det, men det passer ikke for mit Blad“, hvad der ogsaa var den rene Sandhed. Derpaa bemærkede han, at det vilde krænke D.; den *Nye Illustrerede Tidende* var et anset Blad; D. havde knyttet Forhaabninger til denne Forbindelse etc. Jeg sagde „Som D.s Retning er, undrer det mig i Grunden, at han overhovedet søger Medarbejderskab ved et Blad, som ledes af *Moschko's* Forfatter. — Hertil bemærkede Poestion: „De tror at D. er Antisemit? Det er ikke sandt; det kan kun Brandes have fortalt“. — Jeg svarte: „Han er Antisemit; jeg har erfaret det af et Brev fra Kjøbenhavn“ og citerede ham hint Brevsted Ord for Ord. Poestion sagde meget naivt dertil: „Nu, en Antisemit er D. ikke; han siger kun, at Jøderne er en Ulykke for Folket“. — Jeg svarte: „Netop i Danmark har Jøderne i højeste Grad stræbt at assimilere sig. Desuden ved jeg af egen Erfaring, hvor begejstret Jøder er traadt i Skranken for D. Det er altsaa ovenikøbet en personlig Utaknemmelighed af ham.“ Hvortil Poestion sagde: „Ja en *Karakter* er D. ganske vist ikke. Om hans egen Kone ved jeg, at hun misbilliger hans nuværende Retning og hans Frafald fra Brandes“. Derefter faldt Talen paa andre Ting, og først til Slutning sagde Poestion til mig: „Jeg vil ikke sige D. noget om, at De ved, han er Antisemit“, hvortil jeg nikkede . . .

Som De ser, har jeg ikke sagt Poestion en Stivelse om vor Privat-samtale. Og hvad nu Hovedsagen angaar: Naar Fru Drachmann beskylder Dem for, at *De* skal have ytret, at hun i et og alt gav sin Mand Uret, saa er dette absolut usandt; jeg husker ingen Udtalelse af Dem derom. Det var Poestion, som talte til mig derom og det paa den eftertrykkeligste Maade.

Wien, 4de Marts.

Igaar var Hr. Poestion hos mig og fortalte mig, hvor ulykkelig han var over, at ved Fruentimmersladder alt i den mest forvrængede Form

var bleven Drachmann meddelt. Han havde nemlig Da han nu kom hjem og hørte dette Kæmpesludder (*Riesentratsch*), var han bleven meget opbragt derover og havde sagt Drachmann den hele rigtige Sammenhæng. Ligefuldt havde Drachmann bestandig kun sagt dette ene: „Du har altsaa fra Franzos, at Brandes har sagt til ham, at jeg er Antisemit Det maa Du give mig skriftligt“ osv.

Det bør ikke forties, at saavel Holger Drachmann som Fru Emmy Drachmann en Del Aar derefter fuldstændigt fortrød denne urimelige og meningsløse Agitation.

Professor Gompertz og hans Frue fulgte mig til Stationen, da jeg rejste. Det var uden Tvivl det værdifuldeste Menneskepar, jeg i Wien havde lært at kende. Da Professor Gompertz paa Spørgsmaalet, hvor længe jeg agtede at opholde mig i Varshav fik Svaret: Helst en fjorten Dages Tid, undrede han sig over, at jeg gav denne By et saadant Fortrin for Wien. Og han maatte det ogsaa: Neppe nogensteds var jeg bleven fejret som i Wien; Byens ypperligste Mænd havde jeg lært at kende. Stadigt hørte jeg der disse smigrende Ord: „De er den første nulevende Kritiker“, og det fra sagkyndige Folks Læber. Det maatte da undre, at jeg i mine Tanker gav en anden By, jeg end ikke kendte, Fortrinet.

Men det beroede paa, at der i de blotte Navne: Polen og Varshav for mig var en Art Trolddom. Hele mit Væsen strømmede det Folk i Møde, hvori jeg efter gammel Overlevering saa det uretfærdigt undertrykte Martyrfolk og Frihedens Riddervagt i Europa. Og det havde glædet mig at erfare, hvor kendt og yndet jeg i dette Folk var.

9.

Efter Dags og Nats Rejse kom jeg om Morgenen den 4. Februar 1885 for første Gang til Varshav. Benni modtog

mig og kørte mig til min Overraskelse ikke til et Hotel, men til en Privatbolig, hvor mit Navn stod paa Døren, og hvor en stor, meget smuk Lejlighed med prægtige Møbler og to Tjenere stod til min Raadighed. Jeg behøvede blot at ringe, saa bragtes der mig et Maaltid.

Op ad Dagen løstes Gaaden for mig, idet min Vært Dr. Jan Brzeziński, som beboede Etagen paa den anden Side af Trappen, indfandt sig for at hilse paa mig og førte mig over til sin unge skønne Frue. Han var en Verdensmand, smuk, klar og elegant, hun en sjælfuld og dybt beskeden Kvinde, begge livsglade og verdslige, men paa samme Tid i høj Grad aandeligt interesserte. De er forblevne mine trofaste Venner Livet igennem.

To Timer efter min Ankomst var jeg indbudt til en hel Række Festligheder, der i den næste Uge skulde afholdes for mig. En Luftning af hjertelig Hengivenhed, lidenskabelig Velvilje, Beundring og Smiger slog mig i Møde og rev mig med sig som i en Hvirvel. Dagene var saa indtryksrige, at jeg i første Øjeblik næsten ikke kunde sondre; der forestiltes vel mindst fyrretyve nye Ansigter for mig i Døgnet, og jeg kom ingen Nat i Seng før Klokken fire. Jeg saa det mest mulige i den kortest mulige Tid. Det var som om Timerne maatte briste og sprænges af Indhold.

Dog ikke den hjertelige Modtagelse og ikke Festlighederne var det, som betog mig; men den Følelse, at ingensteds hørte jeg for min Del mere hjemme end her, i det forfærdelige Voldsherredømmes og det energiske Frisinds By, og da det nu syntes som om, ved et besynderligt Valgslægtskab, det polske Folk havde sluttet mig ind i sit Hjerte og betragtede mig næsten som en af sine egne, idet man paastod, at mine Bøger havde strygende Afsætning og at ingen fremmed Forfatter læstes som jeg, saa følte jeg med

Naturnødvendighed mit Væsen potenseret, og en sværmerisk Kærlighed til Polen og Polakkerne fyldte mit Sind.

10.

Dette Polen, som jeg anede mere end jeg kendte det, traadte mig afvekslende for Øje i mange Former. Daglig kom der Deputationer for at anmode mig tage Del i et eller andet, saaledes en Deputation af unge Piger for at bede mig „blot i tyve Minutter at hædre et Velgørenhedsbal ved min Nærværelse“. Jeg saa i denne Ungdoms friske Ansigter et Genskin af polsk Livslyst under Sorger og Farer. Mest fængsledes jeg dog af de ældre Mænd og Kvinder, der havde siddet deres ti til tyve Aar landsforviste i Sibirien. En Aften, da jeg i en udsøgt Kres hos min Ven Benni lærte alle endnu levende Medlemmer af Nationalregeringen 1863 at kende, var 200 Aars Sibirien forsamlet i én, ikke synderlig stor, Dagligstue. Den smukke og statelige Dame, jeg førte tilbords, havde tilbragt tre Aar der. — En af de fornemme Damer, jeg først lærte at kende, var Grevinde Maria Walewska, ud af hvis Navn et historisk Minde klang.

Et stærkt Indtryk modtog jeg af Polens mest fejrede Skuespillerinde Helena Modrzejewska, der skulde til Amerika paa sin aarlige Runde, men var blevet et Par Dage for min Skyld. I hendes Skikkelse, der var henrivende som Mona Lisas med ikke mindre vemodig gaadefuldt Udtryk, var det mig, som traadte Polens Musa mig imøde. Hun havde iøvrigt i Ansigtets Snit, i Øjnenes Stilling og Udtryk noget, som genkaldte Portræterne af Mickiewicz, gnistrende og smeltende i samme Nu. Høj og slank som hun var, og vemodig ved allerede at være de Fyrretyve nær eller have dem bag sig, var hun som et Indbegreb af den inderligste slaviske Ømhed og den fineste polske Ynde.

Den Mand, der havde ladet mine Skrifter oversætte paa Polsk (desværre fra Tysk) og hvem jeg mest skyldte, at jeg var kendt og læst, var Føreren for den fritænkerneske og fra alt Fædrelanderi frigjorte Ungdom, Aleksander Swiętochowski. Det var en smuk Mand med fast Karakter og betydelig polemisk Evne, dengang endnu yderst populær som Positivismens Talsmand, i senere Tider noget fortrængt fra sin Førerstilling.

Den Mand, hvem jeg fra først af havde staaet nærmest, Lægen Karol Benni, var sikkert af alle de Mænd, jeg lærte at kende, den som ved sin dybe, glødende Patriotisme bidrog mest til at vække mine varme Følelser for Polen og holde dem vedlige. Af Naturen snarere konservativ end radikal, forenende et dybtgaaende Frisind med stærk Pietet, var han Dag ud, Dag ind optaget af Tanken paa Polen, mens han som fremragende Læge røgtede sin Gerning. Han havde det stadigtaarvagne Fædrelandssind, som kræves af en Minister.

11.

Dog den, som for mig i hine Dage blev som en Personliggørelse af det ideale, heroiske Polen, var en ung Pige, Frøken Jozefa Szebeko, som jeg traf sammen med, naar jeg var udbedt, og næsten daglig saa, skønt hun ikke omgikkes mine Værtsfolk. Det var første og eneste Gang, at et helt Land kom til at staa for mig i Kvindeskikkelse (som naar Landene gengives i kunstneriske Allegorier). Ikke at Frøken Szebeko var af særlig ublandet polsk Blod. Der løb ogsaa noget svensk Blod i hendes Aarer fra den grevelige Familie Horn, af hvilken et Medlem var med i Sæmmensværgelsen mod Gustav III; heller ikke, at hendes Type var særlig udpræget, om end tydelig nok. Hun havde, 25 Aar gam-

mel, en ung Verdensdames Holdning og Væsen. Men der var i hende en saa stærk og poetisk Fædrelandsfølelse, som jeg endnu ikke havde mødt, og i Forening med den et Mod og en Karakterkraft, som stillede mig forgangne Tiders polske Heroiner levende for Øje. Uvilkaarligt saa jeg i de sjældne menneskelige Egenskaber, den Fasthed og det Højsind, hvoraf jeg overraskedes hos hende, udmærkede polske Grundegenskaber, og jeg blev allerede ved mit andet Besøg i Polen smerteligt skuffet, da jeg ikke kunde lukke Øjnene for, at ogsaa Smaalighed og Letfærdighed trivedes yppigt i det Samfund, jeg fra først af kun havde set i Glansen af ypperlig Fortidsbedrift.

Dog saaledes er jo Menneskelivet beskaffent: det kommer mindre an paa, om de Indtryk og Følelser, der til en vis Tid betager os, er trofaste Aftryk af den os omgivende Virkelighed end om de har og faar udviklende Betydning for os selv. Vi skaber os de aandelige Forbundsfæller og Venner, som vi har nødig, omskaber de virkelige Mennesker og Forhold til det, hvortil vi trænger, udslynger (saa vi møder det udenfor os) det, der var i os selv som Behov, som ubevidst Vilje, som netop da gennembrydende Tendens i vort Indre.

12

Der havde hidtil været to af hinanden tilsyneladende uafhængige Grundstrømninger i mit Sind, først den menneskelige Medfølelse med dem, der havde det ondt, den, jeg først havde fornummet i mig som ganske ung Student og der var vedbleven at rinde i mit Sind som et underjordisk Væld af social Sympati, dernæst den Strøm af Begejstring for Tankens Frihed, der var brudt frem hos mig, efterat mine tidligste Studier og filosofisk-religiøse Grublerier var udmundede i Selvtillid og Handlelyst.

Den Interesse for Menneskers Ve og Vel, der havde givet sig Udtryk i min *Lassalle*, og den Lidenskab for Aandsfrihed, som havde besjælet mig under mine Kampaar i Danmark, løb nu sammen som to Floder, der for Fremtiden kun dannede en. Hvad der laa mig paa Hjerte, var ikke blot stigende Velvære for de afhængigt stillede, og ubetinget Frihed for Videnskab og Kunst, men de undertrykte og mishandlede Folkeslags Uafhængighed, Bevaringen af den Kostbarhed, som en værdifuld Folke-Individualitet altid vil vedblive at være for den, der frygter Tilværelsens Fattiggørelse ved Forskellighedernes Udjævning.

Det var mig klart, at det uafhængige Tankelivs Undertrykkelse var det kraftigste Middel til Opretholdelse af ethvert Slaveri. Men at arbejde for Tankens Frihed var ikke nok; det gjaldt om at arbejde for Frigørelse af Nationernes Individualiteter.

Et stærkt og sammensat Indtryk gjorde det nu paa mig, at det her i Polen kunde blive nødvendigt for ikke at splitte Kræfterne i et Folk, hvor den katolske Kirke dannede et mægtigt Bolværk mod Fremmedherredømmets overvældende Brutaltet, foreløbigt at lade Arbejdet for Tankens Frigørelse træde ganske tilbage for det Arbejde, der gik ud paa Bevarelsen af den nationale Selvegenhed.

Jeg var mig dog bevidst, at en saadan Tilsidesættelse af Tankens Krav kun lod sig forsvare som nødtvungen Opsættelse, og jeg var endda ikke sikker paa, om den, endog som rent foreløbig, var af det Gode. Nu tvivler jeg derom.

Blandt Personligheder, hvis varige Bekendtskab jeg i de Dage gjorde, maa jeg nævne Digteren Maryan Gawalewicz, Huset Brzezińskis nære Ven, et lyst Hoved med europæisk

Kultur, talentfuld Digter og virksom Journalist, der i Ydre og Væsen mindede mig en Smule om min stockholmske Ven, Gustaf af Gejerstam, ligesom Dr. Karol Benni erindrede mig en Smule om min københavnske Ven, Lægen Dr. Ferdinand Levison.

Nær forbunden blev jeg i hin første Uge af mit ældste Besøg i Varshav videre med den bekendte Politiker, Godsejeren Josef Koscielski, Medlem af det prøjsiske Herrehus og dengang desuden af den tyske Rigsdag. Han indtog i hine Aar ved Kejser Wilhelm IIs Yndest en Magtstilling, der senere gik tabt paa Grund af en ret uskyldig, men patriotisk Tale, holdt ved Aabningen af en polsk Udstilling i Lemberg. Koscielski var en meget smuk Mand, lidt Digter, udmærket Taler, varmtfølede Fædrelandsven med en stor Herres Sindelag og Holdning. Han havde da nylig ægtet Datteren af den bekendte Jan de Bloch, en af Polens rigeste Mænd, senere saa berømt ved sit store finansielle Værk imod Krig imellem de europæiske Magter.

Med Koscielski, Benni og Brzeziński blev jeg saa god Ven, at jeg blev Dus med dem alle.

Et hjerteligt Venskab indgik jeg ogsaa med en ung Mand af ualmindelige Aandsevner og sjælden Skønhed, Konstanty Górski, der lige straks sluttede sig til mig og med hvem jeg forblev i mangeaarig Forbindelse. Han tilhørte en af Polens mest ansete, konservative Familier, var selv moderne i sin Aandsretning og vellidt allevegne, da hans Bevægelser og hans Udtryksmaade havde samme Ynde. Man følte sig vel tilmode i hans Nærhed. Han blev Docent i Literatur- og Kunsthistorie i Krakow, senere stillet i Spidsen for et polsk Institut i Paris, der gjorde Fyldest som en Art privat Konsulat eller Ambassade for de i Frankrig sig opholdende Polakker, er derefter vendt tilbage til Galizien paany.

I Varshav levede dengang den berømte, i Ungarn fødte, Portrætmaler Leopold Horowitz, der viste mig Hengivenhed og ønskede at udføre mit Portræt. Da jeg blot kunde ofre nogle faa Timer, indskrænkede han sig til at udføre Billedet i Sortkridt. Det kom efter Sigende til at ligne mig godt, som jeg dengang saa ud.

Jeg overværede en Del pragtfulde Fester som Raadhusballet, hvor jeg for første Gang saa Mazurkaen danset, og en stor Fest hos en af Byens rigeste Mænd, Grevinde Walewskas Broder, Grev Przedziecki, hvor man roste min „gode Syntaks“ i det franske Sprog, formodentlig fordi Udtalen lod et og andet tilbage at ønske.

14.

Jeg havde faaet Tilladelse til at holde tre Foredrag paa Fransk om fransk Literatur. Af Æmnerne husker jeg kun det ene, *Alfred de Musset og George Sand*. Raadhussalen var aldeles fuld, fuldere, sagde man, end til nogen Forelæsning før. Mest smigrende var den dybe Stilhed; ingen Lyd, ingen Hosten under Foredrag, der varede henved to Timer. Derefter Entusiasme og Fremkaldelse.

„Literaturen og Pressen“ gav mig en meget stemningsfuld Fest, hvorved man lukkede Dørene og indespærrede det tjenende Personale, da Talerne begyndte. Josef Koscielski holdt Hovedtalen paa Latin, Polakkernes gamle Højtidssprog, derefter talte flere andre, mellem dem min Ven Karol Benni om sine Indtryk fra Danmark og Kjøbenhavn under Lægemødet Aaret forud. Han beskrev saa poetisk Maaltidet i et Telt paa Langelinje, mens Dampskib efter Dampskib gled forbi, at det smukke Sted, han skildrede, blev nyt for mig. Jeg svarte med en længere Tale, hvorunder mangt et Øje blev vaadt. Den var improviseret, og jeg husker den ikke

mere, véd kun, jeg udtalte, at det var mig kært, naar de store Literaturer optog mine Skrifter, men at intet bevægede mig som hvis Polakkerne undte mig en Plads blandt deres egne.

Mange Aar efter, i 1903, gav Koscielski mig en Dag i Karlsbad Udkastet til hans „Tale ved det store Festmaaltid i 1885“, som han havde fundet blandt sine Papirer; dens Slutning var desværre kommet ham af Hænde*).

*) Begyndelsen lød: Des mihi veniam, vir ornatissime, rem breviter agendi, ut tibi vota nostra faustissima paucis verbis devoteam.

Fuerunt tempora, in quibus latino præcipue sermone utebantur omnes cives magnæ reipublicæ litterariæ, et hodie etiam, quamvis inclyta lingua Ciceronis semper parciore habet discipulos, non dubito quin sit optima in occasionibus, in quibus de solemnibus viri classico tamquam ingenio adornati agitur.

Nuper ad nos venisti, advena rerum nostrarum inscius, tamen non ignotus, nam gloria nominis tui jam diu in hoc terrarum angulo viget atque splendet, et elegantissima ingenii tui suavitas jam diu omnes nos maxima implevit adoratione. Per totum orbem terrarum, quocumque venisti, janua et corda aperiebantur, sed nunquam et nusquam, crede mihi, ornatissime vir, tam vehementer, tam sincere amplexus es communi consensu quam apud nos, miserrimam gentem omnium terrarum et temporum.

Mortem nostram decreverunt tyranni, perversos nos esse et vitæ indignos statuunt clientes eorum atque sycophantæ; delendam esse etiam memoriam nominis nostri clamant hostes veræ libertatis, sæpe, ut nuper, togis doctorum et professorum induti — tamen, ut saxum in pelago turbido, incolumes sumus et integri, quia inest nobis vis illa, quæ omnia frangit: vis animi semper prorsus spectantis, semper superius ascendentis. Salutamus te, unum ex proceribus ingenii, nos corpore servi, indole liberi, non plebs, sed populus, non helotæ, sed cives, non morituri, sed veræ vitæ atque veræ libertatis propugnatores impavidi.

Non dubito quin tibi nota sit elegantissima illa Horatii, poetarum longe principis, sententia:

— — — nunc adbibe puro
pectore verba puer, nunc te melioribus offer!

Det havde ikke siden mit første Ophold i Venedig været mig saa svært at skille mig fra noget Sted og noget Land som da fra Varshav og Polen. En Lidenskab for denne By og dette Folk var vakt i mit Sind, som aldrig er blevet slukt, og en Mængde nye Tanker, nationalt politiske og nationalt sociale, var satte i Bevægelse hos mig.

15.

Koscielski og jeg rejste i Forening fra Varshav til Berlin, hvor jeg faa Dage derefter skulde tale for første Gang i Architektenhaus-Salen, i hvilken jeg i de senere Aar saa ofte har holdt Foredrag. Var der end langt fra den samme Begejstring for mig hos Publikum her som i Varshav, saa var Salen dog fuld og Modtagelsen hjertelig. Jeg mindes, at Hr. von Kumanin sad Talerstolen nærmest og at de fleste Venner fra mit mangeaarige Berliner-Ophold var tilstede.

Samme Morgen, som jeg skulde holde Foredrag, indeholdt to eller tre af de større Berlinerblade en kort Notits, hvori det betegnedes som Frækhed, at jeg vilde optræde som Foredragsholder i Berlin, efter at jeg i min Hjemstavn var bleven afsløret som Plagiator. Den trofaste Hoffory, der henvendte sig paa Redaktionerne, kunde om Notitsens Oprindelse blot erfare, at den var bleven indsendt fra Kjøbenhavn.

Non meliori, sed omnino optimo heroum animi offerimus nos hodie, et quamquam impie trucidato, tamen semper puro pectore adbibimus verba illius viri, quem non piguit miseræ nostræ, qui duobus insignibus donis deorum adornatus: ingenio vastissimo, nec non corde amplissimo, ambo libenter nobis aperuit, ut videant hostes et tyranni, nos vivere, agere, pati — et sacra idola nostra fortiter prosequi.

Jeg modtog i Berlin for første Gang en Indbydelse til Presse-Ballet, en smuk Festlighed i *Wintergarten*, ved hvilken ogsaa Koscielski var tilstede, og hvor en slank og smuk Berlinerinde, hvem jeg aldrig har genset, for den enkelte Aften betog mig ved indtagende Ynde. Dagen derefter var jeg i Kjøbenhavn.

DANSK POLITIK OG AANDSLIV

1.

Jeg ankom paa et politisk bevæget Tidspunkt. Den 1. April 1885 sprængtes den danske Forfatning for anden Gang og med Tilsidesættelse af det den første Gang iagttagne Hensyn. Sindsbevægelsen var stærk i forfatningstro Krese. Jeg havde længe forudset det Skete og havde bl. a. en Aften om Vinteren forgjæves opfordret Førere som Frede Bojesen og Octavius Hansen til at angive, hvad de i Tilfælde af en provisorisk Finanslovs Udstedelse agtede at gøre, men havde kun faaet det Svar: „Ifald Dr. B. vil løbe ned paa Gaden med et Gevær, saa staar det ham jo frit for.“ Jeg havde dertil svaret: Alene vil jeg selvfølgelig ikke løbe ud paa Gaden med en Riffel, men ifald Førerne kræver af Befolkningen, at den griber til væbnet Modstand, da skal jeg visse- lig ikke blive hjemme.

Der skete imidlertid intet andet end larmende og af- mægtige Demonstrationer. Man sang evindeligt nogle usle Verslinjer:

Ned med Estrup, Scavenius og Ravn,
Vi vil ingen revnet Grundlov ha' i Folkets Kjøbenhavn.

Man stiftede Riffelforeninger, som Regeringen forbød, hvorpaa man lod dem falde. Man haanede Regeringen,

fordi den havde truffet Forberedelser til med Vaabenmagt at slaa et Oprør ned, hvorpaa Ingen havde tænkt osv.

Jeg skrev nu adskillige Artikler, hvoriblandt en, *Løver og Løveskind*, blev trykt umiddelbart efter Statskupet. Mange andre Artikler, tilsyneladende spøgende, under forskellige Pseudonymer som F. J. Christiansen, exam. polyt. eller Valdemardine Brun, fulgte derefter.

God Mening var der i en Artikel, jeg skrev, *Allerunderdanigst Bøn om Imprimatur*, der krævede forudgaaende Censur genoprettet som en Art *Kontor for Advarsler og Vink*. Denne Censur skulde i Skribenternes egen Interesse med sit Rødkridt gøre smaa Antegnelser i Korrekturspalternes Margen *Tre Maaneders Fængsel paa sædvanlig Fangekost. Et Aars Forbedringshus* osv. Saa kunde Journalisten rette sig derefter, hvis han vilde, og lade være, hvis han foretrak den sorte Gryde.

En større Artikel, *Østrumelien og Danmark*, i hvilken Hørup fandt det nødvendigt at stryge en 80 Linjer, følger her, som den oprindeligt var skrevet; den gengiver mit Indtryk af Maaden, hvorpaa Statskupet i Danmark blev taget af den oppositionelle Befolkning og dens Førere.

Øst-Rumelien og Danmark.

Det er umuligt for en Dansk at læse de sidste Dages Meddelelser fra Øst-Rumelien uden at føle sit Hjerte banke stærkere ved Følelsen af, at hvilke Mangler det danske Folk end kan have, saa er dog dets moralske og politiske Overlegenhed utvivlsom overfor den øjensynligt halvvilde slaviske Nation, der bebor hine fjerne Egne. Lad det længe nok kunne siges med Rette, at den tyrkiske Regering, særligt i 1876, har behandlet det bulgariske Folk med ikke ringe Strenghed — de i den engelske liberale Presse saakaldte *bulgariske Rædsler* var et Udtryk for Strengheden — lad det længe nok kunne hævdes, at den nuværende tyrkiske Guvernør med hans Omgivelser ikke var den Regering, Befolkningen ønskede — saa meget staar dog fast, at intet Folk har Lov til at tage sig selv til Rette.

Og hvorledes har man baaret sig ad? Uden ringeste Ærbødhed for den af alle Stormagter underskrevne og garanterede Berliner-Overens-

komst af 1878, der fastslog, at *for evig Tid* skulde Sultanen af Tyrkiet være Øst-Rumeliens Suveræn, har Befolkningen fulgt sin egen Vilje, har i Egenraadighed troet at kunne og turde raade sig selv. Den har ikke forstaaet, at dens sande Styrke laa i at blive staaende *paa Lovens Grund*, selv om denne Grund ikke altid blev respekteret af dens Regering. Et saadant Overgreb vil straffe sig selv, om ikke i Øjeblikket (thi Revolutionen synes lykkelig) saa i Fremtiden; det skal nok vise sig, at der ingen Velsignelse er i Fremgangsmaader af den Art.

Dette er et Folk, som øjensynligt ikke har vidst, hvad Styrke en hel Nation kan suge af sejt Taalmodighed. Det er et Folk, som øjensynligt ikke har begrebet, hvad Kraft der kan udfoldes under passiv Modstand. Det har manglet Tro paa, at en højere Styrelse nok leder alt til det Gode ad Lovens Vej; det har manglet den ædle Resignation i Ulykken, som i alle Kampe mellem Folk og Regering er og bliver Folkenes skønneste Smykke.

Den Uvidenhed, i hvilken Sydeuropas Folk svæver om vort Fædreland og dets Forhold, er bekendt. Spurgte man en Rumelier om Kjøbenhavn, vilde han maaske tro, man talte om en russisk Provinsby. I Almindelighed kan dette Forhold jo være yderst ligegyldigt; men i Tilfælde som dette kan man ikke andet end beklage Danmarks afsides Beliggenhed og den Isolerthed, hvortil Sprogets ringe Udbredelse fordømmer det. Havde Rumelierne kendt blot noget til Danmark og danske Forhold, saa havde de havt et Eksempel for Øje paa, hvorledes et virkelig kristent og virkelig civiliseret Folk bærer sig ad under Forhold, hvori det ikke faar sin Vilje, og — hvem véd, om de da selv havde handlet saa lovløst og saa raat?

Thi hvad har de gjort? Paa én og samme Dag har de i Kraft af en Aftale, der overrumplede Regeringen fuldstændigt, rejst sig i deres Hovedstad Filippopol og rundt om i hele Landet, saa Alt den 18de September om Aftenen stod i en eneste Oprørsflamme. Saa omhyggeligt var i Stiltfærdighed Forberedelserne truffet, at medens man samtidigt paa ethvert Punkt i Landet styrtede den lovlige Myndighed, havde man overalt Mænd beredte til Overtagelse af Forvaltningen. Og saa klogt var Øjeblikket valgt, at Signalet blev givet, netop som den østrumeliske Militærs, der hemmeligt var vunden, fandtes samlet og ved sin Overgang til Oprøret beseglede den bestaaende Regerings Undergang. Fyrst Alexander af Bulgarien tvang man brutalt til at sætte sig i Spidsen for Bevægelsen ved ellers ikke at give ham andet Valg end det at takke af, og hvad den tyrkiske Guvernør angaar, Landets virkelige Regent, slog man ikke mindre lovstridigt en Klo i ham og kastede ham foreløbig i Hullet. Paa intet Punkt synes man da at have overvejet, om en saadan Fremgangsmaade var berettiget, om den ikke var overilet, allermindst om der i Længden kunde komme noget godt ud deraf. Det eneste, man synes at have

skænket en Tanke, var at faa gjort en hensynsløs Ende paa det bestaaende Styre.

Havde man nu blot kunnet lidt mere Geografi og havde man kun havt saa megen politisk Interesse, at man f. Eks. havde læst de tyske Avisers Meddelelser om Danmark, vilde man sikkert have følt og forstaaet, at saadan bærer et virkelig religiøst og virkelig oplyst Folk sig ikke ad.

Man havde da forstaaet, at Opgaven var at trætte Regeringen, ikke at jage den bort med Vold. Man havde i saa Fald lært et Folk at kende, som i fulde ti Aar med mandig Ro har baaret Trykket af en højst upopulær Regering, medens der kun er hængaaet syv Aar, siden Berliner-kongressen indsatte Rumeliens nye Styre. Den rumeliske Guvernør holdt sig strengt til Loven; ikke desmindre jøg man ham bort og indsatte samme Dag en provisorisk Regering. Her vilde man have lært et Folk at kende, i hvilket der trods de Styrendes mindre nænsomme Forhold til det Lovbestemte, ikke findes noget som helst andet Provisorisk end Finansloven.

Det rumeliske Folk har ikke forstaaet den store Kunst at vente. I stedetfor at vente, til Brugen af Rifler blev forbudt og Skytteforeningerne opløste og da at danne hvad en Taler med Rette har kaldt de *ikke stort mindre imponerende* Riffeforeninger uden Rifler, har man brudt løs paa et Tidspunkt, da Regeringen endnu ikke havde sagt sit sidste Ord eller gjort sit yderligste Skridt. I stedetfor paa Lovens Grund at vise sin Manddom ved ikke at ansøge Regeringen om Tilladelse til at skyde (men naturligvis da heller ikke skyde) har man erklæret at ville skyde Autoriteterne ned som Hunde, hvis de vovede at kny. I stedetfor at true med Riflerne, lade sig stævne for Retten og for Dommerne snidelig fragaa nogensinde at have tænkt paa Rifler, har man uden videre ladet dem og brugt dem. I stedetfor at mødes atter og atter som frie Mænd, tale djærve Ord, raabe mangt et rungende nifoldigt Hurra for den gode Sag og endelig til Slutning syngte et Omkvæd af dette Indhold:

Ned med Gavril, den Tyrk fra Konstantinopel!
Vi vil ingen Gavril Pascha ha' her i Filippopol!

har man uden videre bemægtiget sig Hans Excellence den tyrkiske Guvernør, Gavril Paschas Person og kastet ham i et Fængsel, der ikke synes stort bedre end en dansk Varetægtsarrest.

Pinligst virker det ved Læsningen af de fremmede Blades Beretninger, at de herskende Tyrker aldeles ikke synes at være optraadt paa nogen særlig udæskende eller uforskammet Muade. Des ubegribeligere bliver det, at Opstandens Fører, en Doktor Stransky, har kunnet tro sig berettiget til at handle, som han har gjort. Heller ikke han har kendt til den sindige og seje Hævden af Folkerettighederne, som er vor Stolthed

her i Norden. Det siges, at han personlig skal have lidt nogen Overlast en Gang. Men det sømmer sig ikke for en kristen Politiker at være hævngherrig. Han har ikke følt, at han i Længden stod sig bedre ved at modtage Slag end ved at give Slag. Han har ikke været gennemtrængt af den Sætnings Sandhed, at naar En slaar Dig paa den ene Kind, saa bør Du om ikke vende den anden til, saa dog vente, til han slaar Dig paa den anden, og saa gaa. I Stedet har han hengivet sig til den stygge Yderlighed, der heldigvis slet ikke ligger for os danske, den at organisere Sammensværgelser. Er der her hos os nogen, der sørger for i Stilhed at bringe Krudtet til Kuglerne eller Kuglerne til Krudtet og Underofficererne til begge paa en afgørende Dag, saa er det heldigvis ikke Folket; dets Hænder er rene for sligt. Det overlader saadant til en lovbyrdersk Regering og ler den ud bagefter, naar den forventede Opstand udebliver. Stransky derimod, har, før han stillede sig i Spidsen for den provisoriske Regering, med smaalig Omhyggelighed, med provisoristisk Forsigtighed taget alle de Forholdsregler, som Oppositionen hos os altid har holdt sig for god til og forhaabenlig vil holde sig for god til.

Dersom man i Rumelien ubetinget vilde vise sin Misfornøjelse med den bestaaende Regering paa en iøjnefaldende Maade, saa var der en lovlig Vej, som laa nær, *Demonstrationens*. Man kunde raabt Hurra og atter Hurra for Alexander af Bulgarien. Og vilde man absolut gøre det klart, hvor dyb og stærk Uviljen var, saa havde man vel kunnet gribe til andre værdigere Midler. Istedensfor paa en eneste Dag med brutal Voldsomhed at slaa alle Politimestre i Øst-Rumelien ned, kunde man have udsøgt sig en enkelt Politimester, have lettet lidt paa ham og stilfærdigt betydet ham sit alvorlige Ønske om at se ham fordufte — selv om han saa den næste Dag var kommen tilbage og havde stræbt at genvinde den tabte Blændkraft ved Arrestationer. Man havde visselig heller ikke behøvet at begaa et saa uhørt Skridt som det, at erklære Landets lovlige Hersker, Sultanen af Tyrkiet, for afsat. Man havde paa en tilstrækkeligt fattelig Maade kunnet antyde ham en vis Utilfredshed i Folket, ifald en eller anden ung bulgarisk Mand eller Kvinde f. Eks. havde givet en eller anden Gibsbyste af Suverænen en dygtig og meget sigende Næsestyver. Saa dum er Sultanen sandelig ikke, at han ikke nok havde forstaaet, hvad Meningen var, og man havde undgaaet de nuværende Tilstande — selv om den Yngling eller Pige, der ofrede sig til en saadan Gerning, havde maattet finde sig i nogen Tids Arrest derfor. De havde da havt den styrkende Bevidsthed, at have givet Sultanen en Advarsel, som dog maaske i Tiden vilde sætte Frugt.

To Punkter er der imidlertid især, som maa frastøde enhver Dansk ved den iøvrigt med saa megen Energi og Behændighed iværksatte rumeliske Revolution.

Det første er dens Mangel paa Alvor. Man har ikke ventet, til Situationen blev alvorlig, allermindst til den var præget af, hvad en Taler nylig med Rette kaldte „den dybeste Alvor“. Ogsaa vi Danske gør vor Pligt, naar det bliver „den dybeste Alvor“. Heldigvis ved vi, at der endnu er temmelig langt igen. I Rumelien derimod har man gjort mere end sin Pligt, andet end sin Pligt — og det som i Leg, før den dybeste Alvors Stund var slaæet.

Det andet Punkt, der maa være enhver Dansk imod ved den rumeliske Omvæltning, er den snigende Lydløshed, hvormed den er kommen over Regeringen. Det var altid god dansk Skik at røre Tromme, før man faldt over en Gert. Men hist! Hverken Trommer eller Trompeter! Hverken Taler eller „Hør ham!“ Hverken Sange eller Jubel! Ikke engang et eneste nifoldigt, hjerteligt Hurraraab — før bagefter!

Canova lavede engang en Løve af Smør. Siden da er det vist aldrig lykkedes Nogen. Der er vel faa Danske, der ikke betragter det som en Nødvendighed i Kraft af Folketemperamentet og desuden som en Lykke, at Forfatningskampen fik det snigende Forløb, den fik. Den tog jo fulde seksten Aar endnu. Havde Folket imidlertid sat mere ind paa at hævde sin Værdighed, saa havde Sejren, da den blev vundet, betydet en Stigen i Kultur, medens den nu blev kulturelt aldeles betydningsløs.

2.

Foraaret bragte to store Digteres Død, Victor Hugos og J. P. Jacobsens. Den førstes rørte mig. Den sidstes gik mig naturligvis mest til Hjerte, skønt den forløste ham fra Kvaler.

Min Bog om *Berlin*, hvori mange Afsnit var nye, alle omhyggeligt gennemarbejdede, tog mig Aaret igennem megen Tid. Den udgaves i Hefter og skulde udkomme til Jul. Medens den i Originalsproget fra først af kun fik to hundrede Subskribenter, vakte dens enkelte Afsnit stor Opmærksomhed i den russiske Oversættelse. Kapitler deraf blev, efter at et Stykke havde været trykt i *Vestnik Jevropi*, telegrafisk forudbestilte til de store Revuer, der efter Oversæt-

terens Udtryk „tog Alt ubeset med Kyshaand.“ Noget Honorar fik Forfatteren naturligvis ikke.

Des mere rørt blev jeg, da det polske Tidsskrift *Kraj* i Petersborg, af hvilket jeg havde udbedt mig en lille Sum for en Artikel om Victor Hugo, sendte mig den dobbelte med den Motivering, at mindre kunde man ikke byde mig.

Jeg holdt Foredrag paa Universitetet om Polens romantiske Literatur i det 19. Aarhundrede og samtidigt enkelte Foredrag om Varshav for Studenter og Arbejdere, skrev desuden en større Artikel om Arne Garborg, hvori et Par uskyldige Linjer om Kønssædelighed vakte heftigt Anstød. En Mand, der Livet igennem forfulgte mig med smaaligt og giftigt Had, fik en Mand, der hidtil havde været min Ven, til at imødegaa Stedet i en vidtløftig Afhandling og videre til at fortsætte Debatten med fuldstændigt Brud paa den mellem os hidtil fastholdte venskabelige Tone, da jeg, vel vidende at Spørgsmaalet endnu ikke lod sig behandle, svarte indirekte med en større Artikel om Luther. Min Hensigt med den var dels at berøve Ægteskabet dets løjede Glans, dels at dække mig ved Hjælp af Luther, selve Stifteren af den danske Kirke, efter hvem den har Navn, dels at male denne Mand i hans friske, naive og grove Storhed, dels at stemple Hykleriet. Det forekom mig i de Dage uvist, om det 19. Aarhundrede i Fremtiden vilde kaldes Industriens eller Hykleriets Aarhundrede; thi det forekom mig vanskeligt at afgøre, hvilken Magt af de to det havde drevet til størst Fuldkommenhed.

Artiklen om Luther blev heftigt misbilliget af Mænd og Kvinder, der hidtil havde vist mig Sympati.

En ny Udgave af *Kritiker og Portræter* var bleven nødvendig. I Tidsrummet 1870—1885 var Bogen bleven udsolgt i 750 Eksemplarer, og der skulde trykkes 750 paany, som endnu 23 Aar derefter ikke er udsolgte. Mit Held i Dan-

mark var bestandig meget ringe, selv i Sammenligning med andre danske Forfattere.

Drachmann, som paa dette Tidspunkt var gaaet over til det heftigste Fædrelanderi, solgte paa én Dag 2000 Eksemplarer af Bogen *Danmark leve!*, mens jeg af *Kritiker og Portræter* i 15½ Aar havde solgt de 750. Svarede Salget til Forholdet mellem vore Evner, saa havde han 14000 Gange mere Talent end jeg.

Under disse Forhold var det mig en Glæde, da en Mand med saa udmærket Hoved som Christopher Hage en Dag sagde til mig: „Det er Dem, som har skabt det moderne Dansk.“ Pressen vedblev at juble, hver Gang nogen hvorsomhelst angreb mig for hvadsomhelst. Saaledes var der stærk Henrykkelse over et Angreb, den svenske Professor Schück rettede paa mig for et ubetydeligt Referat af en engelsk Bog, som jeg Aaret forud havde givet i *Politikens* Julenummer uden selv at staa inde derfor. Schück havde rimeligvis Ret i hvad han skrev mod de af Feis fremstillede Formodninger; men Indlægget gav Paaskud til en fjendtlig Tone og overlegen Holdning overfor mig, som ikke kunde andet end fryde i Danmark. Mit Rygte i Landet selv var i den danske Presses Magt. Jeg mindedes at jeg i min Ungdom havde skrevet: „Det er mig, som havde jeg en Brønd, fuld af Foragt, i min venstre Side“, og jeg følte, at mit Hjerte ikke siden da havde skiftet Beskaffenhed.

Stillet som jeg var, maatte jeg nødvendigvis være lidenskabeligt interesseret i det nyligt stiftede Bladforetagende *Politiken*. Jeg havde og fik ganske vist aldrig nogen Aktie deri; men dengang var Muligheden af min Forbliven i Danmark knyttet til at et Blad, der optog mine Artikler, naaede frem til at bære sig. Det gjorde derfor Indtryk paa mig, da *Politiken*, jævnt stigende, i Maj Maanedes Slutning naaede 4000 Abonnenter. Snart nærmede det sig det næste Tusind.

Da den 1. Juli Bladet for første Gang gik en Smule tilbage, var det mig som hørte jeg Dødsklokkerne kime for de Personligheder og de Formaal, som laa mig paa Hjerte.

3.

Af hele mit Sind deltog jeg i det danske Venstres Kamp mod den Estrupske Regering, der kun holdt sig ved Forfatningsbrud. Alligevel var min Stilling yderst vanskelig, fordi jeg slet ikke delte Venstres Grundideer. Bestandig mindre Vægt lagde jeg paa Flertals-Afgørelser; neppe nogensinde før havde jeg været saa langt fra at føle mig som Demokrat. Jeg satte kun Pris paa Demokratiet, fordi det under de givne Forhold var det bedste Middel til, at de, som duede dertil, kom til Magten. Kunde dette opnaaes ad en sikrere Vej, saa var denne anden Vej at foretrække.

5.

Adskillige Fremmede besøgte mig. Henrik Ibsen ankom en Dag, træt, tung, bitter overfor al Politik og alle Politikere. Mine unge islandske Venner kom hyppigt, undertiden indrandt ogsaa ældre, berømte Islændinger som Matthias Jochumsson sig hos mig.

Blandt de i Kjøbenhavn sig opholdende fremmede Gesandter søgte mig den tyske, Hr. v. Sturm. Han vidste noget om mig og havde især gennem yngre Medlemmer af Gesandtskabet, der havde læst mig grundigt, faaet Lyst til at lære mig at kende. Han var en velvillig og sindig Mand, overmaade rig, saa han førte et stort Hus, og efter tyske Diplomaters Vane ivrig efter af Selvsyn at lære Forholdene i Landet alsidigt at kende. Da netop i de Dage Spørgsmaalet om Kjøbenhavns Landbefæstning var aktuelt, spurgte jeg

ham, om han vilde sige mig, hvorledes hans Regering stillede sig til det, men tilføjede, at dersom Spørgsmaalet var af dem, om hvilke han ikke kunde udtale sig frit, bad jeg ham blot tie, ikke affærdige mig med Talemaader. Han svarte, at Intet hindrede ham i aabent at udtale sig derom: Vi betragter, sagde han, ikke Danmark som krigsførende Magt, og undrer os noget over, at det Land, der kunde sidde trygt som Svalen under Tagskægget, gør sig saa mange militære Sorger. — Jeg mener selvfølgelig ikke, at Hr. v. Sturms Ord indeholder eller indeholdt nogen Betryggelse for Danmark; men det har sin Interesse, at de faldt saadan.

En anden Gesandt, der meget hyppigt søgte mig, var den amerikanske, Nordmanden R. B. Anderson. Han havde adskillige Aar forud skrevet mig til fra Amerika som Meningsfælle og var den første, der udgav en Del Essays af mig i New York under Titlen *Eminent Authors of the nineteenth century*. Skønt han paa Titelbladet betegnede sig som Oversætter, var Oversættelsen dog ikke udført af ham, men, som han senere tilstod mig, af en tysk Guvernante i hans Hus og heller ikke foretaget fra Dansk, men fra Tysk. Den indeholdt enkelte grove Misforstaaelser. Saaledes troede Damen øjensynligt, at Voltaire tilhørte den romantiske Skole. At rette Korrekturen fuldstændigt gik over mine Kræfter.

Anderson var et særdeles godt Hoved med Evne til at bore sig frem og gøre sig gældende. Han havde været Universitetslærer og skrevet nogle populære Bøger om nordisk Mytologi og om Nordmændenes Opdagelse af Amerika, var som Ven af Unionens daværende Præsident Cleveland bleven forfremmet til Gesandt i Kjøbenhavn. Med den Lethed, hvormed man i Nordamerika gaar over fra en Livsstilling til en anden, overtog han, da hans Tid var udløben i Kjøbenhavn, Stillingen som Agent for en Levertran-Fabrik, og det var pudsigt, paa de Reklamer, han i denne Egenskab ud-

sendte, at se, med hvilken Snildhed hans tidligere Studier her var dragne til Nytte. Overskriften lød f. Eks. *Det gamle Nordens Mytologi*, og nu fulgte en kort Fremstilling af de vigtigste Guders Væsen og Hverv, indtil det Hele umærkeligt gled over i Lovprisninger af den fortræffelige, enestaaende Levertran, som var tilvirket af en Mand, der nedstammede fra hine gamle Nordboer, hvis Guder var saa interessante.

I Kjøbenhavn var Professor Anderson velvilligt optaget af den nyere Literatur. I Amerika skiftede han Synsmaade. Da der nogle Aar efter hans Tilbagevenden blev Tale om at tilbyde mig en Stilling som Universitetslærer i Chicago, advarede Professoren imod mig som Beskytter af en saakaldt „Griseliteratur“. Advarslen var overflødig, da intet Tilbud kom, og da det, ifald det var kommet, ikke vilde være blevet modtaget.

Paa den Tid kom jeg i nær brevlig Forbindelse med den elskværdige Jonas Lie. Da jeg i sin Tid havde stiftet *Det nittende Aarhundrede* og Forlæggeren anmodede ham om Bidrag, havde han afslaaende skrevet: „Jeg svarer til Norges Enfold, B. til den evropæiske Kritiks Mangfold; vi to kan ikke arbejde sammen.“ Det er ogsaa ovenfor berørt, hvor ængsteligt han udtalte sig ved mit første Forsøg paa at holde Foredrag i Kristiania. Nu kom han mig imøde med overstrømmende Venskab. Han havde begyndt at nærme sig mig i 1884. Da jeg svarte, skrev han, at mit Brev gjorde Epoke i hans og hans Hustrus Liv. En saadan Ytring var naturligvis kun foraarsaget af hans varme Hjertes Glæde ved at gamle Misforstaaelser var svundne, som havde de aldrig eksisteret. Men fra da af og for bestandig blev den udmærkede Mand og hans lige saa sjældne Frue forbundne med mig i et entusiastisk Venskab, som jeg har forstaaet at paa-skønne og gengælde.

Samtidigt kom jeg i nær Berøring med den flamske

Digtergruppe. Pol de Mont nærmede sig mig brevligt og bad mig skrive om Gruppen, i uskyldig Tro til at „dens Lykke da vilde være gjort.“ Den behøvede en Kritiker med evropæisk Ry, da dens Sprog var saa lidet kendt. Jeg følte mig tiltrukket af de Poesier, der blev mig sendte, lærte mig at læse og forstaa det flamske Sprog saa nogenlunde, og skrev en lille Afhandling om Pol de Mont.

Fra Riga kom gentagne Breve fra en Frøken Mohr, der sendte et begejstret Essay om mig. Hun „skyldte mig sin Dannelse“, havde tilbragt Aar fordybet i mine Skrifter; naar hun læste mig, var det som grebes hun af en Rus; hver Gang hun havde læst nogle Sider, fulgte halvt Salighed, halvt Kval i Bevidstheden om en uendelig Fylde, som det aldrig vilde lykkes hende at udmaale. — Hvad værre var, hun skrev, at hun maatte lære mundtligt af mig, vilde komme til Kjøbenhavn for at høre mig tale. Skrækslagen for at faa endnu en fremmed paa Halsen, der i hele Byen kun kendte mig, fraraadede jeg hende saa stærkt som muligt at komme, foreholdt hende det urimelige og unyttige deri; men forgæves. Ikke længe derefter ankom hun, insinuerede sig, blev en Tid lang min Oversætterinde, slog saa om og forfulgte mig under Navnet Laura Marholm i Aarevis i tyske Tidsskrifter og Blade med sit Had.

SOMMERFERIE OG EFTERAARSKAMPE

1.

Dette var et Foraar, hvor mit Nervesystem af forskellige Aarsager var i en elendig Tilstand, saa oprevet, at en Kur var nødvendig. Lægen foreskrev mig et Ophold i St. Moritz i Schweiz. Før min Afrejse gjorde jeg hele det tyske Manuskript til min Bog om Holberg færdigt til Trykken og afleverede det til Forlæggeren.

I Berlin, hvor jeg forblev nogle Dage, havde man i den hygiejniske Udstillings Park ladet omplante en japansk Landsby med alle Arter af Arbejdere, der paa den Indtrædende virkede, som vandrede han om i et østasiatisk Pompeji. Meningen var at give de evropæiske Haandværkere og Industridrivende en Lejlighed til at komme under Vejr med de japanske Frembringelsers Hemmeligheder. Ophavsmanden til denne Tanke var en engelsk Doktor Tanneker, der havde ægtet en Japaneserinde. Hans Plan var den at sende en Skibsladning af udsøgte Arbejdere i alle Fag til Evropa, lutter Folk, hvis Arbejde var mønstergyldigt. Saasnart imidlertid den japanske Regering fik Planen at vide, nedlagde den, af Frygt for at Landets Afsætning i Kraft af den tilsigtede Udstilling vilde tage af, et meget bestemt Forbud mod dens Udførelse og lod de udmærkede Arbejdere, hvis Afrejse

var paatænkt, stille under omhyggelig Bevogtning. Man nødtes da til at lade sig nøje med Overførelsen til Evropa af en Koloni ganske simple Haandværkere, og selv disse kunde man kun forsende ved at lade dem enkeltvis indskibe sig til Hongkong under Skin af at ville tage Tjeneste dør.

Det var dem, man her havde stillet til Skue. Man havde det frieste Indblik i de aabne Boders Husrum, og selv om deres Beboere ikke altid var synderlig flittige — hvad ikke kunde undre, siden de kun arbejdede for at vise sig — var det dog mærkværdigt, hvor ligegyldige de var for de betragtede Blikke. Der kunde gaa et Kvarterstid uden at en af disse Mænd eller Kvinder saa i Vejret, selv om de mærkede tyve Par Øjne ufravendt rettede paa sig. Man havde idetmindste Illusionen af, at de var helt fordybede i det, de havde for, i deres Virksomhed eller deres Drømmerier.

Finere Arbejder udførte de ikke. Mændene skar Bambusrør til, saa de kunde tjene til Beholdere for smaa Buketter eller de udsmykkede med Vandfarver Brevpapir, stadigt efter samme Mønster, eller de fabrikerede Dukker. Kvinderne forestod mest de færdige Udsalg, eller de sad paa Hug og spillede paa et mandolin-agtigt Instrument, der kun gav faa Toner, og hvis Musik ikke var et Haar bedre end Negermusik. Saa fuldkomne Japanerne var i den bildende Kunst, saa langt stod de øjensynlig tilbage i Musiken. Mændene havde uden Undtagelse vulgære, mest koparrede Ansigter, der dog aldrig havde noget dumt Udtryk, snarere et polisk; en og anden Gang saa man dem slaa et smørret Grin op, naar en Evropæerinde, hvis Skønhed var af særlig udæskende Art, betragtede dem, som var de ikke Mænd, men Seværdigheder; de gjorde med stor Sikkerhed Forskel paa de Damer, man burde vise Respekt, og de andre. Af deres egne Kvinder var kun en eneste efter evropæiske Begreber smuk, men det viste sig, at det var Dr. Tannekers Datter,

altsaa en Mestiz. Hun havde den japanske Legemsbygning, men store, varme Øjne, der sad lige i Hovedet, og denne Blanding gav et meget tiltrækkende Resultat. Dog nydelige og i høj Grad gratiøse var alle Børnene, særlig Pigebørnene, som løb om med deres klaprende Træsandaler befæstede ved et Baand mellem den store Taa og den næste. Deres Fødder var smidige som en Evropæers Haand.

Af det Udstillede var intet Kunst eller Kunstindustri af første Rang undtagen det, som Berlins første Kunsthandel i denne Retning, den Wagnerske, havde udstillet. Dens Besidder, Hr. Pächter, Forlæggeren af alle Menzels Tegninger, havde til sin anden Specialitet foruden Menzel Japan. De Skatte, han havde stillet til Skue, overgik selv de Prøver af Kunstindustri, som Dr. Gehrkes store japanske Udstilling af Malerier og Broderier, der nu er anskaffet til det etnografiske Museum i Berlin, havde at opvise. Der var blandt Broderierne en Skærm, forestillende et Landskab ved Maanelys, en mægtig Skov, i hvilken store Kongetigere saas mellem Stammerne og i større Antal samlede sig i Forgrunden for at drikke. Det var saa mægtigt i sin Stil og saa beundringsværdigt i sin Kunst som et Digt af Leconte de Lisle. Der var en anden Skærm, en Illustration til en af Japans berømte Romaner, paa hvilken den fortabte Søns Hjemkomst til Fædrenehjemmet var fremstillet, som i sin Karakteristik af Figurerne mindede om den bedste gammeltyske Kunst.

Paa de store pragtfulde Arbejder i Bronze og Guld, der i Japan igennem Aarhundreder er blevne udførte af en eneste Familie, erindrede Skikkelserne paafaldende om Malerier af Memling eller Holbein. Aristokraterne udmærkede sig paa de japanske Kunstværker af Bronze eller Fajance ved længere Næser, højere Vækst og særligt rolig Holdning, og man syntes en Tid lang med Forkærlighed at have fremstillet Aristokratiet. Næst Aristokraterne eller rettere endnu bedre

end dem har man i Japan altid truffet Dyrefysiognomierne og Dyrebevægelserne paa en Prik. Et Broncekunstværk uden Mage var en mægtig Klump af Skildpadder, store og smaa, klavrende over hinanden. Man kunde tro det støbt over en Virkelighed, til man opdagede den bevidste Kunstneraand, der havde raadet i Anordningens tilsyneladende Tilfældighed.

I de Billedbøger, Firmaet paa Bestilling havde ladet udføre i Japan, var den Sikkerhed, med hvilken Dyrenes mindste Bevægelser var gengivne, frappant. Naar den japanske Kunstner vil tegne den Bevægelse, med hvilken en bestemt Fugl fra sin Flugt nedlader sig paa en Gren, saa gør han indtil hundrede Udkast efter Naturen, kasserer de 99 og bevarer kun den mest karakteristiske Skitse for sin Billedbog.

Mærkeligt levende og i deres Art fuldt saa betydelige som de gamle Grækeres Arbejder af lignende Art, var en meget stor Mængde Masker, dels karakteristiske, dels fantastiske. De japanske Skuespillere bærer som de gamle græske Masker paa Scenen. I den Omhu, der var anvendt paa dem, sporedes Folkets dybe Kunstsans. Endnu stærkere maaske i de Forsiringer af Sabelskeder og især af Kaardernes Parerplader, af hvilke Pächter havde udstillet et stort Antal. Denne Udsmykning endog af saa lidet iøjnefaldende Brugsgenstande som Parerpladen mindede atter i høj Grad om den kunstneriske Æmhed, med hvilken de antike Brugsgenstande er behandlede, som blev fundne i Pompeji og nu opbevares i Neapels Nationalmuseum.

Hr. Pächter, der som kyndig Fører viste mig om paa Udstillingen, talte til mig om Karl Madsen som om den sjældneste Kender af japansk Arbejde og bad mig sige ham, at Pächter med Glæde vilde give ham titusind Mark om Aaret, blot Madsen nogle Gange aarligt vilde rejse til de

vigtigste Auktioner og gøre Indkøb for ham. Det strandede paa Karl Madsens Passivitet. Iøvrigt var dette netop det Tidspunkt, hvor denne Kunstkritikers Talent var brudt igennem. Han havde gennemløbet en sjældent hurtig stilistisk Udvikling. I Grunden havde han i det ene Aar 1884 forvandlet sig fra en Begynder til en virkelig Skribent. Endnu i Slutningen af 1883 havde han i *Tilskueren* en Afhandling om *Nutidens Kunstvilkaar*, hvis Form var uden Holdning, og som sluttede kejtet; i Løbet af 1884 leverede han i *Ude og Hjemme* en Række Artikler, der baade ved Indhold og Fremstilling indtog en høj Rang, og han kom saa i September samme Aar tilfældigvis til som sidste Mand at afslutte dette Ugeskrift med en Artikel om *Mona Lisa*, som det var en sand Nydelse at læse; saa fyldigt og stemningsrigt var dens Sprog.

2.

I Dresden gensaa jeg Galleriet med Georg Treu. Jeg traf ham i høj Grad slaet af det Faktum, at Grækerne øjensynligt næsten ikke har kendt til den farveløse Billedhuggerkunst, hvortil vort Øje med Vold er bleven vænnet. Næsten alt, hvad der er fundet af græsk Skulptur, bærer tydelige, uomtvistelige Spor af Farver, og Billedhuggerarbejdernes Anbringelse paa eller mod stærkt farvede Bygninger røber noksom, at ogsaa de maa have pranget i levende Kolorit. Han havde da spurgt sig selv, om ikke vor moderne blege Gibs- og Marmor-Billedkunst var paa en Afvej, om ikke det abstrakte var blevet udgivet for det særligt fine, det unaturlige for den særligt ædle Kunst. Og han havde besvaret dette Spørgsmaal bekræftende. I et Flyveskrift med Titlen *Skal vi bemale vore Statuer?* havde han paa en for min Følelse fuldt tilfredsstillende Maade imødegaaet de

væsenligste Indvendinger, dem, der stammer fra Erindringen om Vokskabinetter, fra Læsningen af æstetiske Systemer osv. Det er utvivlsomt, at vort Øje er blevet afvant med det Naturlige, ligesom de nyere Tidens Billedhuggere har mistet Færdigheden til selv at give deres Arbejder Farvernes Liv. Og dog holdt Evnen og Vanen til at forsyne Billedværker med Farve sig langt ind i Renæssancetiden. Treu havde i et eget lille Kabinet i Skulptursamlingen udstillet Vidnesbyrd nok derom. Donatellos eller Lucca della Robbias Arbejder af denne Art kender Enhver, der har besøgt Italien.

Treu havde ved Siden af hinanden stillet antike Statuer, som vi sædvanlig ser dem, i Gibs, og de samme, saaledes farvede som de i Oldtiden synes at have været, og det var forunderligt at iagttage, hvor Skikkelserne vandt derved, hvilket Liv de fik. Gibsafstøbningerne ved Siden af dem blev livløse. Alle hine gamle taabelige Teorier, der paa Hegels Tid var i Flor, om den græske Statues Blikløshed, om den særegne Vemod, som denne Mangel af Blik gav Figurerne, sank i Jorden som bare Snak. Aldrig, uden Undtagelse aldrig, har en antik Kunstner dannet en Statue uden Øje, som vi kender det fra de Nyeres Antikiseren. Tværtimod, Øjet har været behandlet i særegent Materiale, og naar Emaljen saa var udfaldet af den fundne Statue, bildte man sig ind, der oprindelig havde været en Hulhed.

Undertiden forstod man først det antike Kunstværk ret efter at Farvelægningen var forsøgt. Saaledes havde en antik Medusa-Maske i sin Farveløshed en uforholdsmæssig stor og uskøn Mund; efter at Farven var paasat, blev Mundens Form forskellig, den hvide Farve lod Tænderne træde frem, og Lyset brød sig helt anderledes. Ved en forsøgt Istand-sættelse af den i Olympia fundne Hermes saas det, at dersom Kappen, der hviler over en Træstamme, holdtes hvid ligesom Statuen, forstyrrede og skadede den Indtrykket ved at vokse

sammen med Figuren; var Kappen derimod stærkt rød, dannede den som en Baggrund, fra hvilken den hvide, nøgne Skikkelse sprang frem.

Intetsteds viste sig som i Dresden Betimeligheden og Nødvendigheden af ny Fremgangsmaader i Billedhuggerkunsten. Næsten alt, hvad der fandtes af offentlige Mindesmærker i Byen, frembød det elendigste Skue. Den hvide, porøse Sandsten, man fortrinsvis har anvendt, ind sugede Støv og Skarn, Sod og Kulpartikler i en saadan Grad, at man efter faa Aars Forløb ikke kunde skelne et Ansigtstræk i Figurernes Aasyn. Den lange Række af store Statuer paa den katolske Kirke og paa *Zwinger* var nu slet ikke andet end store, uformelige Smudsklatter. Havde disse Figurer skullet holde sig, saa havde man maattet gribe til et helt andet Materiale, farvet Porcellæn à la Lucca della Robbia f. Eks.; som de nu stod, var de Skampletter for Byen, istedetfor Prydelser.

Saa lidet havde den hvide Sandsten vist sig brugbar, at Schillings fire berømte Grupper paa Trappen op til den Brühl'ske Terrasse — Morgen, Middag, Aften og Nat —, der først blev opstillede i Slutningen af Tredserne og Begyndelsen af Halvfjerdserne, ved Aaret 1880 allerede var i den Grad besudlede, at Kunstneren (der iøvrigt var en fanatisk Modstander af Farvens Anvendelse paa Billedhuggerkunst) faldt paa det fortvivlede Indfald at forgylde dem helt og holdent — hvorved al deres Skønhed er gaaet tabt. Lyset bryder sig paa den urimeligste Maade mod de forgyldte Flader, og det hele ser ligesaa livløst som fordringsfuldt ud.

3.

Fra Dresden gik jeg paa en Dag til Karlsbad for at hilse paa min Værtinde fra Varshav, Fru Brzecznińska. Saaledes

saa jeg for første Gang dette Kursted, som jeg senere tit skulde gense som Kurgæst, første Gang paany seksten Aar derefter.

Den unge polske Frue var her ledsaget af sine Svigerforældre, og disse forstod deres Opgave som Beskytter og Beskytterinde saa bogstaveligt, at hun, der var vant til i Varshav at bevæge sig med ubetinget Frihed, her ikke turde gaa en Spadseretur alene. Fulgt af Svigerforældrene viste hun mig Byen. Jeg saa hin ene Dag flere af de Steder, hvor store Mænd har opholdt sig i Karlsbad, end under alle mine følgende Besøg tilsammen. Fru Brzezińska viste mig f. Eks. et Hus, hvor Mickiewicz havde boet, som jeg aldrig har genfundet. Jeg blev indført i den hele polske Koloni, hvis Midtpunkt var den elskværdige og spirituelle Læge Dr. Hasewicz, og vi spiste til Middag under aaben Himmel i en Have.

I München, hvor jeg opholdt mig en Aften, gensaa jeg Paul Heyse og hans dejlige Frue. Det var elleve Aar siden jeg havde siddet i Paul Heyses Hus; saare meget havde forandret sig i mit Liv siden da og lidet til det bedre. Den Aften kom Gregorovius, den berømte Forfatter, Æresborger af Byen Rom, en høj sorts-kægget Skikkelse, efter Heyses Sigende mere tiltrukket af hans Frue end af ham selv. Jeg for min Del satte især Pris paa hans lille Hexameter-Digtning *Euphorion*, der forherliger et Kunstværk, som altid har været mig lidenskabelig kært, en berømt, dejligt konstrueret Lampe fra Pompeji. Senere læste jeg med Udbytte hans *Lucrezia Borgia*.

4.

Før og efter jeg tog til St. Moritz, opholdt jeg mig nogen Tid i Meggen som Gæst hos Familien Ephrussi, der

var bosat i Paris, men hvem jeg i sin Tid havde truffet i Berlin. Senere var Fru Fanny Ephrussi forbleven i Berøring med mig og havde bl. A. holdt mig à jour med de dengang opsigtvækkende Foreteelser i fransk Literatur fra Theuriet til Verlaine.

I den med Luksus udstyrede Villa ved Vierwaldstädtersøen traf jeg et stort og interessant Pariserselskab, som bestod af indbudte Gæster, der næsten alle er forblevne i aarelang Forbindelse med mig, hyppigt gensete under mine Ophold i Frankrig.

Der var Prinsesse Mathildes Plejedatter, Madame de Girardin, en livfuld Italienerinde, Datter af General Vimercati, med de italienske Damers ligefremme Væsen. Der var den Mand, hun ikke længe derefter skulde ægte, Louis Ganderax, smuk, statelig, nu for Tiden Direktør af den udmærkede *Revue de Paris*, dengang kun kendt som Forfatter af det lille Skuespil *Pepa*, som jeg senere har set opført i Stockholm. Ogsaa hans Broder, der sidenhen blev en høj Ministerialembudsmand, kom til Meggen. Videre boede der Madame Genéviève Bizet, Enke efter *Carmens* Komponist, med sin Søn, som da endnu var Barn, en fortryllende Dame, af hvis Venskab for Livet jeg tør rose mig. Det nervøse *tic*, der jævnlig løber hen over hendes Ansigt, misklæder hende saa lidt som det misklædte Stuart Mill.

Ved Bordet samledes daglig med hende Advokaten Straus, den kloge og dygtige Mand, der Aaret efter blev hendes Ægtefælle. Han havde noget besynderlig fast ved sit Blik; det forekom En, som spottede han indvendigt over hvad man sagde, indtil man erfor, at hans Øjne havde lidt, da under den fransk-tyske Krig en Granat faldt ned i et Blokhús, hvor han som Soldat befandt sig.

Desuden kom jævnlig paa kortere eller længere Ophold Personer, der var paa Rejse i Schweiz, Husherrens to Brø-

dre og deres Venner, hvis Samtaler bragte en Luftning med sig fra det politiske og literære Paris. Jeg fik i denne Kres det første Indtryk af Jules Ferry's Betydning som Politiker og af Auguste Villiers de l'Isle-Adams Betydning som mystisk Digter.

En Gang kom en anset Senator, en anden Gang unge Mennesker med lystige Indfald.

Da en Dag Romanforfatteren Albert Delpit, hvem de yngre ikke satte højt, i et artigt Brev til Husfruen meldte sit Besøg, faldt de unge Herrer paa at have en ikke helt uskyldig Spas med ham ved at forestille Bordselskabet for ham under opdigtede Navne og med foregivne Professioner. Jeg for min Del blev Hr. Kalaukeino, Finlands største Digter. Spøgen blev vedligeholdet med Alvor; men den satte mig allerede den første Dags Aften i stor Forlegenhed. Den godmodige Hr. Delpit, der havde fundet Behag i at samtale med mig, tilbød mig efter Bordet under en Spadseregang i Haven at gøre mit Navn bekendt i Frankrig. Naar jeg blot vilde give ham nogle selvbiografiske Notitser og en Indholdsangivelse af mine Digtninger, saa vilde han skrive en ledende Artikel i *Le Figaro* om mig, som han nu kendte mig af personligt Samvær. Jeg var nødt til at hylle mig i falsk Beskedenhed, forsikre ham, at jeg slet ingen Ærgerrighed nærede, ikke brød mig om at kendes udenfor mit Fædreland. Han spilede med god Grund Øjnene op og foreholdt mig Urimeligheden af min Tale; mig, en Poet, kunde det dog ikke være ligegyldigt, om man kendte mig eller ej. Da han næste Dag kom tilbage til sit Forsæt, var jeg nødsaget til at ty til Husets Frue, og vi blev enige om, at Spasen ikke mere lod sig opretholde. Saa pinligt det var mig, som jo oprindeligt ingen Del havde i det gale Paahit, maatte jeg aabent fortælle Hr. Delpit, at jeg hverken var Finne eller Digter, og efterhaanden kom da de andre til og meddelte

ham hver for sig med en Undskyldning, hvad de hed og hvad de var.

Da vi om Aftenen sad i Verandaen, der gik ud mod Vierwaldstädtersøen, sagde Delpit til mig: Hvad er Navnet paa det Bjerg derovre? — Det er Rigi, svarte jeg. — Nej, nu anser De mig alligevel for mere lettroende end jeg er, udbrød han. At det Bjerg ikke er Rigi, det véd jeg. Men dets Navn kender jeg ikke. — Det var nu Rigi alligevel.

5.

Legemligt svag og aandeligt syg kørte jeg i Diligence fra Chur op til St. Moritz. En ung tysk Officer, en Grev Schwerin, var min Sidemand i Kupéen; vi samtalte og sympatiserte. Vi blev begge ved Synet af St. Moritz overvældede af samme dødelige Melankoli. Man var paa denne Højslette som afskaaret fra Omverdenen. Ingen Jernbane førte derop; man maatte længe forud bestille en Plads, naar man atter vilde ned. Idet vi saa ud over Egnen, forekom det os begge som om dette Opholdssted maatte være trøstesløs kedsommeligt. Jeg for min Part begreb ikke, hvorledes jeg skulde kunne udholde det nogle Uger deroppe.

Jeg gjorde Stedet højlig Uret. Her var smukt nok til at man kunde leve ensomt her, og jeg fandt desuden Selskab nok, først ligegyldigt, senere forstandigt. Men jeg havde en Periode af uafrystelig Tungvind.

Et Par Optegnelser fra de Dage er Vidnesbyrd derom:

Foran min Dør holder en stakkels Hest. Der sidder Fluier i hordevis paa dens Hals, hvorhen Manken ikke naaer. En stor Hestefluer har bidt sig fast etsteds paa dens Ryg, hvortil den ikke kan naa med Halen, og rundt om den har en Snes mindre Fluier slaaet Kres. Den arme Hest slaar med Manke og Hale, skælver og ryster sig for at blive af med sine Plageaander. En enkelt Gang lykkes det at faa dem til at hæve sig lidt;

men straks sætter de sig til Ro udenfor dens Forsvarsmidlers Rækkevidde. — Hvilket Billede paa Livet!

Der er Øjeblikke, hvor de andres Evneløshed gør mig vild, naar de sidder tomme og sløve og lader mig tale. Det er mig da, som var jeg ene i Verden. Man kan ikke følge mine Tanker; man „interesserer sig for mig“, men har ikke selv Indfald, som man er tvungen til at udtale. Undertiden er mit Indre som et Hav i Storm; jeg opkaster de interessanteste Spørgsmaal, vil høre de andres Bidrag til deres Løsning; og de forstaaer neppe Spørgsmaalene. Saa flygter jeg. Meget af mit Livs Uro kommer deraf. Dybeste Kedsomhed og Selvovgiven, dit Navn er G. B.

Blandt de Personligheder af Værdi, jeg traf i St. Moritz, var Juristen Eduard Hertz fra Hamborg, Forfatter af en særdeles god Bog om Frankrigs Retsvæsen paa Voltaires Tid. Han havde da denne Bog under Udarbejdelse og talte meget om, hvilket fint Øre hans fraværende Frue havde for „Stilen“ og hvorledes han forbedrede og tilfilede sin Stil, naar han læste sine Sager højt for hende. Dette rent udvortes Begreb om Stil, der stred mod enhver kunstnerisk Opfattelse af den, fik mig til at nedskrive nogle Optegnelser om Stilen. Det slog mig, at jeg i min Ungdom havde tilstræbt en vis Symmetri i Sætningsbygning; og Symmetri var øjensynligt Ungdommens første Forestilling om sproglig Skønhed, hentet fra Læsningen af Vers eller fra eget Verseskriveri. Nu vævede jeg gerne en fin og hemmelighedsfuld Melodi ind i den Prosa, jeg skrev. Jeg havde en Type af indre Musik i mit Sind, efter hvilken jeg byggede mine Sætningers Rytmer. Den dulgte Ligevægt i det Skrevne var det vanskeligst at frembringe og opfatte; det vidste Japanerne, som tidligst forsmaaede Symmetri.

I mit Hotelværelse rettede jeg Korrekturerne paa den anden Udgave af *Kritiker og Portræter* og paa den tyske Bog om Holberg, skrev desuden adskillige Artikler om mine Rejseindtryk. Ved Bordet traf jeg livfuldt Selskab, Professor Wimmer fra Kjøbenhavn, Dr. Hoffory og Dr. Otto Brahm,

dengang Kritiker og Literaturhistoriker, senere vidtberømt Teaterdirektør, begge fra Berlin. Dr. Hoffory paastod, at han aldrig havde truffet noget Menneske, der havde et Personalbekendtskab som mit. Var det stort dengang, hvad er det da nu!

Hoffory var dengang endnu ung og fyrig. Ingen skulde ane, at han saa tidligt vilde tilintetgøres af Sygdom og bortrives af Døden.

En Italiener ved Navn Bertini kom at gøre mit Bekendtskab; han kendte mine Skrifter, havde i italienske Tidskrifter ofte set mig omtalt og agtede selv at omtale mig.

En „hertugelig, koburg-gothaisk Kammersangerinde“ bragte mig en Artikel af *Die Gegenwart* om mig. Det var fem Spalter, meget vel ment, af og til skarpsindigt, oftere halv-sandt og overfladisk, mest abstraheret af private Udtalelser, glemte straks efter at de var sagte; den røbede altfor ringe Kendskab. I Sammenligning med hvad der skreves om mig i Danmark, var Artiklen imidlertid at betegne som næsten betydelig, og det morede mig, at Forfatteren sammenlignede mig med Heines „Gran, dykket i Ætnas Lava“*).

*) Her et Uddrag: Es ist in einem der literarischen Cirkel von Wien. Man erwartet den berühmten Dänen . . . Die Pause bis zu seinem Erscheinen wird mit lebhafter Conversation ausgefüllt über die Bedeutung seiner Bücher, seine politische Stellung in seinem Vaterlande, seinen Einfluss auf die zeitgenössische literarische Production. Die Meinungen gehen nicht wesentlich aus einander. Er gilt Allen als eine ebenso interessante wie hervorragende Persönlichkeit . . . Endlich tritt der Gast aus Dänemark ein und er bildet sofort den Mittelpunkt des Kreises. Er spricht viel und — man verkennt es nicht — er sagt auch viel. Dem Einen oder dem Andern mag seine persönliche Erscheinung eine kleine Enttäuschung bereitet haben; er ist schwächlich und von einer erstaunlichen Beweglichkeit . . . sein vorgebeugter Kopf mit dem bleichen, überwachten Gesicht und dem kohlschwarzen Bart und Haar deuten eher auf südländische als auf nordische Herkunft . . . sein Organ ist dünn, hochliegend und von merkwürdig durchdringendem Klange.

6.

Det første Arbejd, der i Kjøbenhavn paalaa mig, var grundig Omarbejdelse af *Hovedstrømningers* Bind II og III paa Tysk, en lettere Omarbejdelse af Bind IV. Der var af Forlæggeren lovet mig en Præmie paa tusind Mark, ifald jeg fik Udgivelsen fra Haanden i 1885. Det lykkedes kun lige at faa den begyndt, og Præmien gik tabt for mig. Til

Er spricht auffallend wenig von seinem Metier . . . An Fülle und Mannigfaltigkeit fehlt es der Conversation des Dänen nicht; aber es ist just nicht der berühmte Literaturhistoriker, den man hört . . . Schliesslich citirt man, gedankenvoll mit dem Kopfe nickend und wie zustimmend, das Dictum, das er der Frau des Hauses auf ihren Fächer geschrieben: „Es gibt in der Kunst des Wortes scheinbare Virtuosen, die eigentlich nur Stimmer sind. Sie stimmen und bestimmen aber bisweilen Geister und Literaturen.“ — Ein Stimmer? Ist diese Selbstcharakteristik, falls sie eine sein soll, erschöpfend? . . . Ja und Nein . . .

Karakteristik af mit Foredrag: Es ist eine fast unheimliche dialektische Geschäftigkeit, die man beobachtet. Ein Ton wird angeschlagen, aber er klingt nicht aus, denn sofort folgt ihm ein anderer, und so geht es weiter, halbe Töne, verblüffende Dissonanzen, Accorde, die einander bekämpfen, bis man schliesslich eine ganz eigenthümliche Melodie zu hören glaubt, deren Zauber man sich wollend oder nicht wollend gefangen gibt . . . Das natürliche dialektische Mittel dieser Betrachtung ist das Gleichnis . . . Man möchte gegen solche Gleichnisse Einspruch einlegen . . . aber da steht der Zaubermann mit dem Mikroskop, und er verkündet in so bestrickender Form, was er unter demselben sieht, dass man schliesslich ohne Einwand von dannen geht. Man ist „gestimmt“, wie er es beabsichtigt hat . . . Man möchte da und dort aufbäumen, protestiren, aber dieser Prosector macht von seiner Universalität einen so unarmherzigen Gebrauch, dass man ihm gegenüber sich in die Alternative Gambettas versetzt fühlt: *se démettre ou se soumettre*. Diese Darstellungsweise ist so concret, so anscheinend sachlich und erschöpfend, dass sie siegt, auch wo man sie entkräften möchte. Doch Literaturgeschichte im deutschen Sinne des Worts ist es nicht; ihr Geheimnis ist das Essayistische, das Aphoristische, das mit dem naturwissenschaftlichen Experiment die grösste Aehnlichkeit hat und wie dieses dem Geiste unserer Zeit entspricht. Um mit Heinrich Heine zu reden: Es ist Norwegs Tanne in die Lava des Aetna getaucht, nordische Kälte mit süd-

Bogen om Berlin, der havde taget megen Tid, var Manuskriptet endelig færdigt i September.. Oehlenschläger fængslede mig, nu da jeg var vendt tilbage til den tyske og danske Romantik, og jeg vilde gerne efterspore hans *Aladdins* Tilblivelseshistorie; men det viste sig at alt hans Manuskript, alle Kladder, alle Breve fra Aarene 1804—5 sporløst var forsvundne. Jeg arbejdede da uden saadan Hjælp med Stoffet.

licher Glut vermischt, Licht, das wärmt, und dann wieder Licht, das nur leuchtet. Also auch Etwas von einem Luministen, einem Rembrandt der Literaturgeschichte, wie Brandes selbst sich ausdrücken würde.

In ihrem innersten Wesen ist eine solche Literaturlauffassung polemisch, wenn sie auch äusserlich mit den Waffen der Polemik nicht hantiert, . . . weil sie von zwei Voraussetzungen unzertrennlich ist: sie ist skeptisch, und kann nicht anders als selbstbewusst sein. Jener „Unglaube an ein gewisses zusammenfassendes Ganzes, das den einzelnen Fall in sich begreift“, den B. an Prosper Mérimée hervorhebt, haftet auch an ihn selbst . . . und dieser Unglaube ist ohne ein starkes Selbstvertrauen nicht denkbar. Wer an die Individualität glaubt, glaubt an sich selbst. Wem die Individualität der Mittelpunkt der Welt ist, der muss, wie Hesiod, den Theil höher als das Ganze schätzen. Das thut auch der Experimentator in seinem Laboratorium, wie wenig er sich davon auch Rechenschaft geben mag

B. hat lange in Paris gelebt; aber die Franzosen kannten ihn nicht und kennen ihn auch heute noch nicht, obwohl seit Sainte-Beuve Niemand über die neuere französische Literatur so wie er geschrieben hat, so kenntnisreich und so — duldsam. Von Deutschland ging sein Ruf aus, der Ruf eines Mannes, der das Herz der Zeit in seiner Brust pochen fühlt und die Gedanken der Zeit in seiner Intelligenz aufnimmt. Mit dem ratlosen Vehikel seiner Muttersprache wäre er nicht weit über die Königsau hinausgekommen. Jetzt lebt er wieder in Kopenhagen; er hat über die Borniertheit seiner Landleute gesiegt; „aber so, wie man geistig zu siegen pflegt“. Man bleibt vereinsamt; denn Ueberwundene vergessen nicht. Die Geburtsstätte seines Ruhms ist Deutschland, das Werkzeug seiner Arbeit die deutsche Sprache. Draussen am Berliner Thiergarten, in der Nachbarschaft des Generalstabsgebäudes, hat B. den zweiten Abschnitt seiner Lern- und Lehrzeit verbracht. Moltke war sein Nachbar. Der berühmte Feldherr stammt ebenfalls aus Dänemark und ist mit Deutschland gross geworden.

7.

Dansk Politik sysselsatte mig som alt berørt i det Aar meget. Jeg skrev paany adskillige politiske Artikler, saaledes en Kærlighedserklæring til de syv Ministre. Meget harmede mig den taabelige, imod Hørups Vilje foretagne, Indbringelse af den provisoriske Finanslov som privat Lovforslag. Den skete for at imødekomme en Stemning i Folket. En dengang som Politiker meget omtalt Mand udviklede mig, at han fandt den modsatte Anskuelse, den at de Menige skulde rette sig efter Officererne, „aristokratisk“. Samme Politiker bavlede om, at Oprøret var nær forestaaende. Det private Lovforslag havde den ene Virkning, at Højre endnu engang ved Venstres Hjælp kom ud af en Knibe.

Jeg holdt en Række stærkt besøgte Forelæsninger ved Universitetet om dansk og tysk Romantik; hver Forelæsning maatte holdes to Gange.

Siden jeg var begyndt at sysle med flamsk Literatur, ankom der i nogen Tid næsten daglig en eller anden Bog fra Flandern. Den Parallel, Drachmann havde draget mellem denne Bevægelse og den af ham indvarslede, saakaldte „danske“, der snart døde hen, bragte mig til at agte paa, hvor aldeles uensartede de to Bevægelser var.

Lidt byrdefulde var de stadige Opfordringer fra Ulandet til at skrive snart dette, snart hint og til at holde Foredrag snart her, snart hist. De sidste kom fra Moskva som fra Hamborg og Ringsted, de første mangfoldige Steder fra. Man bad mig alene fra Polen bl. a. aabne en ny Revue i Varshav, skrive en Protest mod Masseuddrivelsen af Polakker fra Posen og bidrage til et literært Æresminde for Mickiewicz; jeg maa have sendt en Artikel; thi i et Brev fra Redaktionen finder jeg denne Artighed: Votre article

au dire de tout le monde est l'ornement de la collection. Tous les „spécialistes“ de Mickiewicz baissent la tête devant leur maître étranger.

8.

Jeg havde i min Artikel om Luther ikke blot skaanet min anonyme Angriber i *Tilskueren*, men behandlet ham med særlig Agtelse; det Venskab, han hidtil personligt havde vist mig, gjorde mig det umuligt at føre Vaaben imod ham. Des pinligere blev jeg berørt af hans fornyede Angreb, hvori der vel var megen saaret Forfængelighed, men som dog slet ikke stammede fra hans eget Væsen. Det var Resultatet af en Bearbejdelse, for hvilken han var Genstand fra Slægtninges Side, der stod under ham. Hans Venskab for mig var til Ende; jeg havde aldrig søgt det; han havde næsten paatvunget mig det. Alligevel vilde jeg respektere det nu, da han havde glemt det. I første Øjeblik udkastede jeg et Svar; men jeg lod det ikke trykke, fandt det sømmeligere, værdigere at tie, og lod den indre Henrettelse foregaa i Stilhed.

Medens et Par Aartier derefter Drøftelsen af Forholdet mellem de to Køn i Norden, særligt i Sverig, er foregaaet med sømmelig Frihed og medens de værste Fordomme, især ved kvindelige Forfatteres Bestræbelser, omtrent ved Aarhundredskiftet sprængtes, var endnu i Firserne i Norden Ortodoksien fra det teologiske Omraade overført paa det seksuelle. Jeg for min Del mente dengang, at der vilde gaa Hundreder af Aar før den teoretisk led synderligt Afbræk. Jeg havde da nylig næsten samtidigt læst den hellige Augustins *Bekendelser* og Abélards *Breve til Héloïse*, og det havde slaaet mig, saa lidet Menneskeheden var gaaet frem mellem Augustin og Abélard, mellem Aarene 390 og 1100.

Augustin syntes mig i alt Væsenligt lige saa udviklet som Abélard; mellem dem laa syv Aarhundreder af næsten ensartet skolastisk Teologi. Saaledes tænkte jeg mig, at Menneskeheden i henved et Aartusind meget godt kunde blive holdende ved den samme skolastiske Opfattelse af Kønsspørgsmaal, og helt overbevist om det modsatte er jeg ikke endnu.

Spøgende plejede jeg i de Dage at sige, den eneste Forbedring jeg øjnede af Tilstanden var den, at det tillodes mig ved Hjælp af en Opfindelse, jeg vilde kalde *les brevets de veuve*, at hjælpe de unge Piger, der nærmede sig Trediveaarsalderen, ud over deres pinlige Stilling. Jeg agtede at oprette et Bureau i Kjøbenhavn med Filialer i alle større Byer, hvor enhver ung Pige, som nærmede sig Gammel-Jomfru Grænsen, mod en moderat Betaling kunde blive Ihænde haverinde af et Bevis for, at hun var Enke. Derved opnaaede hun Overpringen af Ulejligheden med at finde en Mand og af Sorgen over at miste ham, stor Frihed i al sin Gøren og Laden, en væsenlig social Forfremmelse. Jeg forsikrede, at jeg allerede havde ladet mig gøre Visitkort, paa hvilke under Navnet stod:

Inventeur des brevets de veuve.

Tilbage stod nu kun den Vanskelighed at faa disse Papirer anerkendte.

9.

August Lindberg indfandt sig i Kjøbenhavn med en fortræffelig Trup og spillede *Gengangere*, som forstokket Indskrænkethed havde holdt borte fra Scenen her som i Kristiania.

Der foranstaldedes en velfortjent Festlighed for ham og hans Trup, ved hvis Slutning jeg holdt en lille Tale for Ibsen.

Nogen Tid derefter ankom Ibsen selv til Kjøbenhavn og det lykkedes mig en Dag, da han og hans Frue havde spist til Middag hos mig, at bevæge ham til at deltage i Studentersamfundets Rusgilde, skønt han først havde givet Afslag. Han befandt sig undtagelsesvis vel i den store Kres, og blev i Samfundet til over Kl. 1 om Natten. Der blev stor Jubel, da han indfandt sig. Harald Høffding holdt en smuk Tale til ham. Ibsen rejste sig og sagde: „Jeg vil være en Rus alle mine Dage. Den Dag, jeg ikke er det, vil jeg ikke agte mig værdig til at leve.“

Jeg sagde:

Vi hylder i Aften to Stormagter, Ungdommen og Henrik Ibsen. For nogle Aar siden var der i et Selskab Tale om, i hvilken Alder Manden begynder at gaa tilbage. En tyveaarig mente: Fra Trediveaarsalderen. En trediveaarig: Fra Fyrretyveaarsalderen, indtil den da 65aarige Kammerherre Fallesen udbrød: Mandens Blomstringstid falder uden Tvivl mellem 60 og 70. — Alle lo; men der var ikke noget at le af. Thi Enhver havde sat Grænsen efter sit Alderstrin, og hvor var Grænsen? Det store Spørgsmaal er, om der findes et saadant Grænseskel. Der fremførtes dengang forskellige Beviser, saa sagde En: Men Henrik Ibsen da! Og der blev en for min ærede Nabo meget smigrende Taushed. Han er aldrig gaet tilbage; han er vedbleven og vedbliver trods sin fremrykkede Alder [han var da 57 Aar] at skabe nyt, at udvide sine Ideer. Det er noget Vidunderligt og et stort Eksempel for alle de Yngre, der har kunnet betragte den skrækkelige Skæbne, Tilbagegangen, som uundgaaelig. Det er det trøstende ved at se paa denne Mand, dette ene, at han ikke gaar tilbage. Forleden Aften, da jeg forlod Ibsen, faldt den Tanke mig ind: Sæt at han døde! — Det stod for mig, som om den nordiske Literatur, ja hele det nordiske Aandsliv da blev halshugget med det samme. Derfor lad os ønske at han maa vedblive at leve som det han er: den store Trusel og den store Velgører i Norden.

10.

I September Maaned var Grev og Grevinde Snoilsky komne til Kjøbenhavn paa Gennemrejse til Stockholm, hvortil de efter lang Tids Ophold i Udlandet vilde vende tilbage.

Det var ni Aar siden, jeg havde set Snoilsky, og det glædede mig at gense hans smukke Skikkelse. Hans livfulde og naturlige Hustru saa jeg for første Gang. En Dag, da de havde spist hos os, kom Professor Retzius og Frue fra Stockholm til, og disse betydelige Mennesker blev vel modtagne. Højest overraskende kom det mig derfor, da baade Professoren og Fruen ikke længe efter i Kraft af et politisk Omslag afbrød enhver Forbindelse med mig, ja optraadte som mine udtrykkelige Modstandere. — Snoilsky havde paa det Tidspunkt sin Ungdoms Zigøjnerstemninger bag sig, havde som varmtfølende svensk Patriot forherliget svenske Konge- og Krigs-Minder, og levede og aandede nu i de Stemninger, der gav sig Luft i Digte, som udtalte Medfølelse med den menige Mand, *Den tjänande brodern* og andre. Det var derfor ret naturligt, at han paa dette sit Udviklingstrin betegnede det populære Foredrag, jeg da nylig havde holdt i Arbejdernes Læseselskab om Holberg, som det efter hans Mening Bedste, jeg nogensinde havde gjort.

Af andre Svenske fik jeg i de Dage Besøg af Fru Edgren, som paa den Tid var mere knyttet til Danmark end nogensinde, og kort derefter af hendes smukke Veninde Fru von Vollmar og dennes Mand, den socialdemokratiske Fører. Fru v. Vollmar havde jeg jo kendt fra hun var ung Pige. Hun og hendes Mand forblev trofast forbundne med mig, hvor sjældent vi end saas. Desuden traf jeg i de Dage for første Gang den radikale Sociolog, Knut Wicksell, der delte mine Anskuelser i den da indledede Sædelighedsfejde.

Af Norske lærte jeg Arne Garborg personligt at kende. Min Artikel om ham havde jo givet Anledning til Fejden, og paa dette Tidspunkt stemte vore Grundanskuelser vistnok næsten fuldt overens. Jeg nærede oprigtig Beundring for hans Oprindelighed og hans Vid, og kan kun beklage, at hans Udvikling senere har ført ham ad Veje, jeg ikke kunde

følge. Han havde i Kjøbenhavn en Støtte i Amalie Skram og var som hjemme i det Skramske Hus.

Den unge Skuespillerinde Ida Aalberg kom fra Finland og banede sig med sin vindende Personlighed Vej til de københavnske Scener. Vi blev hurtigt bekendte. Straks efter sin Ankomst tilbragte hun en Aften i mit Hus med den svenske Sanger Algot Lange, Bissens, Walter Runebergs og Alexander Kielland, paa hvilken sidste hun gjorde et stærkt Indtryk. Da Talen en Dag kom paa Begrebet Lykke, sagde hun: „Jeg vil slet ikke være lykkelig, slet ikke leve idyllisk, er tilfreds med at spore Lykken af og til. Jeg vil lide Alt hvad jeg behøver at lide for at blive Kunstnerinde.“ Hun var da det finske Teaters første Kraft, men var i stadig Fremgang. Jeg indstuderede med hende den unge Frues Rolle i Girardins *Le supplice d'une femme*, som det følgende Aar Titelrollen i *Odette*. Senere bragte jeg hende i Forbindelse med min Ven Josef Kainz, og hun spillede med ham paa tyske Scener. Marie Seebach havde tidligt lært hende Beherskelse af det tyske Sprog.

11.

Det Efteraar var et af de ulykkeligste Afsnit i mit Liv. Det Had, der efterhaanden havde samlet sig i enkelte københavnske Kredse mod mig personligt, gav sig pinlige Udslag, og dertil kom, at de offentlige Tilstande var nedslaaende. Jeg havde et frygteligt Indtryk af hvad man med et forskønnende Udtryk kaldte „dansk Politik“ og af den svage, uudviklede Befolknings Mangel paa Modstandskraft overfor Statskupet. Borgerstanden var mest slap og raa, Mændene i den herskende Kaste frække. Regeringen blev siden Januar ført paa Grundlag af en kongelig Ordinans endog uden Skindet af Lovlighed.

Det afstedkom ikke ringeste Bevægelse i Landet, da Folketingets Formand under et Paaskud blev idømt Fængsel paa sædvanlig Fangekost. Hørups Fængsling troedes nærførestaaende; men han blev frifundet (for dog senere at fængsles). *Politikens* anden Udgiver, Herman Bing, sad i Fængsel. Bladet vandt ingen Abonnenter ved Aarsskiftet og gik med et maanedligt Tab af 2500 Kroner; det viste sig tilmed under Bings Fraværelse, at Administrationen havde været uforsvarligt skødesløs og voldt svære Tab. Ernst Brandes, der overtog den, ønskede at faa Bing fjernet, men Hørup vilde øjensynligt ikke bestyre Bladet sammen med to Brødre, da han maatte frygte under enhver Uenighed at være i født Mindretal. Saaledes saa det sort ud for det Organ, af hvilket det kjøbenhavnske Frisind havde ventet sig saa meget.

Hvorhen jeg end paa hjemlig Grund lod Blikket falde, ingensteds saa jeg noget, der lovede godt.

Under disse Omstændigheder rørtes jeg af en Artikel i *Politikens* Julenummer af Erik Skram, kaldet *En Drøm*, ved hvilken han efter eget Sigende havde tænkt paa mig: Han drømte, at han selvanden var paa en Rejse hjemad. Men de kunde ikke finde Danmark. Rejsen gik gennem Europa; dog Danmark var der ikke, og den Rædsel groede op i dem, at mens de var borte, var Danmark forsvunden af Jordens Overflade. Saa kom de til en aaben Brandtomt, et Ødelæggelsens Værk med en stram og sveden Lugt. Det er Danmark, sagde han og saa fortvivlet paa hende. — Midt i Rummet stod en Sarkofag; Laaget var halvt revet af, og Marmoret bar mangfoldige Mærker af Ild. Han steg op og saa ned i Sarkofagen. Der laa halv forkullet og sort, men endnu kendeligt, Liget af den Mand, hvis Aand han havde sat mest Pris paa af alle samtidiges i Danmark. Han vilde skringe, og vaagnede.

12.

Da jeg heftigt længtes bort, var det mig vel tilpas, at man fra Varshav længe ivrigt havde opfordret mig til at vende tilbage og tale der, helst om Polens egen Literatur, som jeg efter Evne gennem Oversættelser havde sat mig ind i. Allerede i Decembers Begyndelse havde man fra Varshav telegrafisk anmodet mig om at afstaa en Del af min Indtægt til offentlige Foretagender, hvad jeg straks havde lovet. Saasnart man vidste, jeg havde besluttet at rejse, modtog jeg flere andre Anmodninger, som jeg gik ind paa, en om at give en Part af Indtægten til *La Société générale des crèches*, en om at give en anden Part til *L'Oeuvre de secours des institutrices*.

Man bad mig, før min Afrejse skrive en Nytaarsartikel til *Politiken*. Den blev temmelig lang. Jeg anfører nogle Linjer af den:

Nytaar, Nytaarsdrømme!

A deo rex!

Det er udlagt: Kongen er af Gud, og har, ved Gud! Retten til frit at vælge sine Ministre.

A rege lex!

Det er udlagt: Loven er ærlig, men Holden besværlig.

Populus grex!

Det er udlagt: Folket, en Flok Faar, der har Ret og fuld Frihed til at klippes.

.....

Ja, den staar, den stakkels gamle Verden, og hvert Nytaar lægger et Aar til dens Alder. Men til alt Held er det saa viseligt indrettet, at den med Aarene stedse bliver yngre. Ethvert Nytaar forynger den. Og det er Nytaarshaabet. At vente saa lidt godt som muligt, sikkert kun at regne paa ondt af al Slags, det er rigtigt, det kan aldrig skade; saa skuffes man mindst. Men Et skuffer ikke: *egen Vilje*, den ubrydelige, ja ubøjelige, aldrig at give tabt, altid at være hundrede Gange større end sin Skæbne.

Ønsket om at en saadan Vilje maa vokse, det er Nytaarsønsket til det danske Folk.

For mig selv skrev jeg Nytaarsdag: „Hvor er den tom, den Snak om Fremskridtet, hvor er Menneskeheden enfoldig og raa! Jeg vender i mit Sind stedse inderligere tilbage til min *hero-worship*, Dyrkelsen af de faa, som frembringer og forstaar. Saadan følte jeg nøjagtigt den Dag, jeg fyldte sytten Aar. Jeg husker det tydeligt, jeg gik i Snevejr og sagde til mig selv: Sneen ligger i mit Haar, men mægter ikke at hvidne det; der er langt igen. — Nu begynder mit Haar at hvidne, og jeg føler ligedan. Dengang havde jeg større Hang til at lyde og tjene et Geni end til selv at raade. Det sidste kom med Modenheden. Der gives kun ét afgørende paa Jorden: Vilje, ledet af Intelligens.“

ANDET OPHOLD I POLEN

1.

Det meste af Januar 1886 gik tabt for mig under stærke Feberanfald med fortsat Søvnløshed. I Maanedens Slutning rejste jeg direkte til Varshav; det vil sige, som det dengang var nødvendigt, over Hamborg til Berlin.

I Hamborg traf jeg paa Gaden Frits Thaulow, hvem jeg i længere Tid ikke havde set og som havde gennemlevet alvorlige Skæbner i Mellemtiden. Der var sket et og andet, som havde kunnet skille os ad; men vi spiste Frokost sammen og havde Glæde af hinandens Selskab. I Berlin modtog Konstanty Górski mig paa Banegaarden og førte mig med den Paastand, at hans Fætter Josef Koscielski ellers ikke vilde tilgive ham, med sig til Dressels bekendte Restaurant, hvor et helt polsk Selskab sad tilbords. En dansk Kellner i Etablissementet løb mig i Møde og hilste mig paa Dansk med Udbruddet: „Jeg opvarter desværre ikke ved Deres Bord.“ Der blev drukket megen Champagne til min Ære og sagt mig, at „Alt i Varshav stod rede til min Ankomst“. Rygtet havde gaaet, at Politidirektøren vilde negte mig Tilladelse til Foredrag, men det forholdt sig ikke saadan.

Ved Grænsen i Alexandrowo saa det truende ud. Man lod mig vente paa Undersøgelsen af min Bagage; over hundredes

Pas blev raabt op før mit, indtil jeg var ene i Rummet. Jeg var allerede vis paa at blive tilbagevist; thi at jeg var den sidste, kunde umuligt være et Tilfælde. Da kom den højeste Embedsmand, saa mig ind i Øjnene, nævnte mit Navn og sagde paa Fransk: „Jeg er Polak. Alle Aviser er fulde af Deres Ankomst til Varshav. Kan jeg være Dem til nogen Nytte? underrette Deres Venner telegrafisk?“ — Imidlertid havde nogle underordnede aabnet min Kuffert og vilde ud-tage Alt; men han sagde paa Russisk: Ingen Undersøgelse!

2.

Mine Værtsfolk modtog mig paa Banegaarden i Varshav. Den gamle Tjener kyssede heftigt mine Hænder og bragte mig Portnøglen paa et Sølvfad, som de erobrede Byers Borgere i gamle Dage bragte Sejerherren den. Der fulgte smukke Dage, snart i Hjemmet med Brzeziński, Benni, Gawalewicz, snart hos Leo, Redaktøren af *Gazeta Polska*, med Sienkiewicz, snart hos den gode Horowitz, der ikke havde glemt sit Venskab for mig. Jeg lærte ret nøje adskillige Mænd at kende, hvem jeg under mit første Ophold kun flygtigere havde set, Mænd som Sicziski, Medlem af Nationalregeringen 1863, gammel Sibiriak, fast af Karakter, dæmpet og fin, Mænd som Boguslawski, der ligeledes havde maattet vandre til Sibirien paa sine Fødder, lænket til en Sidemand, nu en Journalist med Holdning, Værdighed og en noget ældre Tids patetiske Stil; dernæst Szymanowski, den gamle Forfatter og Redaktør, skabt til stille Borger i en rolig Stat, hvem Kosakkerne en Nat havde bortført fra hans Familie til en Landsby i Urál, hvorfra han et halvt Aar efter vendte tilbage uden at vide, hvorfor han var bleven straffet; den muntre, joviale Komedieforfatter Lubowski, der under alle Skæbner bevarede sit Humør; Janiowski, Rogoszinskis Ledsager paa hans Op-

dagelsesrejser i Afrika, en tiltalende, alvorlig Mand. Straks de første Dage modtog jeg Indbydelser fra smukke Damer som den statelige og fine Fru Kretkowska, der havde tilbragt Aar i Sibirien, store Damer som Grevinde Walewska, kloge Mænd som Polens første Læge Baranowski, højkonservative Aristokrater som Louis Górski, der ikke misbilligede mit nære Venskab med hans Brodersøn.

Jeg lærte lærde Mænd som Historikeren Jaroehowski, Arkivaren Pawinski at kende, ja saa at sige den hele literære og kunstneriske Verden i Varshav. Ret nær kom jeg Swiętochowski, der uegennyttigt støttede mig med sin aandrige Pen. Sienkiewicz viste mig megen Opmærksomhed og sendte mig sine fine Fortællinger, hvoriblandt de ganske smaa som *Englen* eller *Fyrvogteren* tiltalte mig mest. Med Digteren Boleslaw Prus, der oprindeligt var Haandværker, men havde arbejdet sig frem til høj Kultur; havde jeg lange Samtaler bl. a. om abstrakt æstetiske Spørgsmaal som om det gyldne Snits Skønhedsværdi, hvorpaa han selvstændigt var faldet uden at kende Zeisings Forskninger derom. Virkeligt Venskab følte jeg for Kunstkritikeren Antoni Sygiętinski, der dengang stod ene med moderne Syn paa bildende Kunst i Omgivelser, som endnu dyrkede en gammeldags, literært idealistisk Opfattelse af Malerkunsten og lagde ringest Vægt paa det Maleriske i den.

Stor Opmærksomhed vistes mig af Polens rigeste Mand, Stanislaw Kronenberg, der var gaet med som frivillig i den fransk-tyske Krig og paa Valpladsen forfremmet til fransk Officer, en overordenlig smuk og gennemdannet Mand, der havde ægtet en Russerinde. Blot et Aar derefter rantes han af et Slagtilfælde, der berøvede ham Forstanden.

Udbytte havde jeg af det ret nære Bekendtskab med Præsten Chelmicki, nær Ven af Sienkiewicz, en af de faa katolske Gejstlige, hvem det stod frit for at bevæge sig i

Selskabslivet i alle Krese, gaa i Teatret og overhovedet vise sig paa Steder, som Præster ellers holdt sig tilbage fra. Han kørte halve Dage rundt med mig, da det gjaldt om at rydde de Hindringer af Vejen, som optaarnede sig for Afholdelsen af mine Foredrag.

Ogsaa ganske unge Mænd omgikkes jeg, som en Student Demby, der havde kastet sin hele Hengivenhed paa mig (og formodentlig glemte mig Aaret efter); han samlede paa Portræter og Tanker af mig, skønt jeg gjorde mig lystig nok over ham derfor; dernæst den unge Moczinski, medicinsk Student og Socialist, en af de Ynglinge, for hvis Fremtid man maatte frygte, da han var alvorlig, arbejdsom og troende paa sine Ideer; endelig var der først og sidst min Yndling, Konstanty Górski.

Jeg gjorde den selvstændige, entusiastiske Digterinde, Marja Konopnicka, et langt Besøg, hvorunder hun læste for mig sine Digte *Credo* og *En fri Arbejder*. Jeg saa hos den udmærkede Maler Falad de værdifulde Malerier, hvorpaa han arbejdede i sit Atelier, og hos den lille Maler Kolo-zinski hans historiske Samling af Malerier, Grev Mnizech og hans Hustru, August den Stærke og Fru Orszelska, til- ligemed hans dejlige Samling af Guld- og Sølv-mors-Silke-skærf, over hvilke jeg drømte mig tilbage til de Tider, da de bares til broderede Dragter.

3.

Ikke faa var de Kvinder, som gjorde Indtryk paa mig ved Originalitet eller Skønhed. Der var den smukke, liv- fulde Fru Adelstein, Bennis Søster, med snehvidt Haar til friske Kinder, der roligt bar sit Ægteskabs Ulykke, Mandens Blindhed. Hun havde to kønne unge Døtre, Lili og Hella, og førte et meget besøgt Hus, som jeg paa Grund af de i

Reglen evnerige og let melankolske Mænd, der Aften efter Aften fra deres eget Hjem søgte derhen, spøgende plejede at kalde *la crèche des maris malheureux*. — Der var den kvindelige Læge Fru Dobrska, som var gift med en Læge. Hun var inde i sin Videnskab som en Mand, var desuden følelsesfuld, vittig, skemtsom, undertiden trods Iagttagelsen af al Værdighed overgivet som en sorgløs, ung Kvinde. Hvor kunde hun gække En, naar hun traf En paa Maskebal!

Der var den for Polens Fortid begejstrede Frøken Koscialkowska fra Wilna, der førte mig rundt i Samlinger, Biblioteker og Kirker. Med stille Andagt gjorde hun mig i den Zamoyskiske Bogsamling opmærksom paa en lille Bog, en af hendes og Polens Helte tidt havde haft i sin Haand. Der var noget i hendes Væsen, hvorom jeg senere blev erindret ved Ellen Key.

Der var Skønheder som den indtagende Fru Godlewska, den majestætiske Dejlighed Grevinde Ostracka, og højfor- nemme Kvinder som Grevinde Krasinska, født Potocka, Enke efter Digteren Sigismund Krasinskis Søn. Hun kaldtes Polens første Dame og var æret som en Helgeninde, fordi hun som Enke havde trukket sig tilbage til sit Gods i Tatra- bjergene og tilsyneladende helt gik op i Godgørenhed og Moderkærlighed, idet hun selv ledede Opdragelsen af sin lille Søn. Hun mistede Helgenglansen, da hun til alminde- lig, men ikke retfærdiggjort, Forbauselse forlovede og giftede sig paany. Jeg saa hende en Dag med sjælden Anstand op- føre Mazurkaen paa et Raadhusbal.

Der var videre hendes Navne og Nièce Grevinde Martha Krasinska, født Puslowska, hvis Mand var dannet og elegant; hun var Kusine til Konstanty Górski, havde et Udtryk af sjælfuld Godhed og Blidhed, et indsmigrende, elskværdigt Væsen, var entusiastisk for Literatur, led vel Paul Bourgets første Romaner med deres Blanding af Kvindedyrkelse og

Erotik. Hun indbød mig til at tilbringe Sommeren paa Landet i hendes Hjem.

Der var Grevinde Lubinska fra Litauen, en Dame, der havde lidt et uhyre Pengetab, vel af en Million Rubler, uden at bevæges ved Tabet, og som nu fandt sig veltilpas i smaa Forhold. — Der var en ung Frøken Sianozęska (Sjanochentska), halvt neapolitansk, halvt arabisk af Aasyn, og dog sarmatisk i sit Væsens Stil, i sin slaviske Ynde, med en vild besnærende Fortryllelse til to spillende, leende, brune Barneøjne.

Der var den mærkelige Fru Malkowska, Datter af General Arnaud og en Russerinde, men polsk af Hjertelag som af Sprog, en Dame med afvekslende Skæbner bag sig, der havde været rig og fattig og rig og i sit fattige Livsafsnit havde oprettet et Modemagasin. Hun var det modsatte af en Kvindesagsdame, men sprudlende af Iagttagelsesevne og Aand. Hun nærrede Lede ved sit eget Køn: „Manden er tidt raa og dum, Gud véd det. Men Kvinden er næsten altid *petite et mesquine*. Ingen, der ikke har haft et Modemagasin, kan tale med om, hvad Kvinden er.“

Der var Madame Czaruska, helt Verdensdame, køn, lunefuld, hvis Velvilje jeg mistede, da *Kraj* i Oversættelse bragte en Artikel af mig, hvori jeg om hendes Fader, Teaterpræsidenten Godecki, havde brugt Ordene *ikke elsket*. (Han havde hos Russerne gjort Afbøn for sin Søns Heltemod og derved forskertset sin Agtelse i de Indfødtes Krese.)

4.

Det var nødvendigt at nævne nogle Enkeltheder for ikke at svæve i det Almindelige. Men disse Enkeltheder giver ingen Forestilling om hvad mit andet, næsten fjerdingaarlange Ophold i Varshav kom til at betyde for mig. Det

gav mig efter det sidste afskyelige Aar i Kjøbenhavn min Frejdighed tilbage, ikke just min Selvtillid, thi den var ikke bleven svækket, men den dybe Følelse af, at aldeles Ingenting afgang af min Stilling i Hjemmet, hvor uanselig den end var og blev.

Jeg yndede ikke dengang store Ord og ynder dem lige saa lidet nu. Men jeg havde her i Varshav ikke blot fundet mit gamle Held, idet disse Foredrag, jeg med Uro og den omhyggeligste Agtpaagivenhed udarbejdede, lykkedes for mig. Jeg havde desuden den sikre Følelse af, at jeg for nogle Uger havde sat en hel Nation i Bevægelse, ikke blot havde vundet dens Yndest, men bragt den en Impuls. De Timer, da hine Foredrag blev indstuderede, er forblevne i min Erindring som nogle af de smukkeste, jeg har levet, intime som de var.

Uden en enkelt Families Hengivenhed havde jeg aldrig kunnet tilfredsstille alle de Krav, jeg stillede til mig selv i sproglig Henseende og i Henseende til Diktionens Sikkerhed. Endnu mindre havde jeg kunnet faa mine Foredrag oversatte paa Russisk til Apuchtins Censur i den korte Tid, der var mig levnet dertil. Frøken Jozefa Szebcko, som jeg under mit første Ophold i Alt havde set nogle Gange i Selskab, havde med slaviske Damers Sprogtalent lært sig Dansk til Fuldkommenhed i det Aar, som var gaaet hen. Hun, der kunde Fransk langt bedre end jeg, var mig behjælpelig med Oversættelse til Fransk af hvert Blad, jeg skrev, alt som det kom fra min Pen. Hendes unge, 28aarige Moster, Sophie Rutkiewicz, et Vidunder af Godhed og Begejstring, oversatte samtidigt Blad for Blad paa Russisk, saa neppe havde jeg fuldendt mine Foredrag paa Dansk, før de forelaa udarbejdede i tre Sprog.

Af de to Søstre Szebeko døde den da nittenaarige Lola, en Gazelle af Ynde, med den ganske unge Piges Slagfærdig-

hed og Kækhed i sit Væsen, blot et Par Aar derefter. Den ældste gjorde, som ovenfor berørt, 25aarig, som hun dengang var, ikke blot paa mig, men paa alle, som kendte hende, Indtryk af overordenlig Karakter. Maleren Horowitz sagde en Dag: „Ifald jeg skulde male en Heltinde, vilde jeg aldrig udbede mig anden Model end Frøken Jozefa.“ Og da man forelagde den unge Moscziński et Album, hvori han blandt andre Spørgsmaal skulde besvare dette: Hvilke Egenskaber forlanger De af en Heroine? skrev han: Jeg vilde aldrig kræve andre end dem, min Kusine Jozefa har.

Det var nødvendigt for mig at faa en Mængde Enkelt-heder af polske Digtninge, som ikke eksisterede i noget mig tilgængeligt Sprog, oversatte fra Bladet paa Fransk, sammenligne dem med andre og overveje dem kritisk, og det var mig ikke mindre nødvendigt at lære den korrekte Udtale af talrige, for en nordisk Tunge vanskelige, polske Navne. Desuden vilde jeg gennemgaa og indøve mine Foredrag paa Fransk, saaledes, at jeg forud var klar over enhver Betonning, enhver Pause, ethvert Forte og Piano. Ikke at jeg altid kom til at sige det, som det var indøvet; men jeg vilde ikke lade noget staa ugennemarbejdet. Aften efter Aften sad jeg da med Søstrene og deres unge Moster, der var utrættelige i deres Taalmodighed, i deres Hjem i Prózna-Gaden, næsten uafbrudt arbejdende med Oversættelser fra Polsk og Gennemgaaen af Fransk. Vi havde intet andet at spise end tørt Hvedebrød, drak dertil The og en Smule Vin; men de unge Damer holdt ud med mig, i Regelen til Kl. 1 eller 2, undertiden til Kl. 3 om Natten uden at Nogen af os følte sig slap. Det var en Arbejdsidyl, som jeg ikke har oplevet den før eller siden. De unge Piger var ikke mindre ivrige end jeg selv for at disse Foredrag skulde blive en Succès og helst mer end en Succès, og naar Vanskelighederne overvandt

og Arbejdet skred frem, bredte ligesom en blid Ekstase sig i det lille Rum, og jeg for min Del følte, alt som Nerverne ud paa Natten overspændtes, under den lette Anstrengelse Glimt af en mig ganske ny Art aandig Lykke.

5.

De Gange jeg i Slutningen af Marts 1886 talte i Raadhussalen i Varshav, staar endnu for mig som nogle af mit Livs store Øjeblikke, i hvor mangfoldige Sale rundt om i Europa jeg end siden da har talt. Det at Æmnet var polsk, gjorde Udslaget.

Straks jeg talte første Gang, var Salen overfuld af langt flere end de 1200, der sad. Alt var der: Literatur, Teater, Kunst, Aristokratiet, Ungdommen. I de første Rækker, hvor de fornemste Mænd og Kvinder havde faaet Plads, havde Øjet saare meget smukt at hvile paa. Paa min højre Side havde jeg Teatrets dygtige Kunstnere og smukke Skuespillerinder, paa min venstre Side de Mænd og Kvinder, jeg personligt havde indbudt.

Man hilste mig med stærk Applaus. Da jeg havde talt fem Minutter, afbrødes jeg af en saadan Bifaldsstorm, at jeg maatte standse. Det var efter Sammenligningen af Polens Literatur med det bekendte Billede af Gabriel Max, Veronikadugen med de tilsyneladende først lukkede, saa aabne Øjne. Man kaldte mig efter min Bortgang stadigt ind i Salen paany. De fornemme Damer stod med deres Stole i Haanden og slog dem i deres Iver mod Gulvet for at demonstrere. Jeg hørte Raab som: „Il faudrait lui élever des statues“ og andre lignende Tilraab. Det katolske Partis Chef, Fyrst Lubomirski og Grev Przedczecki, kom at lykønske og indbyde mig.

Da jeg Dagen efter gik ind i en privat Malerisamling og havde været der noget, kom Damen, som ejede Lokalet, ilende imod mig, gav mig Pengene tilbage og sagde: „Jeg erfarer i dette Øjeblik, at De er i Galleriet. Det er en saa stor Glæde for mig, at jeg umuligt kan tage Penge derfor.“ — Og hun bad mig medtage nogle Fotografier af Kunstværkerne som Erindring.

Da jeg sluttede, var Byens Velvilje paa Kogepunktet. Jeg kunde flere Gange neppe komme til Orde for Bifaldets Vedvaren, og hvert Øjeblik brød det løs, dog ingenlunde spontant, men altid paa Steder, hvor det ikke stillede mig blot. Det var mig, som havde jeg Salen i min Haand.

Fremkaldelser og Kranse opnaar enhver Skuespiller og Sanger, der har Held med sig. Saa uforstandig var jeg ikke, at jeg lagde Vægt derpaa. Men det, som rørte mig, var, at man betragtede mine Foredrag som en politisk Begivenhed, som Europas Protest mod det, der skete i Polen da. Jeg var „Polens Ven, som havde bragt det Trøst i Modgang“, den Mand, hvem Landet var taknemmeligt. Man tænkte sig endog i sin Naivetet, at naar Russerne havde tilladt mig at tale, mens de ellers — tidt i sidste Øjeblik, efter at Censuren havde godkendt og tilladt — forbød andre Foredrag (som lige da Jaročovskis), saa beroede det paa, at Russerne var imponerede af mit Navn. Det var de selvfølgelig saare langt fra at være; men de vilde overfor en Fremmed vise sig som en civiliseret Regering; de yndede ikke, det skulde demonstreres for Europa, hvor haardhændede og despotiske de var. Hvad jeg i hine Timer i Varshavs Raadhussal ydede, blev tifold givet mig tilbage i den elektriske Strøm, som først fra Salen, senere fra den polske Presse slog mig imøde og betog mig.

6.

Foredragene blev iøvrigt meget omtalte ogsaa i de russiske Aviser. Langt fra at misstemme frisindede Elementer i Rusland imod mig bevirkede de, at jeg i selve Varshav modtog gentagne Opfordringer til at komme til Petersborg og tale der. I ét Brev, jeg modtog fra en meget begavet Mand, hed det: „On vous aime assez ici pour vous rendre le séjour agréable même après Varsovie.“ I et andet: „Pétersbourg vous dit comme Mlle Lespinasse à son amant: je vous aime; je souffre sans vous; je vous attend.“

Opfordringerne kunde ikke være hjerteligere. Men det forekom mig, som tilføjede jeg Polakkerne en Tort, ifald jeg nu fra Varshav tog til Petersborg. Jeg svarte da med Afslag, men lovede mig selv og mine Indbydere, at jeg vilde tage til Rusland det følgende Aar, og da direkte fra Kjøbenhavn.

Jeg véd det saare vel: Hine Indtryk er længst fortrængte af andre stærkere; de Mennesker, der modtog dem, er ældede eller døde. Hin flygtige Begejstring er for længst saa glemt som havde den aldrig flammet op. Min Optræden i Varshav var en Foreteelse uden større Betydning som uden Følger. Er jeg end sikker paa at have saet nogle Sædekorn, der sidenhen har spiret, alt i alt var jeg jo ikke andet end et forbifarende Fænomen.

Men har mit Ophold i Varshav end ikke kunnet betyde noget større for Polen, det har betydet meget for mig selv. Det gav mig mine Kræfter tilbage, forvissede mig om dem, satte mit Væsen i Svingning paany.

Man tro blot ikke, at mit Udbytte indskrænkede sig til en Hoben Salon-Erfaringer og nogle Forfængeligheds-Triumfer.

Ved min Mangel paa Kendskab til Sproget var jeg naturligvis forhindret fra at studere Folk og Land i brede Træk. Men jeg havde gennem den polske Literatur modtaget et

dybt Indtryk af Folkeaanden, og det var selve denne Folkeaaand, jeg sporede som et brusende Vejr Ansigt til Ansigt med den i russisk Polens Hovedstad.

Jeg var dykket ned i en mig ny Verden, hvor meget Gammelkendt, som den romerske Katolicisme, viste sig for mig i et nyt Lys. Her saa jeg jo en katolsk Gejstlighed i Krig paa Liv og Død med Magthaverne, jeg, der, som født i et luthersk Land, ikke havde kendt anden Gejstlighed tilbunds end en, der forholdt sig servil overfor enhver Konge og enhver Regering. I denne nye Verden var endelig Et mig afgørende nyt, den slaviske Folkeaaand i dens Ejendommelighed som polsk. Havde jeg først lært Norden at kende, saa den romanske Aand, derefter den germanske, nu aabnede det sidste europæiske Mysterium, den slaviske Sjæl, mig sine Dybder.

Og denne Verden var et Amerika for mig.

FORHOLD TIL UDLAND OG INDLAND I 1886

1.

I Kjøbenhavn ventede en stor Masse Arbejd paa mig, Omarbejdelsen af flere Bind *Hovedstrømninger* paa Tysk, Forberedelse af Forelæsninger, og en Mængde forskelligartede Korrekturer. Jeg havde i det Øjeblik Arbejder under Trykken i Boston, Varshav, St. Petersborg, Leipzig, Frankfurt og Berlin.

Jeg fordybede mig i fransk Literatur, idet jeg agtede at holde Foredrag om den. I Zola's *L'Oeuvre* slog mig mest de oftere forekommende Ord *les longs découragements de l'artiste*, den Modløshed, jeg kendte saa godt. Imidlertid savnede jeg ikke Paaskønnelse udefra. Pol de Mont sendte mig en Digtning, der var tilegnet Georg Brandes. Carl Ewald tilegnede mig sin ny Roman *Lindegrenen* og Schandorph sin nye Digtsamling.

Kristiania Studenter havde anmodet mig om at tale for dem i Slutningen af April, og da jeg tog imod Tilbudet, fik jeg fra Norsk Arbejdersamfund en Opfordring af samme Art.

Paa Skibet, som skulde føre mig til Norge, sagde Kaptejnen kort efter Afgang: Generalstorm! og alle Bølger gik i nogle Timer over det høje Dæk. Det sneede desuden voldsomt. Saa blev Vejret stille.

Vi havde den hele franske Circus Léonard-Houcke ombord, og jeg talte i længere Tid med de unge Beridersker af Truppen, vakre, velopdragne Piger, hvem jeg hjalp med at gøre sig forstaaelige for Mandskabet.

De to Frøkener Houcke var meget forskelligartede.

Den ældre var mørk, fyrig, helt igennem Artist; hun vidste neppe, i hvad By hun var kommet til Verden, bekymrede sig ikke derom: „Jeg er født i Circus, trives kun i Circus; Circus er mit Hjem og mit Liv.“ Hun var vel tilfreds med at drage fra Land til Land og By til By i evig Uro. Landene var kun skiftende Kulisser omkring det faste Kastel, Circus, der var ens allevegne. Arenaens Dunstkres, Staldenes gode Lugt, Forestillingerne om Aftenen med Piskeknald og Musik, med stærk Belysning og bragende Applaus, det gav hende den eneste Livsfornemmelse, der forekom hende væsentlig og nødvendig.

Den yngre var helt modsat. Spædere af Bygning og noget finere af Udtryk kendte hun intet bedre end at fordybe sig i en Bog. Hun var saa læselysten, at hun kunde overhøre Klokkesignalet, som ringede hende ind i Circus. Og virkelig var hun meget belæst. Det interesserede mig, at hun bl. A. kendte Edmond de Goncourts Artist-Roman: *Brødrene Zemganno*. For hende var heller ikke Arenaens Sand og Muld nogen Hjemstavn; for hende var Lykken at bo paa Landet, eje et Hus og et Stykke Jord, leve ganske idyllisk og stille. Hvorledes det senere er gaaet den ældre, véd jeg ikke; men det er blevet mig sagt, at den yngre opnaaede sit Ønskes Maal, idet hun blev gift med en dansk Landmand paa Lolland eller Falster.

Da vi havde snakket sammen i nogen Tid, sagde den ældre: Ikke sandt, ogsaa De er Artist? Men hvad Slags? jeg tror: Recitator. — Vi nærmede os Land, og der var sort af Mennesker paa Bryggen. De unge Piger var op-

fyldte deraf. Har man indfundet sig i saa stort Antal for at se Circus Léonards Ankomst?

Det var Studenterne med deres Faner under Anførsel af Samfundets Formand, Frits Thaulow, som ventede mig paa Bryggen og som, da Skibet lagde til Land, hilste mig med gentagne Hurraraab. De unge Piger sagde med stille Velopdragenhed, da jeg blottede mit Hoved: „Det er nok Dem og ikke os, hvem man modtager“. — Jeg havde undt dem, at det var dem.

2.

Johan Sverdrup var den første, hvem jeg besøgte. Han førte en lang politisk Samtale med mig, hvis Udgangspunkt var hans Tro paa en nær forestaaende Krig mellem Rusland og Tyskland, en Tro som — vel mest paa Grund af de russiske Blades ophidsende Artikler — dengang deltes af de Fleste. Men atter overraskedes jeg af det fantastiske Element i hans Sind. Han vilde vide, man i Berlin tænkte paa at fjerne det danske Dynasti som russisk sindet og at give Kongeriget Polen til Østerrig. Hvorledes det tyske Rige med Posen som prøjsisk Provins kunde attraa et Østerrig, der som slavisk Stat styredes af Polakker, var et Spørgsmaal, der ikke rejste sig for ham.

Straks efter Ankomsten maatte jeg love Formanden for Arbejdersamfundet at tale om Lassalle. For Studenterne skulde jeg tale om Polen, som jeg saa nylig havde besøgt. Begge Foredrag lønnedes med det stærkeste Bifald.

Da jeg havde talt om Polen, gik en bredskuldret polsk Flygtning ved Navn Szazinski, der havde kæmpet med i 1863 og siden var bosat i Kristiania, hen imod mig, satte mig paa sin Arm og bar mig rundt under Jubel.

Det viste sig imidlertid, at Æmnet ikke havde været

alle tilpas. Ved et Gilde i Studentersamfundet angreb Hans Jæger mig for at jeg ikke havde talt om ham istedenfor om Polen. Det kunde jo være ganske underholdende at høre om „disse undergaaede Folk“, men hvad man havde ventet af mig, var, at jeg skulde tage Stilling til ham og hans Sag, som den var udviklet i hans Bog *Kristiania-Bohømen*. Jeg svarte skemtende: „Jeg vidste ikke af, at De er Verdens Midtpunkt“. Enkelte Andre talte imidlertid i samme Aand. En stor Del af Ungdommen med Mænd som Advokat Ludvig Meyer og Maleren Christian Krohg i Spidsen var helt optagne af Hans Jægers Lærdomme, som formelt gik ud paa, at Literaturen skulde indskrænke sig til sandhedskærlig Optegnelse af det virkelig Hændte, særlig det, der ellers ikke betragtedes som omtaleligt, reelt gik ud paa Godkendelsen af en ubetinget erotisk og sensuel Utvungethed som ene lyksaliggørende Menneskeslægten.

Skøndt Hans Jægers Bog bl. A. ved Maaden, hvorpaa den drog enkelte Privatmænd som Skavlan og Bjørnson ind i Fortællingen, stødte an mod god Kunst og god Smag, var Regeringens Holdning overfor den uforsvarlig. Det var helt trist at se Norges første Venstreregering, at se Johan Sverdrup, hvem Jæger havde forgudet, kræve Forfatteren anklaget for utugtig Skrivemaade og besørge ham sat bag Bolt og Slaa for lange Tider. Det havde været mig umuligt at godkende Jægers Lærdomme; men det var mig umuligere at godkende Myndighedernes Holdning overfor ham. Jeg fik da begge Parter imod mig. De unge Hedsporere i hans Følge harmedes over min Kulde, og i de Jæger fjendtligt sindede Organer som *Kristiania Dagblad* blev jeg, paa Grund af min Synsmaades Ulighed med Bjørnsons, under Overskriften *Fritænkernes Reaktion* angrebet sammen med Jæger som reaktionær: Hvad den fritænkerneske Reaktion vilde, var „Opløsning af Familielivet“. Pudsigt nok havde denne Ar-

tikels Forfatter selv opløst en Familie — og gjorde saaledes ikke Brud paa den almindelige Regel, at Brandstifteren raa-ber Brand!

Da jeg paa hin Tid udgav min gamle Oversættelse af Stuart Mills *Kvindernes Underkuelse* og forsynede den med en ny mod den gængse Opfattelse af Ægteskabet rettet Indledning, polemiserede tidligere Tilhængere imod mig med Alvor og Overlegenhed. Min Trøst var, at hvor i Europa jeg end var kommen hen, tænkte de mest fremragende og oplyste Mænd som jeg om disse Spørgsmaal. Ligefuldt var det naturligvis en Pine at være flere hundrede Aar forud for Mængden, om saa blot paa et eller to Punkter. Anatole France har i vore Dage med Rette i sin Bog *Sur la pierre blanche* henlagt disse Spørgsmaals Løsning til Fremtiden. Den unge Franskmand, der vaagner efter 367 Aars Søvn, spørger en ung Pige: Kendes Ægteskabet hos Jer? og faar Svaret: „Ja, det skal endnu findes hos enkelte Hottentot-Stammer. Vi andre giver og tager ingen Løfter.“

Der blev foranstaltet en stemningsfuld Fest for mig i Sandviken. Den forherligedes af gode Talere og meget smukke Damer. Særligt hjertelig var en Tale af Advokat Ludvig Meyer, der uanset sin Stilling som Hans Jægers nære Ven fremhævede, hvad det gamle Tidsskrift *Det nittende Aarhundrede* havde betydet for ham i hans første Ungdom.

Efter Sædvane gav dette mit korte Besøg i en udenlandsk By den danske Presse Anledning til saa mange Usandheder at der, ifald jeg var bleven hjemme, normalt udkrævedes en Maaned til deres Tilvejebringelse.

Det meste af hvad *Dagbladet* og *Nationaltidende* svælgede i, stammede fra det norske *Aftenposten* og drejede sig om Ordskiftet ved et Studentersold i Anledning af Hans Jægers Bog, der dog fra ingen af Siderne havde nogen

fjendtlig Karakter og i ethvert Tilfælde maatte opfattes som ganske privat.

Man havde i Kristiania sagt mig, at *Aftenpostens* Referent, som ikke selv havde Adgang til Salen, havde anmodet en af de Opvartere, der forsynede Deltagerne i Gildet med Drikkevarer, om af og til at have et vaagent Øje med hvad der foregik og af og til at laane Diskussionen et aabent Øre og saa i sine ledige Øjeblikke meddele Referenten, der ventede i en Restaurant i Nærheden, Resultatet af sine lagtagelser.

Dette forklarede og undskyldte jo meget, som ellers maatte tilskrives ganske gemen Løgnagtighed.

Skønt Opvarteren rimeligvis anspændte sin Opmærksomhed, havde han undertiden hørt fejl, undertiden misforstaaet; han maatte jo have et aabent Øre for mangt et Vink, der laa udenfor Ordskiftet.

Hertil kom, at *Aftenpostens* Referent paa Grund af manglende Evne maaske ikke har kunnet hæve sig til Opvarterens Niveau og mere upartiske Standpunkt.

Intet Under altsaa, at Resultatet blev bedrøveligt.

Ikke en Sætning, der var lagt mig i Munden, havde jeg sagt, og neppe en Sætning af dem, der anførtes, var bleven sagt imod mig.

Saaledes lod *Aftenposten* (og efter den *Dagbladet* og *Nationaltidende*) Advokat Ludvig Meyer kalde mig *lumpen*. Hr. Meyer brugte vistnok Ordet *lumpen*, dog ikke om mig, men om visse Skribenter, der først bekendte sig til radikale Anskuelse, senere faldt fra — hvad dog altid gjorde nogen Forskel. Han nævnede to Navne, som Opvarteren havde overhørt og som jeg ikke skal gentage.

Dernæst lod disse Blade mig sige, at det var ikke altid de bedste Tanker, som ikke kunde forstaaes af *Idioter*. Jeg sagde *Millioner*. Opvarteren havde hørt fejl.

Den næste Dag ved det sluttede Middagsselskab i Sandviken havde Referenten atter havt en Opvarter til Hjemmelsmand og Resultatet blev ikke smukkere.

Nationaltidende bragte følgende Notits:

Dr. Georg Brandes i Norge. Under vor Landsmands Ophold i Kristiania var der foranstaltet en „Æres-Middag“ for ham, og ved denne var det „med megen Takt“ — skriver Kristiania *Aftenposten* — overdraget Sagfører *L. Meyer* at holde Festtalen for Gæsten. (Hr. Meyer havde et Par Aftener forud temmelig utilsløret sigtet Dr. G. Brandes for at være „lumpen“). I bemeldte Tale fik Dr. G. Brandes bl. a. at høre, „at hans Standpunkt nu forlængst var tilbage-lagt“. Dr. Brandes „takkede bevæget for Skaalen, idet han fremholdt, at han af denne havde faaet det *Indtryk, at hans Tid snart var forbi.*“

Nogen Bevægethed lagde jeg ikke for Dagen. Men hverken havde Hr. Meyer sagt noget, der nok saa fjernt lignede det, der var lagt ham i Munden, eller jeg en Stavelse, der havde den ringeste Lighed med det, der her endog som Citat med udhævet Skrift blev tillagt mig.

Indenfor mere humoristiske Grænser bevægede Spasen sig, naar den ubekendte Opvarter eller den anonyme Stymper af en Referent fandt, at hvad jeg i et Foredrag om Polen havde sagt, ikke var andet end „hvad ethvert almindelig dannet Menneske vidste om dette Land“. Hvorfor ikke straks sige enhver almindelig dannet Opvarter? Der var ganske sikkert ikke én Enkelthed i mit Foredrag, som Aviserne nogensinde havde anet det Ringeste om; der blev ikke nævnet et eneste Navn, de før havde hørt. Men de troede, det hørte til almindelig Dannelse at vide alt dette og vilde ingen Blottelse give sig.

I Kraft af en Korrespondance til et andet Blad, der med nogle Udeladelser aftryktes — meddelte det danske

Dagblad sine Læsere, at jeg „kun havde gjort *tynd Lykke* i Kristiania“.

Blandt de udeladte Steder angaaende mit „eneste Foredrag“ — som det kaldtes, skønt jeg holdt to — var imidlertid ved et Tilfælde ogsaa denne Sætning: „Forøvrigt modtoges Brandes naturligtvis med Entusiasme baade ved sin Indtræden og efter sit blændende Foredrag.“

Som man ser, blev en Del af den dansk-norske Presse sig stadigt lig i sin Holdning overfor mig.

3.

I den senere Tid havde Trængslen paa Universitetet været saa stærk, at Publikum led derunder, selv naar jeg den ene Gang, jeg holdt mit Foredrag, tog Entrée og den anden Gang talte for Alle og Enhver. Jeg mente derfor at handle i Publikums Interesse, naar jeg, der havde Universitetssalene frit, nu ligesom paa Prøve lejede et større Lokale i Byen til de Par første Foredrag, jeg agtede at holde. Medens hine Sale var snevre, var Wittmacks Lokale rummeligt nok, og jeg lod forsøgsvis 600 Adgangskort trykke. Men jeg fik neppe 60 afsatte og end ikke mine Udgifter erstattede. Jeg kom fra Varshav, hvor jeg havde solgt 3,600 Adgangskort i to Timer, og fra Kristiania, hvor der havde været fuldt indtil Trængsel, da jeg talte. Jeg mærkede, jeg var kommen hjem, og til en By, hvor man ikke yndede noget Usædvanligt, og jeg talte fra da af ikke mere paa egen Haand udenfor Universitetet.

Naar jeg efter en kortere eller længere Tids Fraværelse vendte tilbage til Kjøbenhavn, var det for alle, som ventede og lurede paa at bruge mig, Signalet til at kaste sig over mig med deres Anmodninger, Plagerier, Manuskripter osv. I denne spiritistiske Tidsalder er Plageaander de eneste Aander, jeg nogen sinde har set.

Allerede da var Manuskriptbombardementet blevet saa stærkt, at det var min daglige Plage. I Almindelighed blev Tilsenderne grove, saasnart jeg enten ikke havde faaet Haandskriftet læst eller havde forlagt det eller ikke fandt det godt. En Dag fik jeg Besøg af en Teolog, der paa indtrængende Spørgsmaal tilstod, at han af Hjertet hadede mig og min Retning, men efter i fire Aar at have skrevet Dramaer, var kommen til det Resultat, at jeg dog var den eneste, hvis Dom han stolede paa.

Skærsommer bragte den sædvanlige Tilstrømning af Fremmede til Kjøbenhavn, som ikke undlod at søge mig. Fra Sverig alene kom det Aar som sædvanligt Fru Edgren, der nu for første Gang var hjertelig i sin Tale, ja havde Ømhed i Stemmen. Man sagde, hun for første Gang i sit Liv var bleven grundigt forelsket, og dette maa da have smeltet hendes Hjerte. Hun fortalte f. Eks., at hun i Schweiz havde truffet en ung Russer, der af Begejstring for mine Skrifter havde lært sig Dansk, men af Undseelse og Respekt aldrig havde skrevet mig til. Saadanne Behageligheder plejede hun ikke at sige. Det var nu otte Aar siden jeg første Gang havde gennemlæst et Manuskript for hende, og jeg var bleven ved dermed; men det forekom mig ikke desmindre, som om hun aldrig havde lært det ringeste af mig.

En Dag kom hun med Fru Sonja Kovalevski, hvis Bekendtskab jeg paa den Tid gjorde. Den berømte Frue var livlig, kvidrede som en Fugl, snakkede afvekslende i tre Sprog, saa man var tilmode, som bladede man i en Ollendorf. Hun gjorde et Indtryk af ualmindelig Opvakthed, men gav mig ikke Indtrykket af den Genialitet, hun efter deres Vidnesbyrd, der stod hende nær, utvivlsomt sad inde med.

En Uges Tid derefter kom for første Gang en ung Frøken Mathilda Kruse (den senere Fru Malling), der som Forfatterinde af en lille Fortælling *Bertha Funcke* formelig

var bleven boycotted i Sverig, og gjorde mig et Besøg. Hun var fra Skaane, Landbarn og dog tidligt Dame, hos hvem jeg endnu ikke kunde spore den historiske Sans og Interesse, der gjorde hendes senere Bøger værdifulde.

Omtrent samtidigt indfandt sig i Kjøbenhavn Fru Victoria Benedictsson, en høj Dame, der langsomt bevægede sig paa Krykker, da hun havde været sengeliggende i Aarevis. Hun var enaarvaagen Aand, der efterhaanden udviklede et alvorligt Fortællertalent. Som Digterinde skortede det hende paa Selvtillid, og hendes Talent var bestandig som bristefærdigt overfor Kritiken, ifald denne tog lidt haardt paa hende. Ret ulig hende var Fru Alfild Agrell, da ikke mindre omtalt end Fru Edgren, en af de mange svenske Damer, Ibsens *Dukkehem* og Kvindebevægelsen havde vakt. Hun havde da endnu ikke fundet sit Felt, ikke udfoldet de Evner, hun senere i komisk Retning lagde for Dagen. Paa den Tid gensaa jeg ogsaa den Frøken Ribbing, jeg netop tyve Aar forinden hos Digteren Frederik Paludan-Müller havde beundret som fuldendt Dejlighed. Nu var hun ældet og hendes Skønhed svundet med de halvhundrede Aar. Hun stod i min Fantasi som Venus fra Milo lyslevende, og Indtrykket af det Skønnestes Forgængelighed var afskyeligt.

Senere indfandt en Dag sig to nye svenske Skribenter Axel Lundegård og Ola Hansson, hvem jeg straks indbød til Frokost og senere stadigt modtog, hvad jeg fik Anledning til grundigt at fortryde.

4.

Den forfærdelige Tidsspilde, som Plagerierne fra Omverdenen, en Post, der allerede da naaede til en Snes Breve om Dagen, og de talrige Besøg af Kjøbenhavnere og Fremmede foranledigede, bevirkede, at jeg i det Halvaar jævnlig

arbejdede paa mine Universitetsforelæsninger til 2 Nat, stod op igen Kl. 4^{1/2} og arbejdede til Kl. 7 Morgen, sov to Timer og atter arbejdede hele Dagen paa den Forelæsning, jeg skulde holde om Aftenen Kl. 7. Jeg, hvis Tid andre Mennesker tankeløst har ranet i Timevis og Dagvis, kan med Sandhed sige, at jeg aldrig havde naaet blot det lidet, jeg har opnaaet, uden den dybeste Angest for at spilde et Minut.

Arbejdet med anden Del af den tyske Udgave af *Hovedstrømninger* tog en umaadelig Tid i Beslag. Min Afhandling om Schack Staffeldt havde jeg betroet til en Oversætterinde; men da jeg fik den tyske Tekst forelagt, viste det sig, at neppe én Sætning stilistisk holdt Stik. Derefter arbejdede jeg paa den ny forøgede Udgave af *Moderne Geister* til Frankfurt, sendte *Tilskueren* min Afhandling om *Aladdin* og skrev en Skildring af Brøchner. Flere Gange i tidligere Aar og i dette havde jeg maattet opgive denne lille Skildring paa Grund af den frygtelige Sindsbevægelse hvori Æmnet satte mig. Jeg kunde ikke taale at læse Brøchners Breve til mig. Først nu fik jeg med Opbydelse af alle mine Kræfter Sindsro til Udarbejdelsen.

Hvad de slaviske Lande angik, fik jeg det Bud fra Varshay, at min lille Bog om den polske Literatur var bleven ubetinget forbudt af Censuren, den samme Censur, der havde ladet den passere to Gange i Forelæsningsform og som Føljeton i *Gazeta Polska*. Politimesteren havde denne Gang tilføjet, at det kun havde været retfærdigt, om man havde kastet mig nogle Maaneder i Fængsel for den, mens man havde mig. Intet Blad i Varshav turde endog blot meddele dette Forbud. Sagen trak i Langdrag. Saa skiftede Censuren med sædvanlig Planløshed Standpunkt, og Bogen udkom, rigtignok med saadanne Strygninger, at Teksten flere Steder omtrent er meningsløs.

En i Rusland bosat Dansker havde, som ovenfor an-

tydet, begyndt at oversætte min Bog om Berlin stykkevis. Han opsøgte mig nu i Kjøbenhavn og meddelte mig, at mange Danske havde foreholdt ham, hvor dumt det var at oversætte mig, jeg var umoralsk og mine Bøger sammenstjaalne. Han brød sig dog ikke derom; thi ingen fremmed Forfatter var mere anerkendt i Rusland end jeg; man ventede med Spænding paa Udtalelser af mig om Landets egne Børn. En otte Aar holdt denne min Oversætter sig paa den samme Højde af Hengivenhed. Saa skrev han imod mig i russiske Aviser, og jeg tabte ham af Syne. Men i Sommerens Løb kom forskellige russiske Herrer til Kjøbenhavn, der levende opfordrede mig til at tage til Rusland næste Aar og tale der; den første var den bekendte poetiske Oversætter og Journalist P. Weinberg, den anden den fremragende Advokat Passauvert, min senere Vært i St. Petersburg, vistnok den første, der af Selvsyn gav mig en rigtig og udtømmende Forestilling om det dannede Selskabs Forestillingskres i Rusland, særlig om det, man dengang kaldte Nihilisme, den fuldstændige Mangel paa Respekt for ydre Stats- og Samfundsbaand.

Med Repræsentanter for et tredie slavisk Sprog gjorde jeg i de Dage Bekendtskab, idet Hr. Karel Kucera fra Králove Hradeč i Bøhmen, en czechisk Digter, besøgte mig og meddelte, at han som tre af hans Venner havde lært sig Dansk for min Skyld. Han bragte mig den første Hilsen fra Digteren Vrchlicky, der tilbød at sende mig alle Skrifter af ham, som var oversatte, og som senere blev min Ven. Disse Czecher var venskabeligt forbundne med polske Skribenter, der var mig kære, Adam Asnyk og Digterinden Marja Konopnicka.

Først en seks, syv Aar derefter blev jeg i større Stil oversat paa Czechisk af den nu afdøde Agnes Schulz, der

havde lært sig Dansk, og med Iver arbejdede paa at overføre større og mindre Arbejder af mig.

Fra Franskmanden Charles Simond, der uden at finde Forlægger havde oversat *Hovedstrømningernes* femte Bind paa Fransk og senere havde udgivet flere mindre Essays af mig, kom hjertelige Breve. Med Paul Bourget stod jeg da i Brevveksling; Edouard Rod interesserede sig for mig og sendte mig alle sine Skrifter. Ellers var jeg paa det Tidspunkt i ringe Berøring med Frankrig.

I Tyskland mistede jeg da mine Venner og Beskyttere. Dr. Wilhelm Loewe døde, John Simson døde.

Wilhelm Scherer døde tilsyneladende i sin fulde Kraft, kun nogle og fyrretyve Aar gammel. Han sad i sin Stue og skrev, da en paatrængende Student forstyrrede ham, fordi han vilde have en Attest. Scherer bad ham først høfligt om at komme igen, saa, da den anden trængte paa, sprang han op, sagde, han øjeblikkelig skulde gaa sin Vej, og faldt død om.

Paa min Horizont dukkede samtidigt en ny tysk Foreteelse frem. I August 1886 noterede jeg: Filosofen Nietzsche, en betydelig Mand, har sendt mig en ikke umærkelig Bog [vistnok *Menschliches, Allzumenschliches*].

En sand Glæde var det mig at se en Familie, der havde vundet mit Venskab i Wien, hos mig i Kjøbenhavn; det bødede paa Ærgrelsen over de mange Fremmede, Interviewere fra *New York Herald*, eller tyske Journalister fra Konstantinopel, som da dagligt tog min Tid, og paa Kuriositeter som Dr. Chaillu, der havde bragt den første Gorilla til Europa og havde bevaret et Genskin af Menneskeaben over sin Person.

5.

Tre Aar forinden havde Hørup en Dag, da han gik med mig ned ad Holmens Kanal og i Anledning af *Morgenbladets* Overgang paa andre Hænder drømte om Stiftelsen af et nyt Blad, hævdet Tanken derom mod min mistrøstige Afvisning og udraabt: Der ligger nu den By og venter paa sine Herrer, hvorfor skulde vi ikke tage den? Nu havde Bladet *Politiken* naaet 7000 Abonnenter; der tabtes kun 1000 Kroner paa det om Maaneden, og 5. Juni 1886 udkom det for første Gang i 8000 Eksemplarer. Det var for den lille, radikale Gruppe i Danmark en utvetydig Fremgang. Men dette var ogsaa næsten det eneste Varsel om en Bedring af Tilstandene. Ved selve Grundlovsfesten i København mønstrede Højre en Styrke af 40,000, de Liberale af 5000, og naar Højesteret — som det trods visse Liberales naive Skrivelser var at forudse — dømte, at provisoriske Finanslove var lige saa gyldige som lovligt vedtagne, var det danske Venstres sidste Spil tabt og Alt foreløbigt ude.

Hørups Tale ved Grundlovsfesten underkastede jeg en ikke beundrende Kritik. Han sagde: „Skal dette Land kunne være andet end et Demokrati? Ser det ud som et Junkerland?“ Herregud! det var jo indtil videre netop et Junkerland. Hørdums Tale begejstrede mig ikke stærkere. Socialdemokraternes Fører udbrød: „Hvis Arbejderne vilde, saa kunde de vende Bøtten naarsomhelst.“ Himlen vidste da, hvad de ventede paa. Dør gik 50,000 Arbejdere i Procession og lod Hænderne dingle.

Under den stærke politiske Spænding havde jyske Bønder indbudt Studentersamfundet til et politisk Besøg. Jeg blev anmodet om at være blandt dem, der førte Studenterne til Jylland.

Vi gik med Skib til Horsens, og under Rejsens sidste Timer holdt Folketingsmand Frederik Bajer, Fredskongressernes senere Formand, støttet til en Mast, et langt Foredrag for os om hans Valgkreds, hvortil vi rejste, om Forholdene der, om de urimelige Angreb, hvorfor han havde været Genstand, og den Oprensning, han havde faaet. Lang og ivrig stod han der og talte vidtløftigt uden ret at betænke, hvor upaalidelig Interessen for hans Tilbageblik var hos unge Studenter, der levede i Nuet og Fremtiden.

Vi ankom til Horsens ved Middagstid. Jeg for min Del blev ført til en flink og dygtig Mand, Bogtrykkeren Arnold Jørgensen, hos hvem jeg spiste og hvor adskillige af Egnens Mænd kom at gøre mit Bekendtskab. Jeg har mange Aar efter af den senere Conseilpræsident, Hr. J. C. Christensen, erfaret, at han som ung Skolelærer var blandt dem, der saaledes kom at hilse paa mig. Ud paa Eftermiddagen var der et stort Møde i Horsens, hvor jeg ikke var udset til Taler, men hvor der fra alle Sider raabtes, jeg skulde bestige Talerstolen. Jeg sagde da bl. A.: Der er flere Maader at føre en politisk Kamp paa. En, jeg ikke vilde anbefale, er denne kendte og i Danmark hyppigt anvendte, som bestaar i med truende Miner og knyttede Hænder at rette disse Ord til Modstanderen: Tag dig i Agt! tag dig i Agt! Pak sammen med din Uforskammethed! For viger du ikke nu — saa . . . saa . . . saa gør jeg det!

Jeg kan ikke sige, at denne korte Tale vakte Henrykkelse. Man var altfor sikker paa Venstres Udholdenhed. Talen gav i uskyldig Profeti et tro Billede af Fremtiden.

Ud paa Aftenen blev jeg hentet af min brave Gaardmands-Vært Jens Kjær fra Vrønding, der havde faaet Erik Skram og mig til Gæster. Det var en af de bedste og klarest tænkende Mænd, jeg har kendt, en Pryd for danske Bønder.

Han kørte os næste Dag til Hansted Skov, hvor der i en dyb Slugt mellem høje Bakker, paa hvis Grønsvær titusind Mennesker havde lejret sig, var rejst en landlig Talerstol. Jeg var den sidste, som fik Ordet, og holdt under levende Bifald den Tale, som findes i mine Skrifter (XII, 265).

Da jeg gik ned paa Pladsen, kom Viggo Stuckenberg, som deltog i Turen, mig i Møde, og jeg havde min første lange Samtale med denne fine og dybe unge Digter, der her paa Pladsen mellem de støjende og muntre Mennesker, der snart hengav sig til Festligheder og Dans, fortalte mig sit Ungdomsliv og indviede mig i sine Forhaabninger og Længsler.

Min Tale i Hansted Skov gav ved dens radikale Tilsnit Anledning til Udbrud af Forbitrelse og Spot saavel i Venstresom i Højreblade. *Morgenbladet* havde to lange Artikler imod mig, *Dagsavisen* anfaldt mig, *Dagens Nyheder* haanede mig under Overskrift *Løveridderen*. Men den jyske Avis *Horsens Folkeblad* gjorde sig lystig over alle disse Blade og erklærede, at jeg derovre kunde glæde mig ved almindelig Yndest. Imidlertid vedblev jeg at afgive stadig Næring for den kjøbenhavnske saakaldte Vittighedspressen. Snart figurerede jeg i de Dage i den som Pjerrot, der æder Blaar, snart som Præst ved *Dagsavisens* Begravelse.

6.

Det havde nu i vel tre Aar i Danmark været Skik, at saasnart jeg satte Pen til Papiret, fremtraadte der En med Beskyldning for, at mit Arbejde var stjaalet. Da jeg udgav min Afhandling *Aladdin*, fik denne Beskyldning et humoristisk Anstrøg, idet Hr. P. A. Rosenberg anklagede mig for at have plagieret noget, min Avindsmand, Hr. Rudolf Schmidt, skulde have skrevet om samme Genstand. Den ulovlige Til-

egnelse var saa meget utvivlsommere, som der baade i min Afhandling og hans Produkt fandtes (som det med en kostelig Vending kaldtes) „ordret“ samme Ord: *døgnlang*. — Desuden skulde Grundtanken i det mig Ubekendte, som Hr. Schmidt 1873 havde produceret, være den samme som i min Afhandling. Jeg maatte da offenligt eftervise, at denne Grundtanke fandtes udtrykt dels i mit Essay om H. C. Andersen fra 1869, dels i Indledningsforelæsningsen til *Hovedstrømninger* fra 1871, som Hr. Schmidt havde kendt, siden han allerede 1872 havde skrevet nogle smaa Taabeligheder og Ondskaber imod den.

I denne Tid som til enhver anden indfandt der sig hos mig det sædvanlige Kontingent af Gale, hvis Magnet jeg nu en Gang er, Opfindere, Opdagere og deslige, med forrykte Ideer og Projekter, miskendte Digtere og Tænkere, der traadte over min Tærskel varierende den ufravigelige Formel: Jeg kommer ikke for min Skyld, men for Deres. Det er ikke heldigt for en Astronom, naar det efter hans Død med Rette maa siges om ham: „Paa hans Tid fremtraadte paa Himlen en Stjerne af første Rang, men han opdagede den ikke.“

Dog fik jeg ogsaa rørende Besøg: En Dag kom til mig en Arbejder fra Tuborg Fabriker, hvis Ben var bleven beskadiget, idet en Tønde var styrtet ned derover, og som derfor nu vilde forsøge at tjene sit Brød ved Journalistik. Manden var et godt og skarpt Hoved, kun endnu yderst barnlig i sin Kritik af sociale og kirkelige Forhold. I Samtalens Løb havde jeg meddelt ham, at Bibelen selv gav En Midler i Hænde til Gendrivelse af Sagnet om David som Goliaths Drabsmand, idet jeg gjorde ham opmærksom paa Stedet (Anden Sam. 21,¹⁹), hvor det hedder: „Elchanan, Søn af Jagare-Orgim fra Bethlehem, slog Goliath fra Gath, hvis Spydstang var som en Væverbom.“ Slagen af denne nye

Visdom ilede han fra mig lige ud til sin Sognepræst og beskyldte denne sagesløse Mand for at fare med bevidst Usandhed, da han var delagtig i Forherligelsen af Kong David for en Bedrift, som kun Smigreri havde tillagt ham.

I de Dage blev jeg af min tyske Forlægger Veit & Comp. foranlediget til at offentliggøre en lang tysk Erklæring mod Piratforlæggeren Barsdorf, der ødelagde mig ved Udgivelsen af mine Bøger uden mit Samtykke. Dette medførte en Mod-Anklage fra hans Side for at jeg til anden Udgave af *Den romantiske Skole i Tyskland* havde benyttet store Stykker af den ældste tyske Oversættelse, som han havde tilkøbt sig. Rigsretten i Leipzig, for hvilken Sagen appelleredes, gav ham Medhold, den danske Presse tiljubede ham, og jeg saa alt Haab om nogensinde at komme paa grøn Gren ved Hjælp af det Publikum, jeg havde vundet mig i Tyskland, forsvinde.

En sagde til Pusjkin: Beklag dem ikke, Ulykken er en god Skole. — Uden Tvivl, svarte Pusjkin; men Lykken er et bedre Universitet.

Det eneste virkelige Hvilepunkt, jeg havde den Sommer, var en Aften tilbragt ene med Julius Lange i Lange-linjes Pavillon. Det var en smuk og stille Aften, da hele Kjøbenhavn var taget i Skoven, og vi havde Stedet næsten for os selv. Det var ni Aar siden, vi saaledes havde tilbragt en Aften ene sammen. Det var en af de lyse Nætter, hvor det røde Skær paa Himlen binder Øjet, mens Stjerne-erne blinker blegt og Havet slumrer. Vi sad et Par Timer i dæmpet Samliv, næsten uden at samtale, af og til vekslende nogle Ord om Ting, der havde Betydning for os begge.

Begge var vi i vore Tanker langt fra Kjøbenhavn, højt over Kjøbenhavn, skønt vi nu begge var bosatte der.

Jeg sagde til Julius Lange: Forleden Nat havde jeg en Drøm. Kong Valdemar den Første og hans Mænd stod

sammen paa Slotsholmen, som da var øde og tom. Noget borte fra dem stod en Flok Mennesker og stak Hovederne sammen. Hvad foregaar der? spurgte Kongen. Der sladres, Deres Naade! lød Svaret. Da rettede Absalon sig, pegede derhen med sin udstrakte Haand og sagde: „Dér skal Havn bygges.“

7.

Medens jeg ofte søgtes af hjemlige Forfattere som Viggo Stuckenberg eller Laurids Bruun, hvis første Skridt jeg stræbte at jævne for dem og som senere skulde holde de Løfter, de dengang gav, og af enkelte Forfatterinder som Alvilde Prydz og Massi Bruhn, fik jeg dels Besøg af mange fremmede Literatorer som Julius Grosser, dels mange Breve fra udenlandske Skribenter, der havde vundet et Navn eller skulde vinde sig et. Blandt dem var den amerikaniserede Nordmand Hjalmar Hjort Boyesen, Professor ved et amerikansk Universitet og særligt inde i tysk Literatur og Aandsliv, der sendte mig en lang Kærlighedserklæring og skrev en Afhandling om mig i en amerikansk Revue. Han kom ogsaa snart derefter fra Amerika og gjorde mit Bekendtskab. Hæderlig af Karakter, en Pryd for sine Landsmænd i de Forenede Stater, elskværdig og dannet, men hæmmet i sin Aands Rørighed ved Frygten for at give nogetsomhelst Anstød (særligt ved Frygten for at saare sin engelsk-amerikanske Familie ved en Udtalelse eller Mening, der ikke syntes selskabelig korrekt) var Hjalmar Hjort Boyesen ude af Stand til at udvikle Originalitet. Han var tidligst blevet paavirket af Bjørnson, havde senere været underkastet amerikansk og tysk Indflydelse, havde vundet Spielhagens Venskab, og var en helt igennem frisindet, men ogsaa helt igennem uoprindelig og forsigtig Mand.

Forsigtighed var den Egenskab, som mindst kunde tillægges en anden stræbende Aand, som paa dette Tidspunkt fra Udlandet henvendte sig til mig og sendte mig sine første Arbejder, Østerrigeren Hermann Bahr. Han var da ivrig Socialist og havde i et vittigt Flyveskrift hævdet den rene Marxisme mod den aldrende Schäßle (S.: *Die Aussichtslosigkeit des Socialismus*, B.: *Die Einsichtslosigkeit des Herrn Schäßle*). Han havde da skrevet et Skuespil, hvis dramatiske Mangler han betonedede stærkere end jeg, men som røbede en livfuld og tankerig Aand, anlagt til Oprør mod Vedtægt. Hans Smag var ikke sikker; hans Roman *Die gute Schule* stødte mig ved Uskønhed; men han var øjensynligt en af Fremtidens Mænd.

Medens Hermann Bahr i den sydtyske Literatur dristigt og uden at vække Anstød behandlede kønslige Problemer, var man i Norden paa dette Punkt som paa andre langt tilbage. Christian Krohgs humane og uskyldige Bog *Albertine*, der behandlede den tvungne Prostitutions Afskyelighed, affødte et saadant Skandal-Skraal, at jeg i den Anledning ansaa mig forpligtet til at rette et aabent Brev til Romanens Forfatter.

8.

Imidlertid optoges mine Tanker ikke blot af Arbejdet med de tyske Romantikere til Leipziger-Udgaven af *Hovedstrømningers* anden Del og af den anstrengende Korrektur paa Teksten til *Eminent Authors*, der helt maatte omkalfatres, men af dansk Politik og af den i dens Tjeneste staaende danske Journalistik.

Den nøgterne borgerlige Konservatisme i Taine's da ukommende Revolutionshistorie havde nedslaaet mig uden at rokke mig. Jeg bidrog mit til at bekæmpe den af den

danske Regering repræsenterede Reaktion, der snart ved en Højesteretsdom fik sin Sejr bekræftet og besejlet. Efter min Opfattelse burde Venstre nu have kastet sig paa aandelig Revolutionering af Folket, have taget Grunden bort under Gejstlighedens Stilling osv. Men jeg vidste, at intet Saadant vilde ske. Jeg skrev en Mængde politiske Artikler, *Aabenbaring* og andre.

Til Bladet *Politiken* havde der i et Aars Tid været knyttet en ung Mand, der var Journalist med Liv og Sjæl og som ofte søgte mig. Han havde ved en Artikel om Prinsesse Maries Indtog i Kjøbenhavn gjort sig bemærket af mig, der da opholdt mig i Varshav. Henrik Cavling var dengang bl. A. ivrig for at samle *Politikens* Medarbejdere til en venkabelig Sammenkomst, hvortil han redigerede et Nummer af Bladet, der ikke kom Offenheden for Øje og hvortil jeg bidrog. Da han i Begyndelsen af 1887 vilde tage længere Ophold i Paris, samledes Medarbejdere af *Politiken* en Aften til Afsked med ham i et Gilde, der havde en meget hjertelig Karakter. Blandt de gode Talere var Thomas Graae, der endnu er journalistisk virksom, og J. K. Lauridsen, den fortræffelige jyske Agitator, hvis Dialekt var saa energisk og hvis Vid saa uimodstaaelig djærvt.

Ved et Vælgermøde i samme Maaned talte Kaptajn Fischer, Grev Holstein og jeg under endeløst Bifald; jeg var ogsaa Stiller for Kaptajn Fischer paa Valgdagen, der bragte Venstre et kraftigt Nederlag.

Aldrig havde jeg taget saa ivrig Del i noget Valg. Paa det Møde, hvor jeg talte, havde jeg i hidsende Ord opfordret Vælgerne til at vise sig som Mænd, og jeg skrev i de sidste Dage før Valget mere end en Snes smaa agitatoriske Artikler, dels personlige, dels af almindeligt Indhold.

Jeg anfører et Par saavel af de personlige som af de almene:

Estrup.

Det saa først ud, som om Han kopierede Bismarck.

Men nu er det tydeligt, at det er Bismarck, som kopierer Ham.

Det var Ham, som havde Ideen til Opløsningen; saa fulgte som et Ekko Efterretningen om Rigsdagens Opløsning i Tyskland.

Tyskerne finder sig i adskilligt af Bismarck. Han har opfyldt de gamle Tyskeres Ungdomsdrømme, som *Dagbladet* med meget Judicium fremhæver. Han har slaaet Danmark, Østerrig og Frankrig; han har erobret Hertugdømmerne, Elsass og Lothringen, han har annekteret Hannover, Nassau, Frankfurt med mere, skabt det tyske Rige og gjort det til det mægtigste paa Jorden, saalænge det varer. For at danne os en Forestilling om, hvorledes det gaar til, at Tyskerne finder sig i et og andet fra hans Side, maa vi altsaa forestille os den Overbærenhed, som hos os en dansk Statsmand vilde møde, der havde forenet de tre skandinaviske Kongeriger under Kongen af Danmark som Kejser, havde ikke blot generobret alt, hvad Skandinavien nogensinde har behersket, Finland, Estland, Pommern, Hertugdømmerne, England med Orkneyøerne osv., men havde gjort Danmark til Jordens centrale Magt. Den Mand, man skyldte Sligt, vilde man rimeligvis tilgive en eller anden mindre parlamentarisk Unode.

Men Hjærtet svulmer, naar vi betænker, at vi hos os besidder Bismarcks Overmand. Først var Estrup vel kun hans Jævnbyrdige, men saa overstraaledede han ham ved hensynsløs Fasthed, og nu er det Estrup, hvem Bismarck efterligner.

Parallelen er tydelig nok: Ogsaa Estrup har opfyldt sine Gamles Ungdomsdrømme. Han har ført Frederik den Sjettes store Tidsalder tilbage igen. Han har faaet den Skoledreng, der sang *Ned med Estrup!* riset, som Bismarck tugtede det Frankrig, der havde sunget: *A Berlin!* Han har oprettet Gendarmkorpset, som Bismarck det tyske Rige; han har sat Noes og Nielsen i Varetægtsfængsel, som Bismarck anbragte Napoleon III paa Wilhelmshöhe.

Til at efterligne Bismarck har Estrup været for original og for stor. Han har derfor intet villet generobre. Han har ladet baade England og Estland ligge. Han vragede sligt. Han fulgte den Vises Regel: Den, som behersker sig selv, er større end den, der erobrer en Stad. Han valgte at beherske sig selv og sin Lyst til at erobre Stæder. Dette er ogsaa den sande Forklaring til, at Højre under ham end ikke har erobret en Købstad eller en Valgkres.

Han ligner da Bismarck, og han ligner ham ikke. Han har et Over-skæg som han, men han har en Livssag, som Bismarck mangler.

Han er endelig Ridder af Elefantordenen, hvad Bismarck *ikke* er og aldrig kan gøre sig Haab om at blive.

Estrup er Bismarcks Overmand; det staar fast.

Vi har hørt en Modstander sige om ham: *Estrup! Hvad er Estrup! En Pind med en Snurbart!*

Han er det, som den store Napoleon var en trekantet Hat og en graa Frakke.

Det blev efter Napoleons Fald sagt om ham, at den trekantede Hat og den lille graa Marengo-Frakke paa Enden af en Stok, opstillet paa Kysten ved Brest, var nok til at kalde hele Evropa til Vaaben.

Der staar en saadan Autoritet af Estrup, at om man nu i Spidsen for Styrelsen havde en Pind med en mandig Snurbart eller ham, det var lige meget, blot Pinden holdt.

Han er Fugleskræmslet for Anarkiets vilde Fugle.

Ja, skulde han — gid sent! — gaa Kødets Gang, og rejste man midt paa Amagertorv en Pind med en Snurbart som Emblemet paa Hans Stramhed og Fasthed, saa vilde Ingen mærke, der var færre Ideer i Højre, og enhver Højremand vilde med god Samvittighed kunne vise denne snurbartede Pind sin loyale og ærbødige Hyldest.

Der var heller intet Hoved under Gesslers Hat.

Scharling.

Scharling siger, at han „vil bevare den hele herlige danske Literatur, som lærte ham at elske alt Stort og Ophøjet“.

Hvad elsker en Scharling? Hvem véd ikke det! Stipendier og flere Stipendier, Embeder, Professorposter, lønnende Bestillinger af enhver Art, alt det Gode og Skønne, alt det Store og Ophøjede.

Det at elske dette, er hvad en Scharling lærer af „den hele herlige danske Literatur“. Den vil han derfor *bevare*; han tror nemlig, en Literatur trænger til Bevaring. Forøge den har ingen Scharling nogensinde kunnet, skønt de fødes med en Pen mellem Fingrene og en mellem Tærerne. En Scharling *frembringer* ikke, han *gentager*.

„Nu,“ siger Scharling, „kastes alt dette Store og Ophøjede tilside for at sætte Problemer under Debat.“

Hvor afskyeligt! Lad da ingen komme her og sætte Problemet Scharling under Debat!

Det vilde være som at bringe selve Professorstandens dyrebareste Hemmeligheder og Klenodier, den ældste, mest støvede Dannelses gamle Klæder, den vamleste Salvelses Konserver under Hammeren.

„Ja,“ siger Scharling, „vi er Konservative, som Ploug har sagt, fordi vi vil bevare det Gode fra vore Fædre.“

Faderen var Professor, Onkelen var Professor, den ældre Broder er Professor, den yngre blev Professor — det Gode fra vore Fædre.

Det er forbudt.

Det er forbudt at gøre dem forhadte og foragtelige.
 Men det behøves saamænd heller ikke.
 Det er tilladt at gøre dem elskede og ærede.
 Men det er svært, meget svært.
 Det er ikke forbudt at kaste dem ved Valgene.
 Gør det!

Uhørt Dødsmaade.

I levende Live havde han forbudt Enhversomhelst at gøre ham latterlig. Nu var det paa den yderste Dag. Den almindelige Opstandelse fandt Sted. Menneskene blev ordnede i Grupper efter Fædreland, Tidsalder og Dødsmaade: de, der var døde i deres Seng, for sig; de, der havde hængt sig, for sig; og saa fremdeles.

Ganske alene staar saa en lille smilende Minister fra et lille bitte Land. Der er ikke En, det er gaaet som ham. Han er et Kuriosum, der tiltrækker sig den almindelige Opmærksomhed, og han føler sig derved.

Aldrig er Nogen endt som han, der saa længe var gaaet ustraffet tilvands. Det gik fra Mund til Mund som en Hvisken. Han smilte.

Hvordan endte da han, hvem Ingen i levende Live turde understaa sig i at gøre latterligere, end han var?

Han var druknet i sin egen Latterlighed.

Er vi Mænd?

Er vi Mænd eller er vi en Flok Faar? En Flok Faar, som kan styres af en Røgter og en Hund, af en Røgter som Estrup og en — Professor som Matzen.

Er vi Mænd, saa ophører vi endelig engang at give Evropa et Eksempel paa Langmodighed, som vækker alle Tænkendes Forbavselse og alle Behjærtedes Foragt.

Er vi Mænd? Saadan spurgtes der i gamle Dage, naar det gjaldt at storme Skanser, at udsætte sig for hundrede Ildsvælgs Kanónade. Og her drejer det sig om at afgive en Stemmeseddel. — Er vi Mænd?

Er vi Mænd? Sætter vi vor Ære i Selvstændighed, Selvstyre, fuld personlig og politisk Frihed? Eller er vi blevne Kællinger og sætter vor Ære i at styres af Gendarmer og Politi, i at skrive og tale under For-

mynderskab og i at ubegavede og hovmodige Excellencer huserer med vore Penge og vor Fremtid, som de lyster.

Er vi Mænd eller er vi blevne Kællinger tilhobe?

Det kunde synes, som skulde hvad jeg havde af Virkelyst nu gaa med til indvendigt Brug i Danmark for der helt at udviskes af den lille stedlige Reaktion, der ved Valgene sejrede stort.

RUSLAND

1.

Under disse Omstændigheder var det godt, at jeg mindedes om mit Forhold til Rusland, idet baade Melchior de Vogüé nævnte mig i Fortalen til sin Bog *Le Roman Russe* og Reinholdt anførte mig i sin *Geschichte der russischen Litteratur*, saa lidet det end var, jeg om Rusland havde skrevet.

Samtidig kom der atter og atter Bud fra Rusland om at man var ved at tabe Taalmodigheden. Man havde forlængst ventet de Oversigter over mine Foredrag, som skulde forelægges Censuren, og som maatte komme forud for mig selv. Man undredes over, at jeg viste mig at være en saadan *Cunctator*.

Da en Dag et Telegram fyndigt krævede: Envoyez immédiatement, venez ensuite! tog jeg mig sammen, udarbejdede hurtigt franske Oversigter over fire Foredrag: *Den russiske Roman*, *Den literære Kritik*, *Emile Zola*, *Danmark i det nittende Aarhundredes første Aartier*, og sendte dem afsted.

Snart fulgte jeg selv. Efter en stormfuld Rejse over Kiel til Berlin begav jeg mig paa den lange Jernbanekørsel til St. Petersborg. Vejret var i de første Dage af April

godt og klart. Stærk Sol laa over flade Marker. Sparsomt saas Gran og Birk.

Et Glimt af Tilsit, hvor Napoleon og Alexander mødtes. Et Blik paa Marienburg, det polske Slot i det Fjerne, en mægtig gammel Bygning med Taarn og Mure af rødt Tegl, stærkt besunget i polsk Poesi.

Hinsides den russiske Grænse var Egnen trist, umaleriske Landskaber med tømrede Bjælkehuse, Landsteder med grønne Tage, alle tomme og lukkede. Indskriften paa dem: Til Leje! Samtale med en Herre i Waggonen, der forestillede sig som *Grand Ecuyer de l'Empereur*. Han indbød mig under et Stationsophold paa et Glas Vin, fortalte om Hoffet, kendte Kejserrinden. Stationen *Gatchina*. Dør og ved alle Holdsteder i Petersborgs Nærhed paa Stationsbygningen hellige Billeder med en Bøsse under, og ved Siden af et stort Kapel med en blaa Kuppel. — Vi var i St. Petersborg.

Passauvert med flere andre modtog mig paa Stationen. En Kusk i blaa Slaabrok med bredt Skærf om Livet kørte os til Gagárinska Náberedjnaja.

Under den 43 Timers Kørsel gennem Landskabet i Tøsne havde jeg læst de da nys udgivne Breve fra Goethe til Charlotte v. Stein, som danner Grundlaget for hans *Italienske Rejse*, disse levende, ægte og rige Breve, der i tro, inderlig Hengivenhed hver Aften under Træthed var rettede til en Kvinde, der smaalig og raa svarede ham med Arrigskab over at han var rejst, og ved sine knibske og desperate Svar undertiden for næsten fjorten Dage ødelagde hans Evne til at optage og lære. Jeg rørtes over hans Ydmyghed overfor den uværdige Kvinde, der i sin Ringhed overfor ham end ikke begreb, at han *maatte* se Italien, før han døde.

Hans Genialitet var mig selvfølgelig fjern, neppe mindre

hans næsten pedantiske Ordenssans i Planlægning og Studie-Indretning, denne Arv fra Faderen; men netop i disse Øjeblikke vaagnede et med hans beslægtet Følelsesliv i mig. Jeg trængte som han nu til at *leve*, til engang igen at svømme og ikke vade.

2.

Og det skete mig. Ikke noksom kan jeg være de Mænd taknemmelig, der bevægede mig til at foretage denne Rejse til Rusland i Foraaret 1887; thi den meddelte mig en Følelse af overvældende indre Berigelse og satte Tidsskel i mit Liv. Paa den stiftede jeg Bekendtskaber, der blev betydningsfuldere for mig end noget, jeg havde stiftet i mange Aar. Jeg aandede ny Luft, opdagede en for mig ny Verden, levede nogle Maaneder igennem i hvad der for mig var Lykke.

Det er Lykke at føle sit Væsen forøget. Selv om Forøgelsen mere udvortes kun bestaar i ny Kundskab eller udvidet Synskres, er Fornøjelsen stor. Men i Virkeligheden er der jo i det Tilfælde, hvor man lærer et nyt Liv at kende, ikke Tale om en blot stofflig Formerelse af Kundskabsmængden. Der aabnede sig nye Kilder i mig, og jeg blev ny for mig selv gennem de ny Indtryk, jeg optog i mit Sind.

Hvor er det vanskeligt at begrebsbestemme dem! Blot saadan noget som de Fornemmes smidige Gratie eller som Tjenernes fortrolige Underdanighed satte mig i ny Stemning. Det var ikke, som i Italien, Skønhedsindtryk, der greb mig. (Kvinder, jeg de første Dage saa i Tusindvis paa Gaderne, var grimme og uskønt paaklædte; Mændene tog sig noget bedre ud, især Oldinge med karakterfulde Ansigter.) Nej, det var aandelige Indtryk, som fra først af fyldte mig. De

Samtaler, der førtes med mig, syntes mig uhørt fængslende; jeg lærte bestandig af dem, og fornam, at jeg var skabt til at lære, hurtigt og omfattende.

Ved første Blik paa St. Petersborg maatte jeg mindes Tegnér's Ord: En Trone staar dèr i Sumpen, og Konger knæler, hvor vi sendte vore Hjorder paa Græs. — Saa fængslede mig det Naturen Aftvungne og det rumligt Storladne ved Byen med dens Kontraster.

Ved min Ankomst fandt jeg paa mit Bord et Brev fra *La Société des gens de lettres*, der anmodede mig om at afse en Fjerdedel af min Indtægt ved Forelæsninger til Selskabet, og et andet Brev fra Helsingfors, hvori jeg anmodedes om at holde en Række Foredrag dèr. Da det blev mig sagt, at jeg paa Grund af den russiske Paaske ikke kunde tale i Petersborg før mellem den 21. og 29. April, besluttede jeg straks, forinden at tale i Finland.

Den umaadelige Høflighed, der blev mig vist, berørte behageligt. Sekretæren for Forfatterforeningen, Hr. Eugen Utin, begyndte sin Tiltale med Artigheder henvendte til „Europas første Kritiker“. Den største Sal i Petersborg, Festsalen i *Le Crédit foncier* var mig overladt, og til mit første Foredrag var Alt allerede udsolgt. En Mængde Indbydelser laa paa mit Bord. Fra Moskvá indfandt sig en Herre, hvem Grev Kapnist, Universitetets Kurator, havde udsendt, for at opfordre mig til at tale der og afstaa de fatige Studenter en Part af min Indtægt.

Min Vært, Advokaten Alexander Passauvert, kaldet „den store Advokat“, en højst skarpsindig Mand, selvstændigt begavet ikke blot paa det juridiske Omraade, men almenmenneskeligt og literært, havde foruden sine Petersborger Studier drevet evropæiske og taget den juridiske Doktorgrad i Oxford. Han levede ugift med sine to fint dannede og hjertensgode, ugifte Søstre, der tog sig af mig

med hjertelig Omhu. Med et Par finske Tjenestepiger dør i Huset kunde jeg gøre mig forstaaelig paa Svensk.

Passauvert var en kritisk Natur, aldrig blændet, en veludrustet, utilfreds og lidet forhaabningsfuld Iagttager af russiske Tilstande. Han var f. Eks. overbevist om, at Rusland i en stor Krig vilde forbause Verden ved sine Nederlag. Nyere tysk Skønliteratur, der paa det Tidspunkt ikke var meget værd, saa han ned paa; nærede større Interesse for den engelske og franske. Det var mig en Ære, at han havde kastet sin Velvilje paa mig, skønt jeg neppe forstod, hvilke Egenskaber hos mig som Forfatter der havde kunnet tiltale et saa udpræget Forstandsmenneske. Han var mig en udmærket og opmærksom Vært, der straks efter Ankomsten som ivrig Fodvandrer førte mig gennem Petersborg paa Kryds og Tvers, langs Kanaler over Broer ud paa Øer og tilbage.

Blandt de Personer, med hvem jeg i de første Dage af mit Ophold blev bekendt, maa jeg nævne — foruden Eugen Utin, der var en lille, smuk og retsindig Mand, tapper som Publicist, dygtig som Advokat — den bekendte Udgiver af Ruslands mest ansete Tidsskrift *Vestnik Jevropi*, Stassulevitsj, Typen paa en liberal russisk Politiker under det gamle Styre. Hele hans Væsen var Humanitet, hans Dannelse vesteuropæisk. I hans Hus lærte jeg ved første Besøg at kende den store Bankier og ansete Mæcen, Baron Günzburg, en rolig og klog Mand, som blandt andre Kunstnere havde taget sig af Billedhuggeren Antokolski og besad adskillige af hans bedste Arbejder i Marmor. En ualmindelig Kunstkender var Advokaten Delarof, som viste mig Petersborgs Kunstsamlinger og talte med mig om Billeder i Kjøbenhavns Galleri af en hollandsk Maler, hvis Navn jeg end ikke havde hørt, men med hvis omspredte Arbejder han var fuldt fortrolig. Et højst tiltalende Bekendtskab var

Petersborgs mest ansete Kritiker Arsenjev, en fin, stilfærdig Mand, varmfølelse og mangesidig, der viste mig den mest collegiale Opmærksomhed og hædrede mig ved det Hensyn, han tog til mine Domme. Dog den Mand der i hine første Dage gjorde stærkest Indtryk paa mig ved sin sjældne Elegance og sit udtømmende og indtrængende Kendskab til nyere fransk Digting, var Fyrst Alexander Ivanitsj Urussov, Literaturelsker med en Intensitet, som jeg neppe har truffet hos nogen anden Mand. Saa kold og klar han var, saa ganske gennemtrængt af en Helvetius's eller Beyles Moral-principer, han nærede en sand Dyrkelse af Literaturen, som den traadte ham imøde hos en Baudelaire, Flaubert eller Huysmans. Bibliofilens Lidenskab for Udgaver og Haandskrifter føjede sig hos ham til Psykologens og Formelskerens Kærlighed til det Udsøgte. — Fyrst Urussov gjorde mig den Ære at skrive en Artikel om mig.

3.

Neppe havde jeg faaet fast Fod i enkelte af Petersborgs Krese, før jeg tog til Helsingfors for at holde Foredrag der. Jeg rejste fra Kl. 7 Aften til 9 Morgen med Iltog og talte første Gang samme Aften. Jeg opnaaede den Aften og de følgende Bifald og Fremkaldelser, men havde dog ingen ret Tilfredsstillelse af min Optræden, thi Bifaldet skyldtes det Mindretal, som forstod, mens Flertallet kun højst mangelfuldt begreb mit Dansk; ja jeg modtog Opfordringer til hellere at anvende det tyske Sprog.

Imidlertid havde jeg Glæde af en festlig Sammenkomst, hvortil en Kres af Velyndere indbød mig, der maaske ikke var meget stor, men saare udsøgt, og hvor der blev mig den hjerteligste Modtagelse til Del. Et Digt til min Ære blev foredraget; oprigtigt mente og veltalende Toaster

blev udbragte, og flere af de Tilstedeværende holdt Interessen for mig vedlige gennem mange Aar, saa de, da jeg næste Gang talte i Helsingfors, 21 Aar derefter, kom mig med usvækket Venlighed i Møde.

Dog det var ikke Bekendtskabet med de finske Beboere af Byen, der senere fik størst Betydning for mig, men Bekendtskabet med en russisk Familie, der var taget ind paa Societetshuset samtidigt med mig og med hvem jeg forblev forbunden en Snes Aar. Violinisten Leopold Auer var, ledsaget af sin Frue, kommet til Helsingfors for at give en Concert. Straks efter min Ankomst mødte Parret mig i Hotellets Forhal, og da Hr. Auer kendte mig af Udseende, tiltalte han mig. I en Haandevending var jeg som gammel Bekendt af den elskværdige, musikalsk højtbegavede Mand og hans indtagende, ualmindelige Frue.

Nadejda Jevgenievna Auer var da tredive Aar gammel, cendrée af Haarfarve, yndefuld i sine Bevægelser, med Russerindens kosmopolitiske Aandspræg, iøvrigt fransk af Dannelse som af Sprog. Hun skrev altid Fransk og kun ufuldkomment Russisk, hvorvel hun var af rent russisk Blod. Hendes Aand var kunstnerisk anlagt, og hun nærede en Slags Andagt overfor Literaturens Værker, skønt al Følsomhed laa hendes Væsen fjern. Hun havde omgaaedes de betydeligste Mænd paa Musikens Omraade og mange fremragende Personligheder af andre Kunstarter. Hun var verdensdannet og sjælfuld, nær ved at skamme sig over sit Følelsesliv, iøvrigt livfuld og ildfuld, en skarptskuende Kvinde og en øm Moder. Hendes gode Forstand og sikre Smag har senere i mange Aar været vejledende for mig, og hendes Hengivenhed har ikke svigtet.

Vi foretog Udflugter udenfor Helsingfors i Forening. Vejret var i Midten af April foraarsagtigt trods den Is, der

dækkede Havbugten. Da Parret, nogle Dage før jeg, vendte tilbage til Petersborg, var det en Aftale, at Bekendtskabet skulde fortsættes dèr.

4.

Fra Helsingfors kørte jeg i 12 Timer til Wiborg, hvorfra jeg havde faaet en Indbydelse, ankom Kl. 7, talte Kl. 8, og kørte næste Morgen det lille Stykke til St. Petersborg, hvor jeg samme Dag spiste til Middag hos Fyrst Urussov. Jeg saa hans Bøger og Kunstskatte, hvoriblandt en Gentagelse af Houdons berømte Voltaire-Byste og følte mig veltilpas i en lille fintdannet Kres. Der var bl. a. Italieneren Cavós, Bibliotekar ved det kejserlige Bibliotek, og Digteren Andrejevski, som Urussov beskyttede. Samtalen havde det Præg af larmfri og overlegen Skepsis, som den ofte antog i Petersborg. Ved en stor literær Middag hos Utin Dagen efter lærte jeg bl. A. den højt ansete Spasóvitsj at kjende, hvis polske Literaturhistorie jeg i Kjøbenhavn opmærksomt havde studeret. Han var af Ydre en sand Polak, før og godlidende, men var af dem, der ivrigt tilstræbte en Forsoning mellem Russer og Polakker, og han gjorde derfor i sine Skrifter saa lidt Væsen som muligt af de ældre polske Digteres politiske Martyrium, indskrænkede f. Eks. Mickiewicz's Fængselsslidelser til en Ubetydelighed. Først efter Bordet kom hos Utin Damerne til Stede og blandt dem var en, hvem jeg den Dag saa for første Gang, der skulde blive min Veninde for Livet, Fyrstinde Anna Dmitrievna Tenicheff.

Lille og slank, med brungul Hud og mørkebrune Øjne, bærende sit Hoved rankt og med sikker Værdighed i sin Holdning, nærmede hun sig mig, sagde, man allerede om Vinteren havde glædet sig til mit Komme, og indbød mig straks til sig. Hun var Datter af den da afdøde Justits-

minister Semjatnin, der gennemførte en Retsreform under Alexander II, havde modtaget en fornem ung Piges gode Opdragelse og var gift med den som Ingeniør og Matematiker fremragende Fyrst Tenicheff, der havde anlagt og nu ledede en Fabriksvirksomhed, som indbragte store Summer. Fyrsten var en praktisk Mand, der forstod selv at tage en Haand i med ved legemligt Arbejde, iøvrigt trods en udpræget Forkærlighed for Musik en forhærdet Materialist, der fandt en Tilfredsstillelse i at betone sin Vantro overfor al Metafysik og sin Uvilje imod den.

Til Husets Venner hørte Excellencen Gerngross, der som saa mange andre civile Embedsmænd i Rusland tituleredes General, en høj, værdig, bredskuldret Mand paa en tresindstyve Aar, som iøvrigt svarede til sit Navn. Han var et godt Hoved og en Mand med ikke ringe Aplomb, men sysselsat med at tage sig ud som mere end han var. Jeg saa ham i Besøg hos en smuk Dame gaa hen til hendes Skrivebord og for de tilstedeværendes Øjne gennemløbe de der liggende, nyligt modtagne Breve, for at give sig Mine af at nyde den paagældende Dames Gunst, skønt hun havde vist hans paatrængende Kur tilbage. Og saaledes paraderede han gennemgaaende baade med Fortrin, han havde, og med Fortrin, han hverken besad eller kunde opnaa.

En nær Ven af Fyrstinden var den udmærkede Retslærde, Senatoren Koni, en af Ruslands ypperste og mest oprigtigt frisindede Mænd, lille, fin, klog med de rummeligste Ideer om alt menneskeligt. Han blev brugt af Regeringen til vanskelige og delikate Undersøgelser som til at oplyse Aarsagerne til Jernbane-Ulykken ved Borki.

Urussof havde faaet det Hverv, i de russiske Skribenters Navn at indbyde mig til en Fest for Digteren Polonski, bekendt som nær Ven af Turgeniev, hos hvem denne havde boet under sit sidste Ophold i Petersborg, desværre ogsaa

kendt som Censor, hvilket Embed han (som en anden anset lyrisk Digter Maikof) havde overtaget for derved at tjene sit Brød.

Denne Fest, hvor jeg blev anbragt ved Hædersbordet mellem Digteren Garsjin og Historikeren Oreste Miller, gav mig Lejlighed til at lære baade det officielle og det literære Rusland at kende. Jeg blev anmodet om at sige nogle Ord paa Fransk og holdt ved den Lejlighed min første lille Tale i St. Petersborg, der blev modtaget med overstrømmende Artighed.

I den danske Gesandt Kjær, en høj smuk Mand med tætklippet hvidt Haar og sorte Øjenbryn, Søn af Christian den Ottende, lærte jeg en statelig og godmodig Mand at kende, der glædede sig ved største Gunst hos Kejsersfamilien, og af hvem iøvrigt Ingen krævede diplomatiske Talenter. Hos ham traf jeg Baronesse Yxkull, en meget vindende Dame, der straks indbød mig til sig. Hun var overmaade smuk, slank som en Vidje, energisk og flersidig, saa hun havde Forbindelser blandt den utilfredse Ungdom ikke mindre end blandt Hoffolk, Diplomater og Politimænd. Hendes Mand, fra hvem hun levede adskilt, var russisk Gesandt i Rom. I de senere Aar havde hun været optaget af Literaturen, kendte nøje flere unge Digtere og havde selv paa Fransk udgivet en Roman *La faute de la comtesse*.

5.

Mit første Foredrag blev en meget stor Succès. Der var solgt for 1300 Rubler (2,600 Kroner) til denne ene Gang, og tre Fremkaldelser fulgte. Da jeg efter russisk Skik gjorde en Pause paa et Kvarters Tid midt i Foredraget, fyldtes Værelset bagved Salen med Herrer og Damer, der vilde ønske mig til Lykke med mit Held; iblandt dem var Dosto-

jevskis Enke. Ved andet og tredie Foredrag var Bifaldet endnu stærkere, men Salen ikke helt udsolgt. Tredie Foredrag, som var blevet forbudt, erstattede jeg med det Afsnit om Alfred de Musset og George Sand, som findes i *Hovedstrømninger V* og som var vel egnet til at tage sig ud oratorisk. Sidste Gang talte jeg om Zola.

Efter det andet Foredrag var jeg hos Baronesse Yxkull, hos hvem jeg af mine kvindelige Bekendte traf Fru Nadejda Auer og Fyrstinde Tenicheff, desuden Fru Davidoff, Violoncellistens Frue, en af de mest ejendommelige og en af de ægttest russiske Kvinder, jeg har kendt. Varm og rig, kvindelig og moderlig har hun altid mindet mig om Ruslands sorte Jord, dets frugtbare Zone. Hun var Moskoviterinde og havde noget ved sig af det kærnerussiske Væsens Aabenhed og Yppighed. Der var ikke det ringeste i hendes Væremåde, som mindede om Petersborg, hvor hun dog tilbragte sit Liv. Naar man saa hende, tænkte man paa en ligelig Varmekilde, en aaben Favn, et strømmende, om end aldrig dybt Væld af Begejstring. Paa dette Tidspunkt gjaldt denne Begejstring den da fra Petersborg fraværende berømte kritiske Forfatter Michailovski, og det var hende umuligt at føre nogen Samtale uden at hans Navn kom hende paa Læben.

Fyrstinde Tenicheff havde bedet mig, i hendes Salon holde det Foredrag, mod hvilket Censuren havde nedlagt Forbud. Det var mig kært at imødekomme denne udmærkede unge Dames Ønske. Der blev indbudt til en meget stor Middag, og et halvhundrede Mennesker hørte med høflig Opmærksomhed det Foredrag, som var blevet forbudt af den komiske Grund: Hensyn til Kejserindens Nationalitet.

Dagen derefter afholdtes et Festmaal for mig. Arsenjev holdt Hovedtalen. Han sammenlignede mit Ophold i Petersborgs med Spielhagens, der havde fundet Sted et Par Aar

forinden, og fremhævede, at Spielhagen fortrinsvis var bleven hyldet af sine egne Landsmænd og at han først var kommet efter at have gennemløbet største Parten af sin Bane, medens man endnu kunde vente sig adskilligt af mig. Derpaa hævdede han sig til en højere Flugt og sagde, jeg havde havt Uret i at betone, man kun var fuldt sagkyndig overfor sit eget Lands Literatur; mine Arbejder var lige værdifulde, hvad jeg end tog mig for at behandle. Urussov holdt endnu en lille Tale, og Weinberg en. Der var faa, men smukke Damer tilstede.

Efter Festen var jeg med adskillige af de Tilstedeværende indbudt til en Soirée hos Davidoffs, hvor man blev sammen til langt ud paa Morgenen. Rubinstein spillede to Gange dejligt, Davidoff og Sophie Menter spillede, Fyrstinde Zerteleff sang. Prinsen af Mecklenborg, Katharina Michailovnas Søn, viste sig meget opmærksom imod mig og besøgte mig Dagen efter.

Mit Ophold i Petersborg nærmede sig sin Ende; jeg havde i faa Uger tilbragt en overstrømmende rig Tid. Kun en eneste ubehagelig Erindring knyttede sig til dette Ophold, men saa ubetydelig, at den forsvandt i Indtrykkenes Strøm. En Journalist ved Navn Bulgakoff havde allerede skrevet mig til mens jeg var i Kjøbenhavn, og tilbudt mig Adgang til *Novoje Vremja*, hvorved han var Medarbejder, havde dernæst dagligt søgt mig, meddelt mig, at et Kuvert for mig dagligt stod dækket paa hans Bord, bedet mig lade hans Hustru foretage mine Indkøb med mig, havde endelig af mig forud faaet Oversigterne over mine Foredrag for bedre at kunne gengive dem. Nu vendte han sig, efter mit tredie Foredrag pludselig i *Novoje Vremja* imod mig, og behandlede mig, maaske efter Ordre fra Suvorin, med Haan, idet han i det antisemitiske Blad med dristig Løgnagtighed fortalte, at kun „Troesfæller“ havde applauderet mig. Harmen over denne

Artikel var ikke ringe, og jeg vilde ikke have nævnet noget saa Ynkeligt og Ligeegyldigt, om ikke henved en Sned Aar derefter Hr. Alfred Ipsen i en Art Biografi af mig havde dvælet ved hvorledes den russiske Presse da latterliggjorde mig. Hr. Alfred Ipsen, der i en Ruskantate havde forherliget mig, og som paa den Tid, jeg opholdt mig i St. Petersborg og længe efter, atter og atter bevidnede mig sin Hengivenhed og benyttede mig, hvor han kunde, ja endog sendte mig en ham nærstaaende Dame paa Halsen for at ogsaa hun kunde benytte mig literært, var dengang saare langt fra at samle paa ugunstige Artikler i russiske Aviser imod mig. Men det er højst betegnende for Sammenholdet mellem Danske, at da han mer end femten Aar derefter forfattede en Bog imod mig, har i Rusland bosatte Danske kunnet forsyne ham med forhaabentlig korrekte Udklip af ugunstige Udtalelser om mig i reaktionære russiske Blade, som de i alle de mange Aar havde opbevaret, øjensynligt i Haab om engang at faa Anvendelse for dem. (Der er jo Samlingssteder for Danske i Udlandet og ikke for intet et dansk Konsulat i Moskvá).

6.

Man havde fra Moskvá, da man indbød mig, ladet mig sige, at jeg var „endnu mere yndet og kendt“ dér end i Petersborg. Det viste sig, at man ikke havde overdrevet. Ikke mange Steder har jeg følt mig saa vel tilmode, ja lykkelig, som i 1887 i Moskva. Da Professor Guerrier, den ansete Universitetslærer i Sociologi, modtog mig paa Bane-gaarden, kunde han meddele mig, at Alt var udsolgt til min første Forelæsning. Alt blev ogsaa udsolgt til de andre, jeg holdt, tre franske og en tysk, saa man stod som Sild i en Tønde omkring Siddepladserne. Applaus og Fremkaldelser

vilde ikke tage nogen Ende. Grevinde Tolstoj og hendes Døtre hørte det af mine Foredrag, hvori jeg behandlede Husherren paa Jasnaja Poljana. Til det femte Foredrag var Trængselen saa stærk, at jeg med Nød og Neppe kunde skaffe en Dame, der kom til fra Petersborg, en Stol.

I Moskva levede jeg næsten helt i mandligt Selskab med Universitetsprofessorerne og Byens Skribenter, og det moskovitiske Væsens Rundhed, Jævnhed, elskværdige Ligefremhed og Godmodighed virkede usigeligt velgørende. Man foranstaltede en Række af Festligheder til min Ære, men uden al Højtidelighed, som Familiemiddage. Professorerne ved det historisk-filosofiske Fakultet indbød mig til én Middag, Professorer og Skribenter i Forening indbød mig til en anden, Medarbejderne ved Tidsskriftet *Russki Mysl* og Bladet *Russkija Wjedomosti* til en større Banket. En Deputation overbragte mig min Udnævnelse til Æresmedlem af det russiske *Selskab af Literaturens Dyrkere*, som præsideredes af den ædle og elskelige Ruthener Professor Storosjenko, der en Snes Aar igennem til sin Død bevarede mig sit Venskab, og hvem jeg skylder det omhyggelige Gennemsyn af min Bog om Shakespeare paa Russisk.

Hvem der har set Storosjenkos aabne brune Ansigt med de store Smilehuller, glemmer det aldrig. Han var den typiske russiske Lærde, naar han er ypperst. Hans Væsen var frugtbar Jord, hans Hjerte og hans Intelligens var en Enhed; men hans Intelligens inspireredes af hans Hjerte. Megen Lærdom og solid; en egen godlidende Humor uden Ironi; ingen Særhed, ingen Forfinelse, men Aand, der blev til Hjælpsomhed og Godhed.

Guerrier og Literaturhistorikeren Vesselovski var forstandigere og strengere Naturer, hvem jeg skyldte megen Tak for Imødekommenhed; *Russkija Wjedomostis* Redaktør, den fortræffelige Sobolevski, en af Liberalismens Grundpiller

i Rusland, en stille Mand med fast Karakter, tog sig broderligt af mig.

Da han en Dag traf mig ene paa Hotellet, kørte han mig uden videre til sin Veninde, Fru Varvara Morosoff, en af Moskvas rigeste Damer, der da nylig paa én Gang havde givet en Million til Hospitalerne. Med den russiske formløse Gæstfrihed, der er saa indtagende, modtoges jeg uindbudt hos Morosoffs som gammel Bekendt. — Et Medlem af Familien, der under den russisk-japanske Krig fandt de Varer, han havde skænket til Hærens Tropper, udstillede til Salgs i Moskvas Bazarer, er i den nyeste Tid bleven meget omtalt for sin djærve Holdning overfor Regeringen.

Erindringen om to unge Piger, af hvem jeg kun en enkelt Gang saa et Glimt, knytter sig for mig til dette Ophold. Den ene var Frøken Ostrovski, Datter af den berømte, dramatiske Digter, der i Spidsen for en Flok unge studerende Piger holdt en lille Tale til mig; den anden, Frøken Vera Spasskaïa, der under en fire Aars Sygdom havde søgt sin Trøst i mine Skrifter, besluttede efter at have ført en kort Samtale med mig, at lære sig Dansk og har senere gjort mig væsentlige Tjenester som Oversætterinde.

Da jeg besøgte *Russkija Vjedomosti's* Trykkeri, rørtes jeg ved, at Sætterne for at vise mig, de magtede evropæisk Skrift saa godt som russisk og kendte mit Navn, bragte mig et Blad Papir, hvorpaa de, mens jeg betragtede Maskinerne, havde sat og ladet trykke: *A. M. Brandes, très honoré.*

7.

Dog den Mand af alle, hvem jeg i Moskvá hyppigst saa og hvis Omgang betydede mest for mig, var den senere berømte Jurist og Politiker Maxim Kovalevski. Han er af Fødsel Ruthener, men helt igennem Russer af Sprog, mens

hans Kultur maa kaldes universel. Det typisk Russiske hos ham var hans straalende, ufortrødne Humør. Tyranniet, han bekæmpede, forekom ham altid nærmest komisk, og han havde et Smil derfor. Kovalevski var en *grand seigneur*, en Godsejer, der ogsaa var Universitetsprofessor, og som i de Dage truedes med Afsked, ogsaa fik den, fordi han, paa en Forelæsning om den russiske Forfatning, havde sluttet med Vendingen: „løvrigt tilstaar jeg, at jeg foretrækker den engelske.“ Man beskyldte ham desuden for at have korresponderet med Lauróf.

Som Forfatter paa det franske og engelske Sprog har han vundet evropæisk Anseelse. Stor og svær, med et indtagende Ansigt, der vanhelledes af et Hareskaar, med noget tungt men dog imposant og tiltalende i Optræden, var han yndet af alle Mennesker, der kendte ham. Sonja Kovalevski, der trods Navneligheden ikke var i Slægt med ham, men som i ham mødte sin Skæbne, skrev mange Aar senere om ham: „Han indtager en ligesaa stor Plads i Ens Hjerter som i Ens Sofa.“ Og det vilde sige en enorm. Kovalevski tog sig af mig, vejledede mig med Raad om Besøg hos Generalguvernøren og Kuratoren, og kørte mig ud af Byen til et Forlystelsessted, hvor Zigøjnersker og Zigøjnere dansede og sang, hvad der udgør en Yndlingsforøjelse for Moskoviterne. Sangen var brutal uden at være *canaille*. Dansen foregik som al østerlandsk Dans paa Stedet.

Paa Gennemrejse til og fra Stockholm, hvor Kovalevski samme Efteraar holdt Forelæsninger, besøgte han mig i Kjøbenhavn, hvor det var mig en Glæde at gense ham, og hvor jeg var den, som først gjorde ham opmærksom paa, at han i Stockholm vilde træffe en Landsmandinde. Mens han paa Tilbagerejsen var hos mig i Kjøbenhavn, hændte der noget, der uden min Skyld paa den harmeligste Maade forspildte mig hans Venskab.

Medens han sad hos mig, indfandt sig en ung svensk Forfatter, en af de mange, jeg af Godmodighed gav Adgang til mig og aldrig burde have ladet komme over min Tærskel. Hvem var den svære Mand, der forlod Dem? spurgte han. — Jeg sagde det og tilføjede uforsigtigt, at Kovalevski kom fra Stockholm og dør var bleven udmærket modtaget, men at han havde spøgt en Smule med den Maade, hvorpaa man der i Selskabet tumlede med Tysk og Fransk. En højt anset Mand havde i en Tale til ham rosende sagt: „Herr Kovalevski, Sie sind ein grossgechlagener Mann“ — fri Oversættelse af det heldigvis nu noget forældede nordiske Modeudtryk „storslaaet“. — *Det* bør offentliggøres, udbrod Svenskeren, det vil ærgre dem grundigt deroppe. — For Guds Skyld, svarte jeg, vær saa god, ikke at sætte i Aviser, hvad jeg siger Dem i min Stue. Ellers bliver jo alt Samkvem umuligt. Desuden kunde Kovalevski faa Ubehageligheder deraf. — Svenskeren lovede at tie, og jeg glemte Sagen.

Et Aars Tid derefter erfor jeg med Forundring, at Kovalevski havde passeret Kjøbenhavn uden at opsøge mig, og da jeg udtalte denne min Forundring til en fælles Bekendt og ikke begreb Grunden, erfor jeg yderligere, at Kovalevski var i høj Grad forbitret paa mig. — Hvorfor? — Jo, da han paany var ankommen til Stockholm, havde hans Bekendte behandlet ham med isnende Kulde, ja med Haan, vendt ham Ryggen, negtet at give ham Haanden etc. og dette paa Grund af en Artikel i en sydsvensk Provinsavis, hvori det var fortalt, hvorledes Kovalevski havde spottet Stockholmerne, deriblandt Mænd som Professor Axel Key, den berømte Læge, for deres slette Tysk og Fransk, *grossgeschlagen* osv. — Da nu Kovalevski kun til mig havde berørt disse ligegyldige Sprogfejl, havde han altsaa mig at takke for Artiklen og Modtagelsen. — Alt hvad jeg senere femten Aar i Træk foretog for at overbevise ham om min Uskyld,

prellede aldeles af. Ja, efter hans Fremstilling af Sagen trak mine tidligere Venner i Moskvá sig tilbage fra mig som fra en Art Forræder. Endnu i 1902 afslog Kovalevski at indfinde sig ved en Middag i Paris, hvortil jeg var indbudt.

Først i 1905, sytten Aar derefter, lykkedes det mig gennem Sobolevski at faa den fortørnede Mand formildet, og siden da har vi været Venner paany.

8.

Jeg havde i Petersborg en Dag hos Voltaire fundet disse Ord: „Sømænd glæder sig, naar de er i Havn; men er der i Livet en Havn?“ Disse Ord slog mig. Thi Lykkens sjældne Timer betydede aldrig for mig nogen Havn. — Og dog bød Lykken mig under Livets Ørkenvandring netop da paa Oaser.

En Dag passerede Fyrst og Fyrstinde Tenicheff Moskva. De havde af Stationschefen i Orel, Fyrstindens tro Beundrer, faaet en første Klasses Vogn med talrige Afdelinger overladt, der førte dem fra Petersborg lige til deres Landsted i den lille By Bjésjitza.

Fyrstinden hentede mig i Moskva, og Rejsen gik Dag og Nat sydpaa. Vi ankom, ligesom det pludselige russiske Foraar paa en Gang var udsprunget, og modtoges af Milliarder Liljekonvallers dejlige og besnærende Duft, af talrige Nattergales Sang, den, for hvilken Egnen var berømt, og af Parkens friske Skønhed, Markernes yppige Grønt. Varmen var stærk, undertiden naaede den 27 Grader R. i Skyggen; men da Luften var bevæget af Briser, følte den ikke som Tryk.

Fyrsten bestyrede sin Fabrik, der frembragte Dokker, Fyrstinden var og er forbleven et Forsyn for sin Egn, kendte hver Bonde og Bondekone i Miles Afstand; hendes Sans for Læsning og Kunst var ualmindelig opvakt. Hendes Sjæl bestod af Entusiasme og sluttet Energi.

Naar jeg der i Bjésjitsa sad i min store, trefags Hjørnestue, gennem hvis aabne Vinduer Duften af Træer og Blomster strømmede ind, eller naar vi vandrede rundt i Parken, kørte med to smaa Heste gennem Lunden, eller med et lille Dampskib, der hørte til Villaen, sejlede op ad Floden Djesna gennem Urskoven, der strakte sig uigennemtrængelig ind i Landet fra begge Bredder, saa var det mig, som var jeg hensat til Haven Paradou.

Nogle Uger svandt som Timer, og dog var det mig, som levede jeg hver Dag tredive Dages Liv. Ikke at jeg, som den flove Talemaade lyder, „nød“ Livet; det Udtryk svarer ikke til nogen Fornemmelse hos mig; men under en saa simpel Handling som en Morgenspadseretur i Parken følte jeg i disse Omgivelser Livet forstærket i mig. Min Helbred var bedre end den i lange Tider havde været; jeg oplevede et pludseligt Foraar paa Landet efter længe at have indaandet Kulde og Slud, og jeg havde efter anstrengende Optræden i By efter By med Arbejdslivets og Selskabslivets Uro, der tog Dag og Nat i Beslag, Fornemmelsen af fuldkommen Ro, af Stilhed og Hvile under Isolerthed fra Omverdenen, paa samme Tid som Roligheden ikke var tom, men bevæget, idet en ualmindelig Kvinde indviede mig i sin Livsførelse og sine Tanker, forklarede mig sit Land og sit Folk, som det opfattedes af hendes aarvaagne Sind.

Fyrstinden fulgte mig til Smolénsk, som vi i Forening besaa. Da jeg om Aftenen stod paa Perron'en og vilde stige ind i Toget til Varshav, blev efter Ordre fra Jernbaneforstanderen, der plejede at skrive Vers til Fyrstinde Tenicheff, en hel Waggon stillet til min Raadighed, og alle, der var i den, maatte skifte Vogn. Da jeg som god Evropæer protesterede paa de andres Vegne, viste det sig, at ikke en eneste af dem havde betalt sin Plads.

9.

I 23 Timer naaede jeg Varshav fra Smolensk. Det var den 1. Juni, men fuldstændig Vinter, raakoldt og blæsende Vejr. Mine nærmeste Venner var ikke i Byen; alligevel havde den for mig sit gamle Trylleri. Store Forandringer var i det ene Aar, siden jeg var der sidst, indtraadt i flere Familier; Ægtefolk, der havde været roligt forbundne, levede nu adskilte; visse Familier var som opløste, idet nogle af de yngre Medlemmer var bosatte i Udlandet, andre allerede var tagne paa Landet. Heller ikke de Enkeltes Stemning mod mig syntes mig ganske uforandret, en Omstændighed, jeg først mange Aar senere fik forklaret, idet et intrigant ungt Fruentimmer, med hvem jeg neppe havde havt to Samtaler, havde opfundet en Løgnehistorie om mig og kolporteret den saa troværdigt, at endog Folk, der kendte mig nøje, ikke vidste, hvad de skulde tro, men holdt sig noget tilbage. Da jeg ikke havde ringeste Anelse om Aarsagen til deres Forbeholdenhed, var det mig umuligt at hæve den. Bagvaskelsen kunde saa meget lettere troes, som den unge Kvinde tilsyneladende intet kunde vinde ved sin monstrøse Løgn. Hendes Holdning forklaredes imidlertid ved hendes heftige Misundelse paa en anden Kvinde, for hvem hun affekterte det inderligste Venskab.

Et nyt Bekendtskab, jeg i de Dage stiftede, var det med Skuespillerinden Helene Marcello, en smuk og dygtig Kunstnerinde, i hvis Selskab jeg tilbragte nogle Dage.

Snart blev Luften mildere, og man kunde indtage sin første Frokost i den sachsiske Have under nysudsprungne Træer, hvor et talrigt Selskab, der alle kendte hverandre, samledes og hvor det var en stor Fornøjelse at træffe nogle af Byens smukkeste Damer. I Sommerbelysning tog den blonde polske Kvindetype sig endnu bedre ud end nogen-

sinde i et sluttet Rum. Der var enkelte unge Damer med Blondiners skæreste Farver paa deres Kinder og guldgult Haar til en herlig Vækst, hvis Navne jeg længst har glemt, men der er blevne i min Erindring som Skønhedsskikkelser i en blomsterduftende Atmosfære, sammensmeltede med Morgenstemningen og Træernes grønne Reflekser i Sollyset paa deres hvide Kjoler.

HJEMLIGE ANGREB

1.

Ved min Hjemkomst erfor jeg, at i al den Tid, jeg havde opholdt mig i Rusland, var jeg bleven gjort til Genstand for Angreb i de danske Aviser. Fra de forskjelligste Sider var man faldet over mig. Det forekom mig dengang ikke at jeg kunde lade alle disse Artikler, der i Regelen var ærerørige, uden Svar, og jeg lod mig henrive til et tidsspildende Felttog imod mine Angribere. Politiske Venner som Octavius Hansen glædede sig over, at jeg slog fra mig; men det var rimeligvis ikke Umagen værd.

Det første Punkt, for hvilket man havde overfaldet mig, var min Retsstrid med den tyske Eftertrykker af mine Arbejder. Da de danske Blade havde anset for passende under den verserende Proces at optrykke Hr. Barsdorfs Angreb paa mig, meddelte jeg Offenheden i et aabent Brev til min Forlægger Veit & Comp. Sagens virkelige Sammenhæng. Derefter aabnede *Dagens Nyheder*, *Dagbladet* og *Avisen* den tyske Piratforlægger deres Spalter for Usandheder og Forvanskninger. Som Forholdene da var, udleveredes den udenfor Landet kendte og læste Forfatter til Plyndring for at de smaa Oversættere og Provinsredaktører i Landet kunde leve og Folket faa aandelig Næring udefra for lavest

Pris. I andre smaa Lande bevilligede Repræsentationen da undertiden de enkelte mere fremragende Forfattere, som ofredes for det Heles Skyld, en Erstatning. I Danmark tog saa at sige den hele Presse Parti mod den Enkelte, som devoveredes. Hr. Barsdorf sluttede med den patetiske Erklæring, at fra nu af og indtil videre *eksisterede G. Brandes ikke for ham*. Jeg svarte: „Gid det var saa vel! Men dette er en Overdrivelse, en Uagtsomhed, ja en Utaknemlighed af ham. Thi nu som før eksisterer jeg i den Grad for ham, at jeg stadigt skaffer ham Penge i hans Kasse, forsøder og forlænger hans dyrebare Liv“. — Og det er denne Verdens Retfærdighed, at jeg den Dag i Dag, 21 Aar derefter, kan gentage det samme. Hr. Barsdorf averterer ustanseligt mine Bøger og lever højt af Indtægten.

Pudsigt nok skrev hans Frue mig en Dag til, udtalte, at hun ikke længer kunde aande i den Sump, hendes Ægteskab var, og foreslog at røbe mig alle de Fif, som Hr. Barsdorf havde anvendt imod mig, afsløre mig det hele „Raffinement“, hvormed han var gaaet tilværks. Jeg indlod mig imidlertid ikke paa denne Alliance.

Mest krænkende for mig var det, at den under alle andre Forhold nevtrale *Nordiske Boghandlertidende*, der da redigeredes af min gamle Redaktør fra *Illustreret Tidende*, O. H. Delbanco, hvem jeg efter hans eget Udsagn i sin Tid havde vist de væsenligste Tjenester, under en markskrigersk Overskrift bragte en Redaktionsartikel om den mellem Firmaerne Barsdorf og Veit & Comp. svævende Proces, som i injurierende Giftighed imod mig overgik alle andre danske Blades. Hr. Delbanco fremstilte Sagen, som havde jeg ved denne Lejlighed bedraget min Forlægger og som om dette Bedrag nu ved Processen var bleven afsløret. Han tillod sig Udtryk, som man plejer at bruge om Forbrydere, og da jeg tilsendte ham mit tyske Indlæg i Processen

med Opfordring til, loyalt at tilbagekalde sine Injurier, hvis Grundløshed han nu maatte indse, udgav han de følgende Numre af sin Tidende uden et Ord om Sagen.

Det næste Overfald paa mig i samme Juli Maaned 1887 kom oprindeligt frem i det af Hr. Karl Bleibtreu redigerede *Magazin für die Litteratur des In-und Auslandes*. Jeg beskyldtes der dels for at have stjaalet min Afhandling om *Aladdin* fra Hr. Rudolf Schmidt, dels for at have stjaalet min Bog om Polen fra forskellige unavngivne tyske Forfattere.

Da jeg straks anlagde Sag mod Hr. Bleibtreu, skrev denne mig til og tilstod, at det var Hr. Rudolf Schmidt, der havde „inspireret“ ham Beskyldningen angaaende *Aladdin*. (Det var da højst sandsynligt, at Schmidt eller en af hans nære Fæller ogsaa var Ophav til den anden Bagvaskelse).

Rudolf Schmidt havde først ladet sin Tilhænger P. A. Rosenberg meddele Offenheden, at jeg havde udskrevet en Afhandling af ham, som jeg aldrig har set; saa gav han selv udenlandske Tidsskrifter Meddelelse derom for at faa Usandheden kolporteret videre. Den kolporteredes, og han oversatte den til danske Blade som *Udlandets Dom*. Det var ham da ubekvemt, at Sammenhængen opdagedes og oplystes.

Rudolf Schmidt var i dansk Literatur et patologisk Fænomen. Hans Mangel paa Friskhed og Originalitet, hans uudryddelige Affektation gjorde ham det umuligt, nogensinde at slaa igennem.

Han søgte da at komme frem paa to Maader, dels ved med yderste Haardnakkethed at kline sig op ad andre, forgude dem, og saaledes faa Del i deres Ry som Tilhænger og Beundrer, dels ved med ikke ringere Haardnakkethed at forfølge og æreskænde andre for at faa Del i deres Ry som Modstander og Angriber. Den første Fremgangsmaade anvendte han overfor Rasmus Nielsen; den anden overfor mig.

I en femten Aars Tid dandsede han foran Arken, naar den umulige Nielsenske Filosofi blev ført frem i Triumf. Han hævdede det som et betydningsfuldt Træf, at *Grundideernes Logik* kom ud samtidigt med at Slesvig tabtes. Den bødede paa Tabet. Enhver, der ikke indsaa, at Frelsen kom fra den danske Verdensfilosof, R. Nielsen, blev haanet.

Henrik Ibsen kunde han ikke lide, og var meget glad over at have fundet et gammelt Digt af ham, *Maageskrig* kaldet, hvori han havde sagt noget ufordelagtigt om de Danske. Skønt Ibsen selv ikke havde optaget det blandt sine *Digte*, bragte Schmidt dette i Erindring i *Fædrelandet*, ja optrykte det, for at ærgre Ibsen tilgavns, paa Bindet af sit Tidsskrift. Ikke desmindre søgte han senere, som allerede berørt, at bevæge Ibsen til at indtræde i Redaktionen af *For Ide og Virkelighed*, og da det mislykkedes og han i Stedet fik Bjørnson overtalt, men denne udtalte sig uforsigtigt om Forholdet mellem Danmark og Tyskland, udstødte han med Skamme Bjørnson af Redaktionen, ja tog end ikke i Betænkning, i en af sine daarlige Noveller paa en lidet højsindet Maade at tage Hævn over den Udstødte.

Hvad der var af usund Begejstring hos ham, fik et Afløb overfor Rasmus Nielsen. Galden og Hadet, som afsondredes endnu rigeligere, bevirkede, at jeg blev hans fikse Ide. I 1865 havde han skrevet sine første Artikler mod mig, i 1866 sit første Flyveskrift, og i de to og tyve Aar, der siden var gaaede, havde han ikke rastet. Han skrev flyvende Blade, Artikler, Notitser imod mig, skrev anonymt, pseudonymt under Bogstaver og Mærker, sjældent eller aldrig under Navn. Allerede i 1872 kunde jeg med Sandhed skrive om ham, at han nu havde angrebet mig under alle de Bogstaver, der fandtes i Alfabetet. Antallet af de Artikler, han i Aviserne *Fædrelandet*, *Dagbladet* og *Berlingske Tidende*, i grundtvigske Organer og i sit eget Tidsskrift havde

skrevet, insinueret og inspireret imod mig løb op i Hundredevis. Ikke uden Grund havde jeg engang med Hensyn til ham anført Goethes Ord:

Hat doch der Wallfisch seine Laus,
Wie sollt ich nicht die meine haben!

I den sidste halve Snes Aar, da mit Navn, trods hans Iver for at opæde det, udbredte sig adskilligt udenfor Landets Grænser, maatte han udvide sin Virksomhed til Udlandet. Det gjaldt om at oprette Filialer for Hovedagenturen i Kjøbenhavn. Dog, det maatte gøres *fint, meget fint*, som Trop siger, for at det ikke skulde mærkes og Virkningen spildes. Det maatte tage sig ud som om Schmidt var Legion; han maatte være her og der, altid forskellig og altid ukendelig. Foreløbig var Bleibtreu udset til at gøre det af med mig i Tyskland. Des harmeligere var det for ham, naar Bleibtreu nu med rene Ord erklærede mig, at Schmidt stod bag ham. Ja Bleibtreu sendte Schmidt et Brev, hvori han ret indstændigt bad ham gaa til Bekendelse og melde sig som Løgnehistoriens *intellektuelle Ophavsmand*. Følgen var, at Bleibtreu fik meget nedsættende Vidnesbyrd i danske Blade og at Schmidt endog brugte *rent Bleibtreusk* som Skældsord.

Næppe var dette Angreb glippet, saa rettede Schmidt et nyt.

Han beskyldte mig for i 1876 at have søgt at vinde Hr. P. A. Rosenberg, som da kun var 17—18 Aar gammel, for mig, „maaske paavirket af Ønsket om at bringe ham i Opposition til hans Fader, afdøde Dr. C. Rosenberg“. Han fortsatte med Patos: „Den Mand, der først søger at sætte Splid mellem Fader og Søn, og som trods den Sønnen i den Anledning viste Anerkendelse osv.“, og han truede: Der findes et Brev og *Brevet er til endnu!*

Selvfølgelig havde jeg i 1876 ingen Anelse om Hr.

P. A. Rosenbergs Eksistens, kunde endnu mindre tænkes liggende paa Lur for at vinde ham og bringe ham i Splid med hans Fader. Det Hele lød som Galskab. — Heldigvis lykkedes det mig at finde to gamle Breve fra hint Aar, skrevne af *Eksam. pol.* P. A. Rosenberg til mig, hvoraf det fremgik, at denne som Student i Udtryk, der ikke savnede en klædelig Beskedenhed, havde anmodet Redaktionen af *Det nittende Aarhundrede* om Optagelse af en Novelle. Der var blevet svaret med Afslag, men Pillen var bleven forsødet ved et Spørgsmaal, om den Paagældende ikke kunde levere Smaating og Anmeldelser angaaende sin Videnskab. Novellens Forfatter takkede for den overbærende Dom og udtalte i Udtryk, der ikke manglede en klædelig Ydmyghed, sin Erkendtlighed for Tilladelsen til at turde være Medarbejder.

2.

Straks efter min Ankomst i Juni Maaned var jeg bleven udnævnt til Æresmedlem af *La Confédération universelle des Sociétés de Libre Pensée*, eneste Æresmedlem for Skandinavien, mens der for England var saadanne Storheder som Herbert Spencer og Huxley; men dette var mig som det sidste Vidnesbyrd om min Sammenhæng med den store Verden. Jeg var atter neddykket i det hjemlige Luftlag, hvor netop da Kønsspørgsmaalet var paa Dagsordenen, og hvor Befolkningen i Øjeblikket indskrænkede sit Aandsliv til en ivrig Agtpaagivenhed paa de to Køns seksuelle Stilling til hinanden. Man rendte rundt og passede paa hinandens Kønndrift; det var den Sysselsættelse, som her vikarierede for aandelige Interesser andensteds.

Der var i Kjøbenhavn Ingenting, som svarede til hvad man i andre Byer kalder et Selskabsliv (*une société*). Et Hof, nogle Lehnsgraver, en Del Grosserere og Professorer

var ganske ude af Stand til at skabe noget saadant, selv om det var faldet dem ind, hvad ingenlunde var Tilfældet. Et Selskabsliv opstaar jo ikke derved, at en Del Personer samtidigt indbydes.

Et Selskabsliv udkræver et Samfund, hvor Kasteadskillelsen ikke gør sig smagløst gældende, hvor de politiske Modsætninger paa den nevtrale Grund ikke fornemmes, fordi der i dette Samfund gives en Overlevering af yndefuld Høflighed og sikker Takt. Det udkræver først og fremmest en Stab af forfinede, overlegne Kvinder, der saavel socialt som politisk og literært bevarer deres Holdning, er i Ligevægt og meddeler Ligevægt, forstaar at værdsætte og stiltiende opdrage Personlighederne, at gennemføre den gode Opdragelses Vaner, og som med en ikke svigtende Elegance faar den lette og dog lærerige Samtale til at blive Reglen.

Selskabslivet kræver især en fælles Grundfølelse, et fælles Ideal, der for en Tid kan bringe den indbyrdes Kappelstrid og de personlige Modsætninger i Glemme. I det lille moderne Hellas er Fædrelandet et saadant Ideal, og enhver rig Græker sætter sin Ære i at skænke Fædrelandet store Summer til offentlige Formaal. I Danmark var sligt den sjældne Undtagelse, derfor kendt af alle.

Skønt Norge i selskabelig Politur stod betydeligt tilbage for Danmark, var Kristiania alligevel langt nærmere ved at have et Selskabsliv end Kjøbenhavn, fordi den aarvaagne og heftige Fædrelandskærlighed afgav det forenende Element.

I Kjøbenhavn fandtes hverken den samlende Grundfølelse eller et Samfund uden Kaster og uden det politiske Hads Brutalitet, eller overlegne Kvinder, der selskabeligt kunde indtage en styrende Plads.

Der var ikke en Mand og ikke en Kvinde, som virkede beaadende og samlende. Alt opløste sig i aandløse Grupper eller i lærde Krese eller i politiske Klubber eller atomistisk

i Enkeltmænd, der arbejdede og levede hver for sig i dyb Ensomhed. Der fandtes jo ikke i Danmark en Folkedrøm, et Ideal, som kunde forene og begeistre, som det ikke større Grækenland har det i Drømmen om Epirus og Konstantinopel eller det mægtigt opadstræbende Japan i Drømmen om Hegemoniet over Asien. Der fandtes kun det halvvisne Haab om Genvindelsen af det danske Slesvig ved Tyskernes udeblivende Velvilje.

Jeg selv havde næret en Drøm om et Danmark, hvis Navn skulde betyde det videste Frisind, den højeste Kultur, Stedet, hvorfra enhver ny og storladen aandelig Stræben var sikker paa Forstaaelse og Bistand; men jeg stod ene med mit Ideal.

Medens andre Byer uden derfor at være Verdensbyer havde et Selskab, Varshav f. Eks. eller Budapest, hvor Patriotismen forenede og inspirerede, var Kjøbenhavn, som Bukarest og Belgrad, et Sted, hvor man jævnlig kom sammen for at spise og drikke godt, men ganske uden selskabeligt Samliv.

Endnu aldrig havde jeg følt mig saa ensom i Kjøbenhavn. Jeg havde ved min Hjemkomst (bortset fra mine aller Nærmeste) ikke tre Besøg at aflægge.

Og jeg sagde til mig selv: Min Gerning her er gjort. Enden bliver, at jeg paany maa udvandre. Her dominerer Aandløsheden, og Reaktionens Sejersløb i Danmark vil desuden rigeligt vare min Levetid ud.

3.

Der blev i Juli afholdt et Kvindemøde i Kjøbenhavn, ved hvilket en Del rettænkende, men svagttænkende, Kvinder udtalte sig med Angst og Misbilligelse om Kønsspørgsmaalets Behandling i nyere nordisk Literatur, advarede deres

Kønsfæller mod forførende Røster, betegnede Forholdet til et Væsen af det andet Køn som overflødigt for en sund og kraftig, ugift Kvinde og hævdede den overleverede Køns-sædelighed. En spøgende og spotsk Artikel, som jeg i den Anledning til Selvforsvar skrev, betitlet *Engle*, og for Løjer undertegnede *Lucifer*, gav Bjørnstjerne Bjørnson Lejlighed til Optræden paa Arenaen.*) Han mente i min Artikel at finde en satirisk Hentydning til hans Skuespil *En Hanske* og foer med fuldstændig Overseen af vort mangeaarige nære Venskab ud imod mig med den grove Beskyldning for *Lumpenhed*, *utrolig Lumpenhed* og mere. Bjørnsons Venskab havde været mig for værdifuldt til at jeg skulde skynde mig med at svare. Jeg vidste desuden, for hvilke Øretuderier imod mig fra Kjøbenhavn han under sit daværende Pariserophold var Genstand. Medens jeg med endnu et Par Artikler afsluttede mit Mellemværende med de skrivende Damer, stræbte jeg derfor at opnaa en Forsoning med Bjørnson. Jeg forlangte ingen ydmygende Indrømmelse af ham, kun den Vending, at han i Overilelse havde brugt uhøflige Udtryk om en Ven; men jeg krævede, at han offentligt skulde betegne mig med Vennenavnet, som han samtidigt i Privatbreve til mig vedblev at anvende. Først da han i Hidsighed — lettroende som han var — lod sig henrive til privat at bebrejde mig en uridderlig Handlemaade, hvori jeg efter et latterligt Rygte, der var bleven ham overbragt, skulde have gjort mig skyldig mod en Bjørnson iøvrigt aldeles ubekendt ung norsk Dame, min gode Veninde, brød jeg overtvert, og gav Svar paa Tiltale. Jeg har altid beklaget, at en saadan Usselhed berøvede mig en saadan Mands Venskab, men har alligevel, belært af Erfaring, aldrig senere villet gøre noget Skridt for at genoprette det gamle gode Forhold. Opvarmet Mad beholder en styg Afsmag.

*) Samlede Skrifter, XIII. 452.

Hvad de gode Damer angaar, af hvilke en lagde Sag an mod *Politiken* for mine Artikler og fik den idømt en Bøde, saa var det mig umuligt at bære noget Nag imod dem. Deres Forestillinger om Forholdet mellem de to Køn, som dette virkelig er, var altfor barnlige, og deres Forestillinger om „Forførelse“ og „Usædelighed“ altfor traditionelle.

Medens det ærbare Kjøbenhavn tog dem højtideligt, skemtede nogle unge Studenter og Malere med dem. Ved Studentersamfundets Julegilde sigtede flere Malerier til Fejden.

Paa et af dem saas jeg, kastet omkuld paa Ryggen, mens rasende Kvinder bearbejdede mig med Kosterkafter, paa et andet stod jeg oprejst med en Sabel i hver Haand, værgende mig mod Amazoner, der fra begge Sider red i Firspring løs paa mig. Paa et legemsstort Maleri kaldet *En Hanske*, vistnok af den unge Maler Slott-Møller, saas Bjørnson nøgen i den mediceiske Venus's Stilling med venstre Haand paa Brystet, kysk dækkende sig med den højre, der bar en snehvid Hanske. Om Hovedet aabnede Skyerne sig som om en Helgens, og Englehoveder tittede frem overalt. En Pengesæk ved Siden af med Paaskrift 60,000 Kroner hentydede til den betydelige Sum, som Bjørnsons Rundrejse gennem de nordiske Lande med Foredraget om Engifte og Mangegifte havde indbragt.

Paa Mændenes Ærlighed var det vanskeligt at tro. Det danske *Morgenbladet* bragte den ene rasende, skældende Artikel imod mig efter den anden af en gammel Overløber blandt mine tidligere Tilhængere. Nu glemte Organer som *Enhver Sit* og *Tidens Strøm* tog kraftigt til Orde; mest udmærkede sig en Arkitekt ved Navn Klein, der gjorde Kønssædeligheden til sin Specialitet og i et Flyveskrift udviklede, at jeg vilde, alle unge Piger skulde blive „Skøger, der ikke tog Betaling“. Hans Had til mig blev efterhaanden saa fanatisk eller hans Indsigt i, hvorledes man skaffede sig An-

seelse i Kjøbenhavn, saa dyb, at han grundede et Tiddsskrift, rettet mod mine Meninger alene, de saakaldte *Antibrandesianske Flyveblade*, der vistnok udkom et Par Aar. Jeg tilstaar, ikke at have læst dem.

Bjørnson skrev dengang mod Hørup:

Politiken ønsker ikke „Dydens og Ægteskabets Pris“; jeg har længe set det, og at denne Del af vort Samfundsarbejde ingen Frihed bør have. Men *Politikens* Smag i saa Henseende er ikke lovgivende, og Forsøg paa Terrorisme — jo højere de vokser, desbedre!

I Hørups Svar hed det:

Ja, hvad er Terrorisme?

Her er to Meninger om Sædelighed, den ene er gammel, støttet ved Hævd og Vane, ved de Skriftkloges Vidnesbyrd, ved Selskabets Velsignelse — en Ros og Ære for hver den, der bekender den. Og der er en anden, som er ung og ustempet, utaalmodig forarget over Dumheden og Griseriet og den forhyklede Selvgodhed, som Patentet dækker. Og de to forhandler. Den første siger: „Nu er jeg Sædeligheden og Du er Usædeligheden, lad os saa begynde“.

Ja, hvad er Terrorisme?

Og den samme føjer til: „Saa Du forsvarer Dig, Du forsvarer Usædeligheden, maa jeg bede om Dit Navn, her bruger vi ingen Anonymer, op med Navnet, Du skal dænges.“

Ja, hvad er Terrorisme?

Og Hr. Bjørnson siger: „Naa, saa *Politiken* holder ikke med Dyden og Ægteskabet, det var nok det, jeg tænkte, ingen Ven af Samfundsarbejdet, ingen Ven af Friheden — tvi for en Terrorist!“

Ja, hvad er Terrorisme?

Hr. Bjørnson har den løjerlige Opfattelse, at Frøken Grundtvig og hendes mandlige og kvindelige Broderskab er Banebrydere — Vidner — om lidt Martyrer. Alle disse fortræffelige Damer, der er ude for at vidne for den gamle Katekisme med baade For- og Efternavn, de skulde være det Nyes Evangelister! Et forfulgt og lidende Broderskab! Det er dog Gudskelov ikke værre, end at de har Hof- og Stadsretten i Baghaanden, naar det kniber med Argumenterne. Og i Modsætning til denne Tapperhed er de Kvinder, som siger dem imod, nogle fejge og anonyme Stakler, fordi de ikke giver deres Navne til Pris for offentlig Overstækning. Men den menneskelige Erfaring taler just ikke for, at Folk er hidsigst med deres Navne, der hvor den største Risiko er. Dersom Hr. Bjørnson havde Lejlighed til at se sig om i Danmark, vilde han baade i Hovedstaden og i Provinserne se hele den kære Familie, der altid ligger paa

Maven, naar de officielle Dydskaarer kører gennem Gaden — han vilde se dem der, hvor de hører til — i det hellige Kor til Dydens og Ægteskabets Pris.

Og det kunde vel tænkes, at dette Selskab vilde lægge en liden Dæmper paa hans egen altfor hidsige *Smag* for den moderne Korsang.

Der var imidlertid i Norden ingen Mulighed for et frit Ordskifte i det saakaldte Sædelighedsspørgsmaal. Jeg vil ikke tale om Danmark, hvor intet Hykleri mødte nogen Modstand, eller om Norge, hvor Bjørnson i sine Indlæg talte om det Erotiske som om et Medicament, der lod sig undvære, og hvor man havde sat Hans Jæger paa Vand og Brød, mens man rejste et Skraal over Christian Krohgs *Albertine*. Men saa man hen til Sverig, hvor dog Strindberg i sin Tid var bleven frikendt for Gudsbespottelse, saa herskede der en sand Sædeligheds-Terrorisme. Paa et Diskussionsmøde i Upsala, hvor Kønssædeligheden drøftedes, havde Hustruen til en fremragende Professor ved Universitetet været tilstede uden med en Mine eller Bevægelse at give hverken Mishag eller Bifald til Kende; men hun var bleven i Salen, uden at protestere, naar oppositionelle Anskuelser kom til Orde. Man lyste hende selskabeligt i Ban, trak sig tilbage fra hende, lod hende vide, at unge Piger, hun plejede at ledsage, ikke mere kunde stilles under hendes Beskyttelse. Studenterne blev offentligt i et Blad opfordrede til ikke mer at besøge hendes Hus.

Til Bedste for en af de Studenter, som for Ytringer, han paa samme Sædelighedsmøde havde ladet falde, blev straffet med Tab af sine Stipendier, havde man for kort Tid siden i Stockholm sat en Subskription i Gang, dels for at holde den unge Mand skadesløs for det lidte Tab og give ham Mulighed til at fortsætte sine Studeringer, dels for at vise sin Misbilligelse af disse Forsøg paa gennem Tvangsforholdsregler at kvæle Ytringsfriheden.

Paa sin Vandring kom Listen til en — trods sin frem-

ragende Stilling i Statens Tjeneste — frisindet Mand. Han var straks villig til at give Bidrag, skrev ogsaa sit Navn paa Listen for at støtte Foretagendet, men — forbeholdt sig at Listen ikke maatte offentliggøres: *det vilde skade ham for meget.*

Ikke nok hermed. En akademisk Lærer ytrede i et Blad, at den Egenskab at være Medlem af Selskabet *Verdandi* i høj Grad burde vanskeliggøre Muligheden til at faa Stipendier.

Samtidigt besluttede den ny svenske Forlæggerforening, at man af den kunde udstøde enhver Forlægger, som havde udgivet et Skrift, der offentlig betegnedes som usædeligt. Vel at mærke: der var ikke Tale om et anklaget eller dømt Arbejde, men om en Bog, der *betegnedes* som usædelig.

Dør holdt man i Sverig, og man var visselig ikke videre i de andre nordiske Lande.

Skønt Hykleriet er som Ild under Aske, der altid kan blusse op paany, har nordisk Literatur siden da tilkæmpet sig en saadan Frihed og undertiden rolig Overlegenhed i Behandlingen af seksuelle Spørgsmaal, at hin Tids Tænke-maade, næsten ikke mere er til uden i afsides liggende Smaabyer og landlige Afkroge. Men hvad der nu er blot provinsielt, var de da højest dannede Kvinders Synsmaade, og hvad nu er blot præstelig Overlevering, var da ædelt, verdsligt Personlighedsudtryk.

Midt under Sædelighedsfejden kom Henrik Ibsen til Kjøbenhavn, vistnok paa Gennemrejse, og vi havde et Par gode Samtaler. Han var efter Bjørnsons Optræden til Bedste for ham i Anledningen af *Gengangere* for en Tid forsonet med sin Medbejler og smilede kun ad „den Dans, jeg traadte med Bjørnson“, mente, hans Angreb var ikke saa slemt mente. Jonas Lie derimod sendte mig et Brev fuldt af hjertelig Sympati for min Stilling i Sagen. Han havde forgæves stræbt at bevæge Bjørnson til Indtagen af en anden Holdning overfor mig.

INDTRYK AF FREMMEDE OG ENSOMT ARBEJDE

1.

Da jeg havde i Sinde at holde Foredrag om Goethe, saasnart jeg havde faaet Arbejdet med *Det unge Tyskland* fra Haanden, besluttede jeg at gense Weimar og bo der nogen Tid for at gennemtrænges med Stedets Minder. Tenicheffs opholdt sig dengang i Berlin; jeg traf dem der, og de ledsagede mig til Weimar, hvor vi tilbragte nogle Uger. Goethehuset var siden mit første Besøg i Weimar blevet aabnet efter Sønesønnernes Død, og bevæget gik man igennem de minderige Rum. Næsten endnu større Indtryk gjorde dog Havehuset med Spor af Altanen, hvor den unge Goethe havde sovet i det Fri indhyllet i sin Kappe. Det var vidunderlige Efteraarsdage i den storhertugelige Park under Bladenes Fald. Jeg har andetsteds forsøgt at gengive dette Indtryk. *)

Paa Tilbagereisen holdt jeg i Bremen et Foredrag om Emile Zola.

Der blev i Kjøbenhavn givet en Afskedsfest for Schandorph, som rejste bort for nogle Aar, ved hvilken jeg maatte holde Talen **). Megen Tid blev mig ranet af Danske saa vel som af Fremmede.

*) Samlede Skrifter, XI. 180. **) Samlede Skrifter, XII. 272.

En Dag forestillede en ung Digter, Johannes Jørgensen, sig. Han nærmede sig med stor Hengivenhed, og hans første Digte røbede Talent. Jeg skjulte ham dog ikke min ufor-delagtige Mening om Udtryk som Rygmarvsstilk og Hjerneblomster. Han lagde Ungdommens barnagtige Hyperradikalisme for Dagen, beskyldte f. Eks. Høffding, hvis Forelæsninger han havde hørt, for Hykleri, fordi han havde udtalt sig for Monogamiet. Da jeg udbrød: „Han mener, hvad han siger“, svarte han, at det kunde Høffding umuligt mene. I de følgende Aar kom han hyppigt igen; jeg rettede hans første Skrifter for ham, gennemlæste dem alle i Korrekturen. Da han følte sig meget ilde tilpas som Anmelder ved *Socialdemokraten*, skaffede jeg ham Ansættelse ved Ernst Brandes' nyoprettede *Børstidende*. Min Broder viste ham da saa megen Tillid, at han jævnligen tog ham hjem med til Middag til mine Forældre. Jeg selv havde saa ondt af ham, fattig som han var og ubeskyttet, at han kunde gaa ind og ud hos mig. Der var givet Ordre til, at paa Tider, hvor jeg ikke var hjemme for nogen, kom Johannes Jørgensen ind.

Skønt man skulde troet mig belært ved Erfaring, viste jeg ved den Lejlighed paany, hvor upaalidelig min Menneskekundskab var.

Da Jørgensen blev Symbolist og grundede et Tidsskrift *Taarnet*, hvori han angreb mine Anskuelse uden at forulempe mig personligt, standsede jeg ham, da han en Dag vilde undgaa mig paa Gaden, og bad ham dog ikke være saa smaalig, eller tro mig saa smaalig, at jeg skulde betragte Uoverensstemmelse i Anskuelse som umuliggørende et fortsat Bekendtskab. Snart derefter da han var bleven friskomvendt Katolik, angreb han mig personligt med en Lavhed, der ikke frastødte nogen af hans nye Troesfæller og som fandt det livligste Bifald hos de fleste af hans gamle. (Hvor skal man henty for Menneskers urene Aande? Mænds

urene Aande, der er møntet til Ord, har jeg aldrig frygtet for. Men det skrækelige Mundsvejr i bogstavelig Forstand forpuster Luften omkring En.)

Den Sommer kom Pasquale Villari til Kjøbenhavn og søgte mig, som alt berørt, uden at huske eller vide, at han havde modtaget mig i min tidlige Ungdom.

Samtidigt kom August Strindberg og gjorde mit Bekendtskab. Han meddelte mig, at han paa Vejen til Kjøbenhavn havde standset i Roskilde og paa Sindssygeanstalten af Lægen udbedt sig en Attest for, at han ikke var gal. Han frygtede, at hans Nærmeste vilde skildre ham som sindssyg og faa ham behandlet som saadan. Lægen havde svart, han ikke tvivlede paa, at dersom Hr. Strindberg vilde indlægge sig til Observation, vilde man kunne give ham det ønskede Vidnesbyrd; men paa staaende Fod kunde han det ikke.

Strindberg viste sig alvorlig, originalt begavet og i Samtale simplere end jeg havde troet; men han var ikke mundtlig berigende, og jeg tørstede efter det berigende. Han gjorde Indtryk af at føle sig ulykkelig, indlod sig paa et fortvivlet Æventyr, over hvilket han skrev sin *Tschandala*, var fuld af Kvindehad og sikker paa at have Sporsans for ulykkebringende Kvinder.

Han anmodede mig om at sætte hans Skuespil *Faderen* i Scene for ham paa Casino-Teatret. Skuespillerne forstod jo oprindeligt ikke stort deraf. Men efterhaanden fik jeg Alt omordnet, som jeg vilde have det, saa Personalet med temmelig svage Kræfter ydede et godt, undertiden fremragende Arbejde.

2.

Ogsaa Geijerstam kom til Kjøbenhavn og havde sin unge Frue med sig. Han holdt Forelæsninger, deriblandt en om mig selv, som jeg var ude af Stand til at bedømme,

men hvor det forekom mig, at han med altfor stærkt Eftertryk sagde Ting, som mange var enige om.

Gustaf af Geijerstam havde da vakt Opsigt med en tapper, om end kunstnerisk ufuldkommen Roman *Erik Grane*. Det var en Skildring af svensk Ungdomsliv ved det lille Universitet, der ligger saa nær Hovedstaden og dog dengang laa saa fjernt fra alt Hovedstadsvæsen, en Skildring som var et Nødskrig og en Anklage. Hvad Geijerstam havde villet sige, var dette:

Der ligger den deroppe i det høje Nord i den bidende Vinterkulde, den skrækeligt brolagte Smaastad med sin Lærdomsfornemhed, hvor ingen Faust, kun Wagner og atter Wagner docerer, og Livet i den besynges, og Ungdommen i den hyldes, og dens Sandhedskærlighed forherliges, og saa er dens Ungdom gammel, dens Nutid Middelalder, dens Sandhedsdyrkelse Hensyntagen, og dens Produktivitet en uafbrudt Frembringen af Homunculus'er, Smaamennesker, gjorde paa Maskine.

Han havde stræbt at ordne Alt om det Højdepunkt, der naturligt frembød sig for hans Upsalaroman, den ceremonielle og pompøse Indvielse af den ny Universitetsbygning i 1879 med Erkebispens Tale ved Grundstenens Nedlæggelse, med de højlydt forkyndte Kongeord:

Tro — men ikke uden Kundskab,
Oplysning — men ikke uden Tro,

og med den gamle Domkirke-Nisses urokkelige Overbevisning om at det ny Universitet ingensomhelst Fornylse vilde medføre, men at Alt „blir som det er“.

En stor Del af den Ungdom, der fremførtes, gik aandeligt tilgrunde i Hykleri og Snobberi, mens den forøvrigt gjorde Embedsmands-Carrière.

En anden Part blev siddende over som evige Studiosi, i Kafé-Liv og Punsch og smaatskaaren Satire og Selvparo-

dieren, udygtige baade til Videnskaben og Livet „med deres Fremtid bag sig“.

En tredje Part, den bedste, førte under Form af en Kamp-Eksistens en i Bund og Grund elendig Tilværelse, og det af to Aarsager, som var Bogens Grundmotiver, dels fordi de legemligt og sjæleligt undergravedes af ungdommelige Drifter, som gjorde sig gældende med des større Voldsomhed, jo mere de i det nordisk-protestantiske Samfund ignorertes, dels fordi de som Børn af deres Tid, som løsrevne fra Fortidens Dogmetro, og som Ynglinge, der mente det alvorligt med deres Tankeliv, kom i Splid med deres kæreste Slægtinge i Hjemmet og paa Kant med et Universitet, der indskrænkede sig til at fordømme de ny Aandsmagter, som længst havde afsagt Dommen over det selv.

Begge disse to Forhold var behandlede med aabent Mod. Det første, som var det vanskeligste, var fremstilt sandere og dristigere end man var vant til at se det berørt. Det var imidlertid ikke frit for at være lidt tragi-komisk, at alt, hvad der henhørte under Gudinden Frejas Departement og hvad der under en mildere Sol og blandt mindre tungt anlagte Folk var en Kilde til Livets søde eller forfinede Lyst, at alt dette histoppe tog sig ud som en evig Kilde til Jammerkval og Selvforagt, fordi under Undseelsens, Protestantismens og Respektabilitetens Tryk al skøn Sanselighed enten som hos Kvinden blev dødet ved Opdragelsen eller som hos Manden sat til i Udskejelser, og den sunde Attraa derfor altfor hyppigt forvandlede til bare Raahed.

Det andet Forhold, den religiøse Brydning, var levendegjort med ikke mindre Energi. Man følte, at Ortodoksien endnu red disse nordiske Smaastater som en Mare, og at Kampen mod den eller Underdanigheden overfor den da var et Stykke af hver enkelt Mands Historie.

3.

Mit Forhold til Ruslands ledende Mænd vedblev at være godt. Saa fortræffelige Mænd som Stasulevitsj, Koni og Spasovitsj viste mig hjertelig Velvilje. I Oktober 1887 havde paa én Gang Tidsskrifterne *Vestnik Jevropi*, *Russki Mysl*, *Severnisk Vestnik* og *Djelo* hver sin Artikel af mig. Samtidigt fik jeg for første Gang en lille Udmærkelse fra Nordamerika. *Trinity Historical Society* i Dallas, Texas, udnævnte mig til Æresmedlem.

Større Glæde end deraf havde jeg ved at tale med to bitte smaa Piger. Her en Prøve af den ældstes Tankegang:

Der var idag en Herre hos dig, der hed *von*; hvorfor hed han *von*? Du spurgte ham, om han var af en gammel Familie. Hvad vil det sige?

Han er af Adel. —

Hvad vil det sige?

Hans Bedstefaders Bedstefader har ejet et Slot. — Og din? — Vistnok ikke noget. — Hvad er da du? — Borgerlig. — Hvad er finest? — Adelig. — Hun leende: Du vil da ikke sige, at han er finere end du? — [Hvem er finere end en Fader!]

Jo, af Fødsel. —

Du er paa alle Maader finere. Han hedder *von*, det vil sige, han er af en fin Familie. Men det er da finere, selv at være fin.

4.

Længe var det siden der i den Menneskevrimmel, der Aar efter Aar bølgede mit Øje forbi, havde været et Aasyn, som fængslede mig ved overlegen Aand. Dag ud, Dag ind skyllede Posten Bøger og Tryksager ind over min Tærskel. Men længe var det siden, der iblandt disse havde været et

enkelt Skrift, som bragte mig Bud fra en beslægtet Aand og tillige fra en lærerig og mægtig, som var mig ny. Da kom de første, betydningsfulde Bøger fra en Tænker, jeg tidligt havde hørt tale om i Anledning af hans Skrift mod den alderstegne Strauss's Bog *Den gamle og den nye Tro*, og om hvem jeg da kun havde hørt lidet fordelagtigt; mig selv havde det dengang forekommet haardt og grusomt at slaa sig til Ridder paa en saa fortjent og udmærket Mands Alderdomsværk. Senere havde en enkelt Bog af denne Forfatter kun et Øjeblik fængslet mig. Nu mødte mig i Nietzsches Bøger Tanker, jeg selv polemisk havde tænkt og med hvilke jeg var fortrolig, ligesom prægede i højt Relief, andre, som var mig fremmede, men som fristede mig til begrundet Afvisning eller Tilegnelse.

Hurtigt forstod jeg, at Manden ragede op blandt de Ypperste og Ejendommeligste i Samtiden. Saa betydelig og selvstændig var blandt mine Venner eller Velyndere vistnok kun Ibsen og Taine, men ingen af dem havde hans endnu ungdommelige Lidenskab for at gøre sig gældende, ingen hans *impetus* og ingen af dem hans betagende, mig saa kære Dristighed.

Hertil kom at Manden, der nærmede sig mig med Artighed og Tillid, trængte til mig, behøvede mig for ikke at overses og stilles i Række med ham langt underordnede Foreteelser, det vil sige for at naa det Ry og den Anseelse, hvortil han havde Adkomst. Jeg følte det som Pligt at gøre for ham, hvad jeg en Snes Aar forinden havde gjort for Ibsen, senere for Klinger, for Jacobsen og talrige andre, henlede Læseverdenens Opmærksomhed paa denne Kraftkilde og Tankekilde, der sprudlede og randt upaaagtet, denne geniale Røst, der raabte uden at møde det savnede, mangedobbelte Ekko, det endnu slumrende, som sikkert kunde vækkes. Straks da Nietzsche havde henvendt sig til mig, skrev jeg i et

Privatbrev: „Han er saavidt jeg kan skønne uden Spørgsmaal Tysklands dybeste og betydningsfuldeste Aand. Der er noget i hans Væsen, som tiltrækker mig. Jeg kunde bruge en Ven som ham. Endelig engang efter Aaringers Forløb en aandelig Jævnbyrdig og maaske af højere Byrd.“

Da jeg begyndte, ved Københavns Universitet at holde en Række Foredrag om Nietzsche, var det forsaavidt et forvovent Foretagende, som Titelen skræmte. For første Gang, siden jeg var vendt tilbage til Danmark, svigtede Tilhørerne mig; de fyldte Salen; men en Gentagelse var overflødig, hvorvel Forelæsningerne holdtes uden Vederlag. Alligevel fortrød jeg ikke mit Valg af Æmne. Det vandt mig Nietzsches Hengivenhed og gav ham den sidste Trøst. Mine Foredrag var det første Forbud om Verdensry, der naaede ham, før Sindssygdommen opslugte hans Bevidsthed.

Nietzsches Skrifter befrugtede mig ikke; men de indgød mig Mod. Og Tankeudvekslingen med Nietzsche, som den fandt Sted under den Brevveksling, der efter et Aars Forløb fik sin bratte Afslutning, styrkede mig selv, berigede mig selv; jeg følte mig under den paany paa mit Væsens Højde, virkende i mit Kald, opfyldende den Sendelse, der nu engang var bleven min. Jeg skrev for mig selv: „Jeg læser stadig i min gale Ven Nietzsche, klemmer ham, krænger ham, presser og endevender ham, ælter ham om og om, saa han faar snart ét Fysiognomi, snart et andet. Jeg holder af Nietzsche. *Er hat mir's angethan.* Der er denne ene store Mand, som Tyskland har, og Ingen vurderer ham i Tyskland, næsten Ingen kender ham. O denne universelle Dannelseskretinisme!“

Da mit Essay om ham var udkommet paa Tysk, begyndte hans Ry at vokse og rulle som Snebolden, der bliver til Lavine.

5.

I Efteraaret 1887 havde jeg holdt Forelæsninger om Heine. Jeg indledede Aaret 1888 med at skrive den velovervejede Indledning til Jubilæumsudgaven af Holbergs Komedier. I Foraaret 1888 talte jeg om Rusland og russisk Literatur, og holdt umiddelbart derefter Forelæsningerne om Friederich Nietzsche. Om Efteraaret, da jeg begyndte en lang Række Foredrag om Goethe, var Tilstrømningen den største, jeg nogensinde i Danmark havde havt. Da jeg to Gange havde holdt det første Foredrag gratis under frygtelig Trængsel, talte jeg endnu en tredje Gang for Betaling, og der var endnu saa fuldt, at jeg havde kunnet holde samme Foredrag en fjerde Gang i Ugen, ifald jeg havde kunnet udholde det. Og Forholdet forblev det samme det Halvaar.

Aaret 1888 var for mig udelukkende et Arbejdsaar; jeg var ikke én Dag udenfor Danmark, undte mig ikke ringeste Rekreation. Knap at jeg tilbragte tre, fire Dage paa Landet. Selv Sommersøndagene forblev jeg i Byen; ingensinde var man uforstyrret som da. Men naturligvis kunde Humøret ikke altid være paa Højden. Store Bededags Nat skrev jeg:

„O Kjøbenhavn paa saadan en Bededag! Frygtelig, frygtelig. Dødsstilhed, skrigende klart Solskin og en Isvind gennem Gaderne. Horder af pyntede Kræmmersvende og stakkels kvindeligt Tyende. De Par Mennesker, jeg kan tale med, er borte eller rejste. Over Byen ruger kun ét: min Spleen. Spleen er intet Taagebarn, langtfra ikke. Nej, hvinende koldt Bysolskin er uendeligt mere melankolsk. Taagen omslutter den Tungsindige, dækker hans Græmmelser. Taagen indeslutter den Elskende og skjuler ham, som den skjulte Zeus og Here paa Ida. Nej, Klarhed og lang Dag, naar det er Bededag og Bededagsklarhed, det er den egentlige Avler af Speen“.

Min bedste Morskab under disse Omstændigheder var, naar Forholdene skilte os, Correspondance med to meget unge Damer, f. Eks. et Brev som dette: (Udskrift uden paa Konvolutten med Blyant):

*Til min kære Fader, Dr. Georg Brandes, en bekendt
Mand i Kjøbenhavn.*

I Berlin er der en Mand, som der vokser et kvindeligt Legeme ud af Halsen, han er 21 Aar, hun er 21 Aar gammel, Hovedet sidder inde i hans Hals, hun har Silkekjole paa og er lidt større end Else. Der er født to sammenkoblede Dreng. Mange Hilsener fra

din altid hengivne Datter.

Det mindede velgørende om Aviserne paa Holbergs Tid.

I Maanederne Maj og Juni nedskrev eller renskrev jeg min Bog om Polen. Samtidigt udgav jeg efter tyve Aars Forløb min gamle Bog, *Æsthetiske Studier*. De Stykker, hvoraf den bestod, de ældste især, maatte gennemskrives; men Arbejdet var underholdende; det var helt underligt med et nyt Jeg nu at møde dette gamle Jeg og forfølge, hvorledes de baksedes og tilsidst kom overens. Bogen blev paany i uforandret Venskab tilegnet Julius Lange.

I Maanederne Juli—Oktober skrev jeg hele den store Bog om Rusland. Det var et mig meget vanskeligt Arbejde, dette Slid med Side efter Side, Ark efter Ark. Jeg havde en Følelse, som sad jeg Dag ud, Dag ind, og huggede Sten til en Vej. Kun af og til mærkede jeg, at jeg fik Gnister til at springe ud af Stenen.

Det var mig som laa der tre Volde for mig, jeg skulde over, før jeg kunde give mig i Lag med det Arbejde, der i saa mange Aar havde trykket mig, *Hovedstrømningernes* sjette og sidste Del. Det var de tre Bøger, jeg i det Aar fik fra Haanden. Jeg tvivlede ikke paa at kunne faa mit store Smertensbarn sendt ud i Verden i Løbet af det næste Aar. Men det kom anderledes; i Aaret 1889 fik jeg kun de første

11 Ark renskrevne og trykte. Saa tidt jeg gik forbi Marmorkirken, der da i Aaringer havde været under Arbejde, tilsyneladende uden nogensinde at blive fuldendt, spurgte jeg mig selv: Hvilken Bygning bliver vel først færdig, min Marmorkirke eller denne? Begge Dele trak ud, min havde nu allerede været under Opførelse i 18 Aar. Alligevel lykkedes det mig at komme først.

Jeg sluttede Aaret med min lille Artikel om Donatello St. Georg. Den var Alt, hvortil aarelang Sysselsættelse med Donatello havde ført, og var mig som et Sindbilled paa, hvor lidt der i Reglen kommer ud af vore Planer. Men fra mit Inderste kom den Bøn til min Helgen, hvori den udmunder:

O St. Georg, min Skytspatron! Hvor skøn er den hellige Vrede i dit Blik, hvor ypperlig den rolige Følelse af Kraft, der fylder dit Bryst, du Helgen og Hedning! At du ogsaa tomhændet, uden Sværd eller Lanse i din Haand, er lutter Uforsagthed, det er en Lære. Værgeløs staar du der, men fast paa dine Fødder, fast i dine Knæ, pansret om Foden til at kunne knuse med en Jernhæl, og pansret om Lænder og Arm og Ben og Ryg og Bringe. Du Præsigivne til Dragens Ædder og Forgift! Du véd det, den Tid vil komme, da du igen faar et Lanceskaft fat. Dræb da Dragen, stød Jernet i dens Hjerter og knus Knoklerne i den, saa den aldrig sluger Jomfruer og aldrig myrder Ynglinger mere!

6.

Var Aaret 1888 et Aar, hvori jeg end ikke en Dag var udenlands, saa var det dog et, hvori jeg stod i levende Forbindelse med Udlandet. Et overordentligt stort Antal af de Udlændinge, som besøgte Kjøbenhavn, indfandt sig hos mig; et endnu større Antal stod i Berøring med mig gennem Breve, Spaniere fra Columbia, Nordamerikanere fra Smaa-byer i Unionen.

En af mine ivrige Korrespondenter var dengang den senere berømte Baronesse Bertha von Suttner, Fredssagens

ivrige Forkæmperinde, der havde skrevet et Essay om mig. Hun var da en Verdensdame med Talent, og allerede da overraskende ved sin Optimisme. I sin Bog *Inventarium einer Seele* havde hun formuleret det Løsen, hun vilde give Menneskeslægten: Aldrig, aldrig tilføje Nogen ondt! — Jeg formaaede ikke at gaa ind paa hendes Tankegang, og hvad jeg overfor hende gjorde gældende var omtrent dette: Blot det at leve er jo at volde andre, Misunderne, de Skin-syge, Smerte, at gøre dem ondt. Og hvorledes skulde man kunne handle uden at volde Smerte? En stor Skribent (som Voltaire f. Eks.) véd, at hver anden Sætning af ham sætter Meneskeskarer i Raseri og *skal* gøre det. End ikke en Torsk kan vi spise uden at Torsken maa slagtes først.

Fra Tyskland sendte den unge Lyriker Karl Henckell sine lovende Digte i Herweghs Art, og derfra kom den unge duelige Journalist Theodor Wolff, nu *Berliner Tageblatts* Leder.

I Begyndelsen af Aaret havde jeg adskillig Berøring med Flandern i Anledning af de Studier jeg havde gjort over flamsk Poesi. Pol de Mont tilegnede mig sit smukke Digt *Uudslukkelige Flammer*, der paa Tysk blev optaget i *Magazin für die Litteratur*. Heinrich Flemmich skrev fra Antwerpen til mig, at han skyldte mig Tilskyndelsen til sine poetiske Oversættelser fra Flamsk. Hans Bog *Aus Flandern und Brabant* udkom med denne Tilegnelse: Dem gründlichen Kenner des Flämischen, Dr. G. B. in Verehrung gewidmet.

Fra Tyskland kom til Kjøbenhavn en ung Poet, Hermann Friedrichs, der nogen Tid bosatte sig her. Han var oprindeligt falden i Hænderne paa Rudolf Schmidt, der tyldede ham med sine Antipatier og som, da han antog ham for rig, laa ham højlig til Byrde. Da Friedrich tilsidst fik det Indtryk, at Schmidt gik ud paa, helt at lade sig under-

holde af ham, kom det til Brud. Han henvendte sig til mig, om hvem han hidtil kun havde hørt Bagvaskelser, og tilegnede mig sin Digting, *An der Pforte der Zukunft*. Samtidigt tilegnede den barske og begejstrede tyske Kritiker Leo Berg, der da debuterede, mig sit første Arbejde: *Haben wir überhaupt noch eine Literatur?* Det var den femtende Bog, som var bleven mig tilegnet. Leo Berg, der æret og anset, men fattig døde Aar 1908 var en Mand, der, styg og stærkt haltende, havde den Vanføres Skarphed i Tankegang og Bitterhed i Sind. Han tirredes til Blods ved Literaturens Maskepi med Industrien, ved Forfatternes Hensyntagen til Pengevinding, og kæmpede sit Liv igennem for den rent ideale Stræben i Literaturen.

Fra Østerrig kom det Aar Skuespilleren Josef Kainz for første Gang til Kjøbenhavn og vakte Begejstring hos dem, der forstod hans Kunst. Han var varmtfølede, lærvillig, i kunstnerisk Stigen. At se ham som Mortimer i *Maria Stuart* eller som Ferdinand i *Kabale und Liebe*, at høre ham frem-sige Wildenbruchs *Hexenlied* var Oplevelser. Herman Bang foranstaltede en lille Festlighed for ham, ved hvilken man havde bedet mig holde Talen.

Fra Italien henvendte Chiarini sig til mig og skrev en meget smigrende Artikel om mig i *Nuova Antologia*.

7.

Det Aar afholdtes den Nordiske Udstilling i Kjøbenhavn i det af Nyrop opbyggede smukke Træpalads. Den lokkede mangfoldige Fremmede til Byen. Overfor den var der aabnet en righoldig Udstilling af samtidige franske Malerier og Billedhuggerarbejder, der bragte de Besøgende et Pust fra en anden Kunstverden end Nordens. Efter Indbydelse indfandt en betydelig Skare af berømte og bekendte franske

Kunstnere sig nogle Dage i Kjøbenhavn. Der blev afholdt en Festlighed for dem i Glyptoteket, hvortil de fleste mere ansete Danske indbødes. De danske Kunstnere, der foreslog Indbydelserne, havde indført mit Navn blandt de første. Men da det blev strøget af Listen, fik jeg intet at se til Fransk mændene. Af Julius Lange erfor jeg, at de næsten alle havde spurgt efter mig.

Da jeg Aaret efter traf adskillige af dem i Paris, havde jeg Anledning til at erfare deres Indtryk af Kjøbenhavn. De var desværre enstemmige i deres Fordømmelse af Thorvaldsens Arbejder i Museet. *De la bien mauvaise sculpture* var det Ord, man stadigt fik at høre. Men lige saa enstemmigt talte de med den største Varme og Anerkendelse om Sonnes Fresker paa Museets Ydermur. Iøvrigt var de stærkt skuffede i to Henseender, at de ikke havde modtaget nogen Indbydelse til Hoffet, og at de ingen Dekorationer havde faaet, hvad de paastod man havde stillet dem i Udsigt. De var tydeligt nok især komne for Dekorationernes Skyld.

Noget efter Kunstnerne ankom den unge franske Kunstkritiker Maurice Hamel, udsendt af *Gazette des beaux arts*, en overordentlig fin Kunstkender og et Menneske med sundt, naturligt Blik. Han og Karl Madsen kom godt ud af det med hinanden og jeg mindes en Baadsejlad med ham, Karl Madsen og Nordmanden Andreas Aubert paa Lyngby Sø, mens den sjællandske Natur en Sommeraften for disse Farve-Elskere afslørede og tilslørede sig i rige, dæmpede og dejligt sammensmeltende Farver.

Endnu lidt senere ankom delegerede franske Arbejdere til Udstillingen. Det var unge Haandværkere af forskellige Fag, rødere end de rødeste danske. For den store franske Revolution havde de ingen Interesse; den var dem for borgerlig. I Grunden begyndte Verdenshistoriens tiltalende Parti for dem med Kommunen i Paris, som havde al deres Deltagelse og Begejstring. De harmedes over, at Raabet

Vive la Commune! dengang var forbudt i Paris. De ærgrede sig over, at man vilde hædre dem ved at spille Marseillaisen. Selv sang de kun *l'Internationale* og *Ça ira*.

Man indbød dem til at tilbringe en Aften i Studenter-samfundet, og jeg blev anmodet om at indfinde mig. Jeg talte to Gange til dem. Da jeg sagde, at her kunde de gerne raabe Leve Kommunen! fordi hele det lille Danmark i Virkeligheden kun var at betragte som en Kommune, saa det lod sig opfatte som enstydigt med Leve Danmark! raabte en af dem: *Mais c'est de l'esprit français*. Jeg svarte: *N'avoir pas esprit de caste, voilà le vrai esprit français*.

Mange Svenske og Finner indfandt sig i Kjøbenhavn i Anledning af Udstillingen. Der var den unge Forfatter Georg Nordensvan, smuk og slank, Novelleforfatter og Kunstkender, som gjorde et udmærket Indtryk. Der var ældre Bekendte som Maleren Björck og Per Staaf og Gustaf af Geijerstam, Finner som Jacques Ahrenberg, den finske Udstillings Kom-missionær, der glædede mig med en anerkendende Dom angaaende min Bog om Polen. Verner von Heidenstam, der sendte sin lovende Debutbog *Vallfart och Vandringsår*, kom først senere til Danmark.

Fra Rusland kom min kære Ven Sobolevski, Redaktøren for *Russkija Vjedomosti* og tilbragte nogle Dage med mig. Han gjorde ikke faa Indkøb, blandt andet af danske Terra-cotta-Sager, som han fandt originale og smukke.

Kort efter kom en interessant ung tysk-russisk Pige ved Navn Sonja Etlinger, som paastod, hun i fire Aar havde været sysselsat med mig. Hun havde hørt mine Foredrag i St. Petersborg og havde lært sig Dansk.

Med Anbefalingsbreve til mig forestillede sig desuden først en Pianofabrikant Becher fra St. Petersborg, en for-standig og praktisk Mand, dernæst fra samme By en ung Astronom Kleiber, fireogtyveaarig kun, men forbausende prog-

kyndig og sagkyndig. Han talte Russisk, Polsk, Italiensk, Engelsk, Fransk, Tysk, Svensk og læste efter seks Dages Ophold de danske Aviser. Ham var Darwinismen saaledes gaet over i Kød og Blod, at den gennemtrængte Alt, hvad han tænkte og sagde, og den havde indgivet ham en Fremskridts-tro, der var betydeligt stærkere end min. Disse Fremmede kendte mig selvfølgelig i Regelen kun af Oversættelser. Det var da tidt ret vemodigt at iagttage Afstanden mellem disse Oversættelser og Originalen. I Reclams Bibliotek var i min Afhandling om J. P. Jacobsen Begyndelsesordene: „Dette er vor Prosas store Kolorist“ oversatte paa denne øresønder-rivende Maade: „Er ist der grösste Kolorist *der Jetztzeit-Prosa*“. I en Oversættelse, som en Amerikaner, en Mr. Eastman, foretog af min Bog *Indtryk fra Rusland* var disse Ord (om Tjernisjevski) „og i de gamle Dumaers (Ϸ: kosak-kiske Folkevisers) Aand et stort historisk Epos“ gengivne saaledes: „a great historical epic in the spirit of the elder Dumas“.

Mr. Eastman havde iøvrigt mærkværdige Anlæg for Sprog. Hans Frue brækkede et Ben i Kjøbenhavn og han blev derved tvungen til et seks Ugers Ophold. Han købte sig min Bog om Rusland og et dansk-engelsk Leksikon og udførte uden nogensomhelst anden Art Kundskab til Dansk, en i det Hele nøjagtig og tilfredsstillende Oversættelse. — Værre var det for mig, at Barsdorf besørgede en ny Udgave af min Bog om Lassalle og bekendtgjorde, at Halvdelen af Oplaget var solgt før Udgivelsen. En lille Trøst endelig var det, at Fyrstinde Tenicheff, som havde lært sig Dansk, for-træffeligt gengav flere Essays af mig paa Russisk.

8.

Det var det Aar, hvor de store Forandringer indtraadte i det tyske Riges Ledelse. Med kort Mellemrum var to Kejsere døde, og et nyt Styre blev indvarslet.

Wilhelm II kom til Kjøbenhavn for at forestille sig som Kejser. Ankomsten fik et pinligt Forløb. Neppe havde Vognen, hvor han og Kong Christian tog Plads, sat sig i Bevægelse ude paa Toldboden, før en stedse stærkere Hyssen hørtes fra Folkemassen. Tilsidst hyssede selve de præsenterende Livgardister med, og al denne Hyssen gennemskares af en enkelt Pibe. Kongen var bleg, Kejseren bevarede sin Holdning.

Johan Ottosen indfandt sig med Hanssen-Nørremølle hos mig for at tale om, hvorledes man i Nordslesvig klogest burde stille sig under den nye Æra; man henvendte sig til mig, fordi jeg ikke havde lagt Dølgemaal paa min Misfornøjelse med Venstreprensens Holdning, naar dens Danskhed paa et Haar lignede Tyskhed. Først langt senere lykkedes det at faa denne Holdning grundigt ændret. I det Aar brugte det tyske Agitationsudvalg for Nordslesvig Bladet *Politikens* gamle Artikler som Agitationsstof for at faa Nordslesvigerne til at stemme paa tyske Kandidater.

Skønt jeg boede midt i Kjøbenhavn, havde jeg yderst lidt Forhold til Byen, og omgikkes saare faa, blandt dem vel mest Vilhelm Bissen og hans Frue, der det Aar fejrede deres Datters Bryllup ved en smuk Fest i Atelier'et. Jeg omgikkes det unge Kunstnerpar Harald og Agnes Slott-Møller, der havde sluttet sig til mig og ved hvis Bryllup Johan Rohde og jeg var Forlovere. Jeg saa oftere Stuckenbergs, to fine Mennesker, hun ualmindelig og ægte som han, hvem Livet mange Aar senere paa tragisk Maade skilte fra hinanden. En Sommerdag var jeg med Julius Lange hos hans Broder Frits, Overlægen paa Middelfart Sindssygeanstalt, og Dagen derpaa tog vi sammen over til Jylland, til et Sted ved Navn Skovvang at besøge Slott-Møllers, der boede dør med den unge dejlige Frøken Triepke, senere Fru Krøyer. Med dem fik jeg i de Dage et stærkt Indtryk af Østjyllands

Natur; et Par Maaneder derefter i Skoven udenfor Skovgaard, Boghandler Hegels Ejendom, et overvældende Indtryk af danske Skoves uendelige Farvepragt i Oktober i et usædvanligt Efteraars milde Luft — det var Alt, hvad jeg i det Aar undte mig af Opaanden fra det haardnakkede Arbejd.

Aaret igennem modtog jeg fra Kjøbenhavn og Provinserne stadig tilsendt Prædikener, Opbyggelsesskrifter, fromme Blade, endnu frommere, meget indtrængende Breve, ustandselige Omvendelsesforsøg. Det forrige Aartis Bombardement med Breve efter Formlén: „Det var dig bedre, at du blev kastet i Havet med en Møllesten om din Hals, end at du skulde forarge disse Smaa“ var nu i Reglen vejet for mildere Forsøg paa at tale mig til Hjerte. Jeg fik med Posten religiøse Flyveskrifter, Psalmer og Psalmebøger, en Gang en hel Bibel fra en gammel Dame, der øjensynligt troede, at Bogen var mig ubekendt; thi deri var omhyggeligt indstregt, hvad hun ansaa nyttigst for mig at læse. En af de anonyme Brevskriverinder, der ugenlig manede mig til Omvendelse, kom en Dag i Tanke om at disse Breve maaske kunde kede mig, og bad mig, med en Annonce i det ultrareaktionære Blad *Avisen* svare paa, om hun skulde ophøre med Correspondancen eller blive ved. Hun undertegnede sig som saa mange andre: En kristen Kvinde.

Af disse kristne Kvinder kom ingen mig for Øje; derimod saa jeg af og til ludfattige Kvinder, hvem deres Elendighed sysselsatte mere end Religionen. Jeg husker saaledes i det græselige Komplex af Fattigboliger, som udgør Stedet *Løven* i Store Kongensgade at have hjulpet en stakkels Kone, ved Navn Madam Rige, der skulde ernære sig ved Vask og som plyndredes af en vanartet Søn. Hun var af Svindsot bragt til Gravens Rand. Hun lignede et Skelet og hendes Hoved

var et rent Dødningehoved; men Øjnene var smukke og taknemmelige til det sidste.

I Aarets sidste Maaneder, da jeg holdt Foredrag om Goethe, levede jeg helt fordybet, som nedgravet, i dette uhyre Geni. Det stod for mig som var han den i det attende Aarhundredes Slutning genfødte Renæssance og som om han var bleven fulgt af Forfald. De, der troede paa det jævne Fremskridt allevegne, glemte Forfaldstiderne, Forfaldsmenneskene. Og det styrkede mig at leve mig ind i Goethe. Ikke at jeg nogensinde kunde hovmode mig i Indbildningen om et aandeligt Slægtskab. Men jeg følte og vidste, at i mig med al min Ringhed var Opgang, opgaaende, opadstigende Kraft, medens der i mange, rigere udrustede, var Nedgang.

9.

Aaret 1889 begyndte for mig med at det blev forbudt alle Boghandlere i Finland at modtage og forhandle mine sidste Bøger (om Polen og Rusland). De udsendte Eksemplarer vendte derfor tilbage.

Jeg blev neppe kærligere behandlet i Danmark end i Rusland. I Anledning af et Forsøg, en fremmed Korrespondent i Kjøbenhavn gjorde paa at vinde Navnkundighed ved Udkældning af mig som den mest bekendte Danske, lagde den kjøbenhavnske Presse paany alle sine Egenskaber for Dagen. Min Broder sagde dengang til mig et Par Ord, jeg ikke har glemt: „Vug dig ikke i Indbildninger. Du er det danske Folks Prygledreng endnu som for en Snes Aar siden. Vil du leve i Fred, maa du en Gang for alle give Afkald paa at sige din Mening.“ Det var den nøjagtige Sandhed. Jeg var overbevist om Umuligheden af, i min Levetid at se Resultater af min Virksomhed i Danmark.

Ret forfriskende kom midt under Spektaklet imod mig Meddelelsen om at den danske Presses Skødebarn Hr. Barsdorf var idømt tre Aars Tugthus og otte Aars Tab af borgerlig Ære, og for Resten af sine Dage var stillet under Politiets Opsigt for *gewerbsmässige Hehlerei*.

Den lille nordiske Kunstnerkoloni i Paris sendte mig til min Fødselsdag en telegrafisk Hilsen, der meddelte, at man havde drukket min Skaal.

UDFLUGT TIL SVERIG OG NORGE

1.

Det havde været min Agt og mit Ønske at tage til Rusland. Ved et Sammenstød af uforudsete Omstændigheder blev det mig umuligt. Jeg besluttede da at forsøge min Lykke paa et mindre eventyrligt Terræn og at følge nogle Indbydelser, jeg havde modtaget, til at holde Foredrag i Sverig og Norge. Min Rejse tiltraadtes under de sletteste Forvarsler, thi jeg var til det Yderste forstemt og forpint; men den blev en af de lyseste og indtryksrigeste Episoder i mit Liv.

Paa Nordbanegaarden erfor jeg at Toget til Helsingør ikke afgik paa Grund af Snespærring. Jeg maatte køre til Havnen for at komme til Sverig ad Søvejen. Og blot den Smule Overfart til Malmø med et isglat Dæk og gennem en Rende brudt i Havnens Is blev en Fornøjelse. En ung dansk Dame, som jeg flygtigt kendte, og jeg var de eneste Passagerere, og jeg har ikke foretaget Overfarten til Malmø i mere tiitalende Selskab.

Farten til Göteborg, der tog Dag og Nat, blev fra Mil til Mil stedse vanskeligere. Der var ingen Sovevogne og ingen dobbelte Vinduer; Natten var saa kold, at Blækket frøs i mit Rejse-Blækhuse. Om Morgenen blev Toget stikkende i Sneen i Nærheden af den lille Station Allingsås, uden at Personalet

kunde love Passagererne noget sikkert angaaende Ankomsten til Göteborg, hvad der var mig saa meget ubehageligere, som det i Bladene var kundgjort, at jeg skulde tale dør samme Dag. Mit Foredrag maatte under disse Omstændigheder udsættes.

Byens lille Hotel blev naturligvis overfyldt. Der maatte overnattes, men Nattelejet kunde ikke blive synderlig bekvemt. Mig indrømmedes der et stort tomt Forsamlingsværelse uden nogen Seng i.

Sneen laa mandshøj foran Dørene. Det var yderst vanskeligt at naa blot de ikke mange Skridt til Telegrafkontoret. Heldigvis havde jeg til denne Rejse forsynet mig med høje forede Overtræksstøvler og med en Hovedpude, der kom mig udmærket til Nytte.

Ved Ankomsten til Göteborg blev jeg paa Stationen modtaget af et ungt Par, der betragtede sig som særligt knyttet til mig, skønt jeg aldrig havde set Ægtemanden og kun én Gang Damen, hvis Udseende jeg rent havde glemt.

Det var en Fru Alma Åkermark-Breinholm, som dengang udgav et Kvinde-Tidsskrift *Framåt*, hvortil hun i sin uskyldige Begejstring for Frihed og Fremskridt knyttede store Forventninger eller rettere havde knyttet dem; thi det arme lille Tidsskrift medførte efterhaanden hendes økonomiske Ruin. Hun havde haft en ret vel besøgt Pigeskole; men da hun i sit Tidsskrift optog et Par Smaastykker af den senere Fru Malling, da 22aarig, hvori unge Pigers erotiske Længsler var skildrede, gik dydsirede Fruer i Göteborg fra Hus til Hus og anmodede Mødrene om ikke at betro deres Børn til en Dame, der gav saa oprørende Skitser Husly. Følgen var, at Skolen gik ind. Mig havde Damen vist den Tjeneste, at optage mine tre større Artikler mod Kvindesagsdamerne i Sædelighedsfejden 1887, og jeg var der-

ved mod mit Ønske blevet Aarsag til at hun paadrog sig Bjørnstjerne Bjørnsons heftige Vrede. Det lille Tidsskrift maatte snart gaa ind og Parret forlade Landet. De udvandrede til Finland, hvor det, saavidt jeg véd, gik sørgeligt tilbage for dem.

Manden var en fattig Telegrafist; hun selv en renhjertet og grundhæderlig Kvinde, der troede paa alle demokratiske Formler og Dogmer som den Kristne paa Aabenbaring. Med historiske Kundskaber syntes hun kun mangelfuldt udrustet. Da jeg kort efter Ankomsten var kommet til Sæde ved hendes Bord, sagde hun de mig gaadefulde Ord: „Nu er jeg tilfreds med at kende Dr. B. nøjere; da jeg for nogle Aar siden besøgte Dem i Kjøbenhavn, tog De Modet rent fra mig ved den Ytring at De ikke troede paa noget i Verden undtagen paa tre Romere.“ — Har jeg sagt det? Det undrer mig. Om hvilke tre Romere var der Tale, med Forlov? — „Jeg husker ikke Navnene, men Sagen er sikker nok; thi jeg véd, hvilket nedslaaende Indtryk den gjorde paa mig.“ —

Jeg grublede og forsøgte at genkalde mig Damens længst glemte Besøg. Endelig lykkedes det mig at se hende i en Lænestol overfor mig, jeg mindedes, at hun talte om fire eller fem forskellige folkelige, politiske, økonomiske, feministiske Foreninger, hvoraf hun i Göteborg var Medlem og af hvis Virksomhed hun ventede sig de største Resultater. — Og med ét slog det ned i mig: jeg havde svaret: Hvad mig angaar, venter jeg mig ikke meget af Foreninger. Naar Talen er om at udrette noget, troer jeg kun paa Cajus Julius Cæsar. — Det var Fru Breinholms tre Romere.

Jeg holdt nogle Foredrag, men skønt jeg efter min egen Opfattelse talte godt, var der anden Gang et halvhundred Tilhørere færre end første Gang og den tredie endnu færre. Alle erklærede, de forstod ikke Dansk, neppe Halvdelen af

hvad jeg sagde, og desuden var Byen pietistisk, Befolkningen bestod af *Schartauanere*, som de kaldte sig.

Jeg blev hjerteligt modtaget i de Familier, jeg under mit første Ophold som nybagt Rus havde lært at kende; jeg var dagligt indbudt og man stræbte paa enhver Maade at gøre mig Opholdet kært. Professor Karl Warburg, hvem jeg havde kendt fra han var Dreng, tog sig af mig som Kollega og Ven, førte mig sammen med Digteren Bååth, hvem jeg kendte forud, med Maleren Nils Forsberg og med Hedlunds; jeg var Gæst i Pontus Fürstenbergs Hus og saa for første Gang hans berømte Samling af moderne Kunst. Ogsaa ham havde jeg kendt fra min tidligste Ungdom og ikke mindre hans Frue, endnu i den Tid, da hun, en dejlig og hovedrig ung Pige, indviede sit Liv til Venten og Savn, fordi hendes strenge Fader forbød hende at ægte en Mand, i hvem han kun saa Vanskabningen. Hun oppebiede uden Klage og uden Modstand Faderens Død og skænkede med hvide Haar sin Haand og sine Rigdomme til den, hun fra sin fejreste Ungdom havde havt kær.

Blandt mine göteborgske Venner var nu som moden Kvinde den Dame, jeg som Skoledreng saa ivrigt havde stræbt at interessere, dengang hun selv neppe var udvoksen. Hun havde bevaret mig sit Venskab og jeg var glad ved at modtage hendes Gæstfrihed.

Blandt dem var ogsaa nu som gift Frue den Dame, i hvis Forældres Hus jeg tredive Aar tidligere havde boet. Jeg havde da holdt hende, et dejligt tolvvaars Barn, i Haanden, naar vi spadserede sammen. Hun tog en Vogn og kørte mig ud til det gamle Sted, hendes Barndomshjem og min første Ungdoms Tilhold, et lille Træhus i en Have, som jeg ikke formaaede at kende igen.

2.

Efter tolv Aars Forløb gensaa jeg Stockholm, hvor jeg i Vetenskapsakademiens Sal, som ogsaa denne Gang var bleven mig overladt, nu holdt tre Foredrag om Goethe, der fik en god Modtagelse og overfuldt Hus, endda jeg rivaliserede med Førsteforestillinger paa Byens Teatre.

Den skønne Stad og de glade Mennesker, jeg i den traf, henrev mig ganske. Jeg kunde jo ikke her se og lære saa meget som i Petersborg eller Varshav, men jeg havde ligefuldt en beslægtet Følelse af potenseret Liv. Jeg lærte en livfuld og aandrig Ungdom at kende, saa' skønne og begavede Kvinder, traf ikke faa betydelige Mænd.

Blandt de Forfattere, der hilste mig med velvillige Artikler, var især Oscar Levertin og Nordensvan; blandt dem, der kom mig imøde, maa jeg desuden med Tak mindes Tor Hedberg. Levertin havde dengang endnu ikke naaet den Højde af Poesi i Digtning og Kritik, som gjorde ham til en af Sverigs ypperste Aander, før Døden rev ham bort ung og usvækket. Men der var i ham al den Inderlighed og Varme, den Modtagelighed og den fine, formende, malende, syngende Evne, som først senere naaede sin fulde Udfoldelse i Kunst. Han havde ikke endnu vundet den Sikkerhed og den milde Ironi, han naaede med Mesterskabet. Men han nærede den Hengivenhed for Mennesker og den Entusiasme for Skønhed i og udenfor Kunsten, som var hans Væsens oprindelige Arv. Han var da bosat i Upsala med den høje unge blonde Kvinde, som var hans første Hustru. Jeg mindes en Frokost, hvor hun var Værtinde og han Værten, og hvor der var gode Genier i Luften.

For den trohjertede Gustaf af Geijerstam, der i Stockholm tog sig ivrigt af mig, var Skribenter og Kunstnere af samme Aargange og beslægtede Aandsretninger et eneste

Kameratskab og Broderskab. Han var med Lidenskab Kamerat. Sammenhold i Ondt og Godt, som han selv fornå og øvede det overfor Ernst Josephson, den først saa straalende, senere saa nedbrudte Kunstnerskikkelse, var for ham Livets Essens. Hans Hustru, Fru Nellie, dengang ung og nydelig, en smuk ung Moder med en Dreng paa Armen, endnu uberørt af Sygdom og Sorg, var den bedste blandt hans Kamerater.

Geijerstam, som da endnu havde Ungdommens muntre Sind, var paa den Tid som Digter en djærv Realist, endnu ikke den bevægede Psykolog, endnu mindre Underholdnings-skribenten, som fandt sin Form i Romaner. Han var fuld af Skelmeri. Jeg har aldrig kunnet glemme en Travesti af Tegnér's med Rette beundrede Digt ved det svenske Akademis Stiftelsesfest, som Geijerstam, vistnok med Bistand af Per Staafs lyse Hoved, havde skrevet for paa den pudsigste Maade at satirisere over svenske Literatorer og Lærde under Oscar II. Komikeren deri er paa én Gang overvældende og henkastet med Lethed.

I hans gæstfri Hus traf jeg Mænd som Brødrene Per og Karl Staaf, hans dygtige Broder Karl af Geijerstam, den udmærkede Forfatter Tor Hedberg og mange andre. Ved en større Fest, som blev givet mig i Grand Hotel, holdt Gustaf af Geijerstam med Varme Festtalen til mig. Ved den Lejlighed var af Kvinder, man ikke glemmer, Ellen Key, den smukke Fru Palme, en Finlænderinde, og Skuespillerinden, den yndefulde Fru Rundberg, tilstede. Ellen Key var allerede da en udmærket Taler og en indflydelsesrig Skribent, men havde endnu ikke taget sin evropæiske Flugt. Hendes Skikkelse var ungdommelig, hendes Diktion fuldendt; det klædte hende overordenligt at holde et Foredrag (som jeg hørte hende holde et i Upsala).

Fru Rundberg sang ved Festen nogle Sange til mig,

som improviseredes under Gildet. En Skaal, jeg udbragte for Damerne, besvaredes saaledes af hende med disse improviserede Vers af Per Staaf:

I alla svenska kvinnors namn
jag knackar nu i båln
och öppnar min och deras famn
till hjertats tack för skåln.

Ja, vort endrägtelige tack
för hvad Ni sagt oss nyss
vi concentrera i ett Ack!
och i en — anadt kyss.

Faa Dage derefter var der en anden Fest for mig i Selskabet *Heimdal* hvor Dr. Curt Wallis talte.

En god Sneg unger Kunsterne og Kunsterinder indbød mig til et nydeligt Maaltid. Jeg havde den indtagende Skuespillerinde, Fru Ellen Hartmann, Stockholmerne Yndling, tilbords. Tilstede var bl. a. Kunstnerparret Hr. og Fru Paulli, Per Staaf, Fru Rundberg, Carl Fähräus og hans højtbegavede Hustru, Skuespillerinden Olga Björkegren. Jeg var med Forundring Vidne til hvor nøje Fähräus kendte mine Skrifter. — Professor Mittag-Leffler, den navnkundige Matematiker og Astronom, indbød mig til en lille udsøgt Middag i sit Hus med Nordenskjöld, hvem jeg da allerede havde kendt i mange Aar og for hvem jeg nærede skyldig Respekt, videre med Adolf Hedin, der senere sluttede sig varmt til mig, og i hvem jeg altid har anerkendt en sjælden Idealist og en ubøjelig Karakter men paa hvis politiske Skarpsyn jeg ikke ret kunde tro, endelig Georg Nordensvan, den elegante Forfatter og Kunstkender, der desværre vist neppe kunde føle sig helt vel tilpas, eftersom Hedin med en Voldsomhed, der intet Hensyn tog, faldt over den hele yngre Forfatterskole og beskyldte den — hvad dengang var Tonen

— for kun at dvæle ved det Smudsige og med Forkærlighed vælte sig deri.

Nogle Dage derefter indbød Nordenskjöld mig til en lille Middag i udsøgt Selskab.

En ung Pige, jeg i de Dage oftere og med Fornøjelse traf paa, var Frk. Anna Christenson, senere Fru von Zweigbergk, hvem jeg før havde set i Kjøbenhavn og som formelig lyste op i et Rum ved sin muntre Friskhed. En anden Dame, jeg kendte fra Danmark, var Fru Olivia Sandström, dengang bosat i Stockholm, hvor hun dog ikke trivedes ret. Hun havde som ung Pige været overordenligt smuk med en mørkladen, sydlandsk Skønhed, havde en ærgerrig, højtstræbende Sjæl og god Forstand, men var af dem, i hvis Stjerner det staar skrevet, at de aldrig skal vinde Lykken, end ikke for ganske kort Tid. Der var oprindeligt en melankolsk Pragt over hendes Væsen; senere sønderreves hun nervøst.

Jeg var i Stockholm stadigt omringet af unge Skribenter. En Flok ganske unge Mænd (blandt hvilke en ung Mannheimmer, hvis Broder havde taget sig af mig i Göteborg) viste mig stor Opmærksomhed, beværtede mig den Dag, jeg skulde afrejse til Upsala, med en lystig Frokost, og indtog mig ganske ved deres frejdige Ungdom.

Jeg havde tilbudt at holde en Række Foredrag om Nietzsche i Upsala, hvor Selskabet *Verdandi* havde indbudt mig. Men man havde afslaaet Æmnet som altfor ubekendt og i Stedet udbedt sig Heine, der jo var grundigt kendt. Imidlertid kunde jeg ikke rose mig af nogen Tilstrømning. Man havde stillet mig i Udsigt, at de talrige Medlemmer af Selskabet vilde høre mig *in corpore*; men var der den første Gang halvfuldt i et lille Rum, saa tyndedes Publikum de to følgende Gange saaledes ud, at det var generende, næsten beskæmmende. Til Gengæld vistes der mig i Upsala af de

unge Mænd, med hvem jeg kom i Berøring, Hengivenhed, Inderlighed, Begejstring. Jeg lægger mindre Vægt paa, at der var Trængsel den Aften, da der efter det sidste Foredrag skulde være Punschegilde med Taler. Vistnok fire eller femhundrede Studenter var sammenpressede i et ikke særdeles stort Rum. David Bergström, den senere Minister i Karl Staafs Kabinet, holdt følgende Tale til mig:

Det Slægtled, der nu efterhaanden træder ud i Livet, færdigt til dør at gøre sin Gerning, har ingen let Kamp at bestaa. Hos dem, der bestemmer den nuværende Tids Udseende, maa det som Regel regne med saa ringe Samforstaaen, saa liden Godkenden, at det store Flertal af de Unge foretrækker, straks at kapitulere fremfor at holde Stand i en ulige Strid.

At i de nordiske Lande ikke endnu flere af de Unge opgiver Striden for hvad de betragter som ret og gavnligt, Striden for det Nye, som vil arbejde sig igennem, for Fremskridt og Udvikling, at ikke endnu flere ophører at tænke frit af Rædsel for ikke at tænke som de andre, derfor har vi i mangt og meget, umiddelbart og middelbart, den Fremmede at takke, som nu staar midt iblandt os. Hans Livsværk hører til dem, som vil gaa igen og atter gaa igen i kommende og atter kommende Generationer. I Foreningen Verdandis Navn, i al frit tænkende svensk Ungdoms Navn løfter jeg mit Glas for den Mand.

Jeg svarte med en Tale, som er trykt i femtende Bind af mine Skrifter (S. 418). Den gjorde Lykke. Men bag efter vakte den hos de konservative Studenter en Forargelse, der gav sig Luft i pudsige Demonstrationer. Saasnart den veltænkende Presse havde givet Signalet ved at angribe min „Taktløshed“, drog de ophidsede Studenter i Procession til Universitetets Rektor, den gamle Sahlin, og bad ham skride ind imod Verdandi. Han afslog ethvert saadant Skridt og anmodede Studenterne om at falde til Ro.

Foruden David Bergström, der i Anledning af sin Tale til mig fik meget ondt at høre, var mine nærmeste Bekendte i Upsala Filologen Karl Ljungstedt, dernæst Student Liljehök, en høj og lystig ung Mand, sidenhen bosat i Göteborg, og den senere Professor, da Docent, Hjalmar Öhrvall. Med ham

havde jeg da allerede været i Forbindelse i mange Aar, lige siden han som ganske ung sværmede for Stuart Mill, og for Brystsvagthed en Tid lang maatte opholde sig paa de kanariske Øer. Mørk som en Spanier, med kloge, leende Øjne, gennemtrængt af Fornufttro og sand videnskabelig Aand var Öhrvall allerede da, hvad han er forbleven, den fri Videnskabs udmærkede Talsmand og Støtte paa svensk Grund. Der blev i sin Tid lagt adskillige Hindringer i Vejen for hans Professorat, da man ikke yndede hans Radikalisme; men hans fremragende Evner som Videnskabsmand gjorde det umuligt at give Posten til nogen anden.

Det var mig en lille Glæde, at jeg fra de i Upsala bosatte Polakker modtog en smuk Laurbærkrans.

Saa sjældent jeg end har søgt til Sverig, hver Gang har jeg modtaget det samme betagende Indtryk af Stockholm, af Byens Stil og Tone, Menneskenes Lynne; den kommer for den Fremmede til at staa som en festlig By. Med svensk Aandsliv og i det havde jeg som saa mange Nordboer levet fra min tidligste Ungdom, og Aandernes Bevægelse i Sverig fængslede mig ikke mindre end den dansk-norske. Den unge Kunsts og Literaturs Opsving var foregaaet i Firserne, der nu nærmede sig deres Afslutning. Mange af de Ledende havde jeg en Tid lang staaet ganske nær, enkelte af dem havde jeg kunnet give en Haandsrækning. Tiltrods for det Vanheld, der havde fulgt mine Foredrag i Upsala, følte jeg mig lykkelig over mit Ophold i Sverig, der havde overtruffet enhver Forventning.

3.

Alligevel skulde mit Ophold i Kristiania denne Gang forme sig som ikke mindre rigt paa Indtryk og som en langt større Succès. Thi jeg kom til at holde ikke mindre end

syv Foredrag efter hverandre for fuldt Hus; det sidste, som var gratis, holdtes efter Avisernes Vidnesbyrd, „med alle mulige og umulige Pladser, ogsaa i Forværelserne, optagne.“ Angaaende mit første Foredrag om Goethe skrev *Dagbladet*: „Det var alle Tilstedeværendes Mening, at aldrig har Dr. B. frembragt noget bedre end dette Foredrag.“ Der afholdtes et Gilde for mig, ved hvilket jeg holdt en spøgende Tale: Jeg forstod den Iver, hvormed Nordmændene da attraaede at have deres egen Udenrigsminister, vilde alligevel bede dem ikke danne sig altfor høje Forestillinger om dette Gode. Naar jeg om Morgenen i Kristiania var i slet Humør, plejede jeg at opmuntre mig med den Tanke: jeg besidder idetmindste ét Gode, som ingen af disse Nordmænd kan rose sig af; jeg har min egen Rosenørn-Lehn [denne Minister var kendt for sin overmaade lave Grad af Skarpsindighed]. Men længer end en Times Tid formaaede denne Trøst ikke at styrke; snart følte jeg mig ligefuldt melankolsk. Lykken ved at besidde min egen Rosenørn svandt ind for mig. —

Tiltrods for at jeg her skemtede med en af Venstrepartiets Programsager, hørte man paa mig med Velvilje fra begge Sider.

Anderledes gik det, da jeg derefter gled over til at berøre Vanskeligheden ved ægteskabelige Forbindelser mellem de nordiske Stater. Jeg sagde: Da Danmark og Norge var gifte, gik det ofte ret galt; der kom stadig Rivninger mellem Danske og Norske. Nu da Norge og Sverig er gifte, gaar det ingenlunde godt; der er uafbrudt Rivninger mellem Norske og Svenske — medens Danmark og Norge nu, da intet officielt Baand knytter Folkene sammen, kommer udmærket ud af det med hinanden. — Heri var jo intet, som kunde vække Anstød; men da jeg saa brugte Vendingen: man turde maaske deraf slutte, at en fri Forbindelse — mellem Stater — har sine Fortrin for Giftermaal, rejste en

hel Række ærbare Højremænd og Samfundsstøtter under Anførsel af den historiske Professor Yngvar Nielsen sig og forlod demonstrativt i Gaasegang Salen. — Seksten Aar senere nødtes de til selv at give den samme Erkendelse Udtryk.

Blandt de Huse, der dengang viste mig Gæstfrihed, var Dr. F. G. Gades. Familien boede udenfor Byen paa Skovvejen og samlede en fortræffelig Kres af veludrustede Mennesker om sig. Dr. Gade var og er en udmærket Mand, kundskabsrig, frisindet, karakterfast, dæmpet af Væsen, hvad man hos en helt ung Mand vilde kalde beskeden; hans Frue var overstrømmende livskraftig, frodig og vittig. — Olaf Thommessens Hus stod mig som altid aabent. Det morede ham en Dag at indbyde mig til Middag sammen med fire unge Skuespillerinder istedenfor de værdige Mænd, man ellers gerne indbød mig med. Det var Frk. Constance Bruun, hvem jeg Aftenen forud havde beundret som Bolette i *Fruen fra Havet*, en yndefuld og elegant Brunette, paa det Tidspunkt forlovet med en dødssyg Skuespiller, hvem hun elskede og opofrede sig for; dernæst Frøken Juel, den senere Fru Dybvad, allerede da udmærket ved de sjældne Evner, hun havde taget i Arv fra sin Moder; Frøken Grieg, hendes unge Veninde (Bergenserinde af den berømte Familie) der tidligt trak sig tilbage fra Teatret; endelig Frøken Rynning, den senere Fru Wettergren, smuk, koket og talentfuld.

Dagen endtes i Teatret, hvor Alexander Kiellands *Professoren* blev opført.

En ung Mand, som da stadigt søgte mig, var en Student Michelsen fra Bergen, yngre Broder til den senere berømte Statsminister, der elskværdig og literært interesseret, men vistnok noget letsindig, skyede strengt Eksamensarbejde og som velhavende ung Mand gerne nød sin Ungdom i godt Selskab. Det var det Tidspunkt, hvor man i Kristiania dels

priste den saakaldte Bohême, dels foragedes over den. Michelsen gav den gerne Husly. Den indbefattede evnerige Kunstnere og Kunstnerinder. Christian Krohg og hans Frue regnedes da til den som dens Beskytter og Beskytterinde; en Del opvakt Ungdom udgjorde den. Michelsen foranstaltede en Køretur med paafølgende Middag, som under det friske Løv inspirerede de Indbudte. Ikke ét letfærdigt Ord blev udtalt; men en glad Zigøjnerstemning raadede uanfægtet. Pudsigt nok herskede i Kristiania en saadan Skræk for Bohêmen, at man ikke kunde forestille sig, det ved en Bohême-Køretur kunde gaa sømmeligt til. Da jeg samme Dags Aften skulde følge en fortræffelig Landsmandinde hjem, der ganske ung var bleven omplantet til Norge, ytrede hun aabent nogen Bekymring for at gaa med mig, da hun maatte frygte for, at jeg ved en Bohême-Middag, som den jeg havde bag mig, havde drukket for meget. Hun overbevistes dog snart om det Ugrundede i hendes Frygt.

REVOLUTIONENS HUNDREDAAR I KJØBENHAVN OG PARIS

1.

I Kjøbenhavn fortsatte jeg mellem Paaske og Pintse den Serie af Foredrag om Goethe, jeg havde begyndt. Men skønt den anden Række stod over den første, var Interessen hos Publikum betydeligt kølnet. Straks derefter udarbejdede jeg Afhandlingen *Aristokratisk Radikalisme* til Trykken. Den affødte en Polemik med Høffding, som førtes med unødigt Skarphed fra begge Sider. Min Modstander havde ikke det rette Indtryk af hvad Nietzsches Skrifter vilde komme til at betyde som Indsats i Samtidens aandelige Liv, og betragtede det som en Særhed af mig at tillægge dem saa megen Vægt. Jeg for min Del lod mig forlede til drillende Spotterier.

Jeg lod min Modpart beholde det sidste Ord, et lille, ikke vulgært, Koketteri, jeg har tilladt mig i mine talrige Polemiker. Det svarer, i modsat Form, til Franskmændenes gamle Raab i Slaget ved Fontenoy: *Messieurs les Anglais, tirez les premiers!*

Efter Sædvane spildte jeg megen Tid paa Korrektur af Oversættelser, den amerikanske af Bogen om Rusland, den tyske af Afhandlingen om Aladdin, Oversættelser, der begge

krævede et dygtigt Arbejde, og neppe mindre Tid paa Modtagelse eller Afvisning af Plagerier om Foredrag. Atter og atter havde jeg Anledning til at studse over, i hvilken Grad det var lykkedes at overbevise mine Landsmænd og Landsmandinder om Demokratiets Velsignelser. En Dame, der anmodede mig om Foredrag i Kvindevalgretsforeningen, af tvang mig den Tilstaaelse, at jeg ikke ventede nogen særlig Frelse for Menneskeslægten af den almindelige Stemmeret, og at det for mig ikke i nogen høj Grad kom an paa, om alene de Tobenede af Mandkøn eller tillige de af Kvindekøn stemte. Naar James Watt, sagde jeg, har opfundet Dampmaskinen og Stephenson Lokomotivet, saa kommer hele Vælgerfolket op at køre. Kun opfindes disse Goder ikke ved Hjælp af Vælgerfolkets Stemmesedler. — Henrik Ibsen sagde dengang til Grev Prozor, at han under Udarbejdelsen af *En Folkeffende* havde tænkt paa mig som Model. Jeg havde været godtroende som Stockmann og var bleven skeptisk som han.

Et nedslaaende Indtryk gjorde det paa mig, da jeg i Juli 1889 erfor, at *Indtryk fra Polen* til da var gaaet i 770 Eksemplarer, *Indtryk fra Rusland* i 700. Efter at have skrevet i 22 Aar og efter i fire Aar ikke at have udgivet nogen Bog var jeg ikke naaet videre frem end til dette kummerlige Salg. Lidet anede jeg dog den Gang, at jeg efter at have skrevet i 42 Aar — tyve Aar derefter — skulde, naar en billig Udgave af Samlede Skrifter undtages, have nøjagtigt samme ringe Tal af Købere i de nordiske Lande tilsammen. Det var imidlertid kun retfærdigt. Havde jeg Mistillid til Vælgerfolket, saa var til Gengæld jeg det uendeligt ligegyldig, og jeg havde intet at beklage mig over. Jeg anførte imidlertid dengang sentimentalt for mig selv Victor Hugo's Vers:

J'ai sur tous mes travaux l'affront,
 Au pied la poudre, au cœur des plaies.

Dog mere end de smaa Forhold, der trykkede mig personligt, nedsløges jeg af Europas hele Tilstand i Hundredaaret for Udbruddet af den franske Revolution.

Natten efter den 14. Juli skrev jeg:

Hundredaarsdagen for Bastillens Indtagelse. Hvor ofte i Aarenes Løb drømt om den Dag og om hvorledes den vilde blive fejret af Evro­pas Folk. Og nu! I Skuffelsernes og Reaktionen Tidsalder blot Mismod. Jeg vilde ikke være med at fejre Dagen paa Skodsborg, og jeg kom ikke til Paris, som engang var mit Haab. Jeg sad her Søndag i den kvalme By, drak ved Bordet et Glas Champagne med Børnene og lærte dem at sige: Leve Friheden! Det var Alt. Hvilken Jammer i Evropa og intet Lysglimt! Folk synger i Nabolavet Marseillaisen: *abreuve nos sillons*. Min Religion er mig for hellig til at profaneres med Fraser og Skraal og Viser.

Disse Sommernætter i Kjøbenhavn, mens jeg begyndte Udarbejdelsen af *Det unge Tyskland*, ene i den øde By, træt af Søvnløshed og Sovemidler, var ikke hyggelige. Jeg finder dette Udbrud 4. August Kl. 1 Nat: „Nu forstyrret af Hyl fra Højrepartiet, der paa Sunddampere vender tilbage fra Sommerfest. O denne larmende og smagløse Menneskehob!“ —

3.

Jeg omgikkes paa den Tid enkelte ældre og yngre Militære, der alle havde literære Anlæg, Kaptajn Sørensen, hvis *Kampen om Norge* jeg tidligt havde anset for et udmærket Værk og hvis Grundighed som Historiker ikke fængslede mig mindre end hans ildfulde Deltagelse i dansk Politik; daværende Kaptajn Rist, der nylig var slaaet igennem med sin fortræffelige Bog *En Rekrut fra 64* og hvis Bog *Fra Støvletiden* havde røbet en Historiker; Kaptajn, nuværende General, Gerstenberg, der var grundigt inde i russisk Literatur og begejstret for den, medens han, femten Aar førend Evropa lærte den russiske Hærs Skrøbeligheder at kende, meddelte mig sit Indtryk af det russiske Officerkorps's overordenlige Svagheder.

4.

Af nordiske Forfattere opholdt paa den Tid Knut Hamsun som fra Amerika tilbagevendt Begynder sig i Kjøbenhavn. I jo plumpere Forhold han derovre havde levet, des større Kærlighed nærede han til det Forfinede. Blandt Digterne havde den Gang J. P. Jacobsen hans hele Beundring. Bjørnson, hvem han senere skulde forgude, vurderede han paa det Tidspunkt slet ikke. Hans Modenhed var ikke saa stor som hans Selvstændighed. Han ringeagtede Jesus, Shakespeare, Goethe og Henrik Ibsen. Han var elskværdig og beskeden, endog lærvillig, naar man var alene med ham. Han søgte mig tidt. En Aften indbød jeg ham til Børneselskab, da jeg havde engageret en Taskenspiller til at gøre Kunster for de smaa. Min yngste lille Datter, der havde Øjne som en Falk, opdagede enhver skjult Silketraad, der forklarede Miraklet, og ærgrede derved Taskenspilleren. Jeg selv var dummere; jeg forstod ved den Lejlighed saa lidt som ved andre, hvorledes Taskenspillerkunststykker gaar for sig. Den Aften var Hamsun simpel og ligetil. Men da han havde sendt mig *Sult*, hvis først offentliggjorte Brudstykke jeg havde beundret, men hvis Helhed jeg havde tilladt mig at finde „lidt monoton“, modtog jeg fra ham en djærv Skrivelse, der beviste mig, hvor ringe min Kunstforstand var. Netop det, jeg dadlede, var Bogens største Fortrin; netop det, jeg savnede, vilde Hamsun som fornem Skribent ikke nedlade sig til. Deraf lærte jeg for titusinde Gang, at selv naar en Forfatter udtrykkeligt æsker Ens Kritik, gør man klogt i at undslaa sig for at angive Grænsen, hvor Ens Beundring glipper.

5.

Den Sommer var der Orientalistkongres i Kjøbenhavn. Af de Fremmede her søgte mig især Angelo de Gubernatis,

en aandrig Mand og en paalidelig Ven, der en halv Snes Aar senere i Rom var mig til megen Glæde og Nytte, desuden min gamle Bekendt og Ven fra Berlin, Ludwig Geiger. Angelo de Gubernatis fornøjede mig ved at skænke mig sine indiske Dramer med denne Paaskrift: *Al poeta della critica*. Den sagde mere end et stort Essay, der samtidig stod om mig i *Frankfurter Zeitung* og et andet, der fremkom i *New York Times*.

I det Efteraar udkom der et Flyveskrift af en Præst, hvori for fuldt Alvor blandt Menneskerettighederne var anført „Retten til at elskes“. Ifald den gaves, turde den være de fleste Kvinder vigtigere end Stemmeretten, der paa det Tidspunkt begyndte at ligge dem paa Hjerte i Norden.

I August Maaned fik jeg den Mindelse om Alder, at mine Øjne, der altid havde været udmærkede, til min Overraskelse og Uro svigtede mig, naar jeg vilde læse. Ved Henvendelse til en Øjenlæge erfor jeg, at dette var en naturlig Hændelse, der fulgte med de Aar, hvori jeg stod. Jeg maatte til min Sorg begynde at bruge Brillen, naar jeg vilde læse ved Lys.

Da det viste sig umuligt for mig at faa den store Bog *Det unge Tyskland* færdig i 1889, besluttede jeg foreløbig at samle og bearbejde de mindre Afhandlinger, jeg havde skrevet. Det blev to Bind *Danske Personligheder* og *Fremmede Personligheder*. Hele Manuskriptet var indleveret til Trykkeriet før jeg i Septembers Slutning rejste til Frankrig.

6.

Det var fulde ti Aar siden jeg havde været i Paris, og dengang endda kun for et Par Uger. Aldrig havde jeg set en Verdensudstilling, og blot den var en Tillokkelse. Men især attraaede jeg — efter mine mange Udflugter i slaviske

og skandinaviske Egne, efter min lange Fordybelse i tyske Forhold — paany at faa et fyldigt Indtryk af fransk Væsen og Aandsliv.

Skønt Pariserne selv bandede Udstillingen og forsikrede, at den jog dem bort fra Byen, var den for en Fremmed umaadeligt lærerig. Man kunde en Maaned igennem ikke blive træt af at vandre omkring i den. Det mig aandeligt tilgængelige Omraade indskrænkede sig jo næsten til den udstillede Kunst; men den fandtes til Sammenligning fra alle Lande, og den retrospektive Afdeling førte En Frankrigs Historie for Øje fra Aar 1789, til hvis Amindelse det hele store Foretagende jo var sat i Værk. Man levede og aandede fra Morgen til Aften omkring Babelstaarnets Efterfølger, Eiffel-Taarnet, vænnede sig til det, kom næsten til at holde deraf, skønt det ødelagde Virkningen af gamle fornemme Monumenter som Triumfbuen. Der var en smuk Udsigt deroppe fra, og man nød den dobbelt i godt Selskab. Det fattedes ikke. Der var mange elskværdige Skandinaver i Paris, og man traf hinanden dagligt paa Udstillingen.

Man følte sig paa Udstillingsterrænet hensat i andre Verdensdele. Vel var hvad der vistes af Algier og Tunis ligesom den meget omtalte Rue du Caire kun interessant for hvem der ikke havde været i Afrika og for dem, hvem det tilfredsstillende at se *la danse du ventre*. Men det var morsomt at besøge den javanesiske By med de smaa frysende javanesiske Danserinder, der drejede Haandfladerne saa yndefuldt rytmisk, og det var pudsigt at overvære en anamitisk Teaterforestilling.

Det var kun fire Aar siden jeg havde været daglig Gæst hos Madame Fanny Ephrussi i Meggen. Hendes Hjem og hendes Venner blev under dette Pariserophold min nærmeste Kres. Jules Ephrussi's smukke Hus paa *Place des Etats-Unis* aabnede mig gæstfrit sine Døre. Vær-

tens godmodige Lune, hans Brødres lyse Forstand, særligt Charles Ephrussi's kunstneriske Indsigt, gjorde Samtalen lærerig, selv naar kun Slægtninge var tilstede. Af Fru Ephrussi's Veninder genfandt jeg Madame Bizet som Madame Straus, gift med Rothschildernes bekendte Advokat, og Madame de Girardin som Madame Ganderax, gift med Forfatteren Louis Ganderax, da nær knyttet til Meilhac, hvis Medarbejder han var og hvis Arving han blev. Hos Straus's lærte jeg Meilhac at kende, en lille gammel, hvidhaaret Mand, som i Samtalen ikke lagde den Lystighed for Dagen, der sprudler i hans Arbejder. Dog var hans Helbred vist da allerede nedbrudt. Ofte kom hos Madam Straus dengang Prinsen af Arenberg, der spillede en Rolle i det parlamentariske Liv, men paa mig ikke gjorde synderligt Indtryk udover Korrekthed og Velopdragenhed. I det samme Hus traf jeg en Formiddag for første Gang Prinsesse Mathilde, den blandt højfornemme Damer, jeg har kendt, som havde mest af den sande Fornemheds utvungne Væsen og Holdning. Man saa, at hun havde været meget smuk, og i Trækkene sporedes den store Kejsers. Hun indbød mig til sig, og Ganderax kørte mig til hende; hans Hustru var jo Prinsessens Plejebarn og gjorde stadigt Honnørs i hendes Palæ. Hendes Tone overfor en Fremmed var lystig men tillige hjertelig. Hun lovede mig at hvis jeg vilde holde Foredrag i Paris, vilde hun sidde paa første Række og applaudere. Det smigrede mig, og jeg havde gerne høstet hendes Bifald. Da jeg tretten Aar senere begyndte en Foredrags-Virksomhed i Paris ved den russiske Højskole dør, var hun ikke mere i de Levendes Tal. Medens andensteds i Reglen en Dame, der vil være fornem, først og fremmest er snerpet i sit Valg af Samtaleæmner og helst højtidelig i sin Tone, var denne kejserlige Højhed dristig i sin Udtryksmaade, talte frit og let uden et Glimt af Snerperi.

Hun havde været inderligt knyttet til den berømte Emaillieur Claudius Popelin. Det gik hende saare nær, da hun en Dag, da hun besøgte ham under en alvorlig Sygdom, fandt en ung Grisette siddende ved hans Seng. Da han døde, nøjedes hun ikke med at deltage i Sørgefestligheden i hans Hjem, hun ledsagede hans Kiste til Kirkegaardens, og da den sænkedes i Jorden, blev hun liggende grædende foran Graven, indtil det hele Følge var borte; saa vaklede hun derfra, støttet paa en Venindes Arm.*)

7.

Paul Bourget havde dengang vekslet ikke faa Breve med mig. Han søgte mig en Dag i mit Hotel. Vi havde ikke blot en kvindelig Bekendt tilfælles, men det ærbødige Venskabsforhold til Taine, hvem vi skyldte lige meget. Bourget var da endnu ugift og endnu uomvendt, om hans Omvendelse end var nær forestaaende. Den indvarsledes tydeligt nok for alle Tænkende ved hans Roman *Le Disciple*, hvor Filosofen Adrien Sixte, hvis Lære har saa skæbnesvangre Virkninger, i sin stille Livsførelse genkalder Taine. Det var derfor ikke uden gyldig Grund at Taine, som hans Breve bevidner, personligt følte sig overmaade pinligt berørt af denne Bog, paa samme Tid som han fandt dens Lærdomme falske og vildledende. Medens Bourget i Fortalen til denne sin Roman forsikrer, at den aldeles intet Forhold har til Hovedpersonen i en dengang meget omtalt Mordsag i Oran, en vis Chambige, tilstod han mig dengang, at han havde faaet Sagens Akter stillede til sin Raadighed og havde benyttet Træk af den unge Morders afskyelige aandelige Fysiognomi til sin forfængelige og cyniske Helt.

*) Samlede Skrifter, XVI. 43.

Paa dette Overgangsstadium havde Bourget imidlertid endnu ikke brudt med sin Ungdoms Venner, var endnu ikke Nationalist. Han stod paa sit Rys Højde, beundret af den finere, kvindelige Læseverden i næsten alle Lande og nød sin Berømmelse ikke blot som Digter men som Dandy. Polske Comtesser som tyske unge Fruer sværmede for ham. Og han fortjente den Beundring, som næredes. Han var en subtil Kender af det kvindelige Hjerte; han havde dernæst i *Mensonges* givet en Skildring af en halvhundrebaarig Baron, hvis Psykologi ikke kunde være skarpere og bedre, og hans *Essais* røbede en højt og fint udviklet kritisk-digterisk Evne. Alligevel var de betydelige literære Egenskaber begyndte at ormstikkes af Fromleri. Dette gik dog ikke dybere end at Bourget endnu, naar han befandt sig mellem gamle Venner, med uskrømtet Fornøjelse mindedes komisk-uhøviske Smaatræk, han havde hørt. Ved en Middag, hvor bl. Andre Hertuginde af Richelieu var tilstede, der faa Uger efter blev Fyrstinde af Monaco, fortalte han uden moralske Bemærkninger, hvortil der dog havde været Anledning, en Historie, han havde fundet om to franske Officerer, der under Felittoget i Rusland under Ridt ad en Landevej var komne i Tanker om nogle Kvinder, de havde glemt at voldtage i en By, de var komne igennem, hvorpaa de vendte deres Heste og red tilbage for at indhente det Forsømte.

Dengang var Bourget endnu saa fortrolig Ven af sin Forlægger Alphonse Lemerre, at han foretog en Rejse til Sydfrankrig for at være tilstede ved hans Datters Bryllup. Den Voldsomhed maatte derfor undre, hvormed han syv Aar senere, under en Proces, han havde anlagt mod denne Mand, hvem han havde anmodet om Dusbroderskab, alle vegne nedsatte ham. Det drejede sig om nogle tusind Eksemplarer af *Cosmopolis*, som Forlaget havde ladet trykke

til Afsætning i Amerika uden først at spørge Bourget; men man var i Bogladen saa vant til, at Bourget uden foregaaende Aftale hævdede enhver Sum, han havde Brug for, at Lemerre kunde anse de sædvanlige Formaliteter mellem Forlægger og Forfatter for overflødige. Alphonse Daudet, der ligeledes havde Lemerre til Forlægger, og til hvem denne klagede sin Nød over dette Brud paa mange Aars Venskab og Broderskab, betragtede Lemerre som fuldt uskyldig.

8.

Ømt forbunden med Bourget var dengang Paul Desjardins, den alvorlige og hæderlige Moralist, hvem Lemaître i Anledning af hans Bog *Le devoir prochain* spøgende benævnte den gode Sergeant. Han vurderede Bourget, omtrent som Henry James vurderede ham, det vil sige som Psykolog, men satte desuden Pris paa det moraliserende Element i hans Bøger, hvorfor han levende ønskede at hans *Physiologie de l'amour* aldrig var kommet frem; han betragtede den som en Plet paa Bourgets Forfatternavn.

Paul Desjardins var en af de pligtstrenge Franskmænd, der er mindre sjældne end man udenfor Frankrig troer, de i hvis Væsen der indgaar en god Del Puritanisme, noget af den Aand, der stemplede de gamle Huguenotter.

Desjardins indbød mig til en Frokost paa Udstillingsterrænet med Medarbejderne af *Journal des Débats*, deriblandt Jules Lemaître. Nærsynet, krumrygget, spirituel, med et Ansigt, der skar en god Del Grimacer, tog Jules Lemaître Plads ved Bordet og var den, som gav flest Bidrag til Underholdningen, smaa ondskabsfulde Bidrag, lystigt fordrejede Citater som dette:

Ce sombre Clarétie qui tombe des étoiles
for Corneilles: *cette sombre clarté.*

Han var da ikke uden Grund saare beundret som lunefuld og personlig Kritiker, om hvem alle vidste, at han havde slagtet Ohnet og haanet Soulary. Han var overmodig og smidig, stikkende og koket. Personlige Triumfer sagdes han kun at have blandt Blaastrømper. Han stillede sin Forbindelse med en ældgammel Halvverdensdame fra Kejsertiden, Madame de Loynes, allevegne til Skue, bar hendes Mopper efter hende, naar hun steg ud af sin Vogn for at gaa i Butikker. Munterhed vakte det derfor, da Jean Lorrain i en lystig Artikel om hvad der vel her kunde binde Jules Lemaître, anførte den spirituelle Madame Baignières bekendte Ord: *Que voulez vous? Pour lui elle a toujours soixante ans.* Munterheden steg, da Lemaître derefter udfordrede Lorrain. I hine Dage, da Nationalismen endnu ikke var opfundet, tjente Clemenceau Lemaître som Sekundant. — Det var Madame Baignières som, da Grevinde de Loynes endelig døde, trøstede ham med de Ord: *Vous la retrouverez dans un meilleur demi-monde.*

9.

En af de første Mænd, jeg i Paris dengang havde søgt, var Emile Zola. Tidligt havde jeg lagt Mærke til ham; hans Ungdomsværk *Mes Haines* er anført i min Disputats 1870. Jeg havde tilsendt ham min Afhandling om ham paa to Sprog, Tysk og Russisk, i Særtryk fra *Deutsche Rundschau* og *Vestnik Jevropi*. Han modtog mig godt, næsten varmt. Til en Begyndelse fremsøgte han min Afhandling paa Russisk og sagde: Skade, at jeg ikke forstaar Tysk. — Jeg svarte: Denne Tekst er russisk. — Nej, sagde han, jeg véd meget vel, at Tyskerne bruger andre Bogstaver end vi. — Det gør de, men Russerne atter andre.

Skønt han selv saa længe havde sendt Artikler til *Vestnik Jevropi*, forvekslede han med en Franskmands sorgløse Uvidenhed tysk og russisk Skrift.

Han talte meget om den Overvurdering af fremmede Romanforfattere, hvori franske Kritikere gjorde sig skyldige for at ærgre ham og hans Venner. Man havde prist George Eliot paa deres Bekostning, men George Eliot var af underordnet Rang. Man havde sat Dostojevski over dem; men Dostojevski var paavirket af Franskændene, af Balzac, ja af Eugène Sue. Man havde endelig lovprist Tolstoj. Men Tolstoj var af Aandsretning evangelisk. „Og det er umuligt i Frankrig at bygge nogen ny Kunst op paa Evangelierne.“ — Han søgte længe blandt sine Bøger, da han vilde give mig en til Erindring. „Jeg troer, jeg vil give Dem en *Germinal*,“ sagde han og indskrev mit Navn. Han følte godt selv, at den var blandt det Ypperste, han havde frembragt.

10.

Ogsaa Maupassant lærte jeg under dette Ophold at kende; men medens Zola da stod i sin fulde Kraft, var Maupassant allerede ramt af den Sygdom, der fældede ham. Han pintes af ulidelig Hovedpine og kunde ikke tale med nogen mer end kort Tid ad Gangen. Det kunde dog ikke ses paa ham, naar man ikke vidste det. Hans kraftige Skikkelse var rank og fast; det energiske Hoved med det korte studsede Haar havde en mandig Skønhed.

Han talte om, at han kun holdt af at leve i sin Kutter, se fjerne og fremmede Egne. Længe havde han blot villet indaande Søluft; nu havde Lægerne tilraadet ham Bjergluft. Paa Spørgsmaalet om han slet ingen Lyst sporede til engang at se Norden, svarte han med ligefrem Skræk: Norden!

hvor der er koldt? Der vil jeg aldrig hen. Jeg afskyer Kulde, føler mig kun tilpas, hvor Himlen er klar og Solen varmer. — Da han vilde forære mig noget af sit, gav han mig Valget mellem *Sur l'Eau* og *La Maison Tellier*. Jeg foretrak den sidste.

11.

Der var et Hus i Paris, som det Efteraar aabnede mig et formeligt Hjem. Det var Jonas Lie's i *Avenue de la Grande Armée*. Med Rørelse og Taknemmelighed maa jeg mindes den Elskværdighed, som Jonas og Thomassine Lie da viste mig. Jonas Lie og jeg havde jo vekslet Breve, saa de gamle, nærmest pudsige Misforstaaelser længst var sporløst glemte. Men vi havde endnu aldrig set hinanden. Jeg traadte ind: — Nej, saa dèr er han. Endelig er han der. Hvad er det, han ligner? En arabisk Hest. Nej, nej, ikke Hesten, Manden som sidder paa den med en lang Lanse i sin Haand. Ligemeget! velkommen, velkommen! — Og i rivende Fart fulgte Spørgsmaal og Meddelelser i næsten kaotisk Blanding.

Det var et Tidspunkt, hvor der fra Jonas Lies Side var nogen Misstemning mod hans gamle Ven Bjørnson, fordi denne med venskabeligt Despoti vilde regulere Lies Omgangskres og havde forbudt ham f. Eks. at se Kristian Krohg hos sig, da denne i Sædelighedsfejden var optraadt som Bjørnsons Modstander. Men saa højt Lie iøvrigt skattede sin store norske Ven, saa haardnakket satte han sig til Modværge mod Overgreb, der vilde indskrænke hans personlige Frihed.

Det var indtagende Aftener, disse hos Jonas Lie. Da han levede i Paris vel i en Snes Aar uden ringeste Berøring med Franskmænd, traf man aldrig nogen fransk Mand

eller Kvinde hos ham. Den hele Kres bestod af Skandinaver, mest Kunstnere og Skribenter. Men det var fra Vært og Værtinde alene, at i hine Aftener Lyset udstraalede. Et mildt Lys. Ens Hjerter var vundet, Ens Kunstsans tiltalt, Ens Krav til fin og fredelig Selskabelighed stillet, og den rent personlige, inderlige Hengivenhed, man sporede i hver Ytring, som kom fra Lie og hans Hustru, var en Lise for Sindet, svaalede og husvaalede som en velgørende, duftende Brise. Skønne Aftener var det.

12.

Straks efter min Hjemkomst begyndte jeg en Række Forelæsninger over nyere fransk Literatur. Men desuden var jeg bleven optaget af et journalistisk Foretagende, som jeg med Uro og Sorg havde set opstaa. Meget ofte havde min Broder Ernst talt om at udgive et Handelsblad, som vi Brødre kunde skrive og skaffe Udbredelse. Han havde især ikke sjældent udtalt den Mening, at mit Navn og min Pen vilde kunne gøre Udslaget. Talrige Gange havde jeg med Heftighed modsagt ham, erklæret det for Vanvid, at tro, vort Navn kunde bære et Blad. Selv om det nylig grundede *Politiken* ikke ganske havde svaret til vore Forventninger eller Forhaabninger, saa var det der nu engang, var forud tildels knyttet til Navnet, saa Udgivelsen af et nyt Blad, hvorved jeg for min Del traadte i Concurrence med mig selv, var Urimeligheders Urimelighed.

Man kan da forestille sig min Bestyrtelse, da jeg, som intet anede om hvad der var i Gære, ved Tilbagevenden fra en længere Foredragsrejse paa min Moders Bord saa liggende et Nummer af en *Børstidende*, udgivet af Ernst Brandes, og hørte hendes Udraab: „Hvad siger Du?“

Hun vidste forud, hvad jeg vilde sige dertil. Men da nu Bladet var der og min Broders Eksistens var sat ind derpaa, mente jeg ikke at kunne gøre andet end loyalt at tilsige min Understøttelse. Jeg lovede at skrive deri, men betingede mig, intet Vederlag at modtage, før det kom saa vidt, at Bladet gav Overskud. Det kom aldrig saa vidt. Saaledes skrev jeg nogle Aar i et lidet læst Blad, hvor Ingen søgte min Pen.

HAARDE TIDER

1.

I Begyndelsen af 1890 skrev jeg en Duplik i Nietzsche-Fejden, en Afhandling om Guy de Maupassant og holdt en Række Forelæsninger om den nyere europæiske Literatur.

Jeg havde mod min Vane ladet mig overtale til Udlaan af de Skrifter, Nietzsche havde sendt mig og som ellers i Norden Ingen kendte; jeg havde endog trods alle mine Erfaringer været godlidende nok til at udlaane mit Haandskrift til Nietzsche-Forelæsninger til den Dame, der senere skulde oversætte det udarbejdede Haandskrift paa Tysk. Jeg vidste dengang ikke af, at der bestod en øm Forbindelse mellem hende og en svensk Forfatter, hun havde lært at kende i mit Hus. Saaledes gik det til, at hun fik et Arbejde af denne om Nietzsche ud paa Tysk længe før mit, som hun, uden at jeg i hin Tid kunde forklare mig Grunden, lod ligge Maaned efter Maaned uoversat. Jeg havde taget mig af denne Forfatter, da han var forladt af alle; jeg havde skaffet ham en Forlægger i Danmark, da han ikke mere kunde finde nogen i sit eget Land. Jeg var for stolt til at beklage mig til ham over hans Fremgangsmaade. Men da Andre, som vidste, hvor længe før ham jeg havde syslet med Nietzsche, lod falde Ytringer, der indeholdt en Kritik over hans Færd, som

kom ham for Øre, tabte han enhver Selvbeherskelse. Han gik op til en ung Mand, der havde misbilliget hans Holdning, men hvem han forøvrigt aldeles ikke kendte, traadte med Hatten paa Hovedet ind til denne og forlangte af ham, at han skulde tilstaa, han om den Sag kun havde gentaget, hvad han havde hørt af mig. Da den saa uforskammet Tiltalte med god Grund afslog at afgive nogen saadan Erklæring, udbrød han, stadigt med Hatten paa Hovedet, i Ukvemsord, ivrigt forsikrende at han med Hensyn til sine Nietzschestudier ikke skyldte mig det mindste. Uden Farvel skred han ud af Døren. Men nu traf det sig saa uheldigt, at Husets unge Frue, der var ængstelig af sig og tidt alene, havde ladet gøre en saa sammensat Laas paa Døren, at det ikke var muligt for nogen, der ikke kendte Fiffet, at lukke sig ind eller ud. Efter lang Tids Famlen ved Laasen maatte da den selvfølende Forfatter ydmyge sig, denne Gang med blottet Hoved, til en Anmodning om at blive lukket ud. Den blev hurtigt imødekommet, da man hellere saa hans Hæl end hans Taa.

Straks derefter begyndte han, som hidtil i stærke Udtryk havde prist mig, med Voldsomhed at angribe mig i tyske Tidsskrifter og Blade. Jeg kunde neppe tro mine Øjne, da jeg læste det første Angreb. Thi paa mit Bord laa endnu det mig med Bøn om Gennemlæsning tilsendte Haandskrift til en Bog af Angriberen, efter hvis Titelblad prangede en Side med Ordene: Tilegnet G. B. i Ærbødighed og Beundring. — Dog, det var kun i Øjeblikket, at jeg undrede mig. Samme Eftermiddag skrev jeg for mig selv: „Undertiden naar jeg ser, af hvilket Kryb jeg ædes op, forøges min Menneskedyrskundskab paa lærerig Maade. Jeg handler i Regelen — som Goethes Egmont — ud fra en vis sorgløs Ædelmodighed, saa Lakajsjælene tror, der stikker noget under. De kan f. Eks. ikke forestille sig, at det er mig ganske

ligegyldigt, om de raner nogle Planer og Indfald fra mig, da jeg har nok. Har de imidlertid gjort det, saa antager de mig for rasende opbragt, hensynsløs fjendtlig, og da de vil komme mig i Forkøbet med Fjendskab, angriber de mig.“

I de Dage mistede jeg ved Døden Emil Petersen, der havde været min fortrolige Ven i tredive Aar.

Umaadelig træt og ked var jeg af *Hovedstrømningernes* sidste Del. Jeg havde slæbt den med mig siden Begyndelsen af 1883, stønnende, bandende, lidende for at gennemføre en gammel Plan, lagt af Den, jeg var i 1871. Jeg mindedes Ordet: *An Arbeit klebt Blut*. Jeg havde som nævnt ladet 11 Ark af den trykke. Nu var det mig umuligt at udholde Sysselsættelsen med den. Jeg følte mig som en stækket Vildgaas.

2.

I Maj brød jeg op og rejste, som sædvanligt i disse Aar, til Norge.

Jeg havde lige havt Besøg af en ung norsk Forfatter, der regnedes til Bohêmen, Gabriel Finne; han var 23 Aar gammel, gjorde et noget enfoldigt Indtryk, var skikkelig, desperat, talentfuld; men „hvad skal det blive til, skrev jeg for mig selv, uden Kundskaber og uden virkelig Vilje?“ Offentligt tog jeg ham i Forsvar og skrev en velvillig Artikel om hans Bog *Unge Syndere*.

I Kristiania holdt jeg tre Foredrag, et om *Dyret i Mennesket*, der gjaldt for uanstændigt og blev kaldt saadan, et om *Henrik Ibsen og hans Skole i Tyskland*, der gjorde Lykke, et om *Bjørnson og Daudet*, der morede, men mødtes med adskillige tildels grundede Forbehold i Pressen. Saaledes bemærkedes det med Rette imod mig, at Daudet i *Sapho* neppe i ringere Grad forfulgte en Tendens end Bjørnson i sine Romaner.

Jeg overværede Konstitutionsdagen d. 17. Maj i Kristiania, ikke uden Sindsbevægelse ved Skuet. Guttetoget, en poetisk Ide af Bjørnson, var nydeligt, og det Aar var for første Gang Pigerne med. Byen gjorde den Dag et bondeschweizersk Frihedsindtryk paa mig. Stemningen klædte den, og den tog sig ud ganske til sin Fordel.

I godt Selskab kørte jeg til Ringerike og saa endelig engang i den smukkeste Aarstid norsk Natur i større Omfang. Kørevejen dejlig i Solskin; alle Frugttræer i Blomst, og Duft af Graner. De hvide Fnug fra Fandens Mælkebøtter fløj flere Steder gennem Luften tættere end Snefald og bedækkede Jorden som Silkespind, Silkefløj. Vi besteg Krokkleven dels til Fods, dels til Hest. Udsigten derfra var mægtig, om end naturligvis ikke som Udsigten fra Rigi Kulm. Alligevel mindedes jeg nu og da om Schweiz. I Sundvolden var der et Sted, der nøjagtigt genkaldte Vevey i min Erintring. Fra Højden deroppe laa Land og Vand landkortagtigt udbredte, og Snefjælde i Horizonten dannede Krans deromkring.

Men det var ud paa Natten, at Landskabet virkede paa mig som en Trolddom. Jeg husker ikke mere Enkeltheder, men et Drømmelands-Indtryk, en ny Verden, Glans paa Vand i den lyse Nat, Stier ad hvilke vi gik med Vand paa den ene Side, Fjæld paa den anden og en Himmel, fra hvilken det ene lyse og forjættende Budskab steg ned til mig efter det andet, en Himmel, der ligesom omgav mig og i hvis Himmelrum jeg følte mig baaren. Saa lys havde jeg aldrig set Nat i Danmark.

3.

Jeg vendte tilbage til Kjøbenhavn, hvor der paa Casino spiltes et fjantet Stykke imod mig, kaldet *Mænd af Ære*,

forfattet af en Madam. Jeg fik i de Dage nogle udenlandske Interviewere paa Halsen, og har for Løjer paa en Lap Papiir nedskrevet følgende Interview, hvori der, jeg ved ikke hvorfor, har indsneget sig en skemtende Travesti af en Beskrivelse af Heltinden i Bjørnsons *Paa Guds Veje*:

Hr. Redaktør! Efter Deres Ønske opsøgte jeg idag den bekendte Dr. G. B. og fik ogsaa Adgang til ham; skynder mig derfor at sende *Det folkelige Tudehorn* i Chicago mine Indtryk friske.

Jeg negter ikke, at jeg traadte ind med nogen Forventning. Men, Hr. Redaktør, hvilken Skuffelse! En Mand som en anden, af Middelhøjde, stille af Væsen, urolig af Ansigt. Men hvor var Ilden, Flammen, Begejstringen, Frihedskærligheden? Jeg fandt intet Spor; jeg idetmindst slog ingen Gnister af ham. Og hvor var Elskværdigheden, det Hjertevindende? Der var ikke Spor. Haaret kunde redde ham, men det staar vildt i Vejret og falder i mange underlige Fald. Panden kunde ogsaa redde ham; men jeg har set meget større Pander; Øjnene endelig — thi saa underligt det klinger, han *har* Øjne — kunde ogsaa redde ham; men de var smaa og saa koldt paa mig.

Jeg sagde ham, at der opførtes et bidende Skuespil om ham, hvori han hed Terslew. Han sagde: Det fornøjer mig. — Jeg spurgte ham ud om hans literære Stilling. Han sagde: Det Spørgsmaal keder mig. — Han var ikke mere høflig end strengt nødvendigt. Midt, som jeg sad bedst, ytrede han: „Jeg ser, De har travlt, og vil derfor ikke holde Dem tilbage“, hvorpaa han rejste sig. Ingen skal faa mig til at tro, at han er nogen stor Mand, heller ikke, at han er nogen tyk Mand. Hans Vid er ringe; derimod lagde jeg Mærke til, at han har nete Fødder. *Skal* han reddes, maa det være dem, der redder ham, naar Fanden engang kommer for at hente ham. Thi da gælder det at tage Flugten. Til Fanden nytter det ikke at sige: „Jeg ser, De har travlt osv. osv.“

Nichol Nicholson.

Til Redaktionen af *Det folkelige Tudehorn*.

Chicago, Illinois.

I Midten af Juni tog jeg Arbejdet med *Hovedstrømningernes* sidste Del op paany. Det var nødvendigt paany at ofre en Sommer derpaa. Jeg fik endelig Manuskriptet sluttet i Begyndelsen af August, besørgede samtidigt alle Korrekturene, begyndte straks derefter Oversættelsen til Tysk og sendte allerede i August en første Manuskriptpakke

til Leipzig. Det var en Tid, hvor jeg nødedes til helt at gaa op i Arbejdet. Jeg mindedes Aarestrups Vers:

Blomst af Balsaminen!
Skænk i mit Glas, hun sagde, dette Genskin
paa Dugen er *min* Nydelse af Vinen.

Hvad jeg i den Tid havde af Livsnydelse var kun et Genskin.

Jeg havde rigelig Lejlighed til at sammenligne Vanskelighederne ved at behandle det danske og det tyske Sprog. For en Nordbo kommer Ulempen ved det tyske mest af den utaaelige og unaturlige Ordstilling, der slynger Verbet tilbage til Sætningens Slutning, saa man, ret som om en Gaade blev opsat, undertiden kan høre paa tyve Ord i Træk uden at vide om den Mand, hvorom der tales, skal fremmes eller slaas ihjel. I Danskens Mislydene en Pine, de mange ulidelige Ord med tonløse Udgange *else, erne, ene*: Forladelse, Retfærdiggørelse, Konerne, Forholdene osv. og saa er der den afskyelige Omstændighed at de tyske Udtryk *zu* (foran Verber) og *dass* udtrykkes ved samme Lyd: *at*. Danske Skribenter, der ikke uafbrudt har deres Opmærksomhed fæstet derpaa — og af dem er der næsten ingen — frembringer derfor en Prosa, hvori at'erne skratter som drejede man en Skralde. Meget ugunstigt er det fremdeles, at *som*, det relative Pronomen, og *som* i Betydningen *ligesom* har samme Ordlyd. Ubekvemt er det endelig, at Partiklen *der* (Der var engang) og det relative Pronomen *der* og Ordet *der* (paa Stedet) staves ganske ens. Det danske Sprog er, naar det ikke skrives med yderste Omhu, overrigt paa Tvefydheder og Mislyd.

4.

Jeg var den Sommer syg, led af en uforklarlig Infektion, der varede fra Maj til ind i September med uafbrudt Snue

og Hoste. Den satte min Arbejdskraft noget ned. Adskillig Tid gik tabt med Besøg fra Sverig og Norge. Et enkelt offentligt Anliggende forsøgte jeg at tage mig af, skønt jeg vidste, min Bestræbelse var til ingen Nytte. Den ulykkelige Marja Zebrikova henvendte sig til mig, før hun fra Paris rejste tilbage til St. Petersborg for at lade sig bortsende til Sibirien, og bad mig lade hendes Flyveskrift om de russiske Tilstandes Ulovligheder og Uretfærdigheder oversætte paa Dansk for at det gennem den danske Kongefamilie kunde komme Czaren for Øje, hvem hun med dengang almindelig russisk Naivitet ansaa for ubekendt med Forholdene. Captajn Sarauw oversatte Teksten for mig, og jeg indrykkede den i *Børstidende*. Naturligvis blev den hverken læst af danske eller russiske Fyrster, eller hvis den *per impossibile* blev det, havde det ikke den fjerneste Følge. (Saml. Skr., X. 590).

Hvad jeg var Vidne til af offentlige Møder i Kjøbenhavn, gjorde et forskrækkeligt Indtryk. Skolemødet i 1890 beviste for mig blot Vankundighedens uhyre Omfang, dens Uovervindelig indendfor en overskuelig Tid. Grueligt var et Kvindesagsmøde. Et Skjold foran Talerstolen med „Kvindsagen er en Folkesag“ *Pauline Worm*. En gammel Frøken, der skulde sige et Par Ord til Indledning, fortalte sig saa grundigt, at hun maatte rettes af andre. En Psalme af Hostrup „Vi travet frem under Sang“ blev sunget for af Svend Høgsbro, den senere Minister, aandfuld allerede da, der kom til at synge næsten alene, men desværre sang hvinende falsk. Saa et Foredrag paa fem Kvarter, med en Fingers Længde mellem Ordene, om Mændenes Træskhed: de kunde banke deres Koner, sulte dem og Børnene ud, forbyde dem alt muligt (Løven var fæl. — Heldigvis var Sædvanerne bedre). Om hvad Mændene lige saa hyppigt døjer af Kvinder, blev der jo ikke talt.

Ud paa Sommeren førtes i Pressen en saakaldt dansk-

norsk Fejde af dem, der med Aars Mellemlum regelret plejer at gentage sig. Den foranledigedes vist af nogle danske Forfatteres Utaalmodighed over de vanskelige Kaar, hvorunder de arbejdede, i Sammenligning med de lettere Kaar, som dansk Velvilje overfor norske Bøger iværksatte for Nordmændene. Imidlertid beroede de Norskes Overtag jo paa den Glans, enkelte Aander af høj Rang havde kastet over deres Literatur. Gennem Opgivelser fra Forlæggerne erfor jeg ved den Lejlighed, at norske Bøger havde Halvdelen, undertiden endog mer end Halvdelen af deres Tusindtals-Købere i Danmark, mens danske Bøger havde et rent forsvindende Salg i Norge; af 1000 norske Eksemplarer afsattes 500—550 i Danmark, af danske Tusind 10 eller 50 eller allerhøjst 100 i Norge.

5.

Jeg modtog følgende Breve:

Kjære Fader! Vi bo hos Fru Johanna Corfitzen, Kullen eller Mølle, Sverige. Idag skal vi en lang Tur op ad Bjergene. Vi bo i en Villa for os selv, og Villaen gaar lige ud til Havet og omringes af Bjerge, og midt imellem Bjergene er der en stor Grotte, som vi skal se idag og naar vi have set den saa skal jeg i næste Brev skrive dig om den. Igaar vare vi i Vandet og det var saa koldt, der var ingen Tove at holde sig ved, men der er tre Badehuse saa idag maa vi prøve det næste. I vor have er der en lille Have som omringes af roser, Stikkelsbær og Solbær men der er foruden dem en mængde Grøntsager og Pærer og Æbletræer. Idag er Vandet lidt mere varmt og Været er ogsaa lidt mere varmt; hvorledes er Været hos eder i Danmark? Idag er det da et langt Brev, skriv du saa ogsaa et langt Brev til mig, naar du skriver. Da vi rejste, rejste Erna og hendes Moder med og Jærnbanerne vare helt anderledes, og da vi saa skulde stige ud, sagde Erna at vi maatte endelig huske vor Pakage. Da vi kørte med Jærnbanen havde vi en dejlig Udsigt over Sverige og det var saa morsomt at se alle de Bjerge som vi jo aldrig før havde set. I vores have er der stillet to Lændestole som Erna og jeg altid sidde paa. Lige i det man kommer ud af Døren ud til Vejen er der en stor Veranda og der staar baade Stole og Bænke og Borde og ved dem sidde vi altid og sy Dukketoj.

Din Astrid Brandes.

Kjære Fader!

Tak for dit Brev og de tre Bøger. Erna er rejst for i Dag otte Dage siden, det er jo udenmærket Vejr her, vi er gerne ude hele Dagen og vi gaa i Vandet hver Dag. Hvordan har du det, faar du god Mad, her er jo meget smukt, morer du dig godt, de Sten vi fandt ere naturligvis ikke til at bruge, Frugt er sjelden her ovre, vi har kun faaet Jordbær to Gange, her ovre maa man være til frids med hvad man faar vi faar sjældent frisk Brød vi lever omtrent uden for Verdenen. Hav det rigtig godt og mange Hilsener til dig

Fra din altid hengivne Datter Edith 1890.

Kjære Fader ude i Svartehaldernes Sten findes Ametyster som er meget kostbare og sjældne, i Dag har vi været ude for at hugge nogle af med flere Herrer og jeg alene har vist en 20 eller 30 Stykker og naar vi kommer til Kjøbenhavn skal vi hos en Guldsmed faa dem sløbne her har vi bare dejligt Vejer i den sidste Tid kender man ikke til daarligt Vejer, bare Solskin og ogsaa Maaneskin. Tak for hvad du sendte os lille Far. Her ovre i Mølle er der en Kandidat som giver mig alle Slags Sten. Forexempel en Sten som er saa rund som et Æg og paa Den har han skrevet et stort B det betyder Brandes og en stor Granatsten og en lille Agatsten som han selv har udhugget af Silvergrotten hils Augusta fra mig og sig hvorfor hun ikke skriver til mig for dengang vi skulde rejse hertil med Skibet lovede hun mig at hun skulde nok skrive først.

Har du husket at gemme de Frimærker fra Sverige som sidder paa Brevene.

Din altid hengivne Astrid B.

Jeg tog nogle Dage over til Mølle for at se, hvorledes mine Smaaabørn trivedes derovre. Det var en Fornøjelse at iagttage deres Holdning, rank og flink som den var. Begge havde den mest levende Stedsans, og jeg havde min Mor-skab af at se dem vandrende ad Vejene, stigende med Barn-dommens Gratie op ad Kullen, findende Vej overalt.

Der var en tydelig Forskel, næsten en Modsætning mellem de to Børn. Den ældre slank, sart, kvindelig, frygt-som overfor Farer, bestandig omhæget og i de spæde Aar meget blød af Sind; den lidt yngre fastere bygget, djærvære anlagt, fuld at uforudsete og skelmske Indfald, modig og kamplysten som en Dreng, altid slagfærdig, ogsaa aandeligt, derfor aldrig i Forlegenhed for Svar.

Den yngste var sund og rask som sjældent et Barn. Hun havde smukke Øjne og friske Farver, kunde synge, før hun kunde tale, var altid lystig og pudsig.

Da hun tre Aar gammel var kommen fra Berlin til Kjøbenhavn og saa Maanen skinne over Kongens Nytorv, raabte hun fornøjet: Aa, den smukke Berliner-Maane! I samme Alder klatrede hun saa højt op ad en Gitterstang paa Concertpalæet, at hun kun med Vanskelighed blev hentet ned, og et Par Aar derefter klatrede hun paa Skagen helt op paa Spidsen af en Flagstang, sad og sang deroppe, men var ikke i Stand til selv at hjælpe sig ned.

Det var meget vanskeligt at give hende Begreb om hvad der efter Vedtægt skikkede sig og hvad ikke. En Dag bragte hun i Middelfart sin Moder en Masse To-Ører og sagde: Alle de Penge har jeg fortjent. — Hvorledes? — Jeg har bundet smaa Buketter og solgt dem til Herrerne.

Hun maatte da give Pengene tilbage. „Men, sagde hun, Buketterne har jeg ikke forlangt igen, dem lod jeg Herrerne beholde gratis.“ — Dog vilde nogen Herre kysse hende, fik han et kraftigt Slag paa Øret.

Hun havde et sandt Raseri for at give bort. Saasnart det var bleven hende klart, hvad Fattigdom og Ulykke vilde sige, skænkede hun de Ulykkelige alt hvad hun fik til Foræring. En lille Krøbling gav hun sit Legetøj. Af en anden lille forvoksen Dreng købte kun bestandig Blomster. Men da hun en Gang havde spurgt ham, hvorfra han havde Blomsterne og han havde svart, at dem hentede hans Far om Natten paa Kirkegaarden, lod hun ham beholde Pengene, men rørte ikke hans Blomster og købte ikke mere af ham.

En Dag, da der var bleven lovet hende og hendes Søster friske Kager, men Børnene udenfor Bagerbutikken saa en stakkels, elendig Dreng, som en fattig Kone førte ved Haanden, blev de enige om at give Afkald paa Kagerne og

heller fornøje Barnet. De købte et Rugbrød, et Franskbrød, to store Glas Mælk, Bismarckklumper og Chocladecigarer, lagde det paa et Bord for sig, løb ud, kaldte paa Moder og Søn, raabte: „Vær saa artig, det er Alt til Dem“ og pilte bort, før der kunde takkes.

Den lille gav Afkald paa et Ophold paa Marienlyst for i Stedet at udstyre en fattig Dreng, der skulde i Malerlære, med Klæder og Støvler, uden hvilke Mesteren ikke vilde tage ham som Lærling. — Da der til Pigen kom en Brodersøn af hende, der havde mistet sine Klæder ved en Stranding, gav begge Børn ham Indholdet af deres Sparebøsser og Astrid ham sin kæreste Bog, Andersens Eventyr.

Saa godhjertet hun var, saa var det dog langt fra at hun var følsom. Hun var dristig og maatte altid spille Puds. En Dag havde en lille Pige i Middelfart faaet en Badedragt af hvidt Flonel. Et andet Barn sagde: Mon den kan svømme? Astrid kastede den i Vandet; den flød bort og maatte erstattes, saa hun var saare angergiven derefter.

Da hun talte lige saa flydende Tysk som Dansk, skældte undertiden Drengene paa St. Annæ Plads hende ud for Tysker. Da hun blev lidt større, slog hun i saa Tilfælde løs paa dem, saa det jævnlig blev til regelret Slagsmaal. En Dag sloges hun med en Dreng, der var hende for stor og stærk; han kastede hende om. Saa sagde hun: Hvis du nu ikke giver slip, kalder jeg paa min Far, han er Politibetjent og staar dèr. — Drengen rendte sin Vej. — Da hun fortalte det, sagde hun: Jeg var nødt til at lyve; ellers havde en fremmed Dreng magtet mig. Var det vel Synd? Naar jeg bliver stor, vil jeg være Politi. Gør jeg saa Dumheder, bringer Ingen mig i Kasjotten.

Da hun var fem Aar gammel, var hun paa en Rejse nogen Tid i et Pensionat, hvor hun saa en smuk, gyldent glimrende

Staalpen og stak den til sig. Hun kom fra et Hjem, hvor det flød med Penne og de ikke havde noget Værd. Senere beklagede en Dame sig over Pennens Forsvinden, og den blev givet tilbage. Paa den Tiltale, der ved Aftenbønnen blev rettet til hende: Tror du ikke, Vorherre er vred paa dig idag? svarte hun: „Har Vorherre ikke bedre at gøre end at passe paa mine Dumheder, saa bryder jeg mig slet ikke om nogen Vorherre.“

Hun fortalte en Dag, at hun havde truffet en lille Dreng, hvem hun havde spurgt: Hører ogsaa du de Foredrag, der om Søndagen holdes for fattige Børn? — Nej, sagde han, jeg hører ikke Foredrag sammen med fattige; jeg er et Herskabsbarn; min Far er Overretssagfører. — Paa Ytringen: Du kunde sagt, du var Datter af en Doctor, svarte hun: Nej, dertil er jeg for stolt.

Hun var en Vildkat og blev derfor misforstaaet og daarligt behandlet i Skolen, stadigt indespærret for Bagateller. En Dag havde et fremmed Barn plettet hendes Søsters Bog. Denne fik en Anmærkning derfor, skønt hun sagde, hun var uskyldig; man vilde ikke tro hende. Astrid sagde: „Min Søster lyver aldrig“ og fik Straf derfor. — Var der i Lærebøgerne noget Udfald mod Tyskere, sørgedes der for at hun læste det. Engang spurgte Lærerinden hende: Hvis vi fik Krig, hvem ønskede du saa skulde vinde, de Tyske eller de Danske? — Hun svarte: Jeg ønsker, de skal lade være med at slaas. — Naar Fremmede spurgte hende: Du er vel en lille artig Pige? svarte hun: Min Søster er meget artig.

En Dag, jeg skulde holde Foredrag, tog jeg paa Børnenes Bøn dem med derhen, og sagde, de skulde passe paa, der vilde deri være indlagt et Sted, som var henvendt til dem. Da Stedet kom, rejste Astrid sig glædestraalende op og nikkede saa ivrigt til mig, at jeg havde Møje med at beherske mit Ansigt.

Hun gik gerne i Kirke for at synge Psalmerne med. En Dag sad der en Dame foran hende og sang falsk. Hun puffede hende i Ryggen og sagde: „Enten maa De tie stille eller lade være at synge falsk — De forstyrrer mig.“

Hans von Bülow taalte nødigt Børn ved sine Concerter; da han en Dag opdagede de smaa i første Række, skar han et barsk Ansigt og havde Øjnene med dem, for at de ikke skulde forstyrre. Men da han iagttog, at Astrid havde rejst sig, ganske opfyldt af Musiken og helt andægtigt fordybet, nikkede han til hende, og da han ved den følgende Concerts Begyndelse saa hende og Søsteren paa samme Plads, nikkede han straks til dem som til gamle Venner.

Hun havde en Veninde, den ovennævnte Erna, med sig i Mølle, der imidlertid skulde rejse bort længe før hun. Hun sagde da til Venindens Moder: Gør du altid hvad din Mand siger? — Ja. — Gør han ogsaa altid, hvad du vil? — Ja. — Saa skriv til ham, at I vil blive længere i Mølle.

Hun havde en god Hukommelse for alt pudsigt, som blev fortalt hende. En Dag da jeg ytrede, jeg maaske vilde rejse til Schlangenbad, sagde hun: Jeg vil fortælle dig en Historie, som jeg har fra en Dame, der har været der. Badet er saa mudret, at man ikke kan se andet end Overfladen; det er helt sort. En Dame, som var i Badet, ringede forfærdelig stærkt. Da Badekonen kom løbende, sagde Damen, at der var en Slange i Badet. Da de saa saa' efter, var det hendes falske Fletning, de trak op. Du kan tænke dig, at hun blev flov. — —

I Mølle kom en Dag en ung nydelig dansk Pige ved Navn Inger Harboe mig imøde og tiltalte mig med en velgørende Inderlighed, skønt jeg knap havde set hende før. Hun spadserede med sin Forlovede, en svensk Herre, der saa meget ældre ud end hun. Snart derefter blev hun gift,

og bortreves saa ved en tidlig Død, der gik endog alle dem til Hjerter, som blot flygtigt havde gjort hendes Bekendtskab. Et saadant Særsyn af Ynde var hun.

6.

I Slutningen af Oktober var endelig alle Korrekturer rettede paa den tyske Udgave af min svære Bog *Hovedstrømninger* VI, og Bogen kom samtidigt ud paa Dansk og Tysk.

Den Aften, det sidste Ark laa trykt for mig, skrev jeg et Distichon om hver af Værkets seks Dele:

I

Et Krigsskrik var den, skulde vække, væbne —
Den vakte Hadet, Bogen blev min Skæbne.

II

Spydtid — og medens Spyd omkring mig hagled,
til Væggen fast jeg gamle Genfærd nagled.

III

Sværdtid — jeg følte ej, at haardt jeg trængtes,
jeg leved ungt og stærkt og led og længtes.

IV

Med Tro og blodrød Ildhu blev den skrevet.
Shelley! dens Aand er din. Dig har jeg levet.

V

Se Skæbnen vendes! Hør i Toner klare
Sejrtid! en lang, rig, melodios Fanfare.

V

Af rolig Trods og bitter Livserfaring
er Værkets sidste Del en Aabenbaring.

Den danske Udgave faldt til Jorden som en Klat. Der var Aaret ud neppe et Blad, som nævnte den.

Den 24. Oktober modtog jeg med et artigt Brev fra senere Generaldirektør Rubin tilsendt en trykt Adresse, om hvis Tilblivelse jeg hidtil intet havde erfaret og som trods den Anerkendelse, den i visse Maader indeholdt, berørte mig pinligt. Saa godt Adressen var ment — det blev mig meddelt, at Julius Lange havde sat den i Værk — saa var det mig i høj Grad imod at se mine økonomiske Forhold saaledes fremdragne for Offenheden. I Frankrig taaler man ikke, at Ens Indtægter eller Mangel paa Indtægter offentliggøres; deraf den lidenskabelige Modstand mod Indkomstskatten med den tvungne Selvangivelse. Hvor meget der end tilsyneladende taler for denne Skat, saa er den tvungne Selvangivelse dog oprørende. Vi har ikke mere den religiøse Inkvisition og ikke mere den processuelle, men vi har endnu den fiskale, en Følgestridighed, som Georgeismen maaske engang vil bøde paa.

I Danmark var man afstumpet mod at se disse Forhold fremdragne for Publikum. Hvert Aar bragte Aviserne lange Lister over de Riges og nogenlunde Velhavendes Indtægt. Jeg for min Del var ikke afstumpet. Dertil kom, at skønt det var Flertallet af Danmarks bedste Mænd, som havde underskrevet Adressen, kunde jeg med mit Kendskab til Forholdene ikke nære nogen Tvivl om at Henvendelsen vilde ske aldeles forgæves og kun give Anledning til nye Udbrud af det Had, jeg altid følte halse omkring mig.

Adressen, hvis overmaade forsigtige Udtryksmaade gjorde det dunkelt, hvorfor Undertegnerne havde maattet dele sig i to Klasser, havde følgende Ordlyd:

Til
Regering og Rigsdag.

I tidligere Aaringer har der som bekendt gentagne Gange været Tale og Forhandling om, at Dr. *Georg Brandes* skulde ansættes som Professor ved Universitetet. Efterhaanden synes dette Spørgsmaal at være sovet hen, og det er ikke Meningen med denne Henvendelse at vække det til Live paany.

Vi tillade os kun at fremhæve de økonomiske Følger, som det har havt for ham, at han ikke er blevet Embedsmand. Som Privatmand har han ingen Formue; og siden sin Ungdom, da han oppebar nogen akademisk Understøttelse af sædvanlig beskedent Maal, har han været henvist til som Forfatter og Privat-Docent at fortjene, hvad han behøvede for sig og sin Familie. Dertil kom siden 1882 en ved privat Sammenskud tilvejebragt aarlig Understøttelse, der dog aldrig har været bestemt til mere end foreløbig at lette ham en Overgangstilstand under vanskelige Forhold; man forlanger jo heller ikke af en Mand, at han vedblivende skal leve af privat Hjælp. Og hvad Indtægten af Skrifter og Foredrag angaar, kan man med Sikkerhed slutte sig til, at den maa være aldeles utilstrækkelig til Livets Ophold for en Mand, tilmed en Familiefader, naar hans Produktion søger sin Grundvold i omfattende og vanskelige Studier. Endog for en Forfatter af Romaner og Skuespil betragtes det i Danmark som i Længden umuligt at leve alene af sin Pen; saa meget mere da for en Litteraturhistoriker og Kritiker, selv om det er en Mand af Brandes's ualmindelige Energi og Arbejdsevne, en Mand, der ogsaa har vundet sig et betydeligt Publikum i andre Lande.

Det kan altsaa ikke være anderledes, end at *Georg Brandes*, der nu snart er 50 Aar gammel, maa imødesee den kommende Tid med meget alvorlige Bekymringer. Det er dem, som vi andrage om, at Staten vil hæve ham over, selv om der ikke bliver Tale om Embedsvirksomhed.

Vi tænke herved ikke paa at afvæbne Modstanden imod ham. Det vilde ikke alene være umuligt; men vi, som indsende dette Andragende, forbeholde os, hver for sig, paa mangt et vigtigt Punkt at være hans Modstandere. Men vi nære nogen Tillid til, at endog hans mest afgjorte Modstandere maa føle, at et Liv, forbitret af økonomiske Sorger, vilde være en Lod, der ikke stod i noget retfærdigt Forhold til den Virksomhed, han har udfoldet. At vække Modstand, endog heftig og i ideel Betydning uforsonlig Modstand, har Ingen nogensinde undgaaet, som med Ild og Energi har kastet sig ind i Kampen om Livets vigtigste Problemer. Og *Brandes* har, baade ved Indholdet og Formen af hvad han har udtalt, mindst af alle undgaaet eller villet undgaa det. Han selv har ikke bejlet til Statens Gunst. Men vi, som af egen Drift fremsende denne Henvend-

delse, maa tillade os at minde om, at Staten i vor Tid, baade her i Landet og andensteds, har anerkendt Værdien af den ærlig mente og fremragende Forfattervirksomhed, selv om den i flere Henseender opponerede imod, hvad Staten støtter og hævder. Dette gælder om flere Understøttelser, der er voterede til betydelige Digttere; thi man maa erindre, at Digtingen i vore Dage ikke mindre end Kritiken tager Parti i Kampen mellem Livsanskuelserne.

Om der end i vort Folk kun findes meget faa, som i det Hele vilde erklære sig for Georg Brandes's Tilhængere, saa findes der ogsaa blandt læsende og tænkende Mennesker meget faa — om nogen — som ikke anerkende hans store Talent, hans litterære Fortjenester i mange Retninger, hans sjældne Flid og Kundskab. Saa afvigende som Meningerne om ham er, saa vil det dog fra de forskelligste Sider blive indrømmet, at man aldeles ikke vilde kunne tænke sig vort Aandslivs og vor Litteraturs Udvikling i de sidste 20 Aar uden ham. Han har fremkaldt mangen berettiget Anke; men han har ogsaa vakt megen beføjet Beundring. Det har været hans Ejendommelighed, idelig at fremdrage Stridspunkter; men derved har han som faa andre bidraget til at holde Nationens aandelige Liv vaagent. Mangen mærkelig Strømning i Udlandets Literatur og Tænkning har han ledet ind i vort Land. Der kunde ogsaa udpeges en Række af hans Skrifter, som sandsynligvis vilde finde fuld Paaskønnelse fra alle Sider.

Saa vidt vi skønne, foreligger der herved mere end nok til at den danske Nation for sin egen Skyld ikke kan være en ligegyldig Tilskuer til, at økonomiske Vanskeligheder skulde vinde Overmagt over Georg Brandes's Skæbne. Naar Spørgsmaalet bliver om Størrelsen af den aarlige Understøttelse, som passende kunde tillægges ham, tillade vi os i dybeste Ærbødighed at henstille til Overvejelse, at denne Sag i Følge sin Natur maa betragtes som et rent Undtagelsestilfælde, der ikke kan gaa ind under de hidtil gældende Regler og Synspunkter. Vi mene ikke dette saaledes, at Brandes's Virksomhed skulde vurderes højere end enkelte andre danske Forfattere, som siden vor frie Forfatnings Indførelse har faaet aarlige Hædersgaver eller Understøttelser: overhovedet kan man jo ikke ligefrem takserer litterære Fortjenester i Penge. Men der er noget ganske særegent ved Brandes's litterære Stilling; det vil neppe være muligt at finde en Maalestok for den i tidligere Tilfælde; og den vil lige saa lidt kunne afgive en Maalestok for andres i Fremtiden. En Understøttelse til ham vil vanskelig kunne blive noget Præcedens for senere Krav. Hans Betydning knytter sig til et vigtigt Vendepunkt i vort litterære Liv; men det blev en Følge af Udviklingens Gang, at han selv kastedes ud af de her i Landet regelmæssige Spor, der ellers føre til lønnende Stillinger. Efter hans litterære Virksomheds Natur kan en

Understøttelse til ham heller ikke betragtes som et Tillæg til en anden, nogenlunde tilstrækkelig Indtægt, som Tilfældet er med de sædvanlige Aarpenge til Forfattere eller Kunstnere. Skal Understøttelsen sætte ham i Stand til roligt og dybtgaaende Arbejde, maa han i den have sit væsentlige økonomiske Grundlag, saaledes som en navnkundig Videnskabsdyrker med Beskedenhed kan kræve det, altsaa omtrent stilles lige med en Universitetslærer.

Kjøbenhavn, i Oktbr. 1890.

<i>Michael Ancher,</i> Maler.	<i>Niels Bache,</i> Skoledirektør.	<i>B. Bang,</i> Dr. med., Lærer ved Landbohøjskolen.	<i>Otto Benzon,</i> Forfatter.
<i>Rud. Bergh,</i> Professor, Overlæge.	<i>V. Bissen,</i> Professor, Billedhugger.	<i>Christian Bohr,</i> Professor ved Univ.	
<i>Erik Bøgh,</i> Censor ved det kgl. Teater.	<i>A. G. Drachmann,</i> Dr. med., Professor.	<i>Kr. Erslev,</i> Prof. ved Univ.	
<i>V. Falbe-Hansen,</i> Prof. ved Univ.	<i>V. Fausbøll,</i> Prof. ved Univ.	<i>J. A. Fridericia,</i> Dr. phil.	<i>M. Galschiøt,</i> Redaktør.
<i>M. Cl. Gertz,</i> Prof. ved Univ.	<i>Emil Hannover,</i> Forfatter.	<i>P. Hansen,</i> Professor.	<i>Otto Hasluud,</i> Maler.
<i>Fr. Hendriksen,</i> Xylograf.	<i>J. C. Hostrup,</i> Pastor emeritus.	<i>H. Høffding,</i> Prof. ved Univ.	<i>V. Johansen,</i> Maler.
<i>Kr. Kålund,</i> Dr. phil.	<i>K. Kroman,</i> Prof. ved Univ.	<i>C. Lange,</i> Prof. ved Univ.	<i>Jul. Lange,</i> Prof. ved Univ.
<i>F. L. Liebenberg,</i> Litterat.	<i>Karl Madsen,</i> Forfatter.	<i>W. Møllerup,</i> Dr. phil.	<i>Niels Møller,</i> Forfatter.
<i>N. Neergaard,</i> Redaktør.	<i>Kristoffer Nyrop,</i> Docent ved Univ.	<i>Julius Petersen,</i> Prof. ved Univ.	
<i>Henrik Pontoppidan,</i> Forfatter.	<i>Chr. Richardt,</i> Præst.	<i>P. F. Rist,</i> Kaptejn, Forfatter.	<i>Marcus Rubin,</i> Kontorchef.
<i>Carl Jul. Salomonsen,</i> Docent ved Univ.	<i>S. Schandorph,</i> Dr. phil., Forfatter.	<i>O. Siesbye,</i> Docent ved Univ.	
<i>Stephan Sinding,</i> Billedhugger.	<i>Erik Skram,</i> Forfatter	<i>S. Birket Smith,</i> Universitetsbibliothekar.	<i>T. N. Thiele,</i> Prof. ved Univ.
<i>E. Tscherning,</i> Dr. med.	<i>K. Verner,</i> Prof. ved Univ.	<i>Cl. Wilkens,</i> Docent ved Univ.	
	<i>Chr. Zacho,</i> Maler.		

Skønt vi Undertegnede ikke kan tiltræde forskellige af de i det foregaaende indeholdte Betragtninger, ligesom der ved Bedømmelsen af Dr. G. Brandes's Virksomhed for os gives Synspunkter af nok saa stor Betydning som de her fremhævede, maa vi dog slutte os til selve det fremsatte Andragende. Naar en Mand som Dr. Brandes i en lang Aar-

række har sat ualmindelige Evner og en utvivlsom personlig Overbevisning ind paa sin Virksomhed i Litteraturen, og naar denne efter saa mange Forfatteres Vidnesbyrd har havt en vidtrækkende Indflydelse baade ved at vække og udvikle og ved at ægge modsatte Retninger til nyt Arbejde, saa forekommer det os smaaligt at gaa i Rette med de Mangler, som man finder hos ham, eller hvad der har kunnet støde i hans litterære Optræden, saa snart Spørgsmaalet bliver om Statens Ret og Pligt til at yde ethvert alvorligt og betydningsfuldt Arbejde af denne Art sin Anerkendelse. Naar man derfor nu henvender sig til Lovgivningsmagten med et Andragende som ovenstaaende, anser vi det som vor Pligt at slutte os hertil og at udtale det levende Ønske, at det maatte kunne lykkes paa en værdig Maade at føre denne Sag igennem.

Kjøbenhavn, i Oktober 1890.

<i>C. St. A. Bille,</i> Kammerherre, Amtmand.	<i>J. E. V. Boas,</i> Docent ved Landbohøjskolen.	<i>C. Christiansen,</i> Prof. ved Univ.
<i>J. Gram,</i> Dr. phil., Direktør.	<i>J. L. Heiberg,</i> Dr. phil.	<i>Aug. Jerndorff,</i> Maler.
<i>Troels Lund,</i> Dr. phil., Professor.	<i>A. F. Mehren,</i> Prof. ved Univ.	<i>Sophus Müller,</i> Dr. phil., Museumsinspektør.
<i>Rasmus Pedersen,</i> Prof. ved Univ.	<i>Carl Thomsen,</i> Maler.	<i>Vilh. Thomsen,</i> Prof. ved Univ.
<i>H. S. Vodskov,</i> Forfatter.	<i>Ludv. F. A. Wimmer,</i> Prof. ved Univ.	<i>A. D. Jørgensen,</i> Rigsarkivar.
		<i>Thorvald Niss,</i> Maler.

Den hele Provinspresse af Højre udtalte sig efter Ordre allerede før den 1. November skarpt mod Bevillingen til mig, erklærede, at Regeringen og Landstinget aldrig gav deres Samtykke. Fra det Øjeblik vidste jeg, at Sagen var strandet. *Dagbladet* havde i Januar samme Aar i en Artikel *Brandesianismen* for halvhundrede Gang kogt alle de gamle Beskyldninger imod mig op. Hvad jeg skrev var „farvespraglene og underholdende, men i Reglen fuldstændig blottet for dybere Indhold eller videnskabeligt Værd.“ Dog min Hovedsynd var, at jeg aabent bekendte, jeg ikke troede paa aabenbaret Religion. Dette betegnedes som et *perfidt* Angreb paa samme Religion: „Lad hvem der vil, hilde sig selv i Læren om den frie Tankes Guddomsmagt, det bliver

hans Sag, og den, der har en anden Tro, kan beklage, men har ikke Ret til at dømme ham. Men med den, der paa-tager sig gennem sine idelige, perfide Angreb paa den aabenbarede Religion at føre Andre bort fra denne, er det en anden Sag; han er ikke ansvarløs, og ham have Anderledes-tænkende Ret til at kræve til Regnskab for hans Handlinger.“

Saa spurgtes der, hvorhen denne Lære førte. Og med en Logik, der ikke gjorde nogen Kirkesangers til Skamme, udvikledes det for halvhundrede Gang, at den førte til Drif-ternes uhindrede Tilfredsstillelse. Disse Journalister, hvis Bavianliv enhver, der kastede et Blik ind i Buret, kendte, blev ikke trætte af, i dyb Bekymring at advare mod Tilfreds-stillelsen af Drifter, der ikke sysselsatte mig, men som de selv nødigt negtede den grove Føde, der passede for deres grove Organer. De havde en Gang for alle bidt Hovedet af Skammen og vedblev at piske Skarn, som var det Fløde.

Det var Angsten for Helvede, der nu og da afholdt dem fra at styrte hen i Smaagaderne. Tog man nu denne Angst fra Folk, hvad saa?

Det hed her:

Med Individets og Jegets Forherligelse følger Ulysten hos den Enkelte til at skrive andre Morallove end dem, der konvenere hans egne Lyster. Og i denne Egoismens Apoteose, hvor samtidig Kvinden stilles fuldstændig lige med Manden, sønderrives efterhaanden ethvert Baand. Familielivet og Ægteskabet ophøre at være andet end en Hensigtsmæssig-hedsindretning; Livsnydelsen og Livsglæden blive sat i Højsædet som det Eneste, der er værd at stræbe efter, og medens denne Livsnydelse og Livsglæde for de finere, mere raffinerede og moderniserede Naturer endnu hyller sig i det Gazeslør, som Hedda Gabler udtrykker med Frasen at „være i Skønhed“, kaste de grovere Naturer — og det er Flertallet — Sløret væk, og saa have vi det ubundne Naturliv, Menneskedyret i Frihed og — uden Ansvar. Thi han er jo selv Dommer i sin egen Sag, sin egen Morals guddommelige Lovgiver.

Dette Tema varieredes nu i November for at hindre den Smule „Statsunderstøttelse“ som det kaldtes og som var

en kummerlig Erstatning for de Tab, jeg ved Landets uretfærdige Love led. *Nationaltidende* udtalte sin Smerte ved at se Adressen aftrykt i *Dagbladet* og, om end med forskellige Forbehold, dog roligt drøftet i *Dagens Nyheder*. Og det forklaredes at jeg ved mine Arbejders Art og Tendens havde gjort umaadelig Skade, voldt Forargelse og Fortræd. Sligt kunde Staten umuligt belønne:

Gennem samtlige store og smaa Arbejder gaar en rød Traad, en absolut revolutionær Traad [hvilket Dansk!], revolutionær overfor Samfundet udadtil og indadtil, overfor næsten enhver Autoritet i Stat, overfor Religion og almenyldig Moral. Netop paa Grund heraf er det jo, at Georg Brandes særlig forherliges af de rent Revolutionære, af Radikale og Rabulister. Og vel at mærke, han har ikke omsat sin Agitation i kunstnerisk Form Han har ej heller indskrænket sig til en rent videnskabelig Forfattervirksomhed Han har tvertimod doceret netop saa populært, at han har øvet en stor og uheldig Indflydelse paa mange, der selv var ubefæstede, fortrinsvis paa en Ungdom — af begge Køn — der teoretisk eller praktisk, i privat Liv eller i offentlig Optræden, med futile Novelletter og paa anden Vis bar hans Lærdomme om Drifternes absolute Magt og Ret ud paa Gader og Stræder.

Hvor disse Lærdomme om Drifterne fandtes i mine Skrifter, det undlod man af gode Grunde at paavise. Goethe siger: „Forfængelig Selvros stinker; det kan være. Men hvad fremmed, uretfærdig Dadel har for Lugt, derfor har Publikum ingen Næse.“

En eneste Mand tog til Orde for mig, det var Pastor U. Birkedal. Han fortalte i *Højskolebladet*, at han i Aaret 1871 som nybagt Student var kommen ind til Kjøbenhavn og dør ikke særlig fandt noget, der skulde live op efter en fortærende kedsommelig Skolegang. Da havde en Dag en Ven sagt til ham: Kom op med paa Universitetet og hør Georg Brandes!

Jeg fulgte med og har aldrig fortrudt det. Jeg hørte den Række Forelæsninger, der siden udkom under Navn af „Hovedstrømningerne“.

Ung og umoden, som jeg var, forstod jeg maaske kun daarligt

Enkelthederne. Men saa meget er vist: Jeg fik et Indtryk af *Sammenhængen i den aandelige Verden*; af noget stort, overlegent, noget frit og friskt; af, at der var andet og mere til i Verden, end hvad som kunde øjnes fra Læderstræde og Højbroplads, ja, selv fra Dalum eller Askov Højskoles Vinduer. Og jeg fik et Indtryk af en Mand, der vejede noget i vort dværgagtige Samfund, hvor Alle allerhelst al Tid mener, hvad Alle al Tid har ment, og hvor det officielle Hykleri med tilhørende Fejghed er stort indtil Himlene.

Dog, hvad er jeg? en enkelt Ubetydelighed, — ja vel, men én blandt mange, mange Tusinde, der staar i Gæld til Georg Brandes og ikke skammer sig ved at erkende det.

Staar ikke hele Landet i Gæld til ham? I kan sige baade det Ene og det Andet om og imod ham og faa Ret ogsaa hos mig i en god Del. Og alligevel?

Har han ikke givet os et Stød herhjemme? Er der ikke en ny, frisk Begyndelse at regne fra hans Fremtræden paa vor lille Skueplads. . . Skylder ikke ogsaa den danske Folkehøjskole ham en hel Del?

Der er et Træk, som med sørgelig Hyppighed gaar igen i Historien og ikke mindst i vor: vi misagter og paaskønner ikke de store eller fremragende Mænd, saa længe de endnu lever iblandt os. Naar vi saa endelig har pint eller ærgret Livet af dem, sjunger vi Hosianna over deres Lig, udgyder Strømme af Taarer og yder Bidrag til smukke Gravmæler. Vi gaar strengt i Rette med Fortidens Blindhed og Fædrenes Forsyndelse. — Tyge Brahe — Ewald — Rask!

Hvorpaa vi ved først givne Lejlighed gør det selvsamme om igen.

Adressens Skæbne blev denne: Da den kom til Behandling i Rigsdagen 1891, blev jeg fra alle Sider angrebet; et Hovedargument var, at jeg end ikke selv havde villet indgive nogen Ansøgning. Bevillingen til mig gik dog igennem i Folketinget, hvor blandt andre C. Berg, der politisk paany var slaaet om, og Falkenstjerne, skønt Grundtvigianer, med Varme talte for mig, mens man havde overdraget en Karakter og Intelligens som Lars Dinesen at tale imod mig. Falkenstjerne gjorde bl. A. gældende at den selvsamme Beskyldning for Usædelighed, der nu rettedes mod mig, i sin Tid var bleven rettet mod de Mænd, der var Modstanderne dyrebarest, Luther, og Grundtvig, som mod saa mange andre store Mænd. Bevillingen faldt i Landstinget efter en Tale af

Steffensen, der gav Hørup Anledning til en vittig Artikel *Det literære Ting*, hvori han sammenlignede det daværende Højre med de tidligere Nationalliberale, der altid gjorde Krav paa boglig Dannelse: „Vist er det, at de Nationalliberale vilde have rødmets som et dryppende Blod over Hr. Steffensens Mangel paa boglig Erfaring. De ejede en fælles Politur, der ikke altid bundede i saa grundige humanistiske Studier som f. Eks. Hr. Kriegers, men som dog altid stak saa dybt, at de havde Færten af hvad det gaar an at sige og hvad det ikke gaar an at være uvidende om. En nationalliberal Politiker vilde aldrig have tilstaaet at han var fuldstændig ubekendt med en af sit eget Lands og sin egen Tids betydeligste Forfattere. En nationalliberal Politiker vilde aldrig have anført Konversationsleksikon'et som Kilde til sin Kundskab.“

I Virkeligheden var Jævnmaalet for almen Dannelse blandt danske Politikere sunket dybt.

Imidlertid ansaas det for rimeligt, at Sagen blev appelleret i næste Samling. Derfor bragte Bladene i Mellemtiden Artikler imod mig, der ikke skyede noget Middel. Deres Øjemed var at forhindre enhver Bevilling fra Statens Side og henvise mig til privat Understøttelse. Da Hørup saa bragte Forslaget frem paany i den Tanke, at Landstinget maaske vilde opgive sin Modstand, blev det Folketinget, der opgav sin Velvilje, og Forslaget faldt igennem i begge Ting.

7.

I Anledning af den første Forhandling om min Sag offentliggjorde jeg følgende Indlæg, der i den oprindelige Form havde en kraftigere Karakter. Men som det var, vægrede Hørup sig ved at lade det trykke, da det efter hans Paastand vilde foranledige Injurieproces og mindst 400 Kro-
ners Bøde.

Parret Dinesen-Steffensens Citater.

Jeg har oppebiet Offenliggørelsen af Landstingets Forhandling den 31. Marts 1891 i Rigsdagstidenden, der længe lod vente paa sig, for under ét at nedlægge en meget bestemt Protest mod den Maade, paa hvilken mine Angribere i begge Rigsdagens Ting har omgaaedes med Citater. De Rigsdagsmænd, som har vist mig den Velvilje at imødegaa Angriberne, har gennemgaaende forudsat, at hvad der anførtes imod mig, var korrekt og nøjagtigt, det have nu mere eller mindre Vægt. De kunde ikke vide, at hvad der anførtes, var forvansket og omstemplet med den mest utrolige Frimodighed.

Hr. Lars Dinesen udtalte efter Rigsdagstidende i Folketinget 6te Marts: „Naar en Mand som Dr. Brandes f. Eks., idet han omtaler Grundtvig, siger om ham, at han „kaster sig over den Rolle at være Guddommens Profet, lader sig dyrke som en Pave og lader, endnu som Olding, unge Kvinder komme til sig for at kysse hans rystende Hænder, saa osv.“ — saa blev Hr. Dinesen indigneret.

Hr. Dinesen kan aldrig hos mig have set den Passus, han citerer, thi disse Linjer, som han naturligvis har modtaget til Brug afskrevne paa en Lap Papir, findes intet Steds, hvor jeg „omtaler Grundtvig“, ja end ikke i den fjerneste Forbindelse med hans Navn. At paastaa det Modsatte er at sige den pure, fripostige Usandhed. Linjerne findes i den ældste Udgave af *Emigrantlitteraturen*, hvor der tales om Kopier af Hovedpersonen i Chateaubriands Novelle René. Der staar „En kaster sig over den Rolle osv.“ Der staar ikke et Ord om Grundtvig, end ikke et Ord om, at denne „Ene“ skulde befinde sig i Danmark. Hr. Dinesen kan, hvis han har Lyst, mene, at der ved hin Sætning er tænkt paa Grundtvig. Men det er da ham, der finder, at Ordene passer; det er ham, ikke mig, som siger det. Og man forestille sig nu, at allerede i Bogens anden Udgave fra 1877 den hele Side, hvor hine Linjer forekom, er slettet!

At rive en halv Snes dels rosende, dels dadlende Linjer om Inge-mann ud af en indgaaende Afhandling om ham, for ved Citatet at godtgøre, at jeg „har kastet Haan mod eller talt ilde om de Mænd, som Andre har lært at skatte højt“, er næsten ikke mindre kummerligt.

Dog Hr. Dinesen er med Hensyn til paalidelig Citeren en sand Engel mod Hr. *Steffensen*.

Denne Herre kendte efter egen Tilstaaelse lidet eller intet til mine Skrifter af Selvsyn, men han havde sin egen Kilde til Kundskab, en Artikel af Dr. Wilckens i *Biografisk Leksikon*. „Derfra har jeg hentet navnlig den Karakteristik af Dr. Brandes, som gaar ud paa, at han ved Siden af hvad han er literært og æstetisk [hvilket Sprog!] er en lidenskabelig, polemisk, agitatorisk Fritæinker — der staar nemlig de Udtryk“.

Hvis nu Nogen vil gøre sig den Ulejlighed at gennemlæse hin Artikel, der er skrevet af en fremragende Mand, som altid har staaet mig fjernt og hvem jeg først efter dens Udgivelse har lært en Smule at kende, saa vil man finde, at den hele Artikel gaar ud paa at gendrive den trivielle Opfattelse, for hvilken Hr. Steffensen med Beraabelse paa den gør sig til Talsmand. Atter og atter fremhæves det her, hvor aldeles underordnet for Opfattelsen af den skildrede Personlighed det polemisk-agitatoriske Element maa siges at være. Dr. Wilckens gør en Adskillelse mellem det Væsenlige, *Centrale* i min Virksomhed, som han tillægger en flersidig Betydning, og karakteriserer i stærkt anerkendende Udtryk, jeg ikke vil afskrive, og saa det rent *Periferiske* i den, til Betegnelse af hvilket han etsteds anvender de Ord, Hr. Steffensen finder det passende alene at anføre.

Dog bærer Hr. Steffensen sig, vel at mærke, saaledes ad, at han i eget Navn vender lige op og ned paa Dr. Wilckens' Ytring, siger nøjagtigt det stik modsatte, endog med den Begrundelse, at dette stik modsatte „neppe kan omtvistes“, altsaa som var det noget, alle var enige om. Han siger:

„Men hans videnskabelige Produktion skæmmes i den Grad af Tendensen, at den ikke yder nogen virkelig paalidelig Vejledning. Det er Agitationen, som gaar igennem hans hele Produktion, saaledes at det *Centrale* hos ham er, hvad der vel neppe kan omtvistes, ikke at han er Literaturhistoriker og Æstetiker, men derimod det, at han er en fritænkensk Agitator.“

Til dette „som ikke kan omtvistes“ har Hr. Steffensen ikke anden Kilde end en Leksikons-Artikel, hvor det Modsatte med næsten lidenskabelig Varme er hævdet.

Af mig selv har Hr. Steffensen kun et eneste Citat, og i dette Citat er det afgørende Ord forvansket, skønt det forebringes under Anførselstegn. Han siger:

„Med Hensyn til Sædeligheden behøver jeg blot at erindre om denne Udtalelse, som fremkom fra ham, saavidt jeg husker i et Hefte af *Tilskueren* i Begyndelsen af Aaret 1885, „at Kyskheden, som den for Øjeblikket øves blandt det store Flertal af de højere Stænders ugifte Kvinder, er en Ulykke, en naturstridig Ting, et Offer, som mangen Gang bringes en værdiløs Fordom.“ Det turde være temmelig indlysende, at naar man er lidenskabelig Agitator paa Sligt [hvilket Sprog!], kan man ikke undgaa og heller ikke vente at undgaa, at en stor Mængde i det nuværende Samfund vil vende sig bestemt imod ham“ [hvilket Sprog!].

Hr. Steffensen maa have havt *Tilskueren* for sig, og have afskrevet sit Citat, ellers kunde det ikke stemme saa nøje. Den Forvanskning deraf, som foreligger, er altsaa ingen Hukommelsesfejl.

Der forekommer paa det anførte Sted aldeles ikke Ordet *Kyskhed*, men Ordet *Askesen*, hvormed jeg mener noget fra *Kyskhed* ganske forskelligt. Dog dette er endda det mindste af det. Det er den Frase, der følger, som afgiver et næsten forskrækkende Bevis paa Uefterrettelighed. Ifald Hr. Steffensen som Jurist omgikkes paa lignende Maade med skrevne Dokumenter, saa vilde han i ethvert Land, hvor der fandtes upartisk Justits, faa med denne at gøre.

Den anførte, forvanskede Sætning forekommer i en kort Redegørelse for Meningen af Strindbergs Novelle „Dydens Løn“. Udviklingen indledes med Ordene: „Meningen [med Novellen] turde uden digterisk Indklædning være den“ osv. Sætningen staar der altsaa slet ikke for min Regning, men for Strindbergs. Ikke med et Ord udtaler jeg, om jeg godkender den eller ikke. Ja end mere, paa den følgende Side erklærer jeg udtrykkeligt, at jeg ikke *vil* udtale mig om disse Spørgsmaal, et Standpunkt, jeg fastholdt i en følgende Afhandling, som besvarede Angreb paa den første.

Der udkræves da virkelig en ikke ringe — Koldblodighed til at staa i sit Lands lovgivende Forsamling og ikke blot anføre sit forvanskede Citat og fortie Sammenhængen, hvori det forekommer, men endda med Patos slutte: „Det turde være temmelig indlysende, *at naar man er lidenskabelig Agitator paa Sligt*, saa kan man osv.“

Sandelig, det klæder Hr. Steffensen at deklamere mod Udtalelser, „der i den Grad skæmmes af Tendensen, at de ikke yder nogen virkelig paalidelig Vejledning“. Og det maa indrømmes, Hr. Dinesen er en ren Riddermand i Sammenligning med denne — Generalavditør.

Jeg følte, det var mig saa umuligt at udtrykke og udtømme min Ringeagt for den Art Modstandere som at hælde Øresundet paa Flasker.

8.

Den 15. November fik min lille Datter Astrid Difteritis. Hun blev straks bragt under omhyggelig Behandling, og den anden lille Pige sendt ud af Huset.

Næste Dag skrev hun følgende Brev til sin Søster:

„Kære, søde Edith mange mange Tak for den søde lille Kanne og det lille søde Brev; jeg er ifærd med at strikke dig til Gengæld en lille Dukke Kjole, der kan passe dine to

Smaa Dukker; hvis du vil, saa kan jeg sende Kirstine med dine Penge, hvis du vil have dem. Idag har jeg faaet af Fader en Revolver saadan en som Ellen har, men den er to Gange større, og saa er den af Bronche og Far har sagt at naar jeg er færdig med min Sygdom maa jeg faa en presang af Fader. Hils Bedstemoder igen. nu skal du bare høre, Kirstine har fortalt mig, at hun i Virkeligheden ikke heder Kirstine, men at hun heder henriette fordi hun ellers vilde blive kaldt jette ovre i Aarhus og det vilde hendes fader ikke have og saa var det de kaldte hende Kirstine Henriette Christensen.

Din altid hengivne Søster.

Hvores Læge er saa rar mod en, og Hans synger lige fra Morgenstunden. Helst et lille Svar.“

Disse Linjer er de sidste, hun har skrevet.

Noget Serum var dengang endnu ikke opfundet.

Efter et Par Dages Forløb blev Tilstanden ængstelig, og om Natten maatte jeg hente Læge. Han gav Antifebrin og haabede Virkning deraf. Men om Morgen den 18. havde Ondet bredt sig nedad mod Struben. Jeg hentede endnu en anden Læge, en Autoritet. Han erklærede Tilfældet for yderst alvorligt. Jeg mente at forstaa: der er langt mere Udsigt til Død end til Liv. En Fortvivlelse derover greb mig. Jeg skrev Afbud af Forelæsninger, jeg holdt paa Universitetet; jeg telegraferede til Paris, at Sygdom umuliggjorde Afsendelsen af lovede Artikler. Saa lidet, som dette, at en Hinde, Lægen fjernede, ikke i Løbet af Dagen kom igen, fremkaldte en Haabsstemning. Ligeledes at Barnet trods den stadige forfærdelige Hoste følte sig en Smule bedre. En Sygeplejerske blev antaget.

Næste Morgen, den 19. November, afsagde Lægen Dødsdommen. Ondet var gaaet ned i Lungen.

Slaget ramte overvældende; først naturligvis Barnets

Moder; saa dets Fader; saa dets Søster. Jeg mødte min Moder med den lille Edith ved Haanden paa Kongens Nytorv og sagde dem, at alt Haab var ude. Den Lille brast i Graad; jeg kan aldrig glemme Synet af hendes lille tynde Ryg i en lang graatærnet Barnefrakke, som den krummede sig, da hun gik hulkende. Jeg følte det, som om et Afsnit af mit Liv var til Ende.

Om Aftenen laa den lille Astrid i Rallen.

Samme Nat skrev jeg:

„Saa er da dette lille, mest livsfrodige Liv forbi, slukt for bestandig. Astrid Brandes døde i Aften Kl. 9^{1/2}.

Den lystigste, kraftigste lille Pige, den modigste og trodsigste, tilintetgjort fra Lørdag Eftermiddag til Onsdag Aften. Det er en usigelig, usigelig Jammer.

I denne korte Sygdom blev hun fra Barn til voksen Kvinde, til sjælfuldt Menneske, hun med sine ti Aar.

Straks den 16. sagde hun: „Hvis jeg nu dør af min Sygdom“, talte derom med den underligste, mest rørende Ro. Og igaar, da jeg gav hende alle de Penge, hun vilde have, sagde hun: „Hvis jeg nu dør, saa skal Edith have alle mine Penge.“ Det var ikke til at høre paa.

Idag sagde hun til mig med en Stemme, som neppe var hørlig, jeg maatte lægge mit Øre til hendes Mund: „Du har aldrig været saa sød imod mig som nu, Far,“ og trykkede og kærtegnede min Haand. Jeg troede først, hun sagde: søvnic, synke eller sligt; saa gentog hun: sød, sød.

At tænke sig, at maaske, dersom vi havde holdt hende for os selv, levede hun endnu: Angsten for Skolen, hvor hun maa være bleven smittet, Løftet, hun tog af mig, aldrig mere at skulle derhen. — Ak, Stakkel! den Skole var hendes Afsky. Hvor har man plaget hende til Unytte!

Men hvem anede det! Hun syntes at have Livskraft fremfor alle andre.

Mest paafaldende, mest beundringsværdig og skrækindjagende, var hendes rørende, stadigt vaagne Omhu for ikke at smitte os andre, den Haandbevægelse, hvormed hun fjernede mig, naar hun skulde hoste. Allermest rørende var hun maaske idag, da hun forpint, næsten kvalt, sagde: Synge, synge! og man følte, at hun i Fantasien sang, mens Hosten rallede i hendes stakkels lille Strube. Den Nattergal, hun var, hvis Liv var Sang.

Vidunderlig var den Hvisken, hvormed hun idag sagde: Tusind Tak, lille Mor! Og da jeg spurgte: Skal jeg ikke ogsaa have et venligt Ord: Tusind Tak, lille Far!

Undertiden, naar hun var forpint, sagde hun: „Gaa væk!“ undertiden ogsaa: „For mange!“ Jeg pintes ved Tanken om, at „Gaa væk!“ maaske kunde blive hendes sidste Ord til mig. Da hun sagde, jeg var saa sød, blev jeg glad og spurgte hende, hvorfor hun da havde sagt: Gaa væk! Hun svarte: „Fordi jeg da ikke kunde taale det.“ Intet Elskeligere kan tænkes end hun under den Sygdom.

Hun havde til det Sidste sin Forstand. Da hun sagde til mig: „Har taget det“, troede jeg paa Vildelse; men det var, for at jeg ikke skulde plage hende med at tage Vin og Mikstur. Og nu ligger hun derinde stiv, med aaben Mund; det lille yndige Legeme, saa dejligt formet, uden Liv.

Vi talte om Fru I. H., der havde brækket sit Ben. — Er hendes Sygdom værre end min? — Jeg sagde: Véd du nok, hvem hun er? — Ja, med en mørk Krans om Haaret paa Vodrofslund.

Om det Album, jeg idag købte hende, fordi hun vilde have et lignende som hendes Søsters, men der var uden Værd, fordi det dog aldrig skulde bruges, sagde hun: „Det er ikke fint Fløjl. Det skal være til Børnene, at skrive i. Men jeg vil have et andet med Fløjl som Ediths til de Voksne.“ Og nu Ønsker om Jul, om Fremtiden. Det var

som et Symbol. Saadan narres vi alle gennem Livet til Døden af Haab.

Rørende var det, da hun i Aften nogle Timer før sin Død sagde: Jeg har det saa godt nu, er meget mindre hæs. Og virkelig var Stemmen en Smule mere tydelig.

Aldrig før har jeg set et Menneske dø, og nu mit eget Kød og Blod“.

9.

Der fulgte alle de Rædsler, der ledsager et Dødsfald: Anmeldelsen paa Raadhuset, Gangen til Ligkistefabrikanten og til Bedemanden, det modbydelige Besøg hos Præsten, en af Folkekirkenes Notabiliteter, ligesaa indbildsk som enfoldig, det vil sige ovenud af kristeligt Hovmod, som han holdt det for sin Pligt at lade komme til Orde.

Jeg kørte til en Fotograf for om muligt at faa det sidste Billed af hende fastholdt. Hans Apparat var paa Folke-teatret. Kørsel derhen, mens Dagen led og Lyset svandt. Endelig lykkedes det, før Vinter-Dagslyset helt var borte, at faa to Plader tagne af hende, som hun laa der pyntet i sin Kjole paa Sofaen.

Hun saa ligefrem dejlig ud, da hun blev lagt paa sin lille Dyne i Kisten, som helt fyldtes af Blomster. Maleren Harald Slott-Møller gjorde den Kærlighedsgerning imod mig at udføre en Farveskitse af Barnet i den korte Stund, som var levnet. Saa kom de Kl. 9 og lukkede Kisten. Hvilket Øjeblik!

Hun skulde begraves d. 25. November, paa den Ulykkesdag, hvor lige fra min spædeste Barndom ved en Tilfældighed saa meget Ondt havde ramt mig. Tyve Aar forinden havde jeg i Rom den Dag ligget, opgivet af Lægen. Netop fem Aar forinden havde paa den Dag en Ulykke truffet mig,

hvis Følger jeg endnu fornå. Nu skulde jeg paa den lægge min Datter i Jorden.

24. November om Natten sad jeg i mit øde, triste Hjem, mens Vinden hylede afskyeligt omkring Hjørnet. Jeg kunde (underligt nok) ikke slippe nogle Vers af den anden Jesaias (65. Kap.), der aldrig før havde sysselsat mig, i hans Spaadomme om en tilkommende, lykkelig Tid:

Da skal man ikke mere høre Graad.
 Der skal ikke mere dø Smaaabørn
 og ingen Olding, som ikke har levet sit Liv til Ende.

Mine Udvalgte skal nyde Frugterne af deres Arbejd,
 de skal ikke arbejde forgæves,
 ikke avle Børn til brat Død.

Og jeg sagde til mig selv: Dette er vel skrevet omtrent 536, lige før Tilbagevendelsen fra Babylon. For 2426 Aar siden haabede da den burnusklædte Poet, som sad dør i det gamle Babylon og glædede sig over Persernes Nedbryden af det assyriske Rige, at en saadan Tilstand var nær forestaaende. Hvor tog han fejl!

Under en afskyelig, raa Østenvind, der gik til Marv og Ben, blev hun sænket i Jorden. Præstens Tale var op-rørende, nærmest rettet imod mig, desuden stupid: han betonedede atter og atter, at det tjaarige Barn var Synderinde. Han misbrugte det Overtag, som det gav ham, at jeg af velovervejede Grunde havde ladet den lille Pige døbe; jeg havde gjort hvad jeg kunde for at skaane hende for Vanskeligheder i det paa Vanskeligheder forud tilstrækkeligt rige Jordeliv. Min Foragt for ham, som var stum, var ikke svagere for det, men slugtes af Kvalen. Venners Deltagelse gjorde desuden godt.

10.

Georg v. Vollmar og hans Frue kom ikke længe efter at hilse paa mig. De trøstede mig med, at jeg havde et Barn tilbage. Deres egen Lod lignede min, men var endnu haardere. De havde mistet deres eneste Barn, imedens Vollmar for en saakaldt politisk Forseeelse var spærret i Fængsel.

Og Livet begyndte at gaa sin Gang paany. For den Omverden, som havde Brug for mig, var det jo, som om Intet var hændt; man bragte mig Bøger, som man bad mig bedømme; man anmodede mig om Tidsskriftsartikler uden at forstaa, jeg var som lammet, og at alt Liv Maaneder igennem stod stille i mig. — Jeg havde hidtil været en Skude med en Læk; nu havde jeg to.

Jeg læste i Flauberts Breve hans Klager over, hvor lidet hans Bøger blev solgte; man forstod ham jo slet ikke. Og dog gjorde han hvad der for mig vilde været overvældende Lykke. Jeg følte, at min Ulykke var literært det danske Borgerskabs forfærdende Interesseløshed. Mændene havde jo sjældent Tid og Hoved til at læse, og disse Gros-sererfruer i Silke behøvede ikke at vide noget; det var for dem ingen Skam. Ved deres Middage smilte Ingen ironisk, naar Uvidenheden, tyk og selvtilfreds, viste sit Fjæs. Det var i disse Hovedstads-Saloner nok at kende Indholdet af nogle kummerlige Aviser, af en Del nylig opførte Teaterstykker og af den sidste Roman. Derpaa var jeg strandet. Jeg var til Mode indvendig, som det ser ud paa Teatret, naar ved Sceneforandring utallige tunge Skyer sænker sig og fylder Scenen — kun at der hos mig ingen Sceneforandring resulterede deraf.

OPGANG I INDFLYDELSE

1.

Mine gamle Forældre fejrede i Januar 1891 deres Guld-
bryllupsdag med en lille Festlighed, hvori jeg med nogen
Vemod deltog.

Jeg skyldte dem, i min Opvækst at have haft et virke-
ligt Hjem, hvad poetisk kaldes en Arne. Arnen er jo ikke
Stene, men Hjerter. Og jeg følte det, midt i adskillig Mod-
gang og under smerteligt Tab, som en Lykke at have faaet
Lov til at beholde mine Forældre. Alt paa Jorden er jo
saa usikkert, og har man noget Godt, lever man i stadig
Angst for at miste det. Trods al Uro, jeg havde følt, for
at miste dem, havde jeg dem endnu i Behold, og skønt
det ikke var deres Fortjeneste, var jeg dem taknemmelig
derfor:

Næsten alle andre Forhold stiftedes jo fra først af ved
en Tilfældighed og fastholdtes i Reglen ved en Beslutning.
Forholdet mellem Forældre og Børn var nødvendigt, fordi
det var det naturligste Forhold og det dybeste. Vel sagde
nogle, at vore Forældre og Opdragere er vore naturlige
Fjender. Men det havde ikke været Tilfældet her. Naar
jeg saa tilbage over de mange Aar, saa jeg i min Barndom
Beskyttelsen, det daglige Brød og den daglige Pleje; i min

Ungdom Omsorgen, Hjælpen, Forstaaelsen, Overbærenheden; i min Mandsalder det Bolværk mod Oversvømmelsen af Sorger og Genvordigheder, som jeg havde havt i dette Menneskepar.

Fra først af havde jeg været husvild uden dem; de havde dengang været mig det rent ud Uundværlige. Saa blev de mig det ikke Svigtende, det ubetinget Paalidelige. Til sidst var de blevne det Uerstattelige, derfor Uvurderlige, min Moder især det stadige Tilhold og den bedste Trøst.

2.

Berliner Tageblatt, hvor der, efter at Paul Lindau havde opgivet stadigt Medarbejderskab, var en Plads ledig, henvendte sig til mig og foreslog mig et Engagement. Jeg skulde foreløbig paa et Aar levere to Artikler maanedligt. Man gik ind paa mine Vilkaar, og jeg begyndte med god Vilje. Dog mærkede jeg snart, at det faldt mig vanskeligt nu, bosat udenfor Berlin, at finde Æmner, der kunde fængsle Læserne af et tysk Dagblad. Endnu vanskeligere faldt det mig i det Aar, som kom, et Aar, hvor jeg var bestormet af alle Slags Sindsbevægelser og Sorger, at indsende mine Artikler punktligt, som det forlangtes. Jeg begyndte at komme i Restance, og var tiltrods for en lidenskabelig Stræben ude af Stand til at indhente det Forsømte. Det var derfor intet Under, at Bladet, da Aaret udløb, ikke ønskede Fornyelse af et Engagement, som — hvad man ikke vidste — havde sysselsat mig meget, men som jeg ikke havde vist mig i Stand til at opfylde paa nogen tilfredsstillende Maade.

Jeg besluttede at holde en lang Række Foredrag om Shakespeare, der skulde strække sig over halvandet Aar. De vandt Anklang og maatte gentages. Det lokkede mig at forsøge en Rekonstruktion af det Sjæleliv, hvorom hans Værker bærer Vidne. Dog det Parti, som jeg egenlig alene

følte lidenskabelig Drift til at udarbejde, det for hvis Skyld jeg gav mig i Lav med Æmnet, tumlede med det i næsten fem Aar og skrev Bogen, det var den første Halvdel af tredje Del, den, som har sit Højdepunkt i *Timon*; thi den Sindsstemning, som deri kommer til Orde, var efter alle de Erfaringer, der havde opsummeret sig i mig, bleven min egen Grundstemning, og det var ud fra den, at jeg fra nu af i Regelen skrev.

3.

I Juni kom Kainz paany til Kjøbenhavn og søgte mig det Aar oftere og med større Inderlighed end nogensinde før; han skrev mig undertiden til med en Varme, jeg gengældte; han fremsagde sine Yndlingsdigte som Goethes *Guden og Bajaderen* og Bürgers *Lenore* for mig og undertiden for mine Gæster. Den Tro laa nær, at han ikke blot som Skuespiller, men som Deklamator kunde samle Hus i Kjøbenhavn. Et righoldigt Program blev opsat, og hans Venner henlede Opmærksomheden paa den ualmindelige Kunstnydelse, som her blev budt. Udfaldet var trist; Kainz fik i Alt 188 Kroner ind, og alene Hotelregningen i Klampenborg, hvor han var bleven for den Oplæsnings Skyld, lød paa mer end 200 Kroner.

4.

Efter lang Tids Ophold i Kjøbenhavn havde jeg det Aar nogen Rejseuro i Blodet og saa mig lidt om, tog til Belgien, Holland, Norge, Berlin. Mine Indtryk fra Belgien og Holland har jeg beskrevet, saa jeg kan fatte mig kort derom*).

*) Saml. Skrifter XI, 215—259.

Efter et Besøg hos Arthur Fitger i Horn ved Bremen, rejste jeg til Liège, hvor der boede en ung, 21aarsig Studerende Charles Saroléa, der havde korresponderet med mig og som havde lært sig Dansk, ja skrevet en lille Bog om Henrik Ibsen. Han viste mig Byen og forklarede mig dens Forhold og Institutioner. Siden da er han bleven en fremragende Mand, der ved Universitetet i Edinburgh indtager en betydelig Stilling. — Jeg saa Byens Seværdigheder, Congo-Udstillingen og Vandfaldet ved Coö, og tog imod en artig Indbydelse af Professoren i Sanskrit, Hr. Monseur. Mit Hovedindtryk af Byen og Universitetet var det, at Klerikalismen der var enemægtig.

I Antwerpen faldt jeg ned i en Kres af ivrige Flamlændere, for hvem deres Sprog og Kultur i Modsætning til den franske var Livssagen, højtbehandlede Mænd med Selvstændighed og Vid. Pol de Mont var min ældste Bekendt, som indførte mig i Kresen. Lige saa nær kom jeg *Musée Plantins* udmærkede og lærde Direktør, Max Rooses, Byens smukke, statelige, humoristiske Borgmester, Jan van Ryswyck, og Digteren Frans Gittens, en energisk, ærgerrig, rigtuddrustet Mand, der kunde de nordiske Sprog, ja talte ret flydende Dansk.

Den 1. Juli afholdt Malere, Skribenter, Digtere, Komponister, Literatur-Yndere, alle flamsksindede, alle radikale, en Fest for mig i Antwerpen. Pol de Mont holdt en smuk Tale paa Fransk, Max Rooses en ved Sprogets Pragt og Glans ligefrem dejlig Tale paa Flamsk, og i det samme Sprog talte Jan van Ryswyck spøgende og muntert. Jeg talte efter Evne, idet jeg udtalte Haabet om at nederlandsk og skandinavisk Aand, der havde meget tilfælles og dog stod hinanden saa sørgelig fjernt, maatte komme i nærmere og varmere Forbindelse med hinanden.

I Gent tog Vuylsteke og Professor Frederick sig af mig

Den sidste kørte rundt med mig og viste mig alt. Han var og er den elskværdigste Type paa den Lærde, der, som stammende fra en Smaastat, er uden Hovmod, men personlig-gør en Smaastat med universel Kultur. Jeg skylder ham ikke ringe Belæring. Gittens og hans fine, smukke unge Frue kørte med mig til Audenaarde, hvor den nu afdøde Musik-Entusiast og Musikhistoriker van der Straaten og hans jævnbyrdige Hustru, der medvirkede ved alle Mandens Arbejder, havde indbudt os, og hvor vi tilbragte en stemningsrig Dag.

I Bruxelles vistes der mig ligelig Gæstfrihed af den ældre Slægts Skribenter som Charles Potvin og af den moderne Retnings Beskytter Edmond Picard. Georges Eekhoud, hvis energiske Prosa jeg kendte, førte mig om i den ældre By. Vi sad i et gammelt flamsk Ølhus, hvor Ølflaskerne serveredes som fin Bourgogne, liggende i Kurve. Hos Picard havde jeg lært Emile Verhaeren at kende, med hvem jeg tilbragte en Aften da, og som forblev mig hengiven Livet igennem. Flygtigere var Bekendtskabet med Mænd som den ansete Kunstkritiker Octave Maus og den store Billedhugger Meunier.

Der herskede i denne Kres stor kunstnerisk Forfinelse, men den var i alt Væsenligt fransk af Væsen som af Sprog, og overfor dens overudviklede Civilisation, som holdt ved Rops, Odillon Redon og den daværende Huysmans, stod den romersk-katolske Kirkemagt over Landbefolkningen som ubrydelig.

5.

I Holland var det anderledes. I Holland havde det religiøse Frisind selv i det syttende Aarhundredes mørke Tider aabnet Tanken og Tænkerne et Fristed. Om Danmark

skrev Hørup netop da i Anledning af et Skifte i Undervisningsministeriet, som den Dag i Dag betegnende nok paa Dansk kaldes Kultusministeriet (hvad der er det modsatte), at fra nu af blev Fordømmelsen drevet med Statskraft, og han tilføjede med Lune: „Paa dette Omraade, hvor det private Initiativ hidtil har udfoldet sig med saa megen Kraft og til saa stor Velsignelse, er det at frygte, at Statens Overtagelse af Driften vil svække den private Virksomhed.“ Han kunde være uden Sorger derfor. Men i Holland dreves Fordømmelsen idetmindste ikke med Statskraft. Det var Lysets Land i Norden, aandeligt som malerisk, i Bibelforskning som i Kunst.

Rembrandt'erne i Rigsmuseet, Malerier som Raderinger, var mit dybeste Indtryk i Amsterdam. Stærkt bevægede mig det underfulde Portræt af den gamle Admirals-Enke Elisabeth Bas. Jeg holdt min Andagt i Amsterdam udenfor Rembrandts Hus i Jode Bree Straat som i Haag overfor Spinozas i Paviljoengracht med Pladen:

Hier woonde
Spinoza
van 1667 tot zyn dood 1677.

I Amsterdam var der en daarlig Statue af Rembrandt. Den af Spinoza i Haag var ikke god og ikke daarlig; den var ikke majestætisk og mægtig nok. Manden, der sad lidt krummet i sin Stol, saa ædel og dybt grundende ud; men man følte ikke, at den Siddende var Verdens-Omkalfatreren, Renæssancens største radikale Filosof, en ny Tids Fader.

I Amsterdam var jeg indbudt til Chefen for et af Byens største Handelshuse, en Pengemand, der ikke mere gjorde Forretninger med Private, kun med Regeringer. Han kendte bl. A. danske Forhold nøje. Jeg spurgte ham ud om hans Mening angaaende Tietgen, hvem jeg betragtede som en enestaaende Foreteelse. „Vi har mange af hans Art“, sagde han.

„Det er en dygtig Mand, meget ærgerrig, flink, ingenlunde højtbegavet. Der kræves intet Geni til hvad han har gjort. Han er en Spiller, der har faaet Folk til at betro sig Penge. Efter flere Gange at have været Undergangen nær har han nu havt Held med sig. Han er uden Skrupler og hensynsløs; jeg kunde aldrig nære Tillid til ham.“

Som i min tidligste Ungdom i Hamborg studsede jeg i den zoologiske Have her ved Dyrenes for vort Begreb barokke Former. I Grunden forekommer i Naturen Alt, hvad Menneskene til daglig Brug kalder unaturligt, ligesom i Menneskeverdenen Alt, hvad man tilsyneladende ikke uden Ret betegner som umenneskeligt. Jeg omgikkes i Amsterdam Mænd, der selv kaldte sig Pessimister, og min Pessimisme forfærdede dem.

I Leiden blev jeg gæstfrit modtaget af Orientalisten, Professor Kern, og blev af Literaturhistorikeren Jan ten Brinck hyldet paa overstadig Maade. I Leidens Oldtidsmuseum viste Direktøren mig om, forklarede mig Mumierne og en Mængde ægyptiske Haandskrifter. De er lette at læse, sagde han, meget lettere end middelalderligt Nederlandske.

I Haarlem havde jeg mit Tilhold hos den udmærkede Familie van Eeden. Den fremragende Fader var Direktør for Kolonialmuseet, kendte Forholdene paa Java og Sumatra tilbunds, var desuden særligt sprogkyndig, læste islandske Sagaer og danske Bøger. Sønnen, den alt da bekendte, senere berømte Digter og Menneskeven, gjorde Indtryk ved ganske selvstændig Personlighed. Han og hans Ven, Digteren de Gorter, daterede den nyere Poesi fra Verlaine og Mallarmé som allerede fjerne Stamfædre.

I Haag modtog den gamle Maler Israels mig med en Varme, som havde jeg været hans Søn. Han stod højt oppe paa første Sal, da jeg ved Indgangsdøren til hans Hus afgav mit Kort. G. B.? spurgte han nedefter, den rigtige?

— „Jeg tror ikke, der gives nogen rigtigere.“ — Saa hent Champagne, raabte han, Dagen skal fejres. — Jeg kom til ham vel ved 5-Tiden; jeg maatte blive til Kl. 11 Aften, og da jeg gik, var det mig, som havde jeg kendt ham og hans heftigt følende, entusiastiske Hustru et Menneskeliv. Israels saa bort over mine Skrifers Ufuldkommenheder og Mangler; de er, sagde han, for en Maler de eneste morsomme Bøger om Literatur.

Hvilken dejlig Stad, Haag med den store Park i Byens Midte og det røde Paladskompleks og de gamle Træer og seksten hvide Svaner, der sejlede over Parken. Og da Fuldmaanen stod paa Himlen, hvor hyggeligt og indtagende var da Alt!

Israels skænkede mig en hel Dag for at vise mig Scheveningen, og aabnede mine Øjne for de hollandske Kvindetyper særlige Skønhed, alt mens han fortalte mig Episoder af sit Liv.

Denne lille Rejse fik det Efterspil i den danske Presse som hidtil alle mine Rejser. Det var Festen for mig i Antwerpen, som ikke tillod den at sove. At denne Fest var en Hædersbevisning for Danmark, blev naturligvis uomtalt. Derimod havde først *Avisen*, efter den en Mængde andre Blade, faaet fat paa et Nummer af et mig ubekendt lille belgisk Sladderblad *La Chronique*, hvor, vistnok i bedste Mening, var fortalt, at jeg ved Festen i en privat Samtale skulde have sagt, at Danmark stod under Rusland, at der stadigt laa et russisk Krigsskib paa Reden ved Kjøbenhavn, rede til at beskyde Byen — med mere af samme Surdej. Atter forargedes man i de danske Provinser over mine Bagvaskelser af Fædrelandet paa fremmed Grund.

Jeg skrev til Pol de Mont og spurgte ham, hvem der kunde have skrevet sligt Vrøvl og sat det i Bladet. Han svarte, at selvfølgelig ingen af vore Venner, der havde været

tilstede, kunde være Ophav dertil, men at det lille Blad, som ingen af dem læste, vel var blevet Offer for en eller anden Reporters Trang til at overbringe en Nyhed.

6.

Jeg var indbudt til at holde Foredrag i Wien, men afsløg. Siden min lille Datters Død var jeg som i Marasme, led under Trykket af aandelig Afkræftelse, savnede Modet til ethvert Foretagende, hvortil der udkrævedes Drift. Men jeg havde stadigt Rejse-Uro i Blodet, og tog til Norge, vilde paany se en Smule af Landet og arbejde der nogle Uger i Ro. Jeg kørte ad Jernbanen fra Kristiania til Vikersund. Men det blev øsende, styrtende Regn og jeg maatte søge Ly i et Hotel af landlig Art. Egnen var dejlig med vide Udsigter over Tyrifjorden, men jeg saa den gennem Regnsløret.

I smukt Solskin kørte jeg til St. Olafsbad i Modum, der med sine Badegæster gispede af Kedsomhed. Det Mærkeligste dør var Kaggefossen med durende Vandfald, malstrøm-hvirvlende, betagende, et Helvede af Skum og Sprøjt; men ingen af Badegæsterne saa paa den; de sad hver i sin Cellehule og kedede sig. Der var fuldt af Tyskere med Bomuld i Ørene, Bulehatte og Bådecker.

De aandeligt Interesserede i Norge holdt da paa det Punkt, at Arne Garborg i Nietzsches Lignelse havde sagt alt muligt Ondt om „Kvinden“ — hun var en Kat, burde ikke aflægge sin indtagende Katteagtighed osv. — hvorpaa Kitty Kielland meget pænt, fornuftigt og beskedent havde nedlagt Indsigelse imod, at hendes tilbedte Arne uden Kommentar gengav som den højeste Visdom den Art Dybsindighed. Saa havde Gabriel Finne, der lige havde giftet sig, skrevet noget til Forsvar for Nietzsches Kvindeforagt. O, de

Skabningens Herrer, de var fiffige. Og de Skabningens Damer, de var i Reglen heller ikke ilde.

I Drøbak sad jeg i en gammeldags Stue med en Udsigt over Kristiania Fjord, der ganske lignede en Dekoration til *Fruen fra Havet*. Midt i Loftet hang en meget umoderne, af Kandelabrer omgivet Lampe i rødt Omhæng. Paa Klaveret stod en udstoppet And ligeledes i rødt Omhæng. Foran mig havde jeg en prægtig Geranium, og overhovedet var Huset saa fuldt af disse Planter, at det kunde kaldes et Geraniumshus. Sengen var fælt smal og kort. Men det værste var Umuligheden af at arbejde, da Bordene og Stolene ikke passede til hinanden, saa man altid sad meget for højt. Og saa børstede de Støvlerne med en stinkende Sværte, hvis Lugt hele Dagen pinte mig, skønt jeg overhældte mine Støvler med Eau de Cologne. Jeg led der, som andensteds, under for fine Fornemmelser.

I Kristiania opsøgte jeg Henrik Ibsen, der beholdt mig hos sig to Timer, holdt min Haand i begge sine og var saa hjertelig som nogensinde. Han aftalte, at vi hver Dag skulde træffe hinanden ved Frokosttid. Han førte mig hen at se Vikingskibet og vilde med sin sædvanlige elskværdige Nysgerrighed have Rede paa hvad jeg hver Dag skulde foretage mig. „Altsaa imorgen spiser De med Thommessen og Statsminister Blehr, og iovermorgen?“ — Jeg har en Indbydelse til en By i Nærheden, men jeg husker ikke hvilken. — „Hvem har indbudt Dem?“ — Jeg husker ikke Navnet, man har sagt mig: en tidligere Søofficer. — „Det lyder for-dægtigt.“ Han gættede paa forskellige Navne, men der laa saa mange Breve paa mit Bord, at jeg havde glemmt Under-skriften.

Indbydelsen var fra en Konsul Sandberg i Moss, hvor jeg fik en glimrende Modtagelse. Jeg blev ført ind i en Kres, der efter Sigende bestod af „lutter gamle Brandesianere“.

Omkvædet i Talerne var i Skemt og Alvor: Tro i Liv og Død. — Der herskede en festlig Stemning.

Vi overnattede paa Stedet. Næste Dag modtog Ibsen mig med et Smil og et inkvisitorisk Glimt i Øjet. — Gik Rejsen godt? — Særdeles godt. — De foretog den jo ikke alene, vel? — Nej, der var flere Herrer med. — Og Damen? — Hvilken Dame? — Den, med hvem De rejste. — Jeg rejste ikke med nogen Dame. — „Ja saa, tilfældigvis var jeg netop i Hotellet, kort før Toget gik, for at spørge til Dem. Portneren siger mig: Dr. B. gik lige ned til Stationen med en Dame; dør gaar de sammen henne i Gaden. Og jeg saa Dem med mine egne Øjne.“ — „Damen rejste alligevel ikke med mig. Hun kom for at indbyde mig til en Middag i det Øjeblik, jeg maatte bort. Saa ledsagede hun mig et Stykke Vej til Stationen.“ — Han rystede vantro paa sit Hoved.

Jeg var indbudt til Sandviken af en lille Kunstnerkoloni, som dør havde slaaet sig ned. Der var Werenskjolds, Eilif Peterssens, Frøknerne Kielland og Backer, Skredsvig og hans smukke Frue m. fl. Vi følte os alle saare vel tilpas den smukke Sommerdag. Man bad mig fortælle eller forelæse noget Nyt. Og jeg læste da Niende Sang af *Iliaden* højt; den var største Delen af Selskabet ubekendt og fremkaldte vild Begejstring. Jeg har andensteds (*Det ny Aarhundrede* 1906) fortalt, hvorledes jeg i Forening med denne Kunstnerkoloni arrangerede en Festmiddag for Henrik Ibsen, og hvordan den forløb.

Der var i de Dage i Kristiania evindeligt Vrøvl om et Professorat for mig ved Universitetet der. Alle Mennesker sagde til mig: De skal i ethvert Tilfælde have Tilbuddet. Det er for os en national Æressag. — Paa min Indvending, at jeg neppe vilde trives i Norge, svarede: „Er det da saa hyggeligt for Dem i Danmark? De kan jo desuden bo det

halve Aar udenfor Norge. Og her er slet ikke saa fælt.“ — Paa min Tvivl, om at jeg vilde blive vel set som dansk, ansat i Norge, svaredes: „Vi betragter Dem allerede halvvejs som norsk Borger. Ministeriet er ganske og aldeles for Dem. Den eneste Modstand, der kan ventes, vil komme fra Bjørnson.“

7.

I September var der en almindelig Forfatterkongres i Berlin, til hvilken man var saa opmærksom at indbyde mig som Æresmedlem. Man havde lejet smukke Værelser til mig i et elegant Hotel og viste mig gennemgaaende den største Artighed. I den Sal, hvor Kongressen den første Aften samledes, var der en sand Vrimmel af Herrer og Damer. Jeg studsede noget over Antallet af disse sidste. Hvem er de og hvordan kommer de her? — De mindre dejlige er Forfatterinderne, lød Svaret; de smukke er Forfatternes Koner og Kærester. Forunderligt nok lod alle de Herrer og Damer, jeg under Kongressen omgikkes, mig vide, at jeg betragtedes som overmaade forvænt.

Paa Kunstudstillingen i Berlin traf jeg uforudset min unge Ven fra Varshav Konstany Górski, og saa ham da jævnlig under mit Ophold. En lille Tilfredsstillelse var det mig, at jeg ved Besøg i en Rigmands Galleri rigtigt bestemte som et Ungdomsarbejde af Menzel et Maleri, hvilket endnu ingen Besøgende, end ikke Meyerheim, havde kunnet bestemme. *Berliner Tageblatts* Redaktør, Alfred Levysohn, var meget elskværdig imod mig. Af politiske Notabiliteter var jeg saa heldig at træffe sammen med Bebel*).

Der blev gjort noget Væsen af mig, og jeg kunde ikke andet end føle Taknemmelighed mod Aandens Arbejdere i

*) Samlede Skrifter VII, 693.

Tyskland. Jeg maatte med et Smil mindes mine Forestillinger om det moderne Berlin, da jeg første Gang Aar 1868 tog dertil. Danske Blade havde givet saa skrækindjagende Beskrivelser af en Stad *Barakkia*, der skulde strække sig udenfor Berlin som Tilhold for Vagabonder, og af Retløsheden i det indre Berlin, hvor der overalt stod skrevet *Vor Taschendieben wird gewarnt*, at en bekymret Veninde skænkede mig en Revolver til Selvforsvar under Opholdet, og tog det Løfte af mig, aldrig at ville tage Uret op af Lommen, naar der paa Gaden blev rettet Spørgsmaal til mig om hvad Klokken var. — Jeg var Aandens Mænd i Berlin taknemmelig for at de sidenhen ikke havde gjort Exilets Trapper altfor haarde for mig.

Og i denne Kres af tyske, østerrigske, romanske og slaviske Skribenter, der efter Sagens Natur næste alle førte en blødende Forfængelighed i deres Skjold, viste de tysktalende sig gæstfri paa en hjertelig og simpel Maade. Mens man andensteds tidt maatte sige sig selv, naar man modtoges med Elskværdighed og spurgte sig om Grunden: En Hovedgrund er den, at alle véd, jeg rejser om et Par Dage, var det anderledes her; jeg havde selv gjort Prøven.

Det hedder sig, at Tyskerne har opfundet Krudtet. Danske og Norske, som ikke har opfundet det, mangler jo ikke derfor Ild og forstaar maaske, literært at anvende det paa en mindre larmende og mere røgfri Maade; Tyskerne har saa megen Patos og Etos, der ligger os fjern. Men endog selve Ilden har jo mangan nordisk Prometheus først hentet fra Tyskland.

Endnu havde jeg blandt Tysklands Skribenter og Journalister ikke én udpræget Fjende. Fra det Øjeblik af, da jeg offentlig antog mig Nordslesvigernes Sag, blev det anderledes; det hagtede Aar efter Aar over mig med Angreb i

den tyske og tysk-østerrigske Presse, og Tonen imod mig er i en Mængde Organer ikke bleven forskellig fra den i de danske.

8.

Min Bog *Det moderne Gennembruds Mænd* var udsolgt, og i September foranstaltede jeg en ny Udgave af den, som jeg med skemtende Henblik paa min nu tilsyneladende isolerte Stilling i Literaturen gav dette Motto af Folkevisen:

Der Kongen han red af Gurreborg,
hannem fulgte vel hundrede Svende;
men før han red over Riberbro,
da var han Mand alene.

Da Hørup viste mig den Velvilje at anmelde Bogen, protesterede han imod Mottoet. Han skrev:

„Bogstavelig passer ikke dette paa én Gang stolte og skelmske Motto. Brydninger har der været, Kampe og Sejre, Frafald og Kryben til Korset. Afgørende er det dog, at i Danmark har kun den Literatur havt Livskraft, der strider paa Grundlag af Principerne fra 1871. Den lille ublodige Revolution, hvis tyveaars Jubilæum vi snarlig kan fejre, behersker endnu Aanderne. Netop nu passer Mottoet da ikke. Til Tider kan Isolationen have været større omkring Føreren, som man altid stod sig ved at angribe, fordi dèr var, som det en Gang er sagt, „frit Slag“. Vilde en ung eller ældre Mand, som ellers intet kunde præstere, sikre sig hæderlig Omtale og andre Udmærkelstegn indenfor den velsindede Presse og Kres, behøvede han kun at udtrykke sin bestemte Afstandstagen fra „Brandesianismen“ og dens Chef. Dette Afladsbrev besørgede ham alle gamle og nye Synder tilgivne. Der gives derfor dem, som ved den første Fremtræden straks sikrer sig dette Lejde, og

dem, der paa Halvdelen af Banen vender om og indhenter det Forsømte. Men tag den kæmpende Flok hertilands, og den vil neppe lade Kongen ride alene, selv over Riberbro.“

Hørup vidste rimeligvis, da han skrev disse Linjer, at der i Kjøbenhavn næredes Planer om at fejre 25aars Dagen for Udgivelsen af mit første lille Flyveskrift med en stor Festlighed. Jeg selv havde efter saa mange Aars Forløb naturligvis ingen Anelse om, hvad Dato min gamle Brochure *Dualismen i vor nyeste Filosofi* var kommen ud. Men, som jeg erfor, havde Redaktør Carl Behrens ved Henvendelse i Bogladen faaet Dagen at vide. Og da den Tanke, at fejre den, privat var bleven udtalt, havde den faaet en overraskende Tilslutning. De mange af Borgerstanden og den lærde Stand, for hvem mit Navn var bleven et Sindbillede paa Modstand mod Tvangsstyre og Kirkevæsen, sluttede sig med Glæde til en vægtig antiklerikal Demonstration. Studenter og Kunstnere havde jeg i stort Tal for mig. Fagforeningerne holdt et Møde og besluttede at deltage i et Fakkeltog, til hvilket de vilde sende et tusind Medlemmer med et Par hundrede Fakler. I Oktobers Midte erfor jeg, at Festen var berammet til den 25. Oktober og at der til et Maaltid i Concertpalæet havde tegnet sig 560 Deltagere, saa mange, som det paa nogen Maade var muligt at rumme.

Jeg var ikke barnlig nok til umiddelbart at betragte den mig tiltænkte Ære som en Triumf. Men den betydede altid i mit Hjemland en Station paa Vejen frem. Denne Fest var den fjortende af den Art, som jeg oplevede, og den tegnede til at blive den største. Men for mig var den nærmest et Arbejd med offentlig Optræden, som jeg af politiske og taktiske Grunde paatog mig, og om hvilket jeg blot ønskede, at det var vel overstaet. Den gamle Digter Hauch havde, da han paa en Fødselsdag i sin høje Alder blev hyldet af Studenter, været uskyldig nok i sit Følelsesliv til det Svar,

at denne Dag var den lykkeligste i hans Liv. Jeg var ganske klar over, at for mig var intet Afgørende opnaaet selv ved en storladen Hyldest i Øjeblikket. Jeg tog imod den med Tak uden at overvurdere den eller mig som dens Genstand.

9.

Det var et Øjeblik hvor alle, som bestandig eller længe havde villet mig vel, lagde deres Velvilje for Dagen. Men, som det gaar, stærkere Indtryk end Imødekommen fra nogen prøvet Ven gjorde ved denne Lejlighed den Holdning paa mig, som indtoges af to Mænd, der nylig havde været mine Modstandere. Det var Harald Høffding og Holger Drachmann.

Med Høffding havde jeg Aaret forud endnu ligget i Fejde i Anledning af Nietzsches Filosofi. Men efter min Opfattelse var Høffdings Angreb paa mig da i Grunden et Udslag af hans helt forskellige Menneskevæsen. Han var begyndt som Teolog, var saa bleven en Tilhænger af R. Nielsens Filosofi, havde frigjort sig og var gaaet sine egne Veje, altid substantiel, aldrig tilbøjelig til Yderligheder, selv i sit Frisind i lykkelig Overensstemmelse med det nationale Temperament og med Omgivelserne. Han kunde umuligt sympatisere med mig af Naturen. Naar han havde udtalt sig med Velvilje om mig, var det i Kraft af hans høje Dannelse og sande Humanitet. Nylig var der mellem os faldet skarpe Ord fra begge Sider. Han greb med sit ædle Sindelag denne Lejlighed til en Forsoning og et Forbund, som ikke senere er blevet brudt, kun styrket.

Han holdt ved den Lejlighed en stor Tale, der fra først til sidst røbede en fast Karakter, hævet over Smaalighed, og en høj Intelligens, der skaansomt pegede paa Natureernes

Divergens og stærkt betonede den fælles Stræben i dansk Aandslivs Tjeneste. Han sparede ikke paa Ros, sagde om mig: „Han staar som den største Kraft i en Literatur og som det ejendommeligste Bidrag, vi i disse Aar har givet til Verdensliteraturen.“ Men han vilde bestemme mit Væsen og mindede om Jægerhornet i *Drot og Marsk*, der har den Egenskab, *at det kalder Mænd*. Med et saadant Horn var jeg optraadt, og istedenfor Barnets snevre Horizont aabnedes der en videre, en uendelig Horizont. Dog jeg havde stræbt ikke blot at vise, hvor stor Verden var, hvor mange Muligheder, der fandtes, men at udvikle Manden til Selvstændighed og Klarhed over sig selv. Min Grundbestræbelse var den at frigøre og udvikle den enkelte Personlighed i dens Ejendommelighed. — Det var ikke muligt at sige noget mere Rammende.

Saa fortsatte han, at ogsaa i en anden Betydning kaldte Stævnet Mænd; det meddelte Liv og Bevægelse til Jævnaldrende af meget forskellig Retning og æggede dem til Modsigelse; men i Aandens Verden var Anskuelseernes Brydning og Strid af det Gode. Han selv havde fulgt min Færd snart med Tilslutning, snart med Modsigelse, aldrig med LigeGYldighed.

Han sankede gloende Kul paa mit Hoved.

10.

Med Holger Drachmann var Tilfældet ganske forskelligartet. Fra første Færd af havde han følt sig stærkt draget til mig. Netop hvad der frastødte Høffding hos mig, noget Revolutionært i mit Naturel, maatte tiltrække ham. Vi havde desuden vore kunstneriske Anlæg og en afgjort Skønhedsdyrkelse tilfælles.

Hvad der havde skilt os for en Tid, var hans Væsens Ubestemmelighed, det, man med et noget for haardt Udtryk har kaldt Karakterløsheden hos ham. Den betingedes af hans uovervindelige Hang til som Poet at kaste sig fra én Yderlighed til en anden, hans Ulyst til at binde sig ved Personer som ved Ideer, og hans Ærgerrighed, der for enhver Pris vilde frem til Anerkendelse og Godkendelse.

Nu havde imidlertid hans Drift til at føre et aandeligt Tilbageslag for længe siden udraset. Han var kommen under nye Indflydelser, der havde bragt ham paa Kant med det korrekte Selskab. Han forstod end ikke mere selv sit underlige Omslag og higede kun efter at nærme sig sine gamle Venner igen. Igennem Peter Nansen, for hvem han aabent udtalte sig, havde jeg allerede med Forundring og nogen Tvivl hørt derom, da jeg om Morgenen før Festen fik tilsendt et i *Illustreret Tidende* offentliggjort, udmærket smukt Digt, som han havde rettet til mig. Saavidt jeg véd, er det ikke optaget i hans Samlede Værker, men det er for langt til at jeg kan anføre mer end nogle Strofer deraf. Det begynde:

Min Haand — nej intet Haandslag!
og ingen Fakkell bær' jeg,
og intet Drapa bringer
i Spidsen for din Hær jeg.

Men Strengen vil jeg røre —
af Vemod skal den tone;
kanske just denne Stemme
din Jubelfest vil krone.

Thi der er ingen, ingen
som jeg, der føler Tiden
saa bitterlig forødet,
saa spildt i Vennestriden.

Og imod ingen anden
stod du saa haardt i Striden —
og ingen har holdt af dig
som jeg i Ungdomstiden.

Og nu — da Skaren flokkes
med Festblus ved dit Gilde;
nu føler jeg med Vemod:
Forsoning er for silde!

Saa fulgte en Skildring af vor Ungdoms-Samliv:

Se dog, hvor Støv er faldet
henad de friske Stier,
hvorover vi har summet
som muntre Arbejdsbier.

Med Braad var vi udrustet —
og for vor fælles Dronning
vi hvæssed kækt vor Klinge
og suged flinkt vor Honning.

I Fægtning for det sunde,
i Dysten mod det raadne,
imod de fælles Fjender
vi vendte ud det laadne.

Det kærlige, det milde
vi delte med hinanden
og lo, naar imod Muren
vi daglig rendte Panden.

Vi saa nok, de var mange,
de paa den anden Side,
men o! hvor fandt vi Styrke
i selve det at stride! — —

I en halv Snes Strofer berørte han saa, hvorledes der havde sneget sig Skygger imellem os, uden at ville fordybe sig i, hvorfor og hvorlunde vi var komne fra hinanden, sluttede saa med disse sjælfulde Vers:

Folk er der nok, som ønsked
ved Kranzen dig at skille.
Jeg rejser mig og drikker
din Skaal her i det Stille.

Champagne har du skænket
for os i Ungdoms Dage;
der staar endnu om Læben
en liflig Duft tilbage.

Jeg hører ingen Stemmer,
jeg tæller ikke efter —
jeg føler, hvor din Drue
gav Ungdomsmodet Kræfter.

Jeg svælger dem, de Perler,
der kreser i din Drue —
jeg føler tyveaarigt
dit Hjerte i dem lue.

Paa vore Ungdomsminder
jeg holder ensomt Gilde —
jeg rejser mig og drikker
din Skaal her i det Stille.

Jeg har, som man ser, inspireret bedre (som forøvrigt flere) Vers end jeg selv har skrevet.

11.

Det var jo umuligt, at Holger Drachmann kunde holde sig paa denne Afstand og i denne Modsigelse: „Min Haand — nej intet Haandslag!“ Og der gik da heller ikke et Aar, før vi gav hinanden Haanden til et ret alvorligt og hjerteligt Haandtryk. Det skete da hans Fader, den gamle udmærkede Mand, var død, og da vi kom til at staa Ansigt til Ansigt ved hans Grav.

Nogle Dage derefter offentliggjorde Holger Drachmann følgende aabne Brev, der maler ham lyslevende som han var, naar han var bedst, skarptskuende, overmodig og digterisk bevæget.

Til

Dr. Georg Brandes

Ombord i „Ariadne“, Elbmundingen, i Juli 1892

Min Ven

For ikke længe siden trykkede vi hinandens Haand ude paa Skibskirkegaarden i Kjøbenhavn.

Det var, da vi havde fulgt min gamle Fader til Jorden.

Han ligger nu derude, blandt Skibskamerater og Kaldsfæller, som en Hædersmand, en Arbejdsmand, en Demokrat.

Jeg kan sige Dig, det smertede ham dybt, dengang Du og jeg skiltes. Vi — han og jeg — stod i Grunden hinanden fjernt gennem hele Livet. Han var mig for usammensat, for positiv, maaske for nøgtern, Hædersmand, som han levede Livet, og Helt, som han langsomt døde. Som bekendt blev han, ved Forsynets uransagelige Tilskikkelse, sejgpint gennem lange Aar, og han klagede sig aldrig. Det forekom mig, da jeg sidst saa ham, som om han spørgende vendte sine Øjne imod mig med et Udtryk af et nobelt og forpint Dyr, der ikke begriber den hele Jagt . . . og dog var han altid ilag med at skulle hitte „Livsgaaden“. Jeg vilde aldrig være med dertil — lige saa nødtigt som til at spille Skak, hans Yndlingspil i de kraftigere Mandsaar; han kom ikke stort ud over at betragte mig som en begavet Søkadet; men han hørte til *din* Menighed, læste Dig, diskuterede Dig, satte Dig overordenligt højt — og sørgede, da Du og jeg skiltes.

I Anledning af Hørups Stilling ifjor Efteraar udbrod han: det maa være haardt at være Politiker og Journalist nu — for vi glider ned i det bundløse Filisteri!

Hvor havde han Ret.

Georg Brandes; da jeg havde taget Afsked med Dig — og de andre gamle Venner — derude paa Skibskirkegaarden, saa stod jeg et Øjeblik alene; og jeg tænkte tilbage paa disse tyve Aar — siden dengang, da jeg udgav min første lille Digtsamling „Til min Ven Dr. Georg Brandes“.

Til min Faders Egenskaber hørte den, at holde sig længe ung. Det forekommer mig idag, hvor jeg skriver dette, at jeg endnu er i Tyverne. Og jeg ryster endnu engang din Haand og jeg siger Dig: jeg har været meget ung — Gudskelov, at jeg er det endnu!

Men der har været Perioder af Gammelmands-Anfald over mig, og under et saadant skiltes vore Veje; jeg var simpelthen bleven træt — jeg er det ikke mere — bliver det forhaabenlig først sent ud paa Aftenen igen, naar alle Lys slukkes. Du har aldrig været det.

Jeg bøjer mig hverken for din Avtoritet, hvor begrundet den er, dine Kundskaber, hvor mange de er, din Produktionsevne, der er i Slægt med min, din Stilling som Fører i den store Falanks af fri og frelse Mænd.

Jeg véd saa omtrent nu, hvad jeg duer til; og jeg duer mindst af alt til at være i nogen Livvag.

Jeg er hverken aandrig eller kundskabsrig eller literær eller noget af alt det; jeg er en Mand, der elsker Styrken, Skønheden og Friheden. Jeg bøjer mig i Beundring for den „Linje“ i Dig — den uafbrudte Linje — der betegnes af Styrke, Skønhed og Frihed. Jeg er naaet sent frem i Udvikling; Du var færdig fra første Haand, har aldrig bøjet af, har gjort dine Dumheder, men altid ligelinjet — — — Du er et stort Stykke *mandligt* Danmark i dette Decennium, hvor det Udviskede regerer os.

Vi ses maaske — eller rimeligvis — aldrig mere; det er kun Smaapiger og tarvelige Journalister, som „forsones“ igen. Men fra den Dag derude ved den gamle Professors Jordfæstelse er jeg din Ven; og Du kan stole paa, jeg skal tage haardt i, Side om Side med Dig, hvor langt vi saa er fra hinanden.

Det svor jeg ved mig selv, da jeg stod alene derude paa Skibskirkegaarden. Eller bedre: jeg havde disse fire sidste Aar lagt alle Bogstaver til Rette i min „borgerlige“ Edsformular. Dette er endnu bedre, end at skrive min Fader et Digt.

Du gode Gud; at Niveauet skulde kunne sænkes *saa* dybt — det havde vi dog ikke Anelse om i Begyndelsen af Halvfjerdserne, hvor megen Intuition vi end rykkede i Marken med. Vi bevarede alligevel et lønligt Haab — iovermorgen, eller næste Uge, næste Aar *sker* der Noget. Der vil gaa Frihed, Skønhed, Styrke over det lille Land.

Og der gik alt det modsatte over os Allesammen; vi er endt som det tarveligste tyske Duodezrige, hvor Folket raaber Hurra, naar den røde Kusk viser sig — et Kongerige for den habile Middelmaadighed — et Land for Børn og barnlige Sjæle, for Tanter og Kammerjunkere og indre Mission og bajersk Øl og ørkesløst Bynyt.

Nej, vi troede dog ikke, at det skulde komme dertil.

Vi er — højt regnet — et halvt Hundred Mennesker, som *bærer* dette Land og for hvem det er en Lidelse at bære.

De fleste af os holder det kun akkurat ud at være derhjemme og „bære“. De, som kan, vandrer ud — men tager hele Byrden med sig.

Nuvel; i Modsætning til Fattigdommen, Slappelsen, Forkuetheden og Modløsheden, saa vil *vi* netop ikke trættes, forkues osv. Det er *os*, som er Danmark — og ikke Tanterne, Kammerjunkerne og Øllet i Kjøbenhavn saavel som Middelmaadigheden paa Land og i Købstad. Overalt i Tyskland, hvor jeg har hørt *dit* Navn nævne med Højagtelse og Beundring, hed det altid: „der *Däne* Georg Brandes“. Saaledes var det stedse og saaledes skal det være. Thorvaldsen i Rom — det var Danmark; H. C. Andersen ude i Verden — atter Danmark; Gade ligesaa; J. P. Jacobsen, Du, jeg, de Andre — *vi* er det Land og det Sprog, som vi elsker saa

inderligt — netop fordi man *kun* kan elske det Land, i hvis Sprog man skriver sine Kærlighedsbreve.

Men Hykleriet, Slapheden, den aandelige Fattigdom, der kryber i Liberiet — det er dem, der er *det*, som skal føle, at vi ikke bærer Kaarden forgæves og at vi kan lægge Riset til, naar de plager os for meget.

Dør har Du ført an i disse tyve Aar — og dør staar du støt. Dine Fejl? — aa maal dem engang med alt det Godtkøbs-Filisteri, som nu er oppe derhjemme — om hvis Eksistens Verden eller Historien aldrig vil faa Anelse — og som ikke engang er kommen saa vidt, at de har faaet Fejl. Der vil aldrig blive „tavst“ om dig, saa længe der er dansk og nordisk Ungdom til, som gider anstrenge sig for at blive mandvoksen — heller ikke saa længe der er Snobber til, som plaffer paa dig i Aviserne. Bliv derhjemme — eller gaa andetsteds hen — men ophør aldrig med at mane Ungdommen til at lære Krigshaandværket — ligegyldigt om man siden vil stride for „Freden“. Du er Manden dertil!

Hvad mig angaar, jeg har faaet min Ungdoms Vikingskib sat i Søen igen, og jeg agter at fare.

Terminologi er ligesaa kedelig som Allegori — men vær sikker paa Et: Du skal faa Fornøjelse af mig, Du og „Menigheden“. Jeg staar stadigvæk i Gæld til begge; i størst til dig.

Leve Danmark; leve Friheden!

Din

Holger Drachmann.

Drachmann fik Aaringer igennem Forbitrelsen at høre over de haanske Ord: „Vi er — højt regnet — et halvt Hundred Mennesker, som *bærer* dette Land“. Han var jo vant til ikke at agte paa, hvem eller hvor hans Ord kunde saare. Ingen fremhævede Vemoden og Sorgen i dette Brev, den samme, der var kommen til Orde i *Forskrevet*, der vistnok trods dens Formløshed er hans betydeligste og dybeste Fortælling. Han havde jo Ret i at vi var endt „som et tarveligt tysk Duodezrige“; det var jo ikke sandt, hvad man i hine Dage undertiden med Smerte sagde, at Frederik VI's Dage var vendte tilbage; der gaves under ham langt mere Selvstændighed overfor Kongehuset end nu; gamle Mænd protesterede altid, naar de hørte Ordet. Nu og derefter var *Hoffet* paany bleven en Magt i Danmark, dette Hof, som

under Frederik VII ikke havde eksisteret, og det var blevet den afgørende Magt, skønt det var umuligt at nævne den Aandsretning, det repræsenterede, og er siden da blevet det bestandig mere, skønt Aandsretningen er lige uangivelig.

Mit Svar lød saaledes:

Prag, 24. Juli 1892.

Kære Drachmann!

For mig, hvem din Fader under ualmindelige Forhold havde vist sjælden Velvilje og Sympati, men som aldrig havde havt Lejlighed til at tilkendegive de Følelser, han indgød, var det en Fornødenhed at bevise ham, hvad man kalder „den sidste Ære“. Din Fader var en Mand, der følte stort, tænkte redeligt og sundt. Selv den, der i Forholdet til ham kun stod som en fjern Bekendt, maatte føle sig tiltrukket af den elskværdige Personlighed og dens faste Præg. De Brudstykker af hans Levned, som i sin Tid offentliggjordes, var jo rent ud fortræffelige. Sanddruhedens Simpelhed stemplede disse Meddelelser om sjældne Tildragelser og store overvundne Vanskeligheder. De henrev mig. Din Fader var ikke at bevæge til at udgive sin Levnedskildring helt. Mindet om udstaaede Genvordigheder i Barndommen mere endnu end en vis Skyhed holdt ham tilbage. Hans Efterladte bør betragte det som en Pietetshandling imod ham og som en Pligt mod Læseverdenen at give den hans Erindringer ubeskaarne. Der vil være meget at lære deraf, og Skriftet vil vinde den Døde Hjerter.

Vi mødtes efter lang Tids Forløb ved hans Grav, og Du har villet, at med ham, der gerne havde set alle frugtbare Kræfter i Danmark forbundne, skal for bestandig en gammel Tvist være begravet. I et smukt Digt fra Oktober ifjor rakte Du mig din Haand og trak den paany tilbage. Ved din Faders Grav rakte jeg Dig min, og tag min Tak for det Haandtryk, hvormed Du nu har grebet den.

Det vilde ligget min Følemaade nærmest at sende Dig denne Tak privat. To Mænds rent personlige Stilling til hinanden har jo for Offenligheden ingen Interesse. Men svarte jeg ikke offentligt, vilde min Tavshed blive udlagt som et Forsøg paa at besvare et Udbrud af gammel Hengivenhed med en Ydmygelse; ingen Taktik er oftere og med mere Held blevet brugt til at fjerne andre Mænd fra mig end den at fremstille deres Forhold til mig som ydmygende for dem. Du véd bedst selv, at jeg aldrig har villet ydmyge. Du husker, at da Du for en ti-tolv Aar siden først tog Afstand fra Din Ungdom og da jeg paa Prent havde drillet Dig en Smule derfor, tilbød jeg paa given Foranledning denne Overenskomst: Du skulde for uden Beskæmmelse at kunne gaa ud af Situationen skrive imod mig det Værste, Du kunde hitte paa; jeg forpligtede mig til, hvad Du end skrev, intet Ord at svare. Saa havde Begge fyret og Æren var reddet. Du modtog dengang ikke mit Tilbud. Nu har Du gjort langt mere for at komme mig imøde, og Du skal ikke komme til at fortryde dette Skridt.

Hav Tak for den Protest, Dit Brev indeholder mod giftige Forsøg paa at fremstille mine Bestræbelser som ikke-nationale. Hav ogsaa Tak for din hele Værdsættelse af mig, der bunder i gamle Minder, skønt skrevet ned i et særlig bevæget Øjeblik, hvis Stemning jeg forstaar at vurdere og fradrage.

I hvad Du siger om Danmark, er der en Smule Øjeblikks-Overmod. Det vilde ingensteds se godt ud, om en Gruppe Mænd gav sig til at hævde, at det var dem, som *bar* deres Land. Danmark er jo ikke de to Millioner Danske, som lever nu, men de mange Gange saa mange Millioner Danske, der i den historiske Tid har levet paa Landets Grund, og de Tænkende, Virkende, Frembringende i den nuværende Slægt er kun forsaavidt *Danmark*, som de betyder

de Levendes Sammenslutning med de Døde og de Ufødte, Nutiden med Fortid og Fremtid. Dette Synspunkt er ikke det eneste, ikke engang det højeste; thi Mennesket er som Personlighed mere end Barn af sit Land; men det er for Stillingen til Fædrelandet det afgørende, tror jeg, og lærer En at undgaa Overvurdering.

Tidligt var Du lovende, som det kaldes. Du er i anden Forstand lovende endnu. Mange Løfter har Du holdt og mere end holdt; men Du er ung nok endnu til at ville binde dig selv ved at give Løfter. Det er dristigt og derfor uforsigtigt. Maatte Du kunne holde disse nye! Ingen har fra først af havt mere Glæde af at se dine Evner spire og vokse end jeg. Ingen vil det volde mere Glæde at se Dig fremdeles vokse og vinde som Personlighed og som Kunstner.

Din

Georg Brandes.

12.

Holger Drachmanns Spaadom om Fremtiden: „Vi ses maaske — eller rimeligvis — aldrig mere“ blev hurtigt gjort til Skamme. I de seksten Aar, han endnu havde tilbage at leve i, saas vi tidt og kom hurtig i det gamle, broderlige Forhold til hinanden. Den Poesi, hvoraf hans Væsen undertiden formelig kunde strømme over, det barnligt Ægte i hans Følelsesliv, som kunde komme til Udbrud — et Øjeblik efter at han havde indtaget en Stilling som *Poseur* — bødede paa den Mangel paa Evne til i streng Forstand at tænke, som var ham fuldt bevidst. Først og sidst var det hans sprudlende lyriske Talent og hans gode Hjerte, der vandt mig for ham paany. Den gamle Trolddom for- enede os.

Jeg mindes talrige Smaatræk fra disse Aar, der maler ham som han var med sine indtagende Egenskaber og sine Fejl. En Dag sagde han til mig: „Bed mig til Middag en af disse Dage!“ — „Gerne, men paa ét Vilkaar, at du saa kommer. Du véd, at du overfor andre, der indbyder dig, har den slemme Vane at udeblive eller at komme for sent.“ — „Vær uden Bekymring, sig mig blot Dag og Tid“.

Til det berammede Klokkeslet indfandt sig punktligt en Del Bekendte, der var valgte ud fra det Hensyn, at de alle stod Drachmann nær eller havde et Forhold til ham. Men et Kvarter og en halv Time gik, og Hovedpersonen manglede. Han var da bosat i Helsingør, og jeg frygtede for, han slet ikke var kommet med Toget til Kjøbenhavn. Men mine Gæster beroligede mig straks; En havde set ham paa *Politikens* Kontor for to Timer siden, en Anden havde for en Time siden set ham i den Gyldendalske Boglade. Imidlertid, han kom ligefuldt ikke, og efter saa lang en Venten, som var mulig, naar Maden ikke skulde fordærves, gik man da tilbords. Man var naaet til Fisken, da en heftig Ringen hørtes, og et Øjeblik efter stod Drachmann i Døren, pragtfuldt festklædt, med disse Ord paa Læben: Georg, min Ven, jeg har for at komme til dig gjort, hvad jeg ikke har gjort for nogen anden. Da jeg kom for sent til Afgangstiden, tog jeg Ekstratog fra Helsingør, og her er jeg. — O du Falstaff, svarte jeg, du har jo været mindst tre Timer i Kjøbenhavn. — Georg, min Ven, tag dog ikke en Spøg ilde op! du forstaar, at det med Ekstratoget var en Spøg. — Hvorpaa han satte sig og var hyggelig. — Og da jeg i en lille Tale til ham, bad ham mindes, det sjældent var med stor Bepakning, at en Skribent naaede ind til Udødelighed, men at det gjaldt om at give en kortfattet Ting den tættest mulige Form, svarte han med en selvkritisk Tale, fuld af ærligt Vemod, hvori han tilstod, at „den tætte Form“ laa ikke for ham; han magtede den ikke.

Han stod sig overmaade godt med min Datter, som da var Barn. Engang, da hun skulde have Middagsselskab for jævnaldrende Kamerater, havde hun mødt Drachmann paa Langelinie, og sagde ved Hjemkomsten til mig: du bliver ikke vred, jeg har bedt Holger Drachmann med til mit Selskab. — Til Børneselskabet? — Ja. — Det gør ikke noget; men jeg maa da ogsaa bede nogle Voksne. —

Saaledes blev det et Middagsselskab af Personer paa meget forskelligt Alderstrin, der dog gik godt. Holger Drachmann havde med Aarene lagt sig den suveræne Vane til, at han sagde Du til enhver, han syntes om, Kvinde som Mand. Over Bordet siger han til en Ingeniørs unge Frue, for hvem han lige var bleven forestillet: Du, Louise, burde gøre et smukt Gilde for mig. Jeg hører, du har godt Raad, saa det kan ikke genere dig. — Den paagældende Dame forstod først slet ikke, at det var hende, som blev tiltalt; men tog sig hurtigt i Situationen og gik med Fornøjelse ind paa hans Forslag. — Saa maa alle indbydes, som her er tilstede, sagde Drachmann. — Dette fremkaldte nogen Forlegenhed, dels fra Ingeniørfruens Side, som ikke engang kendte de mange Smaapiger, dels hos selve disse, der ikke turde følge nogen Indbydelse, før de „havde spurgt deres Forældre“.

Imidlertid blev Terminen fastsat til Ugedagen derefter, og Familien, der vilde hævde sit Ry for Gæstfrihed og gerne hædre Drachmann, gjorde sig imens den største Umag for at faa en uforglemmelig Festlighed i Stand. Foruden den lille Kres, der var samlet hos mig, indbødes en større af dens egne Venner og Veninder. Ingeniøren lod trykke en Menu, hvor der ved hver Ret og hver Vin fandtes et passende Citat af Drachmanns Værker, og hele Bordet var blomstersmykket som til en Højtid.

Alle var samlede, da et Bud overbragte Husets Frue et

Brev. Det lød: Min kære Louise! Det gaar desværre ikke. Jeg har soldet for meget i den sidste Tid. Lægen foreskriver mig Afholdenhed og jeg er allerede taget til Roskilde for at spæge mig.

Din

Holger Drachmann.

Unødigt at sige, hvorledes Stemningen sank.

Dog ikke paa Drachmanns Unoder tænker jeg, naar jeg mindes ham i hans senere Aar, men paa den sidste Tale, han holdt til mig. Det var en sildig Nattetime, da han efter en Aftenunderholdning, han med Bokken Lassen gav, havde samlet en Del Bekendte til et Maaltid i Dagmarhotellet. De fleste var gaaede, nogle faa Venner og Veninder var blevne tilbage, da han rejste sig og sagde: Nu vil jeg tale til dig. — De faa, der hørte ham da, vil ikke have glemt det.

Talen var ren Improvisation; men den var saa fast formet, saa mærkeligt skøn, som var den et længe planlagt Kunstværk. Med sin hæse, lidt tilslørede Stemme begyndte han ganske dæmpet og vedblev i Samtaletone, men saaledes, at Foredraget bævede af Inderlighed. Jeg var netop i de Dage blevet hidsigt undsagt af enkelte Yngre, hvis Vilje til at fortrænge mig, lige meget ved hvilke Midler, var kraftigere end deres egen frembringende Evne. Noget derom maa rimeligvis være kommet Holger Drachmann for Øre. Thi det forekom mig, som sigtede han dertil.

Han begyndte med at skildre et moderne Krigsskib, den umaadelige Omtanke, der var gaaet med til at bygge det hensigtstjenligt og hurtigtløbende, al den Genialitet, der udkrævedes til at indrette det, saa det i Krig kunde gøre Fyldest, og den Omhu, hvormed det var udrustet, provianteret, bemanded, talte saa om det, som om en levende Skabning, smuk og farlig, et Værn for Land og Folk. Saa sammenlignede han mig med saadant et Skib.

Derefter skildrede han en moderne Sømine, en kunstløs Daase, fyldt med Sprængstof, gjorde den ret erbarmelig og uinteressant, og udbrød, næsten med Forfærdelse: Tænk, om en saadan ussel Daase sprængte Skibet i Luften! Himlen forbyde, at det nogensinde sker!

Dog selve Billedet var ikke Hovedsagen, og Ordlyden, som jeg naturligvis har glemt, var det lige saa lidt, men Poesien deri, Stemningen, som var derover, al den gamle Hengivenhed, der var født i hans Sjæl for mer end en Menneskealder siden. Man oplevede en sand Digtningstilblivelse, var Vidne til en Digtters øjeblikkelige og mægtige Inspiration. Man følte, at den Mand, der stod, med al menneskelig Svaghed var en gudbenaadet og hans Sind en aldrig tilstoppet Kilde til Poesi.

Den Nat følte jeg det trods Alt som en lykkelig Skæbne for mig, at jeg var bleven samtidig med Holger Drachmann.

13.

Festmaaltidet for mig den 25. Oktober 1891 i Concertpalæet i Kjøbenhavn, ved hvilket de ypperste danske Forfattere og Kunstnere med deres Damer og overhovedet ikke faa førende Personligheder var til Stede, indleddedes med en Sang af Schandorph, der i begejstrede Udtryk og med noget vel udæskende Vendinger priste mig og nedstablede Modstanderne. Derefter holdt Erik Skram Hovedtalen, en stor og varm Tale, af hvilken her blot et Par Sætninger skal anføres. Han sagde bl. a.:

Det er mig en Nødvendighed og Tilfredsstillelse at faa sagt, at vi, som i Alderen omkring de tyve Aar — altsaa i den Alder, da man begynder at kunne vrage og forstaa — sluttede os til Brandes og i den Anledning var begejstrede og saa fulde af Haab, som unge Mænd kan være det — at vi i ham saa og i ham *ser* den Mand, hvem vi af alle

nulevende mener at skyldte mest. Det er hans Optræden mere end noget andet mellem Himmel og Jord, der ad den korteste Vej har ført os ind paa de Baner, ad hvilke man aandelig talt bliver fri og frelse Mænd. Han var bestandig foran os, og i hans Følge pressede vi os sammen. Var vi ikke de mange, saa var vi ikke de ringeste. Og jeg tænker ikke her nærmest paa de literære Folk iblandt os, jeg tænker paa alle dem af vor Slægt, hvem hans Skrifers klare Aand, hans store Viden, hans skønne Form, hans ubekymrede Menneskelighed har faaet til at tænke og handle naturligere, klogere, mere sundt og lige paa, dristigere maaske, end de ellers vilde have tænkt og handlet, og til at føle mere personligt.

Skram fremhævede længere henne i sin Tale, at han ogsaa stod der som de Unges Talsmand:

Da jeg før takkede ham i den Slægts Navn, hvortil han selv i Hovedsagen hører, kunde jeg med det samme have fremhævet, at den Slægt, der er fulgt efter, staar ganske som vi. Ogsaa de Unge iblandt os vender sig med bevæget Sind imod ham og hilser i ham deres Fører (Tilslutning).

Han vendte sig saa mod en Linje i den nysafsungne Sang: „Den Sag, han har baaret, har alt vundet Sejr“ og viste med megen Virkelighedssans, at det materielt ingenlunde forholdt sig saaledes; han beraabte sig paa, hvorledes Dommen over mig kort forinden havde lydt i Landets lovgivende Forsamling, en fældende Dom, der efter hans Opfattelse betegnede et stort aandeligt Nederlag, sat i Værk af det daværende Styre:

Saa vender vi os da, en slagen Hær, mod Dem, Georg Brandes, og beder Dem: Vær fremdeles vor Fører! Hvad vi ikke har vundet med Dem i Spidsen, det vil vi vinde; De er nu som før den bedste, og det nuværende Danmark er vel ikke evigt.

En Sang af Sophus Claussen, der dengang endnu ikke som Lyriker havde vundet den Beundring hos Ungdommen, der senere faldt i hans Lod, begyndte med Strofen:

Nu bør det sig, vi vender
den Tak, som Læben brænder,

til Manden, klog og fin,
 der bænked os i Huset
 og skænked os i Kruset
 den allerbedste Vin.

Det var en smuk Sang, hvor de Linjer syntes mig mest træffende, der lød:

En troende Fornægter,
 der efter Skønhed smægter
 i Nordens Nat og Sne.

Foran min Plads laa der en pragtfuld Laurbærkrans, sendt fra Stockholm af August Strindberg og med den fulgte disse Vers, der oplæstes af den unge svenske Digter, Birger Mörner:

Du som så mången förhjälp till lagor, men själf fått blott törnen,
 tag af en diktares hand kransen, du diktaren gaf.
 Icke behöfs för din konst att leta den tionde musen,
 musernas hele kohort förde du an, musaget!

Jeg holdt en Tale, der i noget forkortet Form er gengivet i mine Skrifter. *)

Overretssagfører Alfred Christensen bragte en Hilsen fra Studentersamfundet, hvis Formand han var, til den, som havde givet Stødet til Samfundets Dannelse.

Efter hans Tale oplæstes der Telegrammer, hvoraf en Mængde fra betydelige Personligheder og Foreninger i Norden. Der var telegrafiske Adresser fra Stockholm, Upsala, Kristiania, Bergen, undertegnede med alle Sverigs og Norges bedste Navne i Literatur, Kunst og Politik. Der var Telegrammer fra Finner som A. E. Nordenskiöld, Albert Edelfelt, Walter Runeberg og Ida Aalberg, fra Svenske som Carl Snoilsky, August Strindberg, Gustaf af Geijerstam, Richard Berg, Hjalmar Branting, John Börjeson, Adolf Hedin,

*) Samlede Skrifter, XV. 421.

August Lindberg, David Bergström, Oscar Levertin, Vult v. Steyern, Julius Kronberg, Ellen Key, Knut Wiksell, Karl Warburg, A. N. Bååth, fra Nordmænd som Edvard og Nina Grieg, Gunnar Heiberg, Knut Hamsun, J. B. Halvorsen, fra enkelte Tyske, som Georg Treu og Arno Holz, enkelte Polakker, som Josef Koscielski, og enkelte Franskmand, som Taine og Bourget, der havde hørt om Festen. Men fra de ikke skandinaviske Lande indløb bagefter Hilsener fra Mangfoldige, der ikke havde haft nogen Anelse om at en saadan Fest blev afholdt; navnlig beklagede man i Byer som Varshav, intet at have vidst.

Her et Par betegnende Telegrammer:

Félicitations d'un vieil ami français, votre admirateur, qui d'année en année a suivi votre œuvre.

Taine.

For 25 Aars geniale og epokegørende Rydningsværk i den aandelige Befrielses Tjeneste sender jeg Dem idag i Takskyldighed og Venskab min varmeste Lykønskning.

Henrik Ibsen.

Jeg hilser dig højt med Tak og Venskab.

Alexander Kielland.

Jeg kan ikke nu være med paa Fest for Dem, men protesterer mod Rigsdagens Behandling. Man lønner ikke saaledes et betydningsfuldt Dagværk og bekæmper ikke Aand med Hunger.

Bjørnstjerne Bjørnson.

Ikvæld jeg ser ved Faklers Skær
den tidligt vaagne Stridens Hane,
som goel for Kunstens røde Fane
dens Marseillais med revne Fjær.

Jonas Lie.

Dem Mann, den fünfundzwanzig Jahr
als treuen Streiter fanden;
der muthig gegen die drängende Schaar
in der Freiheit Bresche gestanden;
der gastfrei zu der Weisheit Quell
sich Jünger auf Jünger geladen —
ihm leuchte des Glückes Sonne hell
auf allen künftigen Pfaden.

Berliner Tageblatt.

J'aurais aimé, pour ma part, à m'associer d'une manière plus effective à la fête en l'honneur du grand écrivain M. Georges Brandès, d'un si noble et large esprit et qui a compris avec une si rare perspicacité notre littérature la plus contemporaine, la plus particulièrement Française et presque Parisienne, montrant ainsi que les hautes facultés critiques qui ont distingué les Goethe, les Tourgueniev et tous les grands cosmopolites n'ont pas péri dans cette fin du 19. siècle si sauvagement envahie par l'esprit des haines nationales.

Paul Bourget.

Fra Stockholm kom et Masse-Telegram med denne Ordlyd:

I liflig känsla af det väckande och befruktande inflytande, Ni utöfvar på Nordens litteratur, bringa vi Eder vår hälsning och tack för de tjugofem år, under hvilke Ni med oförtröttad kraft och aldrig svigtande mod fullföljt edert arbete i odlingens tjänst.

Fra Norge kom Telegrammer fra Foreninger og Blade som disse:

I dyb Erkendelse af Deres Betydning for Aandslivet heroppe sender *Det norske Studentersamfund* Dem sin hjerteligste Tak og Lykønskning.

Frits Thaulow, Formand.

Du er den salte Havström som
i vore lumre Fjorde kom.

Verdens Gang.

For mange kom De som Vækkeren, for alle som Forbundsføllen i Kampen mod Reaktionen. Norges Frisindede er idag med og fejrer Deres udholdende Mod, frejdige Overbevisnings-Troskab og sjældne Evne til at bringe europæisk Dannelse og moderne Kultur ind i Norden gennem en glimrende Kundskabsfylde og aandfuld Stil.

Dagbladet.

Talrigst var naturligtvis Telegrammerne fra Danmark. De kom fra frisindede Foreninger i Holbæk og Helsingør og fra danske Forfattere og Kunstnere, der, som Gustav Wied, Michael og Anna Ancher, August Enna, ikke var i Kjøbenhavn.

Før man rejste sig fra Bordet, blev der sunget en udmærket Vise af Sganarel, der vakte formelig Jubel og hvoraf disse Strofer maa staa som Prøve:

Tænk: om Brandes slet ikke var født,
eller tænk, om han var bleven Brygger,
Saa var slet ingen Ting gaaet i Stykker,
ingen Kat — eller Hund havde gøet.
Havde Brødet som Slagter han tjent
paa de Svin, som skal nu smeltes sammen
∴ tænk, hvor dejligt for Danmark — jamen,
det laa nu'nte for Brandes' Talent. ∴

Havde Brandes sin Fortid fortrudt,
kunde Kultusminister han være.
Jeg véd én, som har gjort Carrière,
han var rød, men fortrød resolut.
Blot man slukker den Ild, man har tændt,
hjælper til med at sprøjte paa Flammen
∴ værger Kirken og Tronen og — jamen,
det laa nu'nte for Brandes' Talent. ∴

Imidlertid havde Fakketoget sat sig i Bevægelse. Paa Pladsen foran Nikolaj Taarn havde Toget stillet sig op og tændt nogle hundrede Fakler. Forrest i Toget stod Typograferne, saa Studenterne og Arbejderne med deres Faner. De var paa Grund af Trængselen langsomt dragne ned ad Vingaardsstræde med Musik i Spidsen. Over Kongens Nytorv i hele dets Udstrækning, ja ind i de til Torvet stødende Gader var en umaadelig Mængde Mennesker stuvet sammen. Man anslog Tallet til en 30,000, som ventede paa Fakketoget i det lune, næsten sommerlige Vejr. Folk maatte skydes ud til Siden, og kun langsomt banede Toget sig sin Vej, bugtende sig som en Ildslange, medens Mængden pressede sig omkring det som et bølgende Menneskehav. Fra alle Huse hængte Folk ud af oplyste Vinduer.

Da jeg traadte ud paa Altanen, bevægede Toget sig frem gennem Bredgade, medens til almindelig Overraskelse Damer fra Vinduerne vinkede det i Møde og fik Svar i Form af Hurra.

Først hørte jeg Musiken, Marseillaisen taktfast spillet. Saa fik jeg de første Glimt af Faklernes rødlige Skin i den svagt disede Luft, og i Skæret saas højt baaret Typografernes store Banner med Johan Gutenbergs Billed. Saa svingede Toget, Hoved ved Hoved, ind i Concertpalæets Gaard.

Folk stod omkring mig paa Balkonen, lystklædte Damer, interesserede Mænd. Jeg glædede mig over, at Vejret var blevet saa gunstigt og over det smukke Syn, der oprullede sig for mine Øjne.

Man sang fem Strofer, af hvilke den første lød:

Nu tænder hundred Fakler Gry
og lysner over Gaden,
imens Oktoberaftnens Sky
har hængt sit Mulm om Staden.

Igennem Slud og Taagers Rift
 hver Fakkels røde Tunge
 skal tegne højt i Lueskrift
 dit Navn for Danmarks Unge.

Saa sprang Retshjælpens Formand, Overretssagfører Oskar Johansen op paa et Bord og holdt, ledsaget af heftigt Bifald den følgende Tale, der senere atter og atter er bleven anført imod ham og anbragt som en Hindring paa hans Vej:

Arbejdere, Kunstnere, Studenter hylder vi Aandens Høvding i Norden!

Unge Hjerters glødende Begejstring lægger vi paa det Anerkendelsens og Taknemmelighedens Baal, der iaften slaar sine Flammer højt op om Navnet Georg Brandes!

Arbejdere, Kunstnere, Studenter, siger jeg, kommer vi Arm i Arm. Og hvorledes skulde det være anderledes?

I lige Grad hader vi. Hader det aandsforladte, det pengedyrkende, det fladttænkende, spidsborgerlige, snobbete og hykleriske Bourgeoisi. Dette Bourgeoisi, der, tilfreds med det bestaaende, fordi det er dem, der bestaar, konservativt, fordi det er dem, der bevares, udgør enhver ny Tankes, ethvert Fremskridts svorne Fjender. Smaalighedens, Forsigtighedens og Pænhedens glatte Ulastelige.

Ja tilvisse, vi hader dem.

Men fælles i Had er vi ogsaa fælles i Kærlighed.

Os fylder Livets ideale Magter, forjagne andetstedsfra, Frihedens og Retfærdighedens hellige Ideer. I Ungdommens modtagelige Sind, i Arbejdernes trofaste og troskyldige Hjerter, dør gemmes Livsværdiernes ædlest Guld.

Vi Kunstnere og Studenter, vi forlanger fremfor alt ét: Frihed. Thi Frihed er Aandens Livsbetingelse.

Og vi Arbejdere, vi har ét første Maal: Retfærdighed. Thi Retfærdighed er Lykkens urokkeligste Grundlag.

Hvorledes skulde vi da undgaa at finde hinanden paa en Tid, hvor Uretten, anset, sidder paa Magtens Trone, hvor Friheden i stedse snevrere Krese omspændes af Alliancen: Hundenes Kobbøl og Hof-Jægernes byttegridske Flok.

I Sandhed. Svigtede *vort* Sammenhold nu, da saa det sort ud herhjemme. Men det gør det ikke. Og det vil det ikke gøre, saa længe Bornerthedens og Brutalitetsens stærke Magter ikke er styrtede i Gruset, hvorfra de, hastig tilsandede, aldrig vil rejse sig mere.

Det lover vi hinanden med al vor Vilje. Det lover vi Den, der er os det levende Symbol paa alt det, som udgør vor stadige Stræben, vor inderste Trang, Frihedens glødende Apostel, Retfærdighedens utrættelige Talsmand, Georg Brandes.

Som et Trompetstød virker dette Navn paa os.

Hvor ofte har vi ikke midt i Kampen hørt det klinge langt forude, kaldende os fremad. Hvor ofte har det ikke lydt til os, æggende, hidsende, vækkende os til ny Anstregelser, naar Modet en Stund var ved at svigte, og Hovedet træt sank ned paa vort Bryst.

Georg Brandes trættes ikke. *Hans* Mod svigtede aldrig.

Lige kraftigt, lige ungt klinger hans Raab til os nu som bestandig. Langt forude, altid hvor Kampen raser stærkest, Faren er størst.

Og hvorledes har ikke hvert Værk, han har udsendt, været som et mægtigt Projekt, sønderbrydende Reaktionens og Dumhedens tryggeste Forskansninger, spredende Lys og Luft til alle Sider.

For det alt, for alt, hvad Georg Brandes har været for os, for det danske Folk, siger vi Tak. Ikke som vi burde, thi det formaar vi ikke. Men efter vor bedste Evne, saa oprigtigt, saa varmt, saa inderligt, som danske Arbejdere, danske Studenter, dansk Ungdom formaar.

Vi er de ideale Magters Repræsentanter i vort Samfund. Vi er Frihedens og Retfærdighedens menige Hær.

Som saadan hylder vi den Fane, paa hvilken disse Krav i 25 Aar har vajet over vore Hoveder, den hellige, rene Fane, der hyppig besudlet, aldrig plettet, bestandig vil samle os, bestandig vil føre os fremad.

Som saadanne svinger vi vore Fakler til Din Ære, et ringe Genskin af det Frihedens og Retfærdighedens Fakkeltog, Du ser glødende lyse i vore Hjerter og Tanker, i de mange Tusinders, hos hvem en Gnist af Din Aand har tændt en Flamme, der altid voksende, altid stræbende opad, aldrig vil dø.

Saa lidt som Georg Brandes' Navn, Georg Brandes' Betydning for det danske Folk.

Georg Brandes længe leve!

Jeg bøjede mig lidt frem over Balkonen og svarte:

Tak for de Fakler! Tak for De tændte dem og bar dem. Lad dem flamme højt, lad dem lyse vidt! Vi trænger til Ild hertillands, Ild i Sindene, Ild i Viljerne, blodrød Ildhu, som varer et Liv igennem.

Tak for de Fakler! Fakler i Natten, det betyder Haab i mørke Tider. Man bar dem i Oldkirkens Dage Paaskelørdag for at varsle, at Opstandelsens Triumf var nær. Maatte Oprejsningens Triumf i vore Dage ikke være altfor langt borte!

Jeg tager Varsel af al denne Ild: Det er smukt, det er godt, at Arbejdere, Kunstnere og Studenter i Forening bærer Fakler. Bliv i Vanen, saa faar vi Lys.

Intet Element er saa renligt som Ild. Ild renser Luften. Maatte den rense den daarlige, daarlige Luft i denne By!

Der er intet Element saa muntert som Ild. Synet virker paa Nerverne som Musik og som Vin. Maatte det opmuntre Sindene i dette Land!

Faklens Lys er som Tankens Lys. Det slukkes ikke af Regn, pustes ikke ud af Mundsvejr, end ikke af en Storm af Mundsvejr. Tankens Lys er uudslukkeligt. Og Frihed og Retfærdighed er to Fakler, der tændes ved hinanden.

Tak for disse Fakler! Lad dem lyse, lad dem varme, lad dem sætte Ild paa Fordomme og Løgne! Lad dem opbrænde alle Tankelig fra hennearne Tider!

Og gid Den, som er træt af at bære Faklen, vil række den til En af den næste Slægt!

Morgenstjernen hedder paa Latin Lucifer, det vil sige den som bærer, som bringer Lyset. Gamle Kirkefædre, som misforstod et Skriftsted, har indbildt sig selv og andre, at denne Morgenstjernens Aand, denne Lucifer, som bragte Lyset, var en Djævel.

Tro aldrig det! Det er den dummeste, den farligste Overtro af alle. Det Folk, der tror det, er fortabt. Lucifer, Ildens Ophav og Flammens Bærer og Luernes Aand, hvis Sindbilled er den Fakkell, han svinger, det er selve den Livets Gnist, der gløder i Blødet; det er selve den Kundskabens Stjerne, der lyser paa vor Himmel; det er den gode Aand.

Han er en Lysets Engel. Tro aldrig den Løgn, at Lysets Engel nogensinde faldt eller kunde falde!

Tak for de Fakler! Lad dem flamme højt! Lad dem lyse vidt!

Man svingede Faklerne, man raabte og man klappede, mens Gnisterne steg op imod Altanen i en Sky af Røg. Dejligt blev Skuet, da Faklerne kastedes sammen i Baal og gyldenrødsort Flammeskær i Røgmulm løftede sig fra Baalet.

15.

Fakkellbærerne og deres Følge blev ved Midnatstid bænke i den store Sal, fik Punsch og afsang flere Sange. Ibløndt dem var en af en ung Student (senere Redaktionssekretær ved *Politiken*) P. C. V. Hansen, hvis Slutningsstrofer lød:

I Kampens Larm saa mangel Stridsmand skifted snart Kulør,
og nogle slog til „Ridder“ sig paa ham, de fulgte før.

Hver en Løgn blev slugt,

hver en List blev brugt

— end fik dog Dværgene med ham ej Bugt.

Som klare Lyn hans Tanker gennem Mulm og Mørke brød,
og tætte Skarer samled sig, saasart hans Stemme lød.

Svandt den første Flok,

stadig var der nok,

nye sig fylked om hans Førerstok.

Du Tankedrot, du „Lynildsmand“, du Danmarks bedste Søn,
som spredte Glans om Danmarks Navn, kun ringe blev din Løn.
Guld du ikke spandt,
et dog vist du vandt;
Ungdommens Hjerter fast til dig du bandt.

Herman Trier, Morten Pontoppidan, Birger Mørner og Pianofortearbejder Holst talte, den sidste paa de danske Arbejderes Vegne.

Jeg svarte: Tak for Alt! De faar mig virkelig til sidst til at tro, jeg nu regnes med blandt Byens bedste Mænd. Tidligere har jeg aldrig kunnet tænke mig en Anledning, hvor jeg vilde blive regnet med til disse, uden en eneste, mindre hyppigt forekommende. Det hændte i Aaret 1347, at Kongen af England, der belejrede Calais, lovede at skaane Byen, ifald man sendte seks af dens ypperste Borgere ud til ham, barfodede, skjorteklædte, med Strikken om Halsen, „for at han kunde handle med dem efter sin Vilje.“ Ifald det lod sig tænke, at en fremmed Feltherre laa for Kjøbenhavn og paa lignende Vilkaar gik ind paa at afstaa fra Plyndring og Blodsudgydelse, saa var dette den eneste Lejlighed, hvorved jeg hidtil har kunnet gøre mig grundet Haab, ja nære sikker Forventning om, at blive regnet med blandt Byens mest udmærkede Mænd. [Rodins berømte Gruppe var dengang endnu ikke til].

Jeg har ikke gaaet ad den lige Vej til Hæder.

I et tysk Vittighedsblad er tegnet to Drengene, der læser paa en Afviser Indskriften: „Denne Vej er ingen Vej. Den som alligevel gør det, betaler en Bøde af tyve Mark.“ — Er du gal, siger den ene, vil du gaa dør? Der er jo ingen Vej. — Fæ, svarer den anden, var der ingen Vej, saa stod der jo ikke: Denne Vej er ingen Vej.

I min Ungdom kom jeg til en saadan Afviser: „Denne Vej er ingen Vej.“ Hvorpaa jeg gik ad Vejen.

Saaledes fik jeg mange imod mig: De véd, at Alt, hvad der her i Landet er godt, det begynder med *Danne*: *Danne-mand*, *Dannekvinde*, *Dannished*, *Danebrog*, *Danevang* osv. Alt dette fik jeg imod mig lige fra *Danehof* til *Danefæ*.

Tak fordi De har vist mig, at jeg nu ogsaa har noget for mig, en Ungdom af Arbejdere, Kunstnere og Studenter, og en Ungdom, bag hvis Demonstration der forhaabentlig staar andet og mere, Mænd med Tanker og Viljer.

16.

Der blev i de Dage paa dansk Grund skrevet ikke lidt til Hæder for mig. Jeg var Niels Møller taknemmelig for en Artikel i *Illustreret Tidende*, i hvilken han forsvarede min Holdning overfor Rasmus Nielsens Filosofi og Heibergs hegelianske Æstetik, min Kritiks psykologiske og historiske Præg og særligt tog mig i Forsvar mod Beskyldningen for at nære Ringeagt for Danmarks ældre poetiske Literatur. Hans Indsigelser var saa velbegrundede som hans Anerkendelse var maadeholden og smagfuld. I Bladet *København* havde den 25. Oktober en hel Skare ældre og yngre Forfattere, norske og svenske som danske, skrevet Vers og Prosa til min Ære. Der var Bidrag af Drachmann, Schandorph, Amalie og Erik Skram, Nils Collett Vogt, Sophus Michaëlis, Gabriel Finne, Gustav Esmann, Viggo Stucken-berg, Birger Mørner, Kristofer Kristofersen, Herman Bang, Lauritz Petersen, Rosenkrantz Johnsen, Arne Dybfast, Sophus Claussen, Axel E. Betzonich, Agnes Henningsen, Oscar Mad-sen, Carl Ewald.

Rent literært maatte det da synes, som havde jeg nu sejret. Dersom jeg havde indbildt mig, at jeg ved det Op-naaede havde imponeret mine Landsmænd eller bragt Mod-standen imod mig til Taushed, saa var jeg straks blevet

smerteligt skuffet. Heldigvis nærede jeg ingen saadan Indbildning.

De fleste af Hovedstadens Blade reducerede Festlighederne for mig til det ringest mulige. *Berlingske Tidende* bemærkede, at i Toget saas „nogle enkelte Studenter,“ Bladet havde hørt noget Bifald og „en delvis stærk Hyssen;“ *Dagens Nyheder* iagttog, at „de store Menneskemasser gennemgaaende ikke viste Spor af Deltagelse overfor Demonstrationen“ og beklagede at man havde draget mig ud af den Stilhed „der til Held for mig havde begyndt at danne sig om min Person“, *Avisen* gjorde gældende, at Fakkeltogtet var det tarveligste, der var set i Kjøbenhavn.

Dagbladet tog Anledning af den Omstændighed, at Gustav Johannsen, Danskhedens Talsmand i den tyske Rigsdag, den Dag var kommen til Byen, til at udvikle hvilken Skam og Græmmelse han havde maattet føle ved Synet af disse Fakler. Den Ædle, som skrev det, kunde jo ikke vide, at Gustav Johannsen samme Dag havde ladet mig bede om at tilbringe den næstfølgende Aften med ham.

Bladet forargedes over at man i mig hyldede Manden „der havde døbt vor egen nationale Kamp med det stygge Smædeord *Fædrelanderi*.“ Beskyldningen var saa taabelig, at jeg nu neppe begriber, jeg dengang lod mig forlede til at stemple den som „en lumpen Løgn, en gemen Bagvaskelse,“ og Bladets derpaa følgende videre Redegørelse var saa ubeskriveligt ynkværdig, at jeg ogsaa overfor den havde kunnet spare mig det Svar, jeg skrev. Men jeg var da i en Stemning, som bevægede mig til at opsøge Løgnere i deres Smuthuller og drive dem ud — en saa uoverkommelig Ting, at man i de allerfleste Tilfælde lige saa godt først som sidst kan opgive Foretagendet.

Til Udlandet blev i Telegrammer og Korrespondancer Beretning om Festen givet i nogle Linjer som sagde: Konge-

huset og hele Embedsstanden, saa vel den militære som den civile, holdt sig borte fra den. Det var et af Fritænkere og Socialister afholdt Orgie, ved hvilket Kristendommen blev haanet og Lucifer forherliget.

Det var sandt, at yderst faa Embedsmænd deltog. De vidste, det vilde ikke blive dem tilgivet. Nogle yngre Privatdocenter ved Universitetet, der havde været tilstede, lod Kultusministeren, Hr. Goos, kalde til sig og meddelte dem, at de, saa længe han var Minister, aldrig skulde faa nogen Ansættelse i Danmark. — De fik den, da han var gaaet af.

Den gamle Maler Israels skrev mig til fra Haag og spurgte mig i skaansomme Ord, om Festen for mig havde været en saadan Fiasco, som Korrespondancerne til de hollandske Blade fortalte. (De besørgedes af Falkman). Alt, hvad de havde meddelt, var negativt, hvem der *ikke* havde været med, ikke Kongehuset, ikke Adelen, ikke Embedsstanden, næsten ingen Studenter eller Kunstnere. Han bad mig oplyse ham om den rette Sammenhæng.

Kunde saaledes den Hyldest, der ved denne Lejlighed var vist mig i Kjøbenhavn og af Mænd og Kvinder fra de nordiske Lande, i ingen Henseende komme min Stilling i Evropa og Amerika til Gode, saa viste det sig ogsaa snart, at den intetsomhelst Tidsskel satte i min Anseelse som offentlig Personlighed eller i mit Forhold til Læseverdenen i Danmark-Norge. Min Læsekres forblev nøjagtigt af samme Omfang. Da henved fire Aar derefter i Juli 1895 Antallet af Subskribenter paa mit da heftevis udgivne Værk om Shakespeare kunde opgøres, viste det sig, at det i Alt beløb sig til 750.

Danmark er det Land, hvor den, der ikke kryber til Korset, hvert Aar begynder forfra i sin Stræben for at hævde en aandelig Position. Da ikke fem Maaneder efter hine Festligheder det danske Folketing paany forhandlede om

min Person, og Hørups Gruppe i Forvisning om Umuligheden af at skaffe mig Professorgagen havde nedsat Forslaget til at gælde 2000 Kroner aarligt, havde, som alt berørt, Folketingets Flertal vendt sig imod mig, og Hr. Goos, som var Hovedtaleren, støttede sig til at jeg ved at modtage et Fakkeltog, som for en stor Del bestod af Arbejdere, havde afsløret mig som Socialist og gjort mig umulig. Det blev desuden paany kraftigt gjort gældende imod mig, at jeg end ikke selv havde villet indgive nogen Ansøgning.

Hørup holdt ved den Lejlighed en Tale, hvori han bl. a. sagde: „En Række Medlemmer har siden ifjor forandret deres Stilling til vort Forslag om Dr. Brandes. Hvorfor? Ordføreren sagde, at det var, fordi Brandes siden da er bleven indlemmet i det socialdemokratiske Parti. Hørdum har oplyst, at *Partiet* ikke deltog i Festen. Forresten burde det have glædet Ordføreren, at der er saa megen Interesse i den arbejdende Befolkning, at den har kunnet slutte sig til en saadan Fest. Det ser smukt ud i Modsætning til Lunkenheden hos en Del af de saakaldte Dannede. Det var ikke en Socialdemokrat, men en Student, der talte om *Hadet*, og det var *Hadet* til Spidsborgerligheden (*Tutein*: Ja, det er os). Naar det ærede Medlem siger det; men nogen Nødvendighed var der dog ikke for, at Ordføreren meldte sig ved det blotte Ord Spidsborger.

„At bebrejde os at vi kun har opstillet denne ene Understøttelse er ubilligt; vi havde kun den ene Dr. G. Brandes; der var ikke flere af den Slags Ministeren siger, at han angriber Samfundet. Sligt læser man i daarlige Aviser, men Ministeren deler dog vel ikke den kinesiske Anskuelse, at Samfundet er færdigt, som det er, og at alt Nyt er Uorden. Ligesom det økonomiske Samfund ikke er Summen af de forhaandenværende Værdier, men disse Værdier i Arbejde, Vækst og Udfoldelse, saaledes er ogsaa det aandelige Sam-

fund en fortsat Udvikling. Den, der bringer noget Nyt, ødelægger ikke Samfundet, men beriger det. Ministerens Standpunkt er fra Middelalderen, men hører ikke hjemme i et Aarhundrede, der anerkender Aandens Frihed, bygger paa Religionsfrihed og det personlige, moralske Ansvar.

„Brandes maa vente til han har sejret, siger Ministeren. Men han *har* jo sejret. Der skrives ikke en Bog og ikke et Blad her i Landet, ikke en Anmeldelse i en Avis, uden at Brandes' Indflydelse præger det. Man siger ikke altid Tak for hvad man laaner af ham, men derfor er Gælden ikke mindre. Faa oplever, saaledes at sejre, at *Alle* i deres levende Live enes om dem. Men Brandes er trængt igennem i de Dannedes Kres, hvorfra hans Virksomhed paa anden Haand vil brede sig længere ned. Den bekendte Adresse er et Vidnesbyrd derom, ogsaa den meget omtalte Fest.

„Det, der nu sættes i Scene imod Brandes, er da ogsaa kun simpel økonomisk Krig mod en Mand, der hylder Anskuelse, som man ikke kan lide. Men Benyttelsen af Statens Midler og Magt til at begunstige visse Meninger og undertrykke andre, det er ikke Aandsfrihed, men det er Fordummelse.“

Fire Maaneder efter at denne Tale var holdt, ansatte Kultusminister Goos Dr. Paludan som Professor ved Universitetet i den siden Hauchs Død ledige Plads. Kort i Forvejen var han, formodentlig som Stiller af det uhumsk Regeringsblad *Avisens* Redaktør, blevet Ridder af Dannebrog. I noget over tyve Aar havde Pladsen staaet ledig. Da Paludan foresloges, havde det filosofiske Fakultet enstemmigt erklæret sig imod ham og derefter havde det samlede Konsistorium protesteret (næsten enstemmigt, kun Hr. Matzen var for Ansættelsen). Alligevel blev Hr. Paludan Professor, fordi Renegaten Goos skulde godtgøre sin Iver.

Folkevittigheden paastod, at han i Sandhed kunde kalde sig „Professor af Guds (eller Goos's) Naade.“ Det blev da ogsaa skralt for ham med Tilhørere. Men alt dette gjorde ingenlunde Pladsen usmagelig for Hr. Paludan. Han var ikke af dem, der lader Vinen staa, fordi den smager af Proppen. Han var af dem, der spiser Proppen, fordi den smager af Vinen.

Naar jeg dvæler ved denne Ynk, saa er det, fordi den var og er sindbilledlig for Tilstandene i Danmark, hvor den aandløseste Reaktion paa det literære og kunstneriske Omraade stadigt støttes og fremmes af politiske Renegater. Iøvrigt har Forholdet intet for Danmark Ejendommeligt. Det er ens allevegne. Som Goethe siger: Den empirisk sædelige Verden bestaar for største Delen kun af ond Vilje og Misundelse.

RØDT OG GRAAT

1.

Jeg kendte nu tilbunds min Stilling som aandelig Fører paa dansk Grund. Talte jeg i fleres, i en Gruppes, endsige i det danske Folks Navn, faldt man mig straks i Ryggen, misbilligede og fornegtede mig. Afslog jeg at optræde, gjorde man fra de forskelligste Sider gældende, at jeg svigtede min Pligt, anførte *Noblesse oblige* og andre smukke Talemaader.

Hørup skrev, uden Hensyn til mig, vel med Tanken rettet paa sig selv, i de Dage: „I Danmark udpeger man til Førere de Mænd, som Alle er enige om at holde nede. Du burde gøre det, siger man, og man mener: Vi Andre forbeholder os at svigte dig og falde dig i Ryggen og spænde Ben for dig den Dag, du skal handle. Man siger ikke: „Før an, vi følger“, men „Før an, vi gør vort Værste“, og bagefter følger man til: „Det var ogsaa en Skam, at han holdt sig tilbage.“ — Det blev Formelen for Resten af mit Liv i Danmark.

Politisk var dette en Stilstandens Tid paa dansk Grund, ingen Begivenheder og ingen Fremgang. Men i den Taage, som det politiske Hykleri og det offentlige Livs Forløjethed udbredte, forberedtes ihærdigt Oppositionspartiets Opløsning, idet Halvdelen deraf stedse inderligere smeltede sammen

med selve det grundlovsbrydende Parti, som det gjaldt om at bekæmpe, og forbandt sig med det imod de udholdende Partifæller. Statskuppet 1885 havde forenet de tre Fjerdedele af Folket i Løftet om utrættelig Modstand mod det Ministerium, som havde sprængt Forfatningen. Ved de nu forestaaende Valg var Halvdelen af de saaledes Forbundne dels træt og mør af Striden, dels ængsteligere for Arbejdere og Husmænd end for ejendomsconservative Godsejere og Professorer, i Stilhed besluttet paa at stemme sammen med det Ministeriums Tilhængere, man for et Skins Skyld endnu paastod at bekæmpe. Overløbere vilde de Paagældende selvfølgelig ikke kaldes; nej, de hævdede, at Folket vilde Fred og Forsoning, var sygt af den indbyrdes Krig. Ivrigst blandt dem var Gammelgrundtvigianerne. Som Hørup da sagde: „Morsomt nok er der blandt disse Træthedens Herolder nogle af den gamle, urdanske Folkeaaends mest langskaftede Bersærker, Sønner af Holger Danske, Sønnesønner af Thor med Hammeren, kraftige Lægge, som paa Folkeaaends Vegne har vandret med Bukserne inden i Støvlerne lige fra de gik til Præsten. For deres Syn har den evig unge Folkeaaend pludselig forvandlet sig til et gammelt, udslidt og selebrudt Øg, der ikke vil mere og ikke kan mere, der har trukket længe nok for Frihedslæsset og som endelig har lagt sig midt paa Landevejen, plat i Provisorie-Sølen, for ikke at rejse sig mer.“

Influenzaen rasede i Kjøbenhavn og udenfor Kjøbenhavn; Befolkningen var syg i Kroppen og syg i Viljen, ret i rivende Nedgang, medens man da som altid indbildte sig, at Fremskridtet Dag for Dag vandt Jordsmon og med hul Begejstring proklamerede dette Fremskridt.

2.

Jeg selv passede min daglige Gerning. Nye Udgaver af mine Bøger, som var blevne fornødne, tvang mig til Gennemsyn af *Hovedstrømningernes* femte Del, derpaa til grundig Omarbejdelse af den tredie Del, som efter atten Aars Forløb endelig fik den Skikkelse, jeg fra først af ikke havde mægtet at give den, og af fjerde Del, som kun blev gennemrettet og udstyret med enkelte Tilløjelser. Et Værk af den Art er som et Konversationsleksikon eller som Befæstningen omkring en By. Saasnart Arbejdet er fuldført, maa det genoptages og udbedres.

Jeg holdt ved en Forestilling paa det fri Teater et Foredrag om Bredahl, for Arbejderne i Rømersgade et Foredrag om Renan, og stod i en stærk Brevveksling med Hensyn til Overførelsen af mine Arbejder paa Russisk, Czechisk og Polsk. Paa Universitetet holdt jeg den tredie, afsluttende Række af mine Foredrag om Shakespeare, som optog mig i højeste Grad, om jeg end vidste, at jeg maatte have et Ophold i England med Studier i *British Museum* bag mig, før jeg kunde udarbejde dem til Trykken. Der gik da ogsaa Aar hen, før jeg var saa vidt.

Min Forbindelse med Udlandet var ret levende. Fra Frankfurt, hvor man alt i 1884 havde valgt mig ind i Udvalget for Oprettelsen af Schopenhauers Mindesmærke, modtog jeg Meddelelse om at det var fuldendt, fra Amsterdam blev jeg anmodet om at medvirke ved en Publikation til Ære for Moleschott, fra Milano ved en til Ære for Christofer Columbus, fra Petersborg ved en til Fordel for de af Hungersnøden medtagne Egne; fra Belgien blev jeg anmodet om at udnævne Medlemmer for de tre nordiske Riger til Laveleye-Comitéen, som skulde uddele Præmier i Statsøkonomi, og alle mine Indstillinger blev fulgte.

Fra en hollandsk Guvernementslæge i Pati paa Java kom en Dag et Brev, som rørte mig, fordi det deri hed: „Vær overbevist om, at De, uden at De aner det, rundt om paa de fjerneste Steder har Venner siddende, der har fulgt Deres Færd med Beundring fra først af, og for hvem hvert nyt Arbejde af Dem er den mest velkomne Gave, som Posten bringer.“

3.

En meget livlig Correspondance med Danske i Nordamerika fulgte det Aar og de følgende. En Mængde Landsmænd derovre havde sat sig i Hovedet, at der burde oprettes et Professorat for dansk Sprog og Literatur ved Universitetet i Chicago og at jeg var Manden, som skulde og maatte overtage Pladsen. Da mit Navn var ret kendt i Nordamerika, mentes dette at ville styrke de Danskes Stilling derovre. Der blev skrevet hele Aviser fulde af Artikler, som skulde dels paavirke den amerikanske Regering, dels overvinde mine Betænkeligheder. Man holdt mig for Øje den efter danske Forhold betydelige Embedsløn, jeg vilde modtage, dernæst den overordenlige Indflydelse, jeg vilde blive sat i Stand til at udøve paa Skandinaverne i Fristaterne, hvis Tal var stort. En af Staternes betydeligste Danske skrev til mig: „Forstaa det dog, det er ikke et Kateder, men en Trone, der tilbydes Dem.“ Jeg for min Del havde gjort alt for mange Erfaringer med den Følgagtighed og Tilslutning, jeg med Sikkerhed kunde paaregne blandt Nordboer, til at Opfordringerne skulde friste mig. Da min Modstand ikke lod sig overvinde, tabte efterhaanden mine Tilhængere Lysten til at virke for mig.

Det samme var Tilfældet i Norge. Dèr var fra Aar til Aar Iveren steget for at faa mig knyttet til Kristiania Uni-

versitet. Et Avis-Felttog var aabnet, og ikke faa talte med formelig Lidenskab min Sag. Den ildfuldeste af alle var Den, som havde mest Interesse i at jeg ikke kom, nemlig den Mand, som i dette Øjeblik beklæder Stillingen, han undte mig, Gerhard Gran. Lars Holst, da Statsrevisor, lagde ligeledes sin hele Indflydelse i Vægtskaalen for mig, og Regeringen erklærede sig villig til at undertegne min Udnævnelse, saa snart jeg indsendte en Ansøgning. Men jeg kunde ikke overvinde mig til at gøre det, overbevist som jeg var om, at man med sin udprægede Patriotisme meget snart vilde kræve min Fjernelse som dansk, og endnu mere overbevist som jeg var om, at jeg paa norsk Grund ikke vilde kunne trives. Nordmændenes Selvfølelse var mig for stærk. Atter og atter fremhævedes f. Eks. dengang i norske Blade, at Norge var den anden blandt Europas søfarende Magter. Det vilde jo dog kun sige, at det besad en overordenlig Mængde af smaa daarlige Træskibe og Sejlskibe. Jeg var vis paa, at Værdien af blot Hamborgs og Bremens Dampskibe var den mangedobbelte af alle norske Skibes.

I de Dage havde jeg Besøg af en norsk Universitetsprofessor, til hvem jeg udtalte mig om den Højde, Nationalforfængeligheden nu havde naaet: Det er, sagde jeg, nu som i Oldtiden, hvor hverken Grækere, Jøder eller Romere tvivlede paa at være de Udkaarne. I de nordamerikanske Fristater er det en Troessætning, at Landet og Folket er Jordens første, i England ligesaa, i Frankrig ligesaa, i Tyskland ligedan, endda med et Højtryk; ingen Italiener eller Hellener tvivler paa sit Folks Overlegenhed i Kraft af dets Afstamning; selv i det lille Danmark indførte Grundtvig Troen paa, at de Danske var Guds Hjertefolk, til hvilket han trænger. Og, tilføjede jeg med et Smil: Ikke sandt, i Norge er der ikke faa, for hvem Nordmændene uden videre er Jordens ypperste Folk? — Professoren blev lidt rød i Kin-

derne og sagde, idet han trak paa Ordene: „Jeg maa tilstaa, det mener ogsaa jeg.“

En saadan Tro er jo som nyttig Illusion til en vis Grad en Styrke, men gør en Fremmeds Stilling i Folket usikker.

4.

I Kjøbenhavn henvendte ikke sjældent Ubekendte sig til mig med personlige Henvendelser af besynderlig Art. Saaledes netop hyppigt i Vinteren 91—92. En Dag indfandt en Søofficer sig, en velopdragen Mand, for at spørge mig, om jeg virkelig hyldede og forkyndte den Lære, at en Søn burde vise sig uforskammet mod sin gamle og meget værdige Fader. Da jeg bad ham forklare mig, hvad dette Spørgsmaal skulde sige, udviklede han, at i en Familie, der stod ham nær, beraabte Sønnen sig under sin utaaelige Adfærd overfor Faderen, en hæderlig Koffardi-Kaptajn, stadigt paa mig og mine Lærdomme. Forundret udbad jeg mig den unge Mands Navn. Jeg havde aldrig hørt det. Man bøn-faldt mig imidlertid, i Kraft af den Indflydelse, jeg formentlig udøvede over Ynglingen, at hidføre en mindre ulidelig Tilstand, og snart kom Faderen selv, der gjorde det bedste Indtryk, for at anmode mig om at tale Sønnen til Rette. Ved Krydsspørgsmaal kom jeg til den Overbevisning, at uhyggelig kvindelig Indflydelse var den sande Aarsag til Familiens Opløsning; men jeg lovede at gøre hvad jeg kunde, og fik under et Paaskud den unge Mand til at søge mig. En vammel, blegfed Fyr stod paa den berammede Dag i Døren. Jeg underkastede ham, uden at han begreb, hvor jeg vilde hen, et skarpt Forhør. Det viste sig da, at han aldrig havde hørt mig tale paa Universitetet, aldrig havde læst en Bog af mig. Han troede at have læst en enkelt

Avisartikel af mig, men da jeg gik ham paa Klingen og vilde vide dens Titel og Indhold, viste det sig, at den var af en anden. Da jeg var saa vidt, spurgte jeg ham ret barsk, med hvad Ret han da beraabte sig paa mig, naar han gjorde sin gode Fader Livet surt. Han blev saa flov, som Situationen medførte. Desværre gjorde, som jeg havde frygtet og forudsagt Faderen, min Indskriden kun Ondt værre.

Bedre Held havde jeg med mig i en anden, mere sammensat Sag. En Dag kom en ung Pige til mig, medtaget og forgrædt, og bad mig hjælpe sig, da jeg efter hendes Paastand var den eneste, som kunde. — Hvorom det drejede sig? — Hendes Forlovede havde brudt med hende. — Hvad jeg i den Sag formaaede? — Alt, thi den unge Mand vilde sikkert forsone sig med hende paany, ifald jeg kraftigt opfordrede ham dertil. Saa megen Pris satte han paa mig. — Selvfølgelig betonedede jeg Vanskeligheden ved at indblande mig i saa intime Anliggender og min afgjorte Tvivl om at kunne udøve nogensomhelst Indflydelse paa den unge Herre. Tilmed stred det mod min Overbevisning at bevæge en Modstræbende til Samliv med et andet Væsen. — Men det fortvivlede Pigebarn opgav ikke sin Sag, og aftvang mig ved sine Bønner et Løfte om at sende hendes Forlovede et Brev og bede ham komme til mig. Dog først fortalte hun mig naturligvis sin Historie:

En vel fyrretyveaarig Mand, Husven i Forældrenes Hus, saa fortrolig med Moderen, der tilbad ham, at han af denne stadigt i al Hemmelighed modtog Understøttelse af Husholdningspengene, havde forført hende, da hun kun var seksten Aar gammel. Selv var denne Mand Ægtemand og flere Gange Fader. Da hun saa var bleven med Barn, var hun bleven bortsendt, og havde i Stilhed i Udlandet bragt sit Barn til Verden. Kort derefter var det døet. Efter hendes

Tilbagekomst fortsattes Forholdet, dog under stærk Modstræben fra hendes Side. Snart derefter traf hun under et Ferieophold paa Landet en ung Mand, der forelskede sig i hende, og, da han troede at mærke sig genelsket, anholdt han om hendes Haand. Hun havde givet Afslag, da hun ikke betragtede sig som fri og ham værdig. Men da han et Aar derefter gentog sit Frieri og ikke vilde lade sig afvise med Forsikringen om en LigeGYldighed, han fornam som paataget, havde hun meddelt ham det Væsenlige af sin Fortid og spurgt ham, om han endnu stod ved sit Ord. Han havde svart, at saa pinligt det Skete end var ham, vilde han ingenlunde derfor trække sig tilbage, blot hun for Fremtiden var hans og hans alene.

Saasnart den unge Pige havde meddelt den ældre Mand, at det nu maatte være forbi imellem dem, havde denne opsporet og opsøgt den yngre, havde indledet Samtalen med det brutale: „Jeg hører, De vil gifte Dem med min Elskerinde“, og derpaa meddelt den pur unge, uerfarne Studerende en saadan Mængde afskrækkende Enkeltheder, at denne nu mente, hans Forlovede ikke havde fortalt ham Alt og følte sig frastødt. Hvad mærkeligere var og psykologisk besynderligere, den ældre fik herved en saadan Magt over den yngre, at denne formelig gik op i ham, intet Skridt foretog uden at raadføre sig med ham, og i ham nu saa blot en klog og overlegen Mand, vel egnet til Mentor. Saa stærk var, som Pigebarnet forsikrede mig, den ældres Indflydelse, at den i mit Brev angivne Mødetime ikke maatte levne det unge Menneske Tid til at henvende sig til sin aandelige Formynder med Spørgsmaalet, om han burde gaa til mig eller ej. Thi den ældre hadede mig og havde i Aviserne angrebet mig — for Usædelighed.

Opgaven var ikke let. Det gjaldt først om at gøre den unge Mand tryk, opfinde en Historie, tale med ham om alt

muligt andet end hans personlige Forhold, dernæst om at indgyde ham Mistillid til den ældre, vise ham, at denne var en Erkehykler, der under Skin af Velvilje mod ham kun vilde sikre sig Bevarelsen af den unge Kvinde, han havde handlet saa ilde med, endelig gjaldt det om at vække Ynglingens Æresfølelse, at afsløre ham det Uværdige i Afhængighedsforholdet til hans bitreste Fjende.

Kort at fortælle: Alt lykkedes mærkværdigt. Snart derefter var de to Unge et ømt forbundet Par, som satte Bo, og den Dag idag er de, omgivne af sunde og smukke Børn, tilfredse med hinanden og Eksistensen. Af og til modtager jeg ved festlige Lejligheder fra dem en Buket Blomster, hvis Sprog jeg forstaar.

5.

Paa det norske Studentersamfunds Vegne skrev Advokat Ludvig Meyer mig til og meddelte mig, at man ikke mindre i Kristiania end i Kjøbenhavn ønskede at fejre det fem og tyvende Aar efter Udgivelsen af mit første Skrift, da min Betydning for Norge i det Tidsrum ikke havde været stort ringere end for Danmark. Man bad mig tillige holde et Foredrag for Studenterne.

Jeg tog imod Indbydelsen og besluttede at tale om Shakespeares *Hamlet*. Opfordringen til Afholdelsen af en Festlighed for mig udkom i de norske Blade, undertegnet med Landets første Navne, Henrik Ibsen, Ernst Sars, Frithiof Nansen, de tre Statsraader Astrup, Quam, Kildal osv., der alle var tilstede ved Festen.

I Begyndelsen af April tog jeg til Norge. Paa Vejen i Sverig fuldstændig Sommer, liflig Varme, om Natten en dejlig Stjernehimmel. Skønt siddende i et færende Tog, nød jeg i disse Timer et Samliv med Naturen, der fyldte min Sjæl.

I Kristiania kom straks Advokat Meyer til mig og vi førte en halvanden Times Samtale om norsk Politik, som han havde sin selvstændige og originale Opfattelse af. Straks efter ham kom *l'illustre vieillard* at hilse paa mig, og næste Formiddag havde Henrik Ibsen igen en lang Samtale med mig, under hvilken han sagde mig, at han om Aftenen for første Gang vilde høre et Foredrag af mig. Desværre havde han ikke meddelt andre sit Forsæt, saa da han kom, fik han en ussel Plads i en Afkrog. Jeg havde gjort mig stor Umag med mit Foredrag, som overværedes af Professor Hagerup og alle mine Bekendte blandt Norges Malere; men jeg holdt det kun middelmaadigt, da under den stærke Trængsel i Salen Dørene uafbrudt knirkede, hvad der ærgrede og forstyrrede mig. Jeg sluttede tvangløst med en artig Sammenligning mellem Hamlet som Prins af Danmark og den unge kraftfulde Fortinbras som Norges Hersker og Repræsentant.

Efter Foredraget blev jeg hyldet. I Talen for mig fremhævedes min „uberegnelige Indflydelse“ i Norge: „ingen Mand kunde daarligere undværes“. En ung Mand oplæste Vers til min Ære. Jeg selv holdt en spøgende Tale.

Næste Dag blev jeg skrækkelig overskældt af den danske Korrespondent til det stedlige *Aftenposten*.

Den Dag fandt Festen for mig Sted i Logens Lokale. Anordningen var smuk og smagfuld; der var 150 Mennesker tilbords. Man havde bedt mig byde en ungdommelig Statsraadinde Armen, en elskværdig Dame, som betroede mig, at hendes Mand var „det dejligste i Verden“ og at den største Fryd, hun kendte, var den at drikke en Flaske Champagne ene med ham. Hun tilstod mig desuden, at hun afskyede „Zigøjnere og Artister“, hvilket ikke undlod at forurolige mig en Smule, da jeg ikke nøje vidste, til hvilken Gruppe jeg selv blev regnet.

Paa min venstre Side havde jeg Skuespillerinden, Fru Gundersen, hvem man havde bedet Henrik Ibsen føre tilbords. Saa høj Pris han satte paa Fru Gundersen som Kunstnerinde, blev han dog lidt gnaven ved at faa hende paatvungen som Dame; han havde helst paa egen Haand valgt sig en yngre Bordfælle.

Man afsang en Festsang, og Hr. Chr. Collin, til hvem man som til en Sagkyndig havde overdraget det Hverv at føre Ordet, holdt en Tale for mig, hvori han udtrykte sig som den loyale, om end ikke skarptskuende, Modstander han var. Da jeg havde svart med en Tale, der nu findes i mine Skrifter (XV, 424), udbragte Professor Brøgger en begejstret Skaal for Henrik Ibsen. Med Hentydning til de Kanoner, som i hine Dage søgtes tilvejebragte ved frivillig Subskription, udbrød han: Den Mand er for Norge mere værd end en Kanon!

Da vi rejste os, hviskede jeg til Ibsen: Lidelsesfælle! Han svarte: Gudskelov, at det er ovre! — Efter Bordet kunde man bevæge sig utvungent og Tonen blev friere. Enkelte nedringede unge Damer sagde mig søde Ord i Øret, og enkelte unge Skuespillerinder og Sangerinder sagde mig nedringede Komplimenter.

Dagen derefter var jeg til en morsom, landlig Middag hos Frits Thaulow i hans Hjem i Hvalstad, hvor vi selv skyllede Glassene mellem Retterne til hver ny Sort Vin. Næste Dag igen, da jeg spiste hos Ibsen, oplevede jeg en pudsig Scene. Husherren, hvis Stemning overfor hans store Digterfælle paany ganske havde drejet sig, og som iøvrigt var i det fortræffeligste Humør, vilde absolut fortælle mig en efter hans Sigende yderst morsom Historie om Bjørnson. Husfruen forbød ham det under Henvisning til det nyligt stiftede Familieforbund med det Bjørnsonske Hus. Ibsen erklærede, at han anerkendte intet saadant Slægtskab. Da

Fruen i ethvert Tilfælde ikke vilde høre paa Historien, blev Forholdet ordnet saaledes, at hun forlod Spisestuen, mens den fortaltes. Jeg mindes iøvrigt aldrig at have set Ibsen saa oprømt som da; han syntes formelig livsglad; han straaledede af Energi. Hans Drama *Bygmester Solness* var da under Opsejling.

Hos Eilif Peterssen saa jeg i de Dage hans kønne, store, dekorative Maleri *Det norske Selskab*, for hvilket han af Kristianas Rigmænd, der havde bestilt det hos ham, kun fik 1500 Kroner. Hos Kristiania-Bohêmens unge Vært, den tidligere nævnte Michelsen, deltog jeg i et lille Gilde, hvor jeg havde en nydelig Dame tilbords, hvis Hænder jeg aldrig kan glemme; de var vel formede, men saa smaa, at de mere lignede Abe- end Menneske-Hænder.

Efter Opfordring holdt jeg den sidste Aften umiddelbart før min Afrejse et Foredrag i den Privat-liberale Klub. Neppe var det endt og jeg havde sat mig ned for at benytte den halve Time, der var mig levnet, til at faa en Smule Aftensmad, før Opvarteren meldte, at to unge Skuespillerinder vilde tale med mig. Jeg havde jo knap Tid, men gik ud og traf to unge Damer, flammende af Vrede: Om det var sandt, at jeg ved Bortgangen fra Teatret forleden havde sagt, at Fru Dybvad alene spillede godt i *Peer Gynt*? Ifald det var sandt, hvor jeg da kunde sige sligt? de havde begge faaet endnu mere Applaus end hun osv. — Imens min Fisk blev kold, stræbte jeg at godtgøre min Uskyld, og kørte nogle Minutter derefter i Firspring til Toget.

6.

Jeg havde i Kristiania sagt til mine Bekendte: jeg vender tilbage til Kjøbenhavn for at afgive min Stemme ved Folketingsvalget og opleve Sammenstyrningen af Alt, hvorpaa jeg

politisk har arbejdet nu i mere end en Snes Aar. Jeg kom tilbage paa Valgdagen og oplevede om Aftenen Ødelæggelsens Vederstyggelighed. Halvdelen af det saakaldte Venstre var løbet over til Højre og stemte med Højre; Venstre mistede i Provinserne otte Krese, og i Køge faldt Venstres ypperste Mand, dets lyseste Hoved, fasteste Karakter og største Talent for den skrækelige Vombat, Alberti.

Det Indtryk, som dette Fald gjorde paa mig, var umaadeligt. Samme Aften gik jeg op i Studentersamfundet og holdt en Tale til Hørups Ære og til Skam for de Vælgere, der havde svigtet ham for en Personlighed, om hvem Alle vidste, at han var politisk uærlig, om hvem Alle formodede, at hans Pengesager var i mistænkelig Uorden, men som hyldedes og støttedes af Højre og som havde vundet Bønderne for sig ved rundhaandet at traktere dem med Punsch og forøvrigt ogsaa paa anden Vis smøre dem om Munden.

I seksten Aar havde Hørup paa en straalende Maade været sjællandske Bønders Repræsentant og Bondestandens ypperste Talsmand, dens eneste aandfulde Talsmand. Nu lønnede den ham saadan. Videre i Udvikling var ikke det Demokrati, som Frisindet Dag ud, Dag ind krævede og forherligede i Danmark.

Virksomheden af dette Valg paa Sindene malte Hørup med sanddru Farver da han skrev: „Med Valgsejrens friske Laurbær i Hattene var man paa det Bedste oplagt til i Forening at fejre den sjældne Familiefest i Kongehuset, der i Guldbrillupsdagene kronede den sejrende Sammensmeltning med en ny, i hvilken det kongelige Hus og Folkets Flertal ligesom omslyngedes af et og samme Familiebaand. Det var som en Genopvaagnen af de skønneste Minder fra *Suverænitetens* Dage, der slumrende siden 1849 dog ingenlunde var uddøde i et kongeligsindet Folks Bryst, men kun ventede

paa et Befrielsens Pust for at udfolde sig i den frodigste Servilisme.“

Han følte nu, hvad han nogle Aar senere udviklede i en Artikel under Overskriften *Fremskridt*, at der paa Opgangstiden i Danmark i 1848, da man altfor meget indskrænkede sig til at fylde Grundloven med Løfteparagrafer, det vil sige med Vindæg, var fulgt en Nedgangstid, hvori Reaktionen var ovenpaa og havde faaet Mod til ganske ublu og aabenhjertig at stræbe fra det Bedre til det Ringere.

Foreløbig var Alberti Sejerherren. Han var da mest kendt for den Brutalitet, hvormed han havde forfulgt det lille Blad *København* med Retssager i Hobetal, naar dets Redaktør, Ove Rode, skrev imod ham, og for den Redebønhed, hvormed Retterne idømte hans Modstandere Bøder. Kongens Foged, der indkrævede Bøderne, havde en Dag gjort sig betalt ved at bortføre Hr. Rodes smukke Skrivebord efter først med Vold at have aabnet Skufferne og spredt deres Indhold, Papirer og Genstande, over Gulvet. Det er et Eksempel paa Forsonligheden i danske Sind, at da jeg i Oktober 1900 ønskede en politisk Artikel, jeg havde skrevet for Studentersamfundets Korrespondance-Udvalg, optaget i *Politiken*, var det især Hr. Ove Rode, der foranledigede, at jeg fik den tilbage, fordi han fandt det uloyalt at angribe Alberti, eftersom han i den senere Tid havde stillet sig saa forsonligt til Hørups Blad og kun ladet dets literære Medarbejdere, ikke dets politiske, overskælde.

Stedet lød:

„Hvor længe kan det vare, før Tidens Fylde er inde og vi faar det saa længe attraaede Venstreministerium?“

„Neppe havde jeg sagt dette uskyldige og usalige Ord, før min Vens Ansigt fortrak sig til en rent ud afskyelig Grimace: Ja lad os klamre os til Haabet om den Dag, da en rød Lakaj ringer paa hos Alberti. Som ledende Kraft,

der paa Forhaand raader over tolv Stemmer i Folketinget, indtræder i det ny Frihedsministerium Alberti, Hørups Bane, hvem det ikke har skadet for en Øre, at han umiddelbart efter at have nedlagt en Mand paa Grund af hans Meningers Farlighed, frejdigt erklærede, at han nu selv adopterede disse Meninger, som han havde villet fælde. Skulde saa ikke Frihed og alle Fremskridt trives under ham? Foreløbig belaver han sig paa at tiltræde Regeringen ved at hylde Kongemagten, kæmpe for Sædeligheden og tale for Rustninger. Held følge ham, som det allerede har fulgt ham!“

Et andet Eksempel paa Forsonligheden i danske Sind var det, at Hørup Aaret efter som Minister blev Albertis Kollega.

7.

Coquelin, hvem jeg saa tidt i mine unge Dage havde beundret paa *Théâtre français*, var for anden Gang kommen til Kjøbenhavn, ulykkeligvis med samme Repertoire som det, hvormed han første Gang havde gjort megen Lykke.

Da jeg en Aften i Maj vilde hente min Billet til Coquelin-Forestillingen, spurgte Direktør Abrahams mig, om jeg ikke vilde gaa ind til den franske Skuespiller, der ønskede at se mig. Jeg traf ham meget nedslaaet. Han havde den første Aften i Kjøbenhavn tabt 3000 francs og tabte denne Aften endnu mere. Han sad i sin Mascarille-Dragt og harmede sig: „Det er ikke saa meget Pengetabet, jeg tager mig nær, som Ydmygelsen, at man lader mig spille for tomme Bænke.“ Jeg gjorde ham opmærksom paa, at hans Ligegyldighed for det danske Publikum alene bar Skylden; han havde end ikke agtet paa, at han optraadte nøjagtigt i de samme Roller som forrige Gang. Da den smukke svenske Skuespillerinde Fru Hartmann, som dengang tilhørte hans Trup, hørte min Stemme gennem Bræddevæggen, kom hun ud af sit Værelse

og bad mig komme ind. Vi vekslede nogle hjertelige Ord. Efter tredie Akt kom den finske Maler Edelfelt til mig og bad mig atter komme op paa Scenen til Coquelin, hvem Edelfelt med stor Finhed trøstede. Coquelin paastod, at Fru Hartmann behøvede ti Aars Studium endnu for at kunne spille paa Fransk for Franskmænd. For nordiske Øren lød hvad hun sagde godt; kun r'erne var svage. Hun spillede overmaade kønt; han selv dengang mesterligt.

Ved en Frokost næste Dag talte han om sine kunstneriske Sympatier; han satte Alexandre Dumas langt over Emile Augier, havde øjensynligt ikke Øre for Unaturen i de Dumas'ske Ræsonnørers altid aandrige og altid selvsikre Repliker. Han kendte intet til nyere fransk Lyrik, havde end ikke hørt Jules Laforgue's Navn. Hans Livs Stolthed syntes Venskabet med Gambetta at være. Paa det Tidspunkt gik der endnu et taabeligt Rygte om, at Kuglen, der ramte Gambetta i Haanden og foranledigede det Sygeleje, som blev hans Død, var affyret ikke af ham selv ved et Fejlgreb, men i Skinsyge af hans Veninde. Coquelin, som kendte Damen, modsagde med Lidenskab Rygtet og overbeviste mig.

Ogsaa danske Skuespillere lærte jeg i disse Majdage at kende. En Aften, da jeg efter en Forestilling havde siddet med Krøyers i Teaterkafeen indtil Midnat, og glædet mig ved den Sympati, de begge viste mig i Anledning af en løgnagtig Sladder, der var bleven sat i Omløb om mig, rejste, da jeg vilde gaa, et lille Selskab sig, som sad ved et andet Bord, hilste paa mig og bad mig blive lidt endnu. Det var en Gruppe Skuespillere og Skuespillerinder, jeg ikke kendte personligt. Der var blandt andre Fru Charlotte Wiehe, der virkede som en Sommerfugl i Menneskeskikkelse, Sommerfugl ogsaa paa Kunstens Omraade, Wilhelm Wiehe og Orlamundt. De lod bringe Champagne og drak min Skaal til Kl. 2. Da vi gik hjem, var de lyse Nætter begyndte, altsaa

Gaderne af Økonomi bælmørke, og Fru Charlotte sagde skelmsk til mig: Jeg hager mig fast til Dem, da jeg endelig har fundet Dem.

Skuespillerne bad mig derfor spise Frokost med dem og flere af deres Kamerater næste Dag i Langelinjes Pavillon. Der kom bl. a. den flinke og naturlige Jacques Wiehe til, og det blev et af de muntreste Maaltider, jeg har deltaget i. Der blev fortalt lutter gode og skemtsomme Historier, Samtalen var almindelig og Latteren velgørende.

Fra da af kunde jeg regne Fru Charlotte Wiehe til mine oprigtige Veninder, hvor sjældent jeg end saa hende. Hun har intet af Skuespillerinders ellers ikke sjældne Forandringsfuldhed, ingen Forfængelighed, for hvilken der skal kæles, er altid elskværdig og altid naturlig, gratiøs i Holdning som i sin Dans paa Scenen. Det har været hendes Venner en Glæde, at hun har kunnet gøre sit snevert omgrænsede, men sikre Talent gældende udenfor Danmark, mig personligt en Fornøjelse, nogle Gange at være hendes Gæst i Paris, efter at hun dør havde gjort velfortjent Lykke. — Paa den Tid boede hun i Kjøbenhavn og boede kun nogle faa Huse fra mig. Naar jeg gik ud, mødte jeg hende næsten daglig paa Gaden. Hendes glade Latter slyngede stundom ligesom en let, lys Trille ind i mit Sinds da ret mørke Lidenskabelighed, nogle Toner af Cicadens Sang.

8.

I April Maaned bragte *Nouvelle Revue* en i de mest begejstrede Udtryk affattet Artikel om mig, hvori der endog stod: „Le Danemark a produit dix ou douze hommes de talent pendant ces vingt dernières années, tandis qu'un seul homme de génie lui est né.“ I Juli havde Bladet *Danmark* en Feuilleton af den senere bekendte unge tyske Digter

Carl Busse, der hævede sig til et saadant Overmaal af komisk Entusiasme, at han paastod, af 100 Tyskere vilde de 80 paa Spørgsmaalet, hvem der var det aandrigste Menneske i Europa, svare: G. B. Hans Artikel viste, at der dengang altsaa var en enkelt Tysker, der mente det. At der nu skulde findes én, betvivler jeg. Men han var ikke den eneste tyske Forfatter, der udtrykte sig sværmerisk; Østerrigeren v. Königsbrunn-Shaup viste i Ord og Gerning næsten lige saa stærk en Overdrivelse. — Min Ven Arthur Fitger, der for sin Del meget vel saa min Begrænsning, tilegnede mig da sit Drama *Af Guds Naade*. — Jeg fik en Indbydelse fra Madrid til at deltage i den internationale Fritænkertkongres og i Columbus's 400aars Fest.

Ogsaa fra Danmark kom i de Dage Vidnesbyrd om Anerkendelse.

I Juni modtog jeg fra Skagen uden nogen festlig Anledning en Dag følgende versificerede Telegram:

Frie Kunstnere, unge Mænd,
higende Sjæle, skønne Kvinder
sender en Hilsen og Hyldest til Den,
hvis Lige vi aldrig finder,
vor unge Fører, vor evige Ven,
ligesaa rig paa Haab som paa Minder.

Navnene derunder var disse: Anna Ancher, Michael Ancher, Otto Benzon, Emma Benzon, Brøndum, Marie Krøyer, Severin Krøyer, Sophus og Ida Schandorph.

Telegrammets sidste Linje maa synes usand; men den var det for saa vidt ikke, som jeg netop da i mig fornåm et Fond af udtømmelig Ungdom, der kunde omsættes til Elektricitet, en Friskhed i Følelsen, der ikke kunde sygne, og en Varme, som den, der findes hos en Planet, der i sit Indre er stedt i uophørlig Gløden.

En nu afdød Veninde havde dengang i et Brev bebrejdet mig min Uforsonlighed og kaldt den Haardhed. Jeg ser, at

jeg har svart hende: „Haardhed kalder De det. Haardhed! Det er lidet træffende. Ak nej! Det er selve det dybeste i min Natur, som taler dèr, det Ypperste i mig. Derfor bad jeg Dem saa indtrængende, ikke at tro noget Ondt om mig, fordi jeg blot ved Tanken følte Urmennesket bruse op i mig — og jeg vidste, at i saa Fald Alt mellem os var forbi. Jeg har kun ét Ord, som én Energi. Dette er selve Grundkraften i mig, det Samme, som bevirker, at ingen ydre Modstand gør Indtryk paa mig, endsige slaar mig ned. Den indre Halshugning af „Næsten“ fuldbyrdes i visse Tilfælde i min Sjæl næsten af sig selv, uden at jeg gør noget til det, ligegyldigt hvor meget den smerter mig.“

Alligevel bevægedes jeg let af uformodet Velvilje. En Dag søgte et ungt Pigebarn mig og forestillede sig uden videre som Frk. Ulla M., der underholdtes af en rig Engländer. Hun vilde blot sige mig, at hun læste alt hvad hun kunde faa fat paa af mig og havde sin Glæde deraf. Jeg véd ikke hvorfor; men den Varme, hvormed den lille letfærdige Skabning talte, rørte mig mer end Anerkendelse af nogen Sagkyndig. Og naar jeg nu saaledes indfletter, hvor megen Tak, der i det Aar blev sagt mig, synes det maaske, som følte jeg mig lykkelig derved og havde mit Liv deri. For mig var alt dette et daarligt Erstatningsmiddel for Lykken. Det var som at besidde et usselt Billede af den Elskede istedenfor at eje hende selv. Jeg følte det da, som om vi Mennesker oftest lever paa Surrogater. Et da ti Aar gammelt lille Skuespil af Otto Benzon med denne Titel *Surrogater* havde længe syntes mig at sige et forløsende Ord. Paa et Skilt i Tyskland havde jeg dengang læst *Echter Feigenkaffee*. Paa et Skilt i Vingaardsstræde stod *Ægte Flødemagarine*. Det forekom mig som svælgede jeg i Figenkaffe og Flødemagarine, mens jeg nøjedes med Beskuelsen af Fotografier, altsammen (som Surrogater) af den utvivlsomste

Ægthed. Jeg følte mig saa ensom, at jeg i mine egne Øjne nøjagtigt lignede den Eremit, Ravachol netop da slog ihjel og tog de 50,000 Francs fra. Kun at jeg ikke havde de mange Francs og ikke netop var slaet ihjel. Men Eremit var jeg.

9.

Den franske Forfatter Hugues le Roux kom til Kjøbenhavn for at holde nogle Foredrag og blev gæstfrit optaget af Albert Berendsen, der som ivrig Galloman forbandt et lidt uroligt og naragtigt Væsen med et ypperligt Hoved og et udmærket Hjerte. Hugues le Roux gjorde Lykke og blev populær i Kjøbenhavn. Han havde en overordenlig Lethed til at udtrykke sig, en naturlig Veltalenhed og en saadan Formsans og Tidsans, at han uden noget skrevet Hjælpemiddel og i alt Væsenligt improviserende kunde tale tre Kvarter og standse punktlig paa Klokkeslaget efter at have sagt det afsluttende Ord. Han havde den hos Franskmænd sjældne Rejselyst og Foretagelsesaand, som allerede da havde ført ham vidt omkring og siden da har gjort ham hjemmavant i Abyssinien som i Tunis og de nordamerikanske Fri-stater.

Den Sommer havde man i Kjøbenhavn for første Gang Lejlighed til at se oldgræske Portrætmalerier fra ægyptiske Grave, en meget smuk og lærerig Samling. Da jeg besøgte den, kom Ejeren, en østerrigsk-ægyptisk Købmand, og viste mig om. Det var forunderligt at se alle disse lyslevende Billeder af Døde, opstandne fra de Døde.

En Dag, da jeg besøgte Schandorph i Hillerød, gik jeg hen at hilse paa Slotsforvalteren, den gamle Kaptajn Hammelef, en køn og statelig Mand, opvakt og frisindet. Jeg havde nylig i ikke mindre end tre Aviser læst, at da de

fremmede Bryggere i de Dage besøgte Frederiksborg, havde Kaptajn Hammelef højtideligt i Gaarden overrakt Brygger Jacobsen Slottets Nøgler. Kaptajnen sagde: Hertil er at bemærke for det Første, at der gives ingen saadanne Nøgler til Slottet, for det Andet hvad deraf følger, at jeg ingen har og altsaa heller ikke har kunnet overrække dem til nogen. — Det virkede som Symbolet paa en tilsyneladende troværdig Pressenyhed. Den var maaske fra først af sat i Omløb til Brygger Jacobsens Glorie, udslynget, som man strøer Ærter for Høns. Saa kom alle Reporterne ilende, slugte Nyheden og gav den atter fra sig.

10.

Saa milde Sæderne forholdsvis var i Danmark, bestod endnu som Rest af Middelalderens Barbari Henrettelsen med Økse. Da man i Rigsdagen havde forsøgt at faa den afløst af den humanere Henrettelse med Guillotine, havde man i forrykt Nationalisme hævdet, at den barbariske Henrettelse, ved hvilken Skarpretteren nylig havde slaaet to Gange fejl, burde bevares som den nationale. En da stedfunden afskyelig Henrettelse gav mig Anledning til følgende Indlæg:

Den nationale Henrettelsesmaade.

Saa blev da Jens Nielsen igaar bragt ud af den bedste af alle mulige Verdener, som Leibniz kaldte den.

Den principielle Modstand mod Dødsstraffen, som i Fyrrener var paa Mode og som endnu dyrkes i Frankrig, Schweiz og Norge har i vore Dage tabt sin Interesse. Saalænge Blomsten af alle Landes Ungdom jævnlig massakreres i Tusindvis med de mest forfinede sværere og lettere Mordvaaben, ligger der forholdsvis ringe Vægt paa, om nu og da en og anden Lystmorder eller Modermorder faar sit Liv paa voldsom Maade forkortet.

Den Harme og Væmmelse, som Henrettelsen igaar i vide Krese

har vakt, har da heller ikke det Ringeste med slig principiel Modstand at gøre.

Man troede Dødsstraffen hertilands faktisk afskaffet. Efter at den sidste Dødsdømte, som havde sendt en gammel Mand i Tønde over Atlanterhavet, var bleven benaadet, syntes det utænkeligt, at en anden, som intet Mord havde begaaet, men kun havde gjort Mordforsøg, og endda blot i den Hensigt selv at blive af med Livet, kunde opnaa sin Hensigt og tvinge Øvrigheden til at henrette ham. Dernæst syntes det umuligt, at en Skarpretter som Seistrup, der, sidste Gang han var i Funktion, havde skilt sig saa rædselsfuldt slet fra sit Hverv, paany skulde kunne anvendes. Ganske vist var der i Tinget, da i sin Tid Dødsstraf med Guillotine foresloges, faldet patriotiske Ord til Bedste for den gamle *nationale* Henrettelsesmaade med Økse, men da Seistrup sidst havde hugget to Gange fejl, og ikke havde faaet sin Afsked, og, saavidt vidstes, ikke siden da var bleven Afholdsmand, troede man Dødsstraffen stillet i Bero.

Nu har det vist sig, at i dette Land bærer Seistrup ikke Øksen forgæves.

I disse sidste Dage er Gustav Wied bleven sat paa Fangekost — for en Novelle, Konsul Ryder benaadet — for sine smukke Øjnes Skyld, og Jens Nielsen halshugget — for at Loven, som Hr. Lendrop saa højtideligt sagde det, kunde *ske Fyldest*.

Da i dette Land Loven jo ikke hver Dag *sker Fyldest*, burde man maaske for en Gangs Skyld glæde sig derover.

Desværre er der Biomstændigheder, der ligesom gør et Skaar i Glæden.

De undskyldende Omstændigheder, der gjorde sig gældende overfor Philipsen og Ryder, fattes jo tilsyneladende ikke her. Jens Nielsens Hr. Fader gjorde sig usynlig før eller efter Barnets Fødsel, Moderen tog sig ikke af det; Drengen kom paa Sognet.

Hans første Forbrydelser eller Forseelser var Rapserier. De straffedes med Ris paa Raadhuset, og saaledes vakttes den Trods, der skulde føre ham saa vidt, og det Had til Samfundet, der gjorde ham ubændig. Var han ikke straks bleven anbragt paa Tvangsanstalter, men havde han havt Arbejde i Frihed, var han vel bleven en anden. Det er den Art ustyrlige Naturer, der ikke taaler Tvang og ikke kender til Dødsfrygt, der, fødte højere oppe paa Samfundsstigen, tidt bliver stærke og fremtrædende Personligheder, forvovne Opdagere, tapre Kavalleri-Officerer og deslige.

Fængselspræsten Pastor Hafström er sikkert en mindre udmærket Psykolog end Prædikant, naar han om Jens Nielsen bemærker: „Han var en Usling og en Pjalt“. Et ikke ringe Mod vil Hs. Velærværdighed dog vanskelig kunne negte Fangen. Kærlig, men ikke slaende er dernæst Præstens Bemærkning, at man burde have givet Forbryderen langt mere

legemlig Straf, og overraskende er Ordet: „Man har *forkælet* ham her i Fængslet“.

Tamp og Kat har han faaet; i Celle har han siddet med Lænker fra Hænderne til Fødderne — Forkælelse i strengere Forstand kan det neppe kaldes.

I ethvert Tilfælde har der efter Jens Niensens sidste Forbrydelse ingen Forkælelse mere fundet Sted. Det eneste Menneske, som han holdt af, var hans Søster. Paa Brev fra hende ventede han forgæves sin sidste Levedag. Grunden til hendes ham ubegribelige Tavshed var maaske den, at hun ikke havde faaet det Brev, han allerede for et Aar siden havde skrevet til hende. Da det indeholdt „Skældsord mod Gud og Mennesker“ holdt man nemlig ganske simpelt Brevet tilbage. Det ligger endnu, hedder det, „i Overfængsels-Inspektørens Skuffe“. Mon man har underrettet Fangen derom? Mon man har sagt ham, at han maatte skrive Brevet om og i andre Udtryk?

Noget overflødig tager sig fremdeles for Lægfolk Ceremoniellet ud, da Fangen allerede stod ved Blokken. Hvad Gavn det skulde gøre, da i ét Træk at læse 3 Domme i Kancellistil højt for ham, først Underrets-Dommen, saa Overrets-Dommen og tilsidst Højesterets-Dommen, mens han stod og ventede paa Øksehugget — det er for dig, det er for mig en Gaade. Kunde man ikke skaanet ham idetmindste for de to af Dommene? At høre tre Domme efter hinanden er allerede under almindelige Omstændigheder en let Tortur, men under disse!

Det eneste Lyspunkt i Ceremonien har for Fangen uden Tvivl det Øjeblik været, da Hr. Lendrop kærligt lagde sine Hænder paa hans Skuldre. En Mellemtung af en Omfavnelser og en Velsignelse, givet af en *vieux beau* til et *mauvais sujet*, har altid noget Opbyggeligt ved sig.

Saa staar endnu kun det sidste Raffinement tilbage. De 30 Kroner, som Jens Nielsen havde opsparet og testamenteret til sin Søster for at hun derfor kunde købe nogle Bøger med Billeder i til Minde om ham, er blevne anvendte til Dækning af Udgifterne ved hans egen Halshugning.

Hermed er i den bedste af alle mulige Verdener Retfærdigheden sket Fyldest.

11.

Mine Nerver var da paa Sprængpunktet. Jeg udholdt ikke længer Sommeropholdet i København. Efter nogen Tvivl om hvorhen jeg vilde have mest Udbytte af at rejse, besluttede jeg at tage mod en Indbydelse, jeg havde mod-

taget fra Prag for at se endnu en slavisk Kultur, en, jeg ikke kendte.

Jeg tog i Begyndelsen af Juli en Aften afsted og gik om Natten med Damperen til Kiel. Det var en af de yderst faa smukke Nætter, vi havde den Sommer. Søen var stille. I Nord et luende Bælte af rød Himmel, og Vandet i nordlig Retning stærkt blaåt, vekslende mellem lyse- og mørkeblaåt, alt som Bølgerne gik. Havet lignede et strammet og krøllet Klæde, hvorover der laa Metalglans; det saa ud som hævede det sig mørkladent op mod Horizonten for saa at ende i en lys Bræm, letblaa mod den røde Himmel. Paa den anden Side af Skibet var Havet mørkt, sort som sort Silke er mørk, og derover faldt Maanens Bro af tynde, glitrende Guldstriber, ret bred, thi det var omtrent Fuldmaane, og den spillede midt i alt det Sorte i en uafbrudt Række fra Maanen og til Skibet. Det saa romantisk ud. Men Klokken 4 om Morgenen var Alt paa begge Sider ensformigt graat, Himmel og Hav. Saa sjældne er de farvede og skønne Timer; de fleste er det bare, trøstesløse Graat.

Jeg tyede til Bremen til Arthur Fitger for at arbejde der nogle Dage i fuldstændig Ro. Jeg fik Afsnittet om Joseph de Maistre til den omarbejdede tredie Del af *Hovedstrømninger* fra Haanden. Han læste Vers for mig sent paa Aftenen, deriblandt et Digt, hvis Slutning jeg bad ham omarbejde en Smule, men hvis Begyndelse fængslede mig. Det lød:

Wie ein Nordpolfahrer komm' ich mir vor,
 der sein Schiff verlor
 und fortsetzen muss die Reise
 auf südwärts treibendem Eise.
 Ein Schmelzen, ein Schwinden
 nach allen vier Winden.
 Tagtäglich klaffen weiter die Spalten,
 heut bröckelt was gestern noch festgehalten;

was heute noch hält, wird morgen zerfressen.
 Was nützt mir das Messen!
 Ich fühl es, es ist kein Zweifel,
 die Scholle thaut allmählich zum Teufel.
 Bald wird sie zu klein,
 mich zu tragen, sein,
 und die trostlose Bahn,
 sie endet im schweigenden Ocean.

Den sidste Dag af mit Ophold fik vi Besøg af Billedhuggeren Siemering og Arkitekten Poppe, to sjældent smukke Mænd.

Fra Bremen tog jeg til Dresden at hilse paa Georg Treu. Det var syv Aar siden jeg sidst havde set Galleriet med ham; men min Glæde derved var saa frisk, som saa jeg det første Gang. Hvilke Herligheder der! Hvilken Fest for Øjet! Himmeriges Rige er ikke saa skønt; der er jo ingen Kunst dør.

Vi dvælede i Fællesskab ved Portræterne i den antike Skulptur, Demosthenes, Thukydidis, Diogenes. Det var mig en Tilfredsstillelse, at ogsaa Treu satte Demosthenes' staaende Portrætstatue over ethvert andet antikt Portræt.

En gammel Professor, der trods sit tyske Navn var en af de ivrigste Ungtzecher, modtog mig i Prag paa Banegaarden og vilde, jeg skulde tage Ophold i hans Hjem, hvor man ventede mig som Gæst. Jeg foretrak dog at tage ind paa et Hotel, men kom til at opholde mig lidet der. Professoren havde korresponderet med mig i længere Tid og været ivrig for at faa mig til Prag; hans unge Datter havde lært sig Dansk og oversat adskilligt af mig. Det var et stakkels lille dværgagtigt Pigebarn paa tyve Aar, vanfør, halt, lidende af en indre Kræftskade, iøvrigt ikke blot opvakt, men højtbevaget, udrustet med Sprogtalent, skarp Forstand og digteriske Anlæg. Denne beklagelsesværdige unge Skabning knyttede sig til mig med Lidenskabelighed. Under mit Ophold i Prag

sendte hun mig stadigt Roser. Da jeg tilsidst sagde Farvel, blev hendes Læber hvide, og Faderen sagde mig, hun havde hulket hele Natten. Hun sendte mig efter min Bortrejse i nogle Maaneder Brev paa Brev, overskrevne: Mest elskede Mester! indtil der uden Overgang en Dag indløb et med Overskrift: Højtærede Herre! Da jeg skriftligt skemtende spurgte, hvad jeg skyldte mit dybe Fald fra den første Tiltale til den anden, fik jeg ikke noget Svar, men jeg erfor, at den stakels unge Dame pludseligt havde knyttet sig med endnu heftigere Lidenskab til Komponisten Zdenko Fibich og var sysselsat med at skrive Teksten til en Opera af ham. — Nu er Fibich død; ikke længe efter døde hun og saa hendes Fader.

Jeg opsøgte Jaroslav Vrchlicky, med hvem jeg i nogen Tid havde staaet i Forbindelse og hvis Fortællinger *Farvede Skaar* jeg paa Dansk havde forsynet med en Indledning. Jeg fandt i ham en henrivende Type paa en slavisk Digter af universel Kultur, smidig og dog mandig, blid af Sind og en Formkunstner, hvis Rang ikke lader sig overtræffe.

Det czechiske Teater, de czechisk talende Bøhmeres Stolthed, blev mig forevist af Direktøren, og jeg beundrede oprigtigt dets smukke Udstyrelse. I Direktørens Loge saa jeg, med de tilstedeværende Studenters Kikkerter ubarmhertigt rettede paa mig, forskellige nationale Stykker, jeg kendte i Oversættelse, og en Prøve paa Ungareren Emerich Madách's Drama *Menneskehedens Komædie*, der trods en rig Udstyrelse lod mig kold. Mit Komme til Prag var ikke forblevet ubemærket, Aviserne bragte en Del Notitser om mig og *Zlata Praha* en større Artikel med mit Portræt.

De czechiske Forfattere og Kunstnere indbød mig til en Fest (*vêcer Brandesuv*) paa Sofia-Øen i Moldau. Jeg naæde til den ad den lange Jernbro, mens for mine Øjne løftede sig grøntbevokset og med skønne Akazietræer det stolte

Hradschin. Man gav mig Plads ved Siden af Vrchlicky. Tre Taler holdtes til mig, to tyske og en czechisk. Jeg svarte, og en Enkelthed i min Tale, en Sammenligning af den czechiske Folkeand, som denne for den Fremmede tidligere var udvisket ved det tyske Dække, med en Kirke, hvis farveprægtige Fresker Vandalisme i gamle Dage har dækket med Kalk, gav Vrchlicky Anledning til den mig tilregnede Sonet, der findes i hans Samling *Bodláci Parnasu* fra 1892.

Den næste Dag var jeg indbudt i den czechiske Studenterforening, hvor Formanden holdt en Tale til mig paa Fransk, og Forsamlingen fire Gange udbrød i vældige *Nazdár-Raab* (Til Lykke!) Jeg selv maatte to Gange tale (paa Fransk og Tysk). Dagen derefter igen besøgte jeg, i Selskab med den udmærkede Kritiker Alfred Klaar, den tyske Studenterforening og maatte skrive et Stykke Prosa i dens Album. Senere var jeg indbudt til et Aftensmaaltid i Haven ved *Deutsches Haus* med en Del tyske Malere, Billedhuggere og Skribenter, mellem hvem jeg mindes Maleren Libietzski fra Wien og Maleren Diet med hans nette unge Frue, en Italienerinde, bekendt for sit Klaverspil. I Selskabet var ogsaa den finske Afrikarejsende, Eduard Westermarck, hvem jeg da saa for første Gang.

Det var ikke ganske let i Prag, som er en sand Vepserede af indbyrdes Nationalhad, at bevæge sig i begge de kæmpende Nationaliteter. Det lettedes mig ved den udsøgte Takt, som begge Parter lagde for Dagen mod mig som Fremmed, idet ingen af dem tvang mig til at vælge. Jeg skal iøvrigt ikke dvæle ved mit Ophold i Bøhmen, da jeg har beskrevet Prag omhyggeligt og vidtløftigt. *)

Fra Prag tog jeg til Nürnberg, den tyske Middelalders

*) Saml. Skrifter XI, 270.

tiltalende og lærerige Kunstby, som jeg saa for første Gang, og derfra over Frankfurt hjem.

12.

I Hjemmet traf et uventet Slag mig, min Broder Ernsts pludselige Død.

Skønt hans Blad *Børstidende* paa det merkantile Omraade støttede Tietgen og var ledet med stort Maadehold, kun øvede skarp Kritik over Humbug og Svindel, var det, om saa blot paa Grund af det Navn, Redaktøren bar, yderst ilde set af Magthaverne, den i Kraft af provisoriske Presselove som provisoriske Finanslove siddende Regering. Literær Medarbejder var til Stadighed Henrik Pontoppidan, og denne havde en Dag genfortalt en gammeltysk spøgefuld Variant af Legenden om Evas Skabelse: Gud gaar ved Aftentid gennem Paradisets Have og raaber til Adam, om han saa er tilfreds med den Kvinde, han har givet ham, hvorpaa Adam glad og henrykt kryber ud af et Buskads, hvor han har ligget skjult, og svarer: Herre, jeg er mer end tilfreds, tag blot alle mine Ribben, og gør en Kvinde af hvert!

Man skulde ikke tro det; men paa Grund af den Fortælling lagde i Begyndelsen af 90'erne i Danmark Regeringen Sag an mod et Blads Redaktør, og krævede ham idømt Fængselsstraf for Gudsbespottelse og Haan mod Religionen. Overretten gav Regeringen Medhold. Men Sagen gik til Højesteret, der til almindelig Overraskelse frifandt.

En af de unge Medarbejdere havde dernæst en Dag i en spøgefuld Artikel kaldt Tordenskjold, visselig uden den Hensigt at forsynde sig mod Søheltens af Ingen anfægtede Ry, „den fra utallige Tændstik-Æsker bekendte Helt“. Skulde man tro det? Et Par af Datidens (og Nutidens) patriotiske Grosserere foranledigede i den Anledning en Adressestorm

mod Bladet, løb om paa Børsen med en Liste, hvorpaa de opfordrede til at tegne Frasingelser af det Organ, „der forhaanede de nationale Minder“. *Børstidende* fik ved den Lejlighed flere hundrede Frasingelser, hvad i Forhold til Bladets Oplag var af Vægt. Saa fjantet var dengang den politiske Fanatisme.

Ernst Brandes blev paa alle Omraader hæmmet af Hadet. Det havde ingenlunde oprindeligt været hans Hensigt at ende som Bladudgiver. Han var en Autoritet i Børs- og Banksager; han havde stort administrativt Talent. Men han kunde aldrig opnaa den ringeste Stilling. Hans Ønske var at være Bankdirektør, og han skuffedes talrige Gange. Da han var udpeget af Handelsbankens Chef Le Maire, som tilbød ham Direktoratet, blev hans Ansættelse forhindret af Ministeren Nellesmann, tidligere Bankens Direktør, og af enkelte Grosserere, der særligt bærede *mig* med deres Had. Endog en ringere Ansættelse som Bestyrer for Nationalbankens Filial paa Lolland, en Plads, som kunde bestyres af en almindeligt begavet Kontorist, blev ham negtet. Saa nødtes han til at blive Journalist, lærte sig med ikke ringe Møje at skrive klart og godt, opnaaede Anseelse som økonomisk Forfatter. Da han, som alt berørt, ikke kunde komme ud af det med den ene af *Politikens* Udgivere, stiftede han stædigt sit eget Blad og satte sin Formue ind derpaa. Skønt det ikke vandt Jordsmon, vilde han ikke høre op, „for ikke at unde de andre den Triumf“. Han skyldte alligevel ved sin Død intet Menneske en Øre.

Hans Forældre bar denne Ulykke med rolig Fatning, men det var som om deres Ansigter forandrede sig, og de var da 76 og 74 Aar gamle.

Hørup skrev om Ernst Brandes disse træffende Ord: „Han satte sin Stolthed i at være den rene og skære praktiske Forstand. Mod al Slags genial Forfløjshed stillede

han en lun Skepsis og en sejt Materialisme. Det Felt, der var hans eget, holdt han indenfor snevre Grænser og han vogtede sig vel for at sætte Foden udenfor hvor han ikke kunde bunde.

„Mulig var der noget af en Parade i dette lidt overdrevne Fornuftstandpunkt. Det kunde være valgt halvt paa Trods og for Modsætningens Skyld; han vilde afskære enhver Sammenligning, hvor han ikke tænkte paa nogen Konkurrence, og han var sikrere paa sin egen Domæne, naar han valgte den i størst mulig Afstand fra mere romantiske Egne.

„Et Stænk af Utilfredsstillethed og en vis Mistillid til Livet og egne Evner laa maaske paa Bunden af hans Følelsesliv. Og dog var disse Evner betydelige. Vore Læsere vil have bevaret Erindringen om den enestaaende Letlæselighed, hvormed han formaaede at skrive om Kurser, Priser, Balancer og andre for det almindeligt dannede Publikum hidtil grundkedelige og umulige Æmner, saaledes at vi Alle læste om disse Ting og interesserede os for dem og mente, pludseligt at forstaa dem. Det var et helt nyt Stof, han gjorde levende og tilgængeligt i den danske Presse. Han var den eneste Pen af den Art og han giver den ikke i Arv til Nogen.

„I hans Bog om Nationaløkonomi, som han kaldte *Samfundsspørgsmaal*, er der enkelte af Autodidaktens Naiveteter, som en mere skolet Uddannelse let undgaar; men det er en dygtig Bog, fordomsfri og vel tænkt og for hele Afsnits Vedkommende skrevet med en sjældent veltalende Kraft“.

Hørup dvælede ved den Afdødes Foretagende *Børs-tidende*: „I en noget anden Børsverden vilde hans paalidelige, forsigtige, let raillerende Artikler have gjort større Lykke end her. Vor gennemgaaende reaktionære Handelsstand forargedes over det øvrige Indhold af Bladet. Det var literært radikalt, politisk uafhængigt, frit for alt Snobberi.—

Ernst Brandes havde en god Forstaaelse af sine Byesbørn. Han vidste godt, hvordan de vilde have det. Det er hans Ære, at han ikke gav Køb, men holdt sit Blad efter sin Overbevisning paa Bekostning af dets Udbredelse.“

Min Broders Død faldt paa et Tidspunkt, da mer end én alvorlig Modgang ramte mig. — Naar man gaar ad en ensom Gade i Kjøbenhavn ved Midnatstid, hænder det, at man kommer til at gaa en Snes Skridt bag efter Lygteslukkeren, der da slukker ethvert Lys foran En, altsom man nærmer sig til det. Der er Tider i Ens Liv, hvor man har en beslægtet Fornemmelse af at følge en Skæbne, der saasart man øjner et Lyspunkt i Ens Nærhed, slukker det paa Ens Vej.

13.

Den, der vil fortælle sit Levned, kan love sig selv og andre at være sanddru, ikke, som det barnagtigt kræves af ham, at være upartisk. Sterne har med Rette bemærket, at overhovedet slet Intet bliver ganske upartisk gengivet; ifald man vilde sige, at Spejlet som Gengiver udgør en Undtagelse, saa drejer det dog vor Skikkelse om og gør højre Haand til venstre.

Det er vel nærmest Harmen over de Vrængbilleder af En, der sættes i Omløb, og Væmmelsen ved dem, som i fremrykkede Aar gør En og Anden til Selvbiograf.

Paa det Tidspunkt, hvorved her dvæles, var jeg imidlertid endnu meget langt fra at spore nogen Drift til at meddele mit Levned, følte tvertimod den kraftigste Uvilje mod Tanken.

Det var paa helt anden Maade, at jeg da følte Trangen til at lægge mit Indre for Dagen, nemlig, som jeg alt i mange Aar havde gjort det, gennem Skildringen af en betyde-

ligere Personlighed, i hvem jeg formaaede at bryde ind fra en eller anden Side, for saa at fordybe mig i Manden. En af Betingelserne for at Arbejdet kunde lykkes, var, at Skikkelsen i en vis Henseende svarede til det Udviklingstrin, hvorpaa jeg da netop stod, og at den var rummelig nok til at jeg kunde røre mig i den.

Atten Aar tidligere havde jeg fundet mig helt til Rette i Lassalle. Nu behøvede jeg saa megen Plads, at jeg instinktmæssig havde tyet til Shakespeare, om hvem jeg det Foraar afsluttede mine Forelæsninger. Disse Forelæsninger var endnu kun et raat og foreløbigt Udkast, der havde taget tre Halvaar. Jeg lod dette Udkast ligge og rugede i mig mer end halvtredie Aar endnu, indtil jeg i December 1894 begyndte Nedskrivningen af Bogen.

Men i al den Tid var Shakespeare ikke ude af mine Tanker. Den Opgave havde fristet mig at bygge hans Menneskevæsen op i dets Vækst og Udfoldelse, som det lod sig ane igennem hans Værker, en Opgave, som Ingen havde stillet sig og endnu mindre Nogen løst. Saa lidet vidstes jo af positive Kendsgerninger om Manden, at i Dattiden Læren om at Shakespeare slet ikke var Værkernes virkelige Forfatter, havde fundet rivende Tilslutning, ikke blot blandt de ganske Raa og Ukyndige, men endog blandt højt Dannede; Nietzsche var iblandt dem. Ikke desmindre havde Forfatteren sikkert nok heddet Shakespeare, og der gaves mange Midler til at trænge ind i Shakespeares Følelsesliv. Man sporede det i alle de Tilfælde, hvor Digteren talte i eget Navn, som i sine Sonetter, og i alle de Tilfælde, hvor han ved Uagtsomhed lagde en Person Følelser i Munden, der ganske stred mod den Paagældendes Samfundstilling og mulige Erfaringer, men fyldte ham selv, som naar Prins Hamlet siger:

Hvem vilde taale Tidens Snært og Haan
Voldsmandens Overgreb, Stormandens Spot,
 forsmaaet Elskovs Kvaler, *Rettens Omsvøb,*
Embedsmænds Hovmod og de Spark, som rettes
af Slyngler mod beskedne Hædersmænd,
 naar han blot med en Knivspids kunde ridse
 sit Rejsepas.

Man sporede endelig med Sikkerhed, af hvad Aand og Hu Shakespeare paa et givet Tidspunkt var besjælet, i de mange Tilfælde, hvor vi havde hans Stof baade udenfor hans Værk og i Værket, altsaa var i Stand til punktuelt at eftervise, i hvad Retning han ændrede og tillempede det. Saaledes f. Eks. naar han paa et vist Tidspunkt af Uvilje mod en bestemt Kvindetype, maaske endog mod Kvinden overhovedet, stillede Kleopatras Færd i langt ugunstigere Lys, end den gamle græske Historieskriver havde gjort, hvem han iøvrigt i alle Enkeltheder fulgte.

Opgaven var da ikke uløselig, saa vanskelig den end efter Sagens Natur maatte være.

Naar jeg saa tilbage over de historiske Skikkelser, jeg i Aarenes Løb havde forsøgt at male i Legemsstørrelse, saa faldt de for mit Øje i to Grupper, de som havde tiltrukket mig ved de Tanker, og de som havde tiltrukket mig ved de Lidenskaber, de gav Udtryk.

I min gamle Bog om Hippolyte Taine var det den franske Kritikers Tanker, som sysselsatte mig, og først i anden Linje Kunstneren i ham, i tredie hans Menneskevæsen, der var mit eget saa uligt.

Hos Søren Kierkegaard havde vel Aandslivet først og fremmest fængslet mig; men uadskilleligt fra det var Personligheden, der, saa fjernt den stod mig, overfor Byen Kjøbenhavn befandt sig i en med min beslægtet Situation.

Skikkelser som Esaias Tegnér eller Schack Staffeldt havde aldrig staaet for mig som Væsener, i hvilke mit eget Væsen kunde finde Rum; de pirrede alene min kritiske Forstand som dunkle Lignelser, i hvilke det gjaldt om at finde den Ubekendte. Den antydedes hos Tegnér i Digtet *Mjältsjukan*, røbedes hos Schack Staffeldt i de Digte, hvor hans Lidenskab for Al-Enheden bryder frem, i den filosofisk poetiske Lyksalighed ved at møde Altets polære Modsætninger som Vaar og Høst eller Naturens skilte Udviklingsstadier som Blomst og Frugt forenede, eller i Glæden ved at fornemme de ellers adskilte Køns Sammensmeltning i den mandlige Kastrats kvindelige Stemme.

Naar jeg derimod i sin Tid havde følt mig tiltrukket af Ferdinand Lassalle, saa forskelligt hans Aandsomraade var fra mit, saa beroede det paa det Stridbare i hans Væsen, paa Tapperheden i hans Sind, Grundigheden af hans Kundskaber og Fyndigheden af hans Sprog. Han var en Kamp-hane i stor Stil. Forsaaavidt jeg i Halvfjerdserne var udsat for at indskrænkes til det Samme, kunde jeg finde Hvile i Sysselsættelsen med ham.

En omfangsrigere Aand af Kæmper-Typen var Lord Byron, i hvem jeg dengang samtidigt havde fordybet mig, og hos hvem jeg fandt meget, jeg fuldt forstod, og som anslog Strenge i mit Bryst. Men mere end Byron var det dog i hin Tid Shelley, som betog mig ved sit Væsens uselviske Oprør mod enhver forkastelig Vedtægt i Sæder som i Dogmer, dette Oprørske i uopløselig Forening med den reneste Poesi, den skærest og sødest klingende Lyrik.

Hvad de Fransk mænd, jeg fremstilte, angaar, havde jeg tidligst beundret Mérimée og Musset. Jeg havde følt baade med Musset og Hugo, men kun fundet enkelte Elementer af mit eget Væsen i dem, og Sysselsættelsen med dem

udviklede og berigede mig ikke. Det gjorde derimod paa sin Vis Studiet af Lord Beaconsfield, fordi jeg under dette Studium blev mig det Vedligeholdende i mit eget Væsen bevidst. Da det bl. a. for mig som for ham syntes af højeste Vigtighed, at Englands Magt ikke blev forringet, billigede jeg hans af de Liberale fordømte Imperialisme. Og jeg forstod fra da af, at Radikalismen i mit Sind til Modvægt havde en stærk historisk Følelse af Sammenhængen mellem Tiderne og en Bevidsthed om Umuligheden af at arbejde paa bar Bund. Mer og mer gjorde sig fra Halvfjerdsernes Slutning i mine Skrifter og Udtalelser gældende en vis Fornuftens Ligevægt.

Ikke at mine Modstandere følte eller forstod det. Med en Mangel paa psykologisk Sans, der ikke beroede paa ond Vilje, men paa den tykkeste Sløvhed og Dumhed, vedblev de endnu tredive Aar derefter at fremstille mig som blind, fanatisk Partimand.

Velvillige men kritiske Læsere havde skarpere Blik. Da *Det unge Tyskland* udkom, modtog jeg et udførligt anonymt Brev, ingenlunde uhøfligt, men oprørt, hvori der bittert klagedes over den Rolle, Goethe spillede i dette Slutningsbind. Altsaa, hed det med Forbitrelse, i Forherligelse af Goethe løb hele Aandsrevolutionen ud! Ifald dette fra først af havde været Meningen og Brevskriveren da havde forstaaet denne Mening, aldrig havde han da støttet og fulgt mig. Alligevel havde jeg allerede ni Aar forinden i en Afhandling *Goethe og Danmark* uforbeholdent loyprist Goethe, der dog mindst af alle kan kaldes revolutionær.

Efter Beaconsfield havde jeg udført Billedet af Holberg og udført det med fuld Sympati for den oplyste Enehersker, som han var. Paa samme Tid var det, jeg offentligt ved en Grundlovsfest erklærede, at Benævnelsen Demokrat ikke kunde anvendes paa mig.

Meget indtrængende havde jeg derefter i sidste Del af *Hovedstrømningen* fremstillet Heinrich Heine. Jeg havde ikke, saaledes som Börne og andre, angrebet ham som ikke oprigtigt revolutionær; jeg havde stræbt at forstaa og forsonde de forskellige Sider af hans Væsen. Jeg viste, at han ræddedes for et Liv uden Skønhed, for det store Arbejdshus uden Overflod. Og jeg fortsatte:

Dog hvad der end mere vakte hans Uvilje, var et Liv uden Storhed, med Lighed i Middelmaadigheden til Religion, med Hadet til Geniet, til de søgende Aander og til dem, der aabent forkaster nazarensk Afholdenhed, til eneste virkelig Moral. Hvad han i lige Grad afskyede, var Samfundet, som han kendte det, regeret af et Præsteskab uden Aand og af en Adel uden Finhed, og saa et Samfund, som han forudsaa det, bestaaende af frigivne Slavesjæle, der kun havde ophørt med det Kryberi, der var deres Instinkt, for at give den Misundelse Tøjlen, som var Kærnen i al deres Sædelighed.

Han var visselig *for* Revolutionen mod Ludvig d. 16., denne skikkelige Kleinsmed, der var bleven Konge. Dog var han lige saa vist *for* Cæsar mod Brutus, denne Klodrian af en Aagerkarl, der ikke kunde andet end stikke en Kniv i en stor Mand.

Han indbildte sig at være Monarkist; han kaldte sig kongetro af Overbevisning, fordi han var cæsarisk sindet og manglede Ordet. Han indbildte sig at være Demokrat, han kaldte sig derfor, fordi han var født som Plebejer, hadede enhver uretfærdig Fødselsforret, og følte sig stillet i en evig Opposition til Junkere og Præster. Men i sit inderste Sjeloliv var han følgeret. Den tilsyneladende Modsigelse i hans politiske Sympatier og Bestræbelser kom af at han elskede Storhed og Skønhed saa højt som Frihed og ikke vilde ofre Menneskeslægtens højeste Udvikling paa en uvirkelig Ligheds og virkelig Middelmaadigheds Alter.

Trods Hævdelsen af Heines i Tyskland altfor hyppigt miskendte Storhed som Lyriker havde jeg under en gennemført Sammenligning udviklet, hvorfor han endog som lyrisk Digter stod tilbage for Goethe.

Om Goethe selv havde jeg, som ovenfor nævnt, i Aarene 1888 og 1889 holdt Forelæsninger. Medens vi om Shakespeare véd altfor lidt, var Vanskeligheden for mig her

den, at man om Goethe véd altfor meget. Efter den Højde, Goethe-Forskningen i Tyskland havde naaet, var det noget nær umuligt for en Ikke-Tysker at hamle op med de Indfødte i alsidig Kundskab. Det var Aarsagen, hvorfor jeg ikke havde nogen Hast med Udgivelse af en Bog om Goethe. Men jeg stræbte at fremme min Selvudvikling, idet jeg fra Stade til Stade, fra Værk til Værk, fulgte den, hvis Liv og Kunst med større Ærbødighed for Naturen end nogen tidligere aandelig Stormands lod Anlæg og Planer gro i uforstyrret Vækst.

Goethe sysselsatte mig dog dengang mest som den altomfattende Intelligens, og jeg saa hans Værker fra Intelligenssiden. At Shakespeare var kommet til for en længere Tid at fortrænge ham af mit Indre, beroede paa, at Lidenskabernes Liv nu sysselsatte og fængslede mig mer end Tanke- og Drømmelivet, og at Shakespeares Værker var det rigeste mig bekendte Gemmested for sanddru og storstilede Billeder af Lidenskabslivet.

14.

Hvad der fra først af havde draget mig til Shakespeare som Æmne, det var, som ovenfor antydet, Hanget til at skildre den største Bitterheds Tidsrum i hans Sind. Det var ikke hans ypperste, verdenskendte Værker, som lokkede mig mest. Havde Shakespeare ikke skrevet *Troilus og Cressida*, *Coriolanus* og *Timon fra Athen*, saa havde han ikke fænglet mig saa ubetinget, at jeg maatte fordybe mig i ham.

Men nu da jeg havde dannet mig et Overblik over hans hele Livsgang, var selvfølgelig de underordnede Værker, der var mig saa interessante som Symptomer, traadte tilbage i

min Bevidsthed i lige Linie med de andre, eller vel endog bag de andre, der tillige imponerede som Kunstværker.

Og skønt jeg ikke forsømte at gruble over de mange historiske, filologiske, æstetiske, metriske Detail-Spørgsmaal, der vilde kræve megen Tid og bl. a. gøre et længere Ophold i England nødvendigt, svævede mine Tanker nu over det store Stof og fik til alle Sider Horizont. Ja, jeg kan sige, at i de Aar, der endnu gik hen, før jeg begyndte den endelige Nedskrivning og Trykningen af Bogen *William Shakespeare*, var mit egentlige Udbytte af mine Drømmerier om og med denne Aand, som leved og virked omkring Aar 1600 og var frisk som en Morgen trehundred Aar efter hans Død, det at jeg løftedes op over de snevre Forhold, hvori jeg af Skæbnen var stillet, og saa frit omkring mig, tilbage til Fortiden og frem til de kommende Dage.

Thi indsnevret var jeg. Fra Udlandet kunde jeg ingen dybere Forstaaelse vente. Efterhaanden som Aarene gik, var jeg for Tyskerne bleven dette ene, den som først havde gjort dem opmærksom paa Henrik Ibsen, og den, som først havde henledet Opmærksomheden paa Friedrich Nietzsche. Jeg var Ibsen-Kritikeren og Nietzsche-Anerkenderen, basta! Bad man mig fra Tyskland om en Artikel eller et Foredrag, saa anmodedes jeg ufravigeligt, undertiden mere end fyrretyve Gange i et Aar, om at skrive eller tale om Ibsen og om Nietzsche. Og da man i Evropa og Amerika endnu mest kendte mig over Tyskland, saa blev denne Opfattelse, den snevrest mulige, efterhaanden overalt Grundopfattelsen af mig.

I Hjemmet var jeg endnu paa mange andre Maader indsnevret. Danmarks og alle danske Forholds Lidenhed virkede dobbelt trykkende paa den, der stod i livligt aandeligt Samkvem med Omverdenen. De samme Modstandere skrev i de samme Aviser de samme Artikler imod mig nu

paa tyvende Aar. Enhver Fremrykning i Anseelse eller Anerkendelse var Signalet til ny Udbrud af smaalig Misundelse. Og det Rædselsfuldeste var dette: Følelsen af, hvorledes selv en fribaaren Sjæl skrumpede ind i disse Lilliputforhold, vænnede sig til at tage det Ligegyldige alvorligt og tillægge det en Art Vægt, vænnede sig til at se Gemenheden behandlet som ligegyldig og straffri eller oven i Købet som egnet til Belønning.

Det var nødvendigt, daglig i sit Sjæleliv at bestige et Taarn, hvorfra man kunde overskue Synskresen, og desuden daglig at indprente sig Nødvendigheden af, for sin Udviklings Skyld at veksle Horizont.

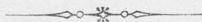
Jo friere man var stillet, des skarpere saa man, hvad der dybt nede i Snevringerne laa for Dagen, Folkets dulgte Fortrin og skjulte Brøst. Jo højere man hævede sig, des klarere saa man ud over den vide Verden, hvor der tænktes og arbejdedes, forskedes og frembragtes, og var derfor i Stand til at skønne, hvad af alt dette der var egnet til Fremme for det danske Folk og kunde komme det til Gode.

Jo mere Horizont man havde og jo mindre stavnsbunden man var, des mere levede man ikke blot for sine Nærmeste eller for sine Landsmænd, men for alle dem, som havde En behov, ligegyldigt hvor deres Vugge stod, blot det Lidet, man vidste og evnede, den Smule Paavirkning og Indvirkning, man var Herre over, den Indflydelse, man efterhaanden kunde øve, blev sat ind paa rette Sted. Mangt et forurettet Menneske kunde man da hjælpe, ja hele Folkeslag, der appellerede til Retssans og Frisind, kunde en enkelt Privatmand uden nogen officiel Myndighed skaffe Oprejsning eller idetmindste bringe Trøst.

Endelig, det følte og vidste jeg: Den, der saa' langt og vidt, og som derfor havde Begreb om talrige politiske og

aandelige Forhold, hvorom de, som vejledede den offentlige Mening i Landene i Reglen intetsomhelst vidste af Selvsyn, han kunde før nogen anden øjne truende Farer i sit Lands Horizont, advare imod dem, og som Meteorologen, der forudser en Storm, fraraade at trodse den, tilraade at undgaa den.

Men naturligvis var Den altid ret vanskeligt stillet, som saa hvad der gik over og hvad der laa under de fleste Andres Horizont.

INDHOLD

	Side
Udlændighedens Afslutning	1
Ny Begyndelse i Kjøbenhavn	56
Almindeligt Frafald.....	70
Stor Foredragsrejse.....	89
Dansk Politik og Aandsliv.....	116
Sommerferie og Efteraarskampe	128
Andet Ophold i Polen.....	155
Forhold til Udland og Indland i 1886.....	164
Rusland.....	189
Hjemlige Angreb	210
Indtryk af Fremmede og ensomt Arbejde.....	223
Udflugt til Sverig og Norge	243
Revolutionens Hundreaar i Kjøbenhavn og Paris.....	256
Haarde Tider.....	271
Opgang i Indflydelse	303
Rødt og Graat	350
